

МОСКОВСКИЙ
ПОЛИТЕХ

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА
ПРОЕКТНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

«ТУРАН-АСТАНА» УНИВЕРСИТЕТИ/УНИВЕРСИТЕТ «ТУРАН-АСТАНА»/«TURAN-ASTANA» UNIVERSITY
МӘСКЕУ ПОЛИТЕХНИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТИ / МОСКОВСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ/MOSCOWPOLYTECHNIC UNIVERSITY

"Тұран-Астана" университетінің 25 жылдығына арналған
«ҒЫЛЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ КӨЗҚАРАСЫ»
атты докторанттар, магистранттар және студенттердің XIV Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

ТОМ III

МАТЕРИАЛЫ

XIV Международной научно-практической конференции докторантов, магистрантов и студентов

«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ: ВЗГЛЯД МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ»,

посвященной 25-летию Университета «Туран-Астана»

ТОМ III

THE MATERIALS

XIV International Scientific and Practical Conference of doctoral students, undergraduates and students

«ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE: THE VIEW OF YOUNG RESEARCHERS»
dedicated to the 25th anniversary of the «Turan-Astana» University

VOLUME III

АСТАНА-2022

УДК 629.7
Б 55

Б 56 *«Ғылымның өзекті мәселелері: жас зерттеушілердің көзқарасы»*: «Тұран-Астана» университетінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғыл.-практ. конф. мат. Астана: «Тұран-Астана» университеті, 2022.- 216 б.

ISBN 978-601-7871-16-1

Жинаққа 2022 жылы 17-18 сәуірде «Тұран-Астана» университетінде өткізілген «Тұран-Астана» университетінің 25 жылдығына арналған *«Ғылымның өзекті мәселелері: жас зерттеушілердің көзқарасы»* атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары енген. Конференция материалдары ғылыми қызметкерлер, докторанттар, магистранттар және студенттерге арналған.

17-18 ноября 2022 года в Университете **«ТУРАН-АСТАНА»** (Казахстан, г. Астана) состоится XIV Международная научно-практическая конференция докторантов, магистрантов и студентов *«Актуальные проблемы науки: взгляд молодых исследователей»*, посвященная 25-летию Университета **«ТУРАН-АСТАНА»**

В сборник вошли материалы Международной научно-практической конференции *«Актуальные проблемы науки: взгляд молодых исследователей»*, посвященной 25-летию Университета **«ТУРАН-АСТАНА»**, проходившей 17-18 ноября 2022 года в университете «Тұран-Астана». Сборник рекомендован для научных работников, докторантов, магистрантов и студентов вузов.

УДК 629.7

Редакционная коллегия:

Джапарова Г.А., к.э.н., профессор; Алиев У.Ж., д.э.н., профессор; Даубаев К.Ж., д.э.н., профессор; Смоилов С.Ж., PhD, доцент; Капенова А.З., к.э.н., профессор; Нарбинова М.М., к.ю.н., доцент; Аимкулов Р.А., PhD, доцент; Искаков Б.М., к.э.н., доцент; Капсалямпов К.Ж., к. ю. н., профессор; Абишева К. М., д.ф.н., профессор; Нагымжанова К. М., д.пед.н., профессор; Барсукова Р.А., к.ю.н., профессор; Бекбусинова Г.К., к.э.н., доцент; Шнайдер В.А. к.фил.н., доцент; Кабашева Н.В. к.э.н., доцент; Жантикеев С.К. к.пс.н., профессор;

ISBN 978-601-7871-16-1
2022

© «Тұран-Астана» университеті,

**ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ САМОИДЕНТИФИКАЦИЯ И РОЛЬ
Я-КОНЦЕПЦИИ В САМОРЕАЛИЗАЦИИ СТУДЕНТОВ**

**КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ ЖҮЗЕГЕ
АСЫРУЫНДАҒЫ ӨЗІНДІК КОНЦЕПЦИЯНЫҢ РӨЛІ**

**PROFESSIONAL SELF-IDENTIFICATION AND THE ROLE OF THE SELF-
CONCEPT IN STUDENTS' SELF-REALIZATION**

Аннотация. Мақала студенттердің кәсіби өзін-өзі сәйкестендіруін қалыптастыру мәселесіне арналған. Студенттердің кәсіби өзін-өзі сәйкестендіруі университетте оқу процесінде қалыптасады. Тиісінше, болашақ маманның әл-ауқаты кәсіби өзін-өзі сәйкестендірудің қалай қалыптасатынына байланысты болады. Тұлғаның өзін-өзі сәйкестендіруі әртүрлі сәйкестіктерге жіктеледі. Мақалада студенттерді оқытудың әртүрлі деңгейлеріндегі сәйкестіліктің жіктелуі келтірілген. Сонымен қатар, кәсіби өзін-өзі сәйкестендіруді дамыту үшін студенттер өздері таңдаған мамандықтың мамандарымен және тәжірибешілерімен байланысуы керек. Студенттердің өзін-өзі жүзеге асырудағы өзіндік тұжырымдама рөлінің маңыздылығына талдау жасалды. Мақсат қою арқылы өзін-өзі жүзеге асыруға қол жеткізуге болады. Өзін-өзі жүзеге асыруға әкелетін мақсаттардың бірі-өзіндік тұжырымдаманы түсіну. Өзіндік тұжырымдама кәсіби дамумен байланысты. Кәсіби өзіндік тұжырымдама бұл студенттің өзі туралы кәсіби маман ретінде түсінігі.

Кілтті сөздер. Кәсіби сәйкестілік, өзін-өзі жүзеге асыру, өзіндік тұжырымдама, Эго-сәйкестік, жеке сәйкестілік, әлеуметтік сәйкестілік.

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования профессиональной самоидентификации у студентов. Профессиональная самоидентификация студентов формируется в процессе обучения в ВУЗе. Соответственно, от того как будет сформирована профессиональная самоидентификация, будет зависеть благополучие будущего профессионала. Самоидентификация личности классифицируется на различные идентичности. В статье приведена классификация идентичности на разных уровнях обучения студентов. Вместе с тем для развития профессиональной самоидентификации студентам необходимо общаться с профессионалами и специалистами-практиками выбранной им профессии. Проведен анализ значимости роли Я-концепции в самореализации студентов. Достижение самореализации возможно через постановку целей. Одной из целей ведущей к самореализации является понимание Я-концепции. Я-концепция связана с профессиональным развитием. Профессиональная Я-концепция это представление студента о самом себе как о профессионале.

Ключевые слова. Профессиональная идентичность, самореализация, Я-концепция, Эго-идентичность, личная идентичность, социальная идентичность.

Annotation. The article is devoted to the problem of formation of professional self-identification among students. Professional self-identification of students is formed in the process of studying at the university. Accordingly, the well-being of the future professional will depend on how professional self-identification will be formed. The self-identification of a person is classified into various identities. The article presents the classification of identity at different levels of students' education. At the same time, in order to develop professional self-identification, students need to communicate with professionals and practitioners of their chosen

profession. The analysis of the significance of the role of the Self-concept in the self-realization of students is carried out. Achieving self-realization is possible through setting goals. One of the goals leading to self-realization is to understand the Self-concept. The I-concept is related to professional development. The professional Self-concept is a student's idea of himself as a professional.

Keywords. Professional identity, self-realization, self-concept, ego-identity, personal identity, social identity.

Обучение, развитие и воспитание есть основные три функции всякого обучения. И в данном контексте очень важно рассмотреть проблему самореализации и профессиональной самоидентификации личности студента.

Профессиональное высшее образование – это нечто большее, чем приобретение соответствующего уровня знаний и развитие соответствующих навыков. Чтобы практиковать, студенты должны развивать профессиональную идентичность, т.е. способы существования и общения в профессиональном контексте. Идентичность реализуется через динамический процесс идентификации, посредством которого индивиды классифицируют свое место в мире как индивидуумы, так и как члены коллективов. Он развивается в интерактивных отношениях, во время которых на людей может больше влиять категоризация других, чем их собственные познания и эмоции. Важные взаимодействия студентов происходят в социальных учреждениях с установившейся практикой, таких как университеты, производства, больницы, хосписы, общественные организации и т. д. В ходе этого процесса они определяют не только то, кем они являются, но и то, кем они не являются.

Концептуализация идентичности как единственной, отдельной, фиксированной сущности перешла к динамической концепции множественных идентичностей, находящихся в социальных отношениях. Личности студентов не фиксированы, а находятся в постоянном процессе трансформации по мере прохождения жизни. То, как студенты формируют свою профессиональную идентичность и впоследствии осмысливают свою множественную идентичность, влияет на их будущее благополучие и отношения. [1]

Однако личность студента можно классифицировать на разных уровнях:

1. Эго-идентичность - относится к более фундаментальному субъективному чувству непрерывности, характерному для личности. Наиболее непосредственно на него влияют интрапсихические факторы и биологические предрасположенности. Чем больше перед эго ставится задача эффективно управлять информацией о себе и своем окружении и регулировать поведение на основе этой информации, тем сильнее оно становится.

2. Личная идентичность - на этом уровне обучающиеся находят соответствие между своей социальной идентичностью «студента» и уникальностью и особенностями своего обучения / истории жизни. Их биологические предрасположенности и степень активности могут создать «стиль» идентичности, порождающий индивидуальность. Однако это может быть ограничено рамками, установленными учреждениями.

3. Социальная идентичность – на этом уровне на обучающегося больше всего влияет необходимость вписаться в имеющиеся «шаблоны» идентичности, созданные культурными и ролевыми факторами. Их идентичность как студента подтверждается или отрицается в отношениях с другими. На это может повлиять ее/его способность поддерживать роль «студента». [1]

На формирование профессиональной идентичности студентов больше влияют неформальные и скрытые учебные программы, чем формальный опыт преподавания.

Для развития своей профессиональной идентичности студенты должны в первую очередь взаимодействовать с представителями той профессии на специальности которой они обучаются. Взаимодействие со старшими профессионалами также предоставляет

возможности для взаимного согласования идентичностей, вложенных в различные исторические контексты. Идентичность создается во время всех типов взаимодействия, например, обучения у практика психолога, обучения коммуникативным навыкам, обучение на производстве, в школе, в медицинской сфере и т. д., а также во время обменов в неформальной обстановке. Это требует значимого участия студента. Студенты изучают поведение и способы существования, которые кажутся им успешными. Образцы для подражания и наставники играют важную роль в этом процессе, демонстрируя поведение, соответствующие роли, и то, как эффективно вести себя в организационной среде. Важно обеспечить обратную связь. Теория идентичности предполагает, что люди приобретают смысл о себе посредством обратной связи с другими. Эта обратная связь, называемая отраженными оценками, может быть конгруэнтной или не конгруэнтной самовосприятию человека, предположим, что там, где отраженные оценки несовместимы с самовосприятием человека, поведение изменяется, чтобы соответствовать оценке. Суонн однако обнаружил, что люди не меняют своего поведения, если это означает изменение их самовосприятия. В качестве альтернативы они общаются и ищут обратную связь от людей, которые подтверждают их самооценку. [2]

Пратт и др. обнаружили, что к примеру, врачи, проходящие обучение, также используют отзывы о своей работе и образцы для подражания при подтверждении своей профессиональной идентичности. Образцы для подражания и наставники должны осознавать свои обязанности и динамику взаимодействия. Оспаривая представления студентов о «я», они должны быть рефлексивными и учитывать свои собственные предубеждения. Это не односторонний процесс, поскольку обратная связь от студентов может подтвердить или оспорить личность образцов для подражания и наставников. Студенты также должны быть рефлексивными. [3]

Что такое самореализация? Самореализация другими словами это реализация своего потенциала, когда человек осуществляет свое назначение и призвание. Самореализация является одной из потребностей в пирамиде потребностей Абрахама Маслоу. Следовательно, это одна из высших потребностей которая требует удовлетворения. Если правильно идти по данной пирамиде потребностей, то можно достигнуть самореализации через достижения поставленных целей. Самореализация и цели взаимосвязаны между собой, а также самореализация очень тесно связана с возрастом человека, т.к. в течение жизни цели меняются на каждом возрастном этапе. Если взять период обучения в ВУЗе, то для молодых людей важно самоопределение и самоидентификация в профессиональном плане и выбор брачного партнера. Отсюда мы определяем следующие цели, ведущие к самореализации студентов, это: 1) четкое понимание Я-концепции с помощью саморефлексии, а также избавление от комплексов, предрассудков и стереотипов; 2) развитие умственного и интеллектуального потенциала; 3) находить время для телесных и духовных практик; 4) познакомиться с особенностями гендерных взаимоотношений. [4]

Впервые термин «Я-концепция» был введен в 1950-е годы представителями гуманистической психологии (А.Маслоу, К.Роджерс), которые рассматривали целостность человеческого «Я» как фундаментальную основу поведения и развития личности. Я-концепция – это система образов и представлений человека о самом себе. Я-концепция формируется в результате осознания себя как объекта и субъекта окружающей действительности, а также на основе мнения других людей и сравнения и сопоставления себя с другими. Я-концепция — это то, как мы воспринимаем наше поведение, способности и уникальные характеристики. Например, такие убеждения, как «я хороший друг» или «я добрый человек», являются частью общей самооценки. Наше самовосприятие важно, потому что оно влияет на нашу мотивацию, отношение и поведение. Это также влияет на то, как мы относимся к тому, кем мы себя считаем, в том числе на то, компетентны ли мы и есть ли у нас самооценка. [4]

Я-концепция имеет тенденцию быть более податливой, когда мы моложе и все еще проходим процесс самопознания и формирования идентичности. По мере того, как мы стареем и узнаем, кто мы такие и что для нас важно, эти представления о себе становятся более подробными и организованными.

Так роль «Я-концепции» в студенческом возрасте велика. Дело в том, что благодаря ей с одной стороны формируется целостность личности студента, а с другой устойчивость её, которая способствует изменению личности молодого человека, но при этом оставаясь самим собой. Образ «Я» студента должен быть согласованным, а иначе в результате фрагментации личности произойдут смешения ролей. В состав Я-концепции входят когнитивный, эмоционально-ценностный и конативный компоненты. В когнитивный компонент входит чувство власти или самоэффективность, которая проявляется в самоконтроле, в самоуправлении, а также сюда входит рефлексивная компетентность, проявляющаяся в понимании и принятии себя, в саморазвитии, в адекватной самооценке. Одним из важных показателей самореализации в эмоционально-ценностном компоненте, является самоотношение студента к самому себе. По мнению С.Р. Пантелеева самоотношение является индикатором успешности самореализации личности студента. Еще один показатель данного компонента — это ценностные ориентации. Г.Олпорт ценностные ориентации и личностный смысл отождествляет. Ценность в его интерпретации – это некий личностный смысл. В конативном компоненте важными показателями выступают стремление к самосовершенствованию и самоактуализации. [5] К. А. Абульханова-Славская данные понятия рассматривает как идентичные друг другу. Самосовершенствование — это непрерывный процесс длящийся на протяжении всей жизни. По К. А. Абульхановой-Славской самосовершенствоваться это значит приобщаться к культуре, а также это непрерывное повышение уровня знаний, умений, навыков, и активная самореализация себя в жизни и в профессиональной деятельности. [6]

Я-концепция студента включает в себя профессионально-личностное развитие, где ведущее место занимает учебно-профессиональная Я-концепция. Учебно-профессиональная Я-концепция это представления студента о себе самом как об объекте образовательного процесса и как о будущем профессионале. Осознание себя будущим специалистом и профессионалом, а также профессиональная идентификация формируется из осознания и актуализации процесса приобретения профессии на всех этапах обучения студента. Вместе с тем в учебно-профессиональной деятельности происходит профессиональное саморазвитие и формируется осознание своей будущей профессии, и точка соприкосновения данных процессов становится источником профессионального саморазвития личности студента.

Некоторые авторы выделяют еще одну значимую в самореализации студента Я-концепцию, называемая суверенная Я-концепция. Суверенитет личности – это система прав собственности личности в отношении самого себя, которая проявляется в человеческом и естественном праве человека единолично распоряжаться своим телом и жизнью. Суверенный человек знает для чего он живет, что и как делать, понимает смысл своего бытия, осознает ценность своих поступков и действий, способен ставить цели и достигать их. Суверенность на этапе обучения в ВУЗе у студентов проявляется в переживании и ощущении уверенности в том, что он действует по собственному желанию и убеждению, понимание верного выбора профессии и уместности своей личности в личной и профессиональной. Благодаря суверенной Я-концепции у студента возникает потребность в самореализации в учебно-профессиональной деятельности. [7]

Образование в самом широком смысле связано с преобразованием личности в новые способы мышления и отношений. Помочь студентам сформировать и успешно интегрировать свою профессиональную самость в свою множественную идентичность — основа любого высшего и средне-специального образования. [8]

Основой успешной профессионализации личности является сформированная профессиональная идентичность, основанная на адекватных представлениях о своем профессиональном будущем, четких представлениях о своей профессиональной деятельности и осознанной самоидентификации с образом профессионала. Проблема профессиональной идентичности актуальна в перспективе подготовки будущих специалистов на этапе обучения в вузе и их становления в самостоятельной профессиональной деятельности. Важно отметить, что процесс формирования идентичности продолжается на протяжении всей жизни, являясь фактором психологического благополучия, удовлетворенности жизнью и личностного роста каждого человека в современном, быстро меняющемся мире.

Список использованной литературы:

1. Абдуллаева, М.М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход / М.М. Абдуллаева // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – №2.
2. Уильям Б. Суонн, Алан Стейн-Серусси и Шон Э. МакНалти, «Изгои в обществе белой лжи: загадочные слова людей с негативными представлениями о себе», Журнал личности и социальной психологии, том. 62, п 4, 1992 г., стр. 618-624
3. Pratt, M.G. Constructing professional identity: The role of work and identity learning cycles in the customization of identity among medical residents /M.G. Pratt, K.W. Rockmann, J.V. Kaufmann //Academy of Management Journal. – 2006. – V. 49. – №. 2. – pp. 235-262.
4. Маслоу А. Мотивация и личность [Текст] / А. Маслоу; пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухина. - 3-е изд. - Москва [и др.] : Питер, –2013. - 351 с.
5. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / [Пер. с англ. Л. В. Трубицыной и Д. А. Леонтьева]; под общ. ред. Д. А. Леонтьева. М.: Смысл, 2002.
6. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К.А. АбульхановаСлавская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
7. Орлова Г. В. Развитие учебно-профессиональной Я-концепции студента / Г. В. Орлова. – Воронеж: Изд.-полиграф. центр Воронеж. гос. ун-та, 2012. – 82 с.
8. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии / С. К. Нартова-Бочавер. – СПб.: Питер, 2008. – 400 с.

УДК 539.42

Мауленова Армангул Сериковна

Магистрант кафедры «Экономика и инновационный бизнес»

Университет «Туран-Астана»

г. Астана, Республика Казахстан

Научный руководитель:

д.п.н., профессор Нагымжанова К. М.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТРЕНИНГ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ- ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРЕНИНГА В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТОВ

PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL BASES OF THE ORGANIZATION OF TRAINING IN THE FORMATION OF STUDENTS' COMMUNICATION CULTURE

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты бизнес-тренинга как эффективного инструмента деятельности организации. Рассмотрены этапы развития бизнес-тренингов в мире и в Республике Казахстан.

Ключевые слова. Бизнес, тренинг, компетенция, развитие, персонал, обучение, инновация, квалификация, рынок.

Аннотация. Мақалада бизнесті оқытудың негізгі аспектілері ұйым үшін тиімді құрал ретінде қарастырылады. Әлемде және Қазақстан Республикасында бизнесті оқытудың даму кезеңдері қарастырылады.

Клтгі сөздер. Бизнес, оқыту, құзыреттілік, даму, персонал, оқыту, инновация, біліктілік, нарық.

Annotation. The article discusses the main aspects of business training as an effective tool for the organization. The stages of development of business training in the world and in the Republic of Kazakhstan are considered.

Keywords. Business, training, competence, development, personnel, training, innovation, qualification, market.

Современные условия, регулирующие деятельность организаций, требуют создания эффективной системы управления персоналом и развития способностей персонала. В этих условиях необходимо переосмыслить программы тренингов и семинаров для повышения квалификации персонала сферы услуг. Недостаточный уровень профессиональной подготовки некоторых сотрудников компании сферы услуг затрудняет адаптацию к современным требованиям, что обуславливает необходимость механизмов для повышения квалификации. Следует отметить, что в настоящее время создание служб управления персоналом, отвечающих требованиям науки управления, систем повышения квалификации, переподготовки и повышения квалификации персонала, ставит особенно острую проблему с момента обретения независимости Республики Казахстан.

В настоящее время многие менеджеры используют компетенцию в качестве одного из видов оценки эффективности работы сотрудников. Любая организация может использовать их как таковые. Но обучить и использовать именно те навыки, которые понадобятся для хорошей работы персонала, далеко не каждый может, потому что этот процесс занимает много времени. Это заключается в том, что руководитель не просто формирует набор навыков, но и определяет ценность каждого из них для достижения целей работника и организации. Основной целью данного процесса является повышение квалификации персонала. По мнению Макконнелла и Брю, характеристиками компетенции являются «здоровье, решительность, образование и подготовка, а также отношение к труду» [1]. Все перечисленные характеристики являются свойствами рабочей силы, которые и определяют в последствие ее качество. Наиболее точным и развернутым понятием «качества рабочей силы» в литературе, на наш взгляд, является совокупность свойств человека, проявляющихся в процессе труда и включающих в себя квалификацию и личностные характеристики работника: его физиологические и социально-психологические особенности (состояние здоровья, умственные способности), а также адаптированность, в том числе гибкость, мобильность, мотивируемость, инновационность, профориентированность и профпригодность [2].

Исходя из этого определения, а также используя системный анализ свойств, которые определяют развитие способностей человека к труду, можно предложить следующую классификационную структуру компетенции работника.

Мы согласны с утверждением, что современная экономика все больше смещается в сторону услуг, в направлении работы со знаниями [3]. Это требует новых организационных структур и технологий, новых типов работников. Принципиальным образом расширяется диапазон и содержание требований к профессиональным качествам работника. К общепринятым требованиям четкой дисциплины, высоких исполнительских качеств, ответственности, инициативы и творческой заинтересованности в самом труде

добавляются: мотивация, гибкость, организаторские способности, готовность и способность к профессиональному развитию, умение решать проблемы, распределять время, готовность работать в экстремальных ситуациях, здравый смысл, бережливость [4]. Только в том случае, если сотрудники компании будут обладать большинством заданных требований, можно говорить об успехе организации в процессе становления и развития, а также значительно увеличиваются шансы у организации занять лидирующие позиции на рынке.

По оценкам основателя IBM Томаса Уотсона, инвестиции организации в обучение напрямую связаны с темпами ее роста. Он часто заявлял, что от 40 до 50% времени директора должно быть потрачено на обучение и мотивацию сотрудников. Для большинства казахстанцев само понятие «профессиональное обучение» - это *terra incognita*, что-то непостижимое из другой жизни. Как особая форма делового обучения, бизнес-тренинг появился на Западе сравнительно недавно - в 1940-х годах. Именно изобретение научно-технического прогресса привело, с одной стороны, к быстрому устареванию конкретных знаний, а с другой - к быстро меняющейся среде, требующей адаптируемости поведения людей, приобретение и демонстрация на рабочем месте всех новых и очень специфических практических навыков. Традиционное коммерческое образование не смогло выполнить эту задачу. Участникам были предложены оригинальные методы группового обучения, которые включали специальные игровые действия и активно усваивали информацию о поведенческих и коммуникационных алгоритмах в бизнес-среде. Таким образом, появились коммерческие тренинги, призванные внедрять «высокие технологии» в коммерческую практику, адаптированную к революционным изменениям в области науки и техники [5, с.7]. В 1950-х годах обучение в так называемых Т-группах стало широко распространенным в Соединенных Штатах, они были созданы учениками К.Левина в Бетеле. К. Левин утверждал, что большинство реальных изменений в отношении и поведении людей происходят в группе, а не в отдельном субъекте, поэтому, чтобы обнаружить и изменить свое отношение, развить новые формы поведения, человек должен преодолеть свою подлинность и научиться видеть себя глазами других [6].

Т-группы или учебные группы - это небольшие, специально созданные группы, участники которых, при содействии ведущего психолога, участвуют в интенсивном опыте общения, призванном помочь каждому решить различные психологические проблемы [7, с. 18]. Во время этих тренингов у участников появляется чувствительность к решению проблем, связанных с межличностным общением. Предполагалось, что дальнейшее обучение персонала Т-группы поможет повысить эффективность межличностного общения не только между членами рабочей группы, но и между руководителями и подчиненными. Некоторые группы-Т были сосредоточены на обнаружении жизненных ценностей человека, усиливая чувство самоидентификации. Они появились в 1954 году и назывались группами чувствительности. Тем не менее, многолетний опыт проведения Т-исследований в различных организациях (от банков до промышленных компаний) не оправдывает возложенных на них надежд и сейчас тренинг сензитивности чаще используется в практике психотерапевтов, чем в практике бизнес-образования.

В 1960-х годах использовалось учебное движение по социальным навыкам и повседневной жизни, основанное на традициях гуманистической психологии К. Роджерса, которое использовалось как часть профессиональной подготовки учителей. При обучении повседневной жизни использовались три основные модели, которые определяют оригинальность подхода к его участникам. Первая основана на семи категориях жизненных навыков: решение проблем, связь, настойчивость, уверенность в себе, критическое мышление, самоуправление, разработка концепции самоидентификации. Вторая модель классифицирует жизненные навыки, которые составляют объект обучения на четыре категории: межличностное общение, поддержка здоровья, развитие личности, принятие решений. Третий - тренировка эмоционального самоконтроля, межличностных

навыков, самопонимания, самообороны.

В 1970-х годах в университетах Лейпцига и Йены под руководством М. Форверга был разработан метод, который он определил, как социально-психологический тренинг. Принципы социально-психологических тренингов представлены в таблице 1

Таблица 1 - Социально – психологический тренинг

Принципы социально-психологического тренинга			
Создани е среды	Поведения участников	Организацо нные	Этические
- Системная - детерминация - реалистичность - избыточность	- активность - исследовательская и творческая позиция -субъект – субъектное общение - объективация поведения - искренность -«здесь и теперь»	- Физическая закрытость - комплектование групп - (гомогенность – гетерогенность) - пространственно – временная - организация	- конфиденциальность - соответствие заявленных целей тренинга его содержанию -ненанесение ущерба

Рольевые игры с элементами инсценировки использовались как средство обучения, создавая условия для формирования эффективных коммуникационных приемов. Областью практического применения методов, разработанных М. Форверга была социально-психологическая подготовка руководителей промышленного производства. Социально-психологическая подготовка широко распространена в отечественной практике.

Анализируя историю сектора тренингов в Казахстане, мы можем выделить три основных этапа в развитии потребностей бизнеса в таком специфическом виде услуг, как повышение квалификации персонала посредством программ обучения и развития:

1 этап - период 1991-2000 гг. Тренинг на этом этапе был направлен на решение вышеупомянутых задач первоначального ознакомления с компанией и на то, чтобы позволить гражданам привыкнуть к новым условиям. На данном этапе управленческий персонал компаний состоит почти исключительно из иностранцев, именно они действительно решают вопросы управления, а местный персонал должен стать более или менее эффективным исполнителем этих решений. Оттуда существует значительный спрос на базовые учебные услуги в области основ бизнеса, технологий и методов продаж, курсы по "интеграции" в компаниях, которые ввели новых сотрудников. За эти годы иностранные специалисты по обучению, работающие в Казахстане, внесли значительный вклад в учебную деятельность. Это стало кульминацией так называемых базовых курсов по всем формам общения и взаимодействия (с клиентами, коллегами, начальством). Специальные курсы повышения квалификации (такие как продажи) были разработаны для обеспечения базового обучения в этой области, что позволяет вновь нанятым сотрудникам начать работать с минимальными рабочими стандартами. Особенность этого этапа заключается в отсутствии реального опыта работы на казахстанском рынке, относительной легкости подбора персонала, сильной привлекательности международных компаний как работодателей и следовательно, массового прохождения начального обучения персонала через обучение.

2 этап - 2000-2007 гг. Особенностью этого этапа является начало специализации учебных программ, которые все чаще проходят подготовку для конкретной компании,

конкретных задач и определенного уровня ответственности и специализации сотрудников. Казахстанский персонал быстро приобрел практический опыт и все больше обучающего персонала сталкивались с растущими требованиями от участников семинара, которые не хотели обсуждать общие проблемы или профессиональные навыки, ища конкретные инструменты для более эффективной работы в своих областях. Именно в эти годы перед тренерами стояла задача овладеть спецификой той или иной компании. Одним из основных критериев оценки тренинга и самого тренера было не только объективное и методологическое соответствие задаче (владение предметом и методы работы с группой), но и знание конкретной ситуации. в бизнесе и умение обобщать реальный опыт и передавать его участникам.

Этап 3 - 2007 - наши дни. Этот период называют посткризисным. Важной особенностью этого этапа является широкое продвижение на ответственные должности отечественных специалистов с большим практическим опытом работы и явно недостаточным опытом для принятия важных решений. Компании сталкиваются с проблемой адекватной замены лиц, принимающих решения казахстанскими специалистами, необходимостью радикального пересмотра всех стереотипов, персоналом, осваивающим новые навыки рынка в условиях снижения спроса, усиления конкуренции и передача критических решений на оперативном уровне. Критерий быстрого принятия эффективных решений в нестандартной обстановке сразу был выделен при оценке навыков и потенциала менеджеров. Сложные потребности с точки зрения эффективности и управленческого и управленческого персонала значительно возросли, что ставит новые задачи перед руководством компаний, как раз в области развития персонала. Концепция «развития персонала», которая на предыдущих этапах была по сути формальной, стала жизненно важной задачей. Наиболее важными требованиями к обучению на данном этапе являются:

- умение решать насущные проблемы путем обучения;
- практическая полезность обучения персонала, выполняющего конкретные задачи;
- способность тренера помогать принимать решения в классе.

Тренинг начал развиваться в виде специальных консультационных сессий, где практиковались новые навыки и знания, анализировался и обобщался реальный опыт, разрабатывались новые решения и подходы. За этот период получили второе дыхание такие виды тренингов как длительный тренинг по навыкам презентации, навыкам корпоративного общения и организации продаж. Рынок изменился, сложность бизнеса возросла, и уже опытные работники начали ощущать необходимость переосмыслить старые стереотипы и адаптировать методы работы к новым реалиям.

Мотивационный компонент обучения также значительно вырос, так как в новых условиях реальная мотивация сотрудников на решение сложных задач стала буквально условием выживания компании. В те же годы на рынок были выведены узкоспециализированные курсы, направленные на формирование общих подходов в области финансов, управления и продаж. Обратной стороной этой специализации была острая необходимость в полной и всесторонней подготовке персонала компании на всех уровнях - от генерального директора до секретаря. Такие программы не заставили себя долго ждать и стали характерной чертой современного рынка обучения. Компании вышли на новый уровень требований к компетентности своих сотрудников, начали определять новые критерии оценки эффективности специалистов и все больше нуждаются в адекватном обучении их требованиям.

Таким образом, можно сделать вывод, что в настоящее время обучение как средство профессионального и личностного развития все чаще входит в различные сферы человеческой деятельности, особенно в деловом мире. Все больше руководителей, включая директоров и менеджеров по персоналу, понимают необходимость обучения своих сотрудников, поскольку это напрямую влияет на успех компании и ее выживание на рынке.

Список использованной литературы:

1. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс. Принципы, проблемы и политика. - Т.2. - М.: Республика, 2015, - 400 с.
2. Радченко Л.А. «Организация управления на предприятиях общественного питания». – М.: Аспект Пресс, 2017.
3. Ридель Х. Бары и рестораны. Техника обслуживания- М.: Деловая мысль, 2004.
4. Кузнецов М.В. Деловое общение - М. Университет, 2017.
5. Зарыгин В.А. Тренинг как форма активного обучения // Проблемы педагогического образования: сб. научн. статей / Под ред. В.А. Сластенина, Е.А. Левановой. – Выпуск 31. – М.:МПУ, 2008. – С. 33-36.
6. Кучерова С. Модель компетенций на службе эффективной работы организации URL: <http://www.hr-portal.ru/node/27725>(дата обращения 11.01.2019).
7. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. М.: Изд-во МГУ, 2016. 416 с.

УДК 37.015.3

Махмет Қызғалдақ Қанатқызы

магистрант кафедры

«Социально-гуманитарных наук и языковых дисциплин»

Университет «Туран-Астана»

г. Астана, Республика Казахстан

Научный руководитель:

к.п.н., доцент **Иргебаева Н.М.**

ВОСПИТАНИЕ ГРАЖДАНСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНО – КУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРА

ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ ОРТАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ АЗАМАТТЫҒЫН ТӘРИБЕЛЕУ

EDUCATING CITIZENSHIP AMONG STUDENTS IN CONDITIONS NATIONAL CULTURAL CENTER

Аннотация. В статье раскрываются ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ в образовательном пространстве. Авторы раскрывают содержания таких терминов, рассматриваемых в работе, как гражданское воспитание, патриотическое воспитание, патриотизм и т.д. Анализ современных исследований позволил показать авторам зависимость содержания патриотического воспитания от особенностей, динамики и уровня развития нашего общества, состояния его экономической, духовно-политической и других сфер жизни.

Ключевые слова. Образовательное пространство, гражданское воспитание, патриотическое воспитание, гражданско-патриотическое воспитание, патриотизм.

Аннотация. Мақалада білім беру кеңістігіндегі азаматтық-патриоттық тәрбиенің теориялық және әдіснамалық негіздері ашылады. Заманауи зерттеулерді талдау авторларға патриоттық тәрбие мазмұнының біздің қоғамның ерекшеліктеріне, динамикасы мен даму деңгейіне, оның экономикалық, рухани-саяси және өмірдің басқа салаларының жағдайына тәуелділігін көрсетуге мүмкіндік берді.

Кілтгі сөздер. Білім беру кеңістігі, азаматтық тәрбие, патриоттық тәрбие, азаматтық-патриоттық тәрбие, патриотизм.

Annotation. The article reveals the THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS of CIVIC AND PATRIOTIC EDUCATION in the educational space. The authors reveal the contents of such terms considered in the work as civic education, patriotic education, patriotism, etc. The analysis of modern research has allowed the authors to show the dependence of the content of patriotic education on the characteristics, dynamics and level of development of our society, the state of its economic, spiritual, political and other spheres of life.

Keywords. Educational space, civic education, patriotic education, civic-patriotic education, patriotism.

Образовательное пространство это место, охватывающее человека и среду в процессе их взаимодействия, результатом которого является приращение культуры образующегося. О современном мировом образовательном пространстве следует говорить как о формирующемся едином организме при наличии в каждой образовательной системе глобальных тенденций и сохранении разнообразия.

Современное образование и воспитание все более характеризуется такими принципиально новыми чертами, как динамизм и вариативность. объединяет национальные образовательные системы разного типа и уровня, значительно различающиеся по философским и культурным традициям, уровню целей и задач, своему качественному состоянию. Патриотизм как нравственное чувство и совокупность социально-политических отношений является мощным фактором и необходимым условием для защиты национальных интересов, возрождения и укрепления казахстанской цивилизации.

Внимание государства к проблемам воспитания связано с обозначением его приоритетных направлений, одним из которых является гражданско-патриотическое воспитание подрастающего поколения.

В Законе Республики Казахстан «Об образовании» (ст. 11, п. 3) в качестве одного из важнейших принципов государственной политики в области образования говорится: «...воспитывать гражданственность и патриотизм, любовь к своей Родине, уважать государственные символы, почитать народные традиции» [1].

Актуальность исследования проблемы гражданско-патриотического воспитания в системе образования обусловлена прежде всего обновлением его содержания, проектированием новых технологий, обоснованием организационно-педагогических условий повышения эффективности гражданско-патриотического воспитания в образовательных системах. В условиях модернизации современного казахстанского образования необходимо активно решать многие вопросы его глубинного преобразования и в первую очередь, касающиеся четкого определения новых приоритетов в системе воспитания молодежи, в том числе и в поликультурной среде; осуществлять поэтапное планирование комплекса мер, направленных на развитие системы базовых духовно-нравственных ценностей, культуры межнационального общения на основе принципа толерантности, уважительного отношения к традициям, обычаям народов нашей страны, конфессиональным ценностям.

В настоящее время, наряду с функционирующими в педагогическом пространстве вуза социальной, культурной, информационной, образовательной, адаптационно-реабилитационной, творческой и другими средами, особую значимость приобретает поликультурная среда, которая поддерживает культурное многообразие и стимулирует уважительное взаимодействие представителей различных культур, что получает особую актуальность в сложившейся этнодемографической ситуации.

Гражданско-патриотическое воспитание, ориентированное на развитие государственно-патриотических, интеллектуально-нравственных, художественно -

творческих и других качеств личности, в условиях поликультурной среды приобретает направленность на развитие гармоничных отношений с представителями различных этнических групп на основе взаимной открытости, интереса, терпимости и социальной поддержки. Результативность гражданско - патриотического воспитания в поликультурной среде организации образования определяется реализацией системно-деятельностного подхода, включающего мотивационно - ценностный, целевой, операциональный и ресурсный компоненты.

Социально-культурная деятельность, организованная в поликультурной среде, позволяет обеспечить полноценность протекания процессов гражданско-патриотического воспитания обучающихся за счет интеграции вышеуказанных компонентов.

В различные периоды времени меняются подходы к патриотическому воспитанию молодежи. Так, философы античности (Платон, Аристотель, Сократ, Демокрит) рассматривали нравственное самосовершенствование граждан в их деятельности, направленной на процветание общества. В эпоху Возрождения идейной основой общества становится гуманизм, в основе которого лежит признание необходимости воспитания человека-гражданина, патриота (Э. Роттердамский, Ф. Рабле, М. Монтень и др.). В философских взглядах Ш. Фурье, Т. Мора, А. Сен-Симона и других социалистов-утопистов основное внимание уделяется нравственному воспитанию во взаимодействии с формированием гражданских качеств личности, чувства долга для служения интересам общества. В концепциях философов и педагогов XVII—XVIII вв. получают существенное развитие проблемы общечеловеческого, патриотического и гражданского воспитания (Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо и др.), а патриотизм рассматривается как проявление гражданами чувства национальной гордости за страну.

Гражданско-патриотическое воспитание казахстанцев тесно связано с национальной идеей, потому что именно в ней заложены постулаты воспитания истинного патриота (Кунанбаева А., Валиханова Ч.Ч., Ауэзова М.О. и др.).

Проблема воспитания гражданско-патриотических качеств у подрастающего поколения всегда была неотъемлемой частью казахстанской культуры. Основываясь на исторической памяти народа, верности традициям и обычаям, гражданско-патриотическое воспитание в Казахстане несло в себе высокий духовно-нравственный потенциал и выступало как элемент мировоззрения человека и его отношение к родной стране, другим нациям и народностям.

Проблема патриотизма и гражданственности является предметом большого числа исследований как в нашей стране, так и за рубежом.

Прежде всего, представляется необходимым обратиться к содержанию ряда терминов, рассматриваемых в работе.

Гражданское воспитание - это воспитание правовой культуры и законопослушания, высокой нравственности и общей культуры, четкой гражданской позиции, постоянной готовности к сознательному, бескорыстному, добровольному служению своему народу. Гражданское воспитание характеризуется таким понятием, как гражданственность.

Гражданственность - это нравственная характеристика личности, оценивающая отношение человека к обществу.

Исходя из того, что осознание себя гражданином Казахстана является вершиной патриотического воспитания, мы можем полагать, что гражданское воспитание не только очень тесно связано с патриотическим воспитанием, но и является одной из его составляющих.

Патриотизм определяется нами как социальное чувство, содержанием которого является любовь к отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление защищать его интересы.

Патриотическое воспитание - это воспитание патриота, формирование у человека важнейших духовных ценностей, отражающих специфику национального самосознания, образа жизни, миропонимания, и ответственности за судьбу Казахстана.

Проблема, патриотизма во все времена интересовала, отечественных и зарубежных ученых: философов, педагогов, психологов, которые уделяли этому вопросу значительное внимание.

Патриотизм появился с возникновением и становлением исторической жизни людей и остается спутником человека на протяжении всей истории человечества, изменяясь вместе с ней и развиваясь [2].

С развитием общества, с изменением условий, существования человечества менялось и содержание патриотизма. Его генезис связан с образованием и укреплением отдельных государств в их борьбе за свою самостоятельность и национальную независимость. В этом смысле патриотизм является глубоким чувством, которое формировалось у людей на протяжении веков и тысячелетий.

Возникновение патриотизма как социального явления, его жизненность объясняется тем, что по своей природе и происхождению он имеет объективную основу. Человек всегда имеет место своего рождения, свою историческую родину. Он всегда связан различными узами с тем окружением, в котором живет, развивается, получает возможность для продолжения потомства и т. д. Именно эти и другие факторы неотъемлемо связаны с понятием патриотизма.

Отнесение патриотизма к разряду социальных ценностей обусловлено тем, что патриотизм представляет собой явление общественного сознания, выражает общественные интересы в идеальной форме; не просто описывает действительное явление реальности, но и выносит оценку, требует его осуществления.

Патриотизм как социально-нравственная ценность выражает единство человеческого рода, общность его исторических судеб, и в этом отношении позволяет возвыситься над социальной и этнической разобщенностью людей, сохраняя при этом национальные особенности каждого народа.

Понятие «патриотизм» имеет множество трактовок, представленных в трудах педагогов, философов, социологов и писателей в различные периоды развития общества. Научный анализ этого понятия показывает, что патриотизм рассматривался как нравственный и политический принцип, как социальное и высшее моральное чувство, как нравственная и социальная ценность. Историко-философский аспект патриотизма предполагает рассмотрение его как общественно-исторического явления обусловленного социально-политическими, экономическими, этнокультурными и другими характеристиками конкретного общества.

Одним из первых ученых, давших определение патриотизма, является В.И. Даль, трактовавший данное понятие как «любовь к отчизне». «Патриот, - по В.И. Далю, - любитель отечества, ревнитель о благе его, отчизнолюб, отечественник или отчизник» [3].

В философском словаре под редакцией И.Т. Фролова под патриотизмом понимается «...нравственный и политический принцип, социальное чувство, содержанием которого является любовь к отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление защищать интересы родины» [5].

Патриотом в словаре современного русского языка назван «...человек, любящий свое отечество, преданный, своему народу, готовый на жертвы и совершающий подвиги во имя интересов своей родины» [5].

В лексическом значении слово патриотизм обозначает «...любовь к Родине, преданность своему отечеству, своему народу» [4].

В философском энциклопедическом словаре в дополнение к вышесказанному говорится о том, что это древнейшее чувство [5].

Таким образом, проанализировав определения понятия патриотизма в различных словарях и энциклопедиях, мы приходим к выводу, что во всех определениях акцент делается на отношении личности к Родине, к отечеству.

Стремление авторов дать определение патриотизма с общеполитических позиций отмечается и в монографических исследованиях. Так, по мнению П.М. Рогачева и М.А. Свердлина, «...патриотизм - чувство любви к Родине - воплощен в служении ее интересам, занимает важное место в системе движущих сил развития общества... Настоящий патриотизм означает не просто чувство любви к Родине, он есть, прежде всего, высокое сознание гражданской ответственности за судьбы Родины, глубокое убеждение в необходимости подчинять интересы каждого интересам всех» [10].

Таким образом, принимая во внимание определение понятия «патриотизм» и «гражданское воспитание», предлагаемые известными учеными и философами, нами предложена собственная трактовка вышеуказанных понятий. Так, патриотизм – это нравственная категория, неотъемлемая от индивидуальных и гражданских качеств личности.

Гражданское воспитание - это воспитание правовой культуры и законопослушания, высокой нравственности и общей культуры, четкой гражданской позиции, постоянной готовности к сознательному, бескорыстному, добровольному служению своему народу.

Гражданско-патриотическое воспитание - это часть гражданского воспитания, базирующаяся, прежде всего на сложившейся правовой базе между государством и гражданином, которая на практике дает молодежи все необходимые права и способствует их реализации, что вызывает у нее законную гордость за свою страну.

Знания, как известно, превращаются в личностные убеждения только в процессе деятельности человека. Кроме того, именно в практической деятельности человек проявляет свои убеждения, формирует необходимые умения и навыки.

Будучи органической частью нравственного формирования личности, воспитание патриотических и гражданских качеств представляет собой целенаправленный процесс включения молодежи в различные виды деятельности, что стимулирует их активность, способствует выработке у них моральных качеств.

На современном этапе необходим поиск новых или модернизация прежних форм, методов и средств на само содержание одного из наиболее актуальных направлений воспитания - воспитание гражданственности. Необходимо разработать и включить различные направления, способы и формы деятельности по формированию гражданско-патриотических качеств у нового поколения.

Обобщив данные вышерассмотренных исследований, мы можем сделать следующие выводы:

1. Воспитание гражданско-патриотических качеств как целенаправленный педагогический процесс включает следующие компоненты:

- когнитивный (или познавательный) - включает в себя определенный уровень знаний по истории своей Отчизны, своего родного края, своего народа, что позволяет формировать уважительное отношение и гордость за прошлое своей страны;

- мотивационный - предполагает определенный уровень сформированности потребностей и мотивов, ориентирующий, поведение личности на активную творческую деятельность и активное познание нового;

- эмоциональный - объединяет в себе положительные переживания личности по отношению к историческому прошлому страны, гордость за исторические события и подвиги предков;

- творческий - стремление в поведенческом аспекте приумножать и создавать историю сегодня, предполагает активную позитивную позицию в деятельности.

2. Патриотическое воспитание рассматривается как воспитание личности, формирование у человека важнейших духовных ценностей, отражающих специфику

национального самосознания, образа жизни, миропонимания и ответственности за судьбу Родины.

3. Гражданское воспитание представлено как целенаправленный, сознательно осуществляемый педагогический процесс формирования личности гражданина, владеющей социально-политическим, правовым, экономическим, морально-этическим опытом демократических отношений, формирование правовой культуры и законопослушания,

четкой гражданской позиции, постоянной готовности к сознательному, бескорыстному, добровольному служению своему народу.

4. Гражданско-патриотическое воспитание - это часть гражданского воспитания, базирующаяся, прежде всего, на сложившейся правовой базе между государством и гражданином, которая на практике дает молодежи все необходимые права и способствует их реализации, что вызывает у нее законную гордость за свою страну.

5. Гражданско-патриотическое воспитание личности средствами социально-культурной деятельности определяется как педагогический процесс формирования и развития интеллектуально-нравственных, художественно-творческих качеств личности, организации досуга для снятия отрицательных эмоциональных и физических нагрузок, приобщения молодых людей к отечественным, мировым культурным ценностям на основе поликультурного и национального воспитания.

На современном этапе необходим поиск новых или модернизация прежних форм, методов и средств, направленных на разработку различных направлений, способов и видов деятельности по формированию гражданско-патриотических качеств у нового поколения.

Программе «Рухани жангыру» обозначена основная цель нации на новый исторический период: сохранить и приумножить духовные и культурные ценности, войти в 30 развитых государств мира. Программа предусматривает несколько проектов, направленных на достижение этих целей. Программа «Рухани жангыру», ориентированная на возрождение духовных ценностей казахстанцев с учетом всех современных рисков и вызовов глобализации, призвана повысить конкурентоспособность Казахстана в мире, сохранить национальную идентичность, популяризовать культ знания и открытость сознания граждан. Эти качества должны стать основными ориентирами современного казахстанца [4].

Модернизация общественного сознания, не просто дополнит другие уже начатые в стране модернизации – политическую и экономическую, она должна стать их сердцевинной. Речь о том, что казахстанцам необходимо научиться иначе, более прогрессивно мыслить, смотреть на вещи под другим углом, и тогда появится шанс приумножить благосостояние страны. Все шесть инструментов модернизации сознания, которые предлагаются программой, с одной стороны, не новы и давно всем известны, с другой – конечно, важно понимать, что они выбраны из сотни других, которые наиболее подходят для Казахстана сегодня, и теперь ими нужно правильно воспользоваться.

Ключевыми направлениями модернизации национального самосознания в XXI веке, применяемыми как на индивидуальном, так и на общественном уровне, являются конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания, эволюционное развитие и открытость сознания. Глобальные процессы формируют нестандартные неожиданные вызовы, активное использование новых информационных и коммуникационных технологий, меняет ритм и стиль жизни, национальные традиции дополняются современными элементами. В этом смысле формирование единой Нации сильных и ответственных людей является ключевым условием успеха Казахстана. В условиях современных вызовов каждый житель страны должен быть готов адаптировать свои жизненные стратегии для прогресса страны и общества в целом. Только культ

знания, ориентация на качественное образование и открытость сознания могут в этом помочь.

Список использованной литературы:

1. Закон РК «Об образовании». Учебно-практическое пособие. - Алматы: Норма-К. 2007.
2. Аронов А.А. Растить патриотов / А.А. Аронов - М.: ДОСААФ, 1988-67 с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. Т. 1-4, М.: Русский язык. 1978-1980. - С.24.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. — М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1961. - С. 486.
5. Краткий словарь по философии / Под общ. ред. И.В. Блауберга, И.К. Пантина. - 4е изд. — М.: Политиздат, 1982. - С. 244.

ӘӨЖ 343.102

Мубарақов Қайрат Мубарақұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент **Қарымсақов Р.Ш.**

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН САҚТАУ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ И СТРАНАХ СОДРУЖЕСТВА НЕЗАВИСИМЫХ ГОСУДАРСТВ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

CORRUPTION AND CORRUPTION OFFENSES: THE CONCEPT, CONDITIONS OF OCCURRENCE

Аннотация. Салыстырмалы-құқықтық талдау негізінде мақалада Қазақстан Республикасында жедел-ізвестіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалаудың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері зерттелген, сондай-ақ осы салада ТМД елдерінің прокурорлық қадағалауын құқықтық реттеу ерекшеліктерін ескере отырып, оның Қазақстанда дамуын жетілдірудің ықтимал перспективалары айқындалған. Атап айтқанда, Қырғыз Республикасының, Түрікменстан Республикасының, Беларусь Республикасының жедел-ізвестіру заңнамасына құқықтық талдау жасалды.

Кілтті сөздер. Құқықтық талдау, прокурорлық қадағалау, жедел-ізвестіру қызметі, құқықтық реформа, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау.

Аннотация. На основании сравнительно-правового анализа в статье исследованы основные этапы становления и развития прокурорского надзора за законностью ведения оперативно-розыскной деятельности в Республике Казахстан, а также, с учетом особенностей правового регулирования прокурорского надзора стран СНГ в этой сфере, определены возможные перспективы совершенствования его развития в Казахстане. В частности, дан правовой анализ оперативно-розыскного законодательства Кыргызской Республики, Республики Туркменистан, Республики Белоруссия.

Ключевые слова. Правовой анализ, прокурорский надзор, оперативно-розыскная деятельность, правовая реформа, соблюдение прав и свобод граждан.

Annotation. Based on a comparative legal analysis, the article examines the main stages of the formation and development of prosecutorial supervision over the legality of conducting operational investigative activities in the Republic of Kazakhstan, as well as, taking into account the peculiarities of the legal regulation of prosecutorial supervision of the CIS countries in this area, identifies possible prospects for improving its development in Kazakhstan. In particular, the legal analysis of the operational-investigative legislation of the Kyrgyz Republic, the Republic of Turkmenistan, the Republic of Belarus is given.

Keywords. Legal analysis, prosecutor's supervision, operational investigative activities, legal reform, respect for the rights and freedoms of citizens.

ТМД және ҚР елдерінің жедел-іздігіру заңнамасын салыстырмалы талдау автордың пікірінше, кейбір елдерде прокуратураның өкілеттіктері мен жедел-іздігіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалауды жүзеге асыру тәртібі неғұрлым кең регламенттелгенін көрсетеді.

Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформа мемлекеттегі заңдылықтың жай-күйін қадағалау мен бақылауға көп көңіл бөледі. Бұл жауапты миссия Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабы негізінде Қазақстан Республикасының прокуратурасына жүктелген [1]. Прокуратура қызметінің бағыттарының бірі жедел-іздігіру қызметін, анықтауды және алдын ала тергеуді жүзеге асыратын органдардың заңдарды орындауын қадағалау болып табылады.

Жедел-іздігіру қызметін, анықтауды және алдын ала тергеуді жүзеге асыратын органдар қызметінің заңдылығын қадағалау кезінде прокуратура, бір жағынан, олардың алдында тұрған қылмыстылыққа қарсы іс – қимыл жөніндегі міндеттерді шешуге жәрдемдесуге, екінші жағынан, прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру және жүзеге асыру арқылы Қазақстан Республикасының Конституциясымен, салалық заңнамамен қорғалатын азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге міндетті. жедел-іздігіру қызметі, анықтау және алдын ала тергеу саласына түскен. Олардың өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыруы үшін нақты мүмкіндіктер жасай отырып, прокуратура органдары мен анықтау мен алдын ала тергеуді жүзеге асыратын субъектілер бір-бірімен өзара іс-қимыл жасай отырып, қоғамдық және мемлекеттік мүдделерді қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау үшін шаралар қолдануға міндетті.

"Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы "Қазақстан Республикасы Заңының жобасын бүкілхалықтық талқылау туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 25 қаңтардағы № 141 өкімімен басқа ұсыныстармен қатар Қазақстан Республикасы Конституциясының 83-бабына өзгерістер ұсынылды [2]. Алайда Қазақстан Республикасының аумағында заңдылықтың сақталуын жоғары қадағалауды жүзеге асыруға негізделген прокуратураның негізгі міндеті өзгеріссіз қалды [3].

Осылайша, прокуратураның жұмыс істеуінің қазіргі жағдайында жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыратын органдардың заңдылықты сақтауын прокурорлық қадағалау мәселелерін зерделеу проблемасы барған сайын өзекті болып отыр. Бұл ретте жедел-іздігіру қызметін жүргізу кезінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың жалғыз кепілі прокурор болатынына ерекше назар аудару қажет. Осыған байланысты, бір жағынан, қылмыстарды анықтауға, анықтауға және жолын кесуге бағытталған жедел-іздігіру іс – шараларын іске асыру жөніндегі белсенді және мақсатты қызмет арасындағы тепе-теңдік, екінші жағынан, жедел-іздігіру шаралары жүзеге асырылатын адамның құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін жан-жақты сақтау маңызды.

Жедел-іздігіру қызметін жүргізудің заңдылығын прокурорлық қадағалаудың негізгі міндеттері Қазақстан Республикасының Конституциясымен қатар, ҚР Қылмыстық-процестік Кодексімен, "Прокуратура туралы", "жедел-іздігіру қызметі туралы" ҚР заңдарымен, басқа да заңнамалық актілермен айқындалған. Осы заңдар қабылданған

сәттен бастап Жедел-іздістіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалауды жетілдіруге бағытталған қазақстандық заңнаманы үздіксіз үйлестіру жүзеге асырылатынына назар аудару қажет.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңы жұмыс істеген уақытта "салыстырмалы-құқықтық талдау негізінде бапта Қазақстан Республикасында жедел-іздістіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалаудың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері зерттелген, сондай-ақ осы саладағы ТМД елдерінің прокурорлық қадағалауын құқықтық реттеу ерекшеліктерін ескере отырып, оның дамуын жетілдірудің ықтимал перспективалары айқындалған Қазақстанда. ол көптеген өзгерістер мен толықтыруларға ұшырады, соның ішінде заңмен уәкілеттік берілген субъектілердің жедел-іздістіру қызметін қадағалауды құқықтық реттеу бөлігінде [4]. 2014 жылы қабылданған ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексі жедел-іздістіру заңнамасына енгізілген түбегейлі өзгерістерге ерекше назар аударған жөн [5].

Салыстырмалы-құқықтық талдау негізінде мақалада Қазақстан Республикасында жедел-іздістіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалаудың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері зерттелген, сондай-ақ осы салада ТМД елдерінің прокурорлық қадағалауын құқықтық реттеу ерекшеліктерін ескере отырып, оның Қазақстанда дамуын жетілдірудің ықтимал перспективалары айқындалған. Бұл процестер ішкі жедел-іздістіру заңнамасын демократияландырудан, құқық қорғау органдарының қызметінің еуропалық және әлемдік стандарттарын ұлттық жедел-іздістіру құқығы саласына енгізудің салдары ретінде туындағаны анық.

Негізгі қағидаттары заңның үстемдігі және адам құқықтарын қамтамасыз ету болып табылатын құқықтық мемлекетті реформалау мен дамытудың басталуымен мемлекеттік деңгейде жедел-іздістіру қызметін іске асыру тәртібінің жаңа әлеуметтік-саяси болмысқа, адам мен азаматтың құқықтарын қорғаудың заңнамалық кепілдіктер жүйесіне қойылатын талаптарға сәйкес келмеуіне назар аударылды. Мұның маңызды алғышарттарының бірі арнайы қызметтер мен құқық қорғау органдарының жедел-іздістіру қызметін реттеудің жаппай құпиялылығы қажеттігі туралы ескірген түсініктерді еңсеру болды.

Жедел-іздістіру қызметінде заңдардың орындалуына прокурорлық қадағалаудың белсенділігі кейбір статистикалық мәліметтерге сәйкес артқанына қарамастан, осы зерттеудің нәтижелері осы саладағы прокурорлық қадағалаудың жеткіліксіз деңгейін көрсетеді. Заң талаптарының жекелеген бұзушылықтарын анықтау немесе олардың толық анықталмауын сұратылған жедел қызметкерлердің 67%-ы, тергеушілердің 57% - ы, жедел-іздістіру қызметінде заңдардың орындалуын қадағалауды жүзеге асыру жөніндегі уәкілетті прокурорлардың 91% - ы, судьялардың 50% - ы атап өтті. Сауалнамаға қатысқан практикалық қызметкерлердің аз ғана бөлігі прокурорлар жедел-іздістіру қызметіндегі заң талаптарының бұзылуын толық анықтайды деп санайды.

Салыстырмалы-құқықтық талдау негізінде мақалада Қазақстан Республикасында жедел-іздістіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалаудың қалыптасуы мен дамуының негізгі кезеңдері зерттелген, сондай-ақ осы салада ТМД елдерінің прокурорлық қадағалауын құқықтық реттеу ерекшеліктерін ескере отырып, оның Қазақстанда дамуын жетілдірудің ықтимал перспективалары айқындалған.

Жедел-іздістіру қызметінің құқықтық негізі ҚР Конституциясының, Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстерінің, ҚР Ұлттық қауіпсіздік туралы, Ішкі істер органдары туралы, Прокуратура туралы және т. б. заңдарының құқықтық нормаларын қамтиды.

Бірақ бүгінгі таңда жедел-іздістіру қызметінде заңдылықтың сақталуына кепілдік берудің негізгі тетігі прокурорлық қадағалау болып табылады. Бұл ҚР Конституциясының және "жедел-іздістіру қызметі туралы" ҚР Заңының талаптарынан туындайды, олар ҚР прокуратурасына жедел-іздістіру қызметін жүргізу кезінде заңдылықтың сақталуын қадағалау тікелей жүктелген.

Жедел-іздістіру Заңының нормаларын талдау олардың кейбіреуін іске асыру адамның құқықтары мен бостандықтарын уақытша шектеумен байланысты екенін көрсетеді. Мысалы, пошта-телеграф жөнелтілімдерін бақылау; байланыс желілерінен жедел іздестіру; бейне-аудиотехниканы немесе өзге де арнайы техникалық құралдарды пайдалана отырып, сөйлесулерді жасырын тыңдау және жазу, телефондар және басқа да сөйлесу құрылғылары бойынша жүргізілетін сөйлесулерді тыңдау және жазу, сондай-ақ жүргізілген телефон келіссөздері туралы мәліметтер алу; техникалық байланыс арналарынан, компьютерлік жүйелерден және өзге де техникалық құралдардан ақпарат алу; жедел кіру және т. б. Бұл ретте отандық заң шығарушы прокурорлық қадағалауды жедел-іздістіру қызметін жүргізу заңдылығының неғұрлым салмақты кепілдіктерінің бірі ретінде қарайды" [4].

"Прокуратура туралы" ҚР Заңының 35-бабына сәйкес жедел-іздістіру қызметі мен жасырын тергеу әрекеттерінің заңдылығын қадағалауды жүзеге асыра отырып, жедел-іздістіру қызметін, сотқа дейінгі тергеуді жүргізетін органдардың заңдарды сақтауын қадағалау мақсатында прокурор:

- * жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын органдармен жасырын негізде ынтымақтасатын немесе ынтымақтасқан құпия көмекшілердің және штаттағы жасырын қызметкерлердің жеке басы туралы мәліметтерден басқа, жедел-іздістіру қызметінің және жасырын тергеу әрекеттерінің барысы мен нәтижелері туралы қысқартылған және іс жүргізудегі істерді, қылмыстық істерді, материалдарды, құжаттарды және басқа да қажетті мәліметтерді алады қызметі;

- * арнайы жедел-іздістіру іс-шараларын, оның ішінде байланыс желісінде жүзеге асырудың заңдылығына тексеру жүргізеді;

- * жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын органдардың лауазымды адамдарының әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдарды және арыздарды қарайды;

- * Конституцияға, заңдарға және республика Президентінің актілеріне қайшы келетін, жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын органдар шығаратын жедел-іздістіру іс-шараларын ұйымдастыру мен жүргізу тактикасын регламенттейтін нормативтік құқықтық актілерге наразылық білдіреді жасақтау;

- * жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыру кезінде заңды, адам және азамат құқықтарын бұзушылықтар анықталған жағдайда, өз қаулысымен жедел-іздістіру іс-шараларын тоқтатады;

- * сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастайды немесе жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу кезінде құқыққа қайшы әрекеттерге жол берген қызметкерлерге қатысты тәртіптік іс қозғайды;

- * жедел-іздістіру қызметінің заңдылығын қадағалауды жүзеге асыру кезінде анықталған бұзушылық фактілері бойынша осы Заңда көзделген прокурорлық қадағалаудың басқа да актілерін шығарады;

- * заңсыз ұсталған адамдарды босатады;

- * қажет болған жағдайда жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын органдардың басшыларынан заң бұзушылықтарды жою мақсатында оларға бағынысты органдарда тексеру жүргізуді талап етеді;

- * заңнамада белгіленген жағдайларда жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізуге санкция береді [4].

Бұл ретте жедел-іздістіру қызметі саласындағы прокурорлық қадағалаудың рөлі құқық қорғау органдарының қылмыстық қылмыстар жасауға қарсы күрестегі іс-әрекеттерін келісуден де тұрады.

Осылайша, "жедел-іздістіру қызметі туралы" және "Прокуратура туралы" ҚР заңдарының жекелеген нормаларын талдау прокурордың жедел бөлімшелердің қызметін қадағалауды жүзеге асыра отырып, :

- * қылмыстық қылмыс белгілері бар іс-әрекеттерді жедел-іздістіру қызметін, сотқа

дейінгі тергеп-тексеруді жүргізудің заңда көзделген тәртібін, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыру мерзімдерін сақтауға;

* жедел-ізвестіру қызметін, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізу кезінде заңдылықты сақтау;

* қылмыс жасау себептерін анықтау және жою.

Жоғарыда баяндалғанды негізге ала отырып, жедел-ізвестіру қызметін жүргізу кезінде заңдардың сақталуын прокурорлық қадағалаудың тиімділігін бағалаудың негізгі өлшемдері мыналар болып табылады:

1. Адамның және азаматтың құқықтарын сақтау, оның ішінде жеке өміріне, тұрғын үйіне және хат жазысу, телефон арқылы сөйлесу, телеграф және басқа да хат жазысу, банк салымдары мен шоттардың құпиясына қол сұқпау; бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге және кінәлі адамдарды заңда белгіленген жауаптылыққа тартуға кезек күттірмейтін шаралар.

2. Жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыру кезінде заңдылықтың бұзылуына дер кезінде ден қою.

Қазақстандағы сияқты, ТМД елдерінде жедел-ізвестіру қызметін ұйымдастыру және жүзеге асыру да заңнамамен реттеледі. Айта кету керек, ТМД-ға мүше жекелеген мемлекеттердің жедел-ізвестіру заңдары өзара байланысты. Бұл олардың дамуының негізгі негізін Достастық елдері әр уақытта өздерінің құқық қорғау органдарының тиімді ынтымақтастық мүмкіндігін қамтамасыз ететін бірыңғай заңнаманы әзірлеу әдісі ретінде қабылдаған "жедел-ізвестіру қызметі туралы" Модельдік заңдар құрағандығымен түсіндіріледі [7]. Сондықтан жедел-ізвестіру органдарының қызметіне прокурорлық араласудың шекаралары, анықталған бұзушылықтарға ден қоюдың заңмен қарастырылған әдістері мен тәртібі өте жақын.

Біздің ойымызша, айырмашылықтар мемлекеттік билікті ұйымдастыру әдісімен және заң шығарушы субъектілердің ұлттық құқықтық санасымен анықталады, олар заңмен уәкілеттік берілген органдардың жедел-ізвестіру қызметіне прокурорлық араласудың негіздері мен шектерін анықтау тәсілдерін саралауда жүзеге асырылады.

Бүгінде Қазақстан Республикасы қылмыстық қудалау жүйесіндегі елеулі өзгерістердің табалдырығында тұр, жекелеген мемлекеттердің құқықтық жүйелерін қамтитын жаһандандудың әлемдік процестерімен ұштасатын жедел-ізвестіру заңнамасын біртіндеп реформалау жүруде.

Ұлттық жедел-ізвестіру заңнамасын дамыта отырып, шет елдердің оны құқықтық реттеу саласындағы оң тәжірибесін зерделеп, мүмкіндігінше оң тәжірибені алған жөн, бұл оның тиімділігін арттыруы мүмкін.

Жедел-ізвестіру қызметінде прокурорлық қадағалаудың ерекше маңыздылығын оның барлық ТМД елдерінің заңнамасында көзделгені көрсетеді. Атап айтқанда, жедел-ізвестіру заңдарының жекелеген баптарымен жедел-ізвестіру қызметін қадағалауды жүзеге асыруға уәкілетті прокурорлардың тізбесі және олардың өкілеттіктерінің мазмұны айқындалады. ТМД елдерінің басым көпшілігінің заңнамасымен прокуратураға жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асырудың заңдылығын қадағалау жүктеледі. Жедел-ізвестіру процесіндегі прокурордың рөлі мен орны арасындағы қызықты айырмашылық-жедел-ізвестіру қызметін қадағалау кезінде прокурордың құзыретін салыстырмалы-құқықтық талдау. Мәселен, Қырғыз Республикасының жедел бөлімшелерінің жедел-ізвестіру қызметін қадағалауды жүзеге асырудағы прокурордың өкілеттіктеріне арнайы жедел-ізвестіру іс-шараларын санкциялау жатады.

Қырғызстан Республикасының "жедел-ізвестіру қызметі туралы" Заңының 9-бабы адамның тұрғын үйге кіруі ерекше жағдайларда және тиісті прокурордың санкциясымен ғана жүзеге асырылатынын көрсетеді [8]. Бұл нормалар сондай-ақ Түрікменстанның "жедел-ізвестіру қызметі туралы" Заңын қамтиды [9].

Жеке жедел-ізвестіру заңдарының ережелерін салыстыра отырып, Беларусь прокуратурасы ТМД елдері арасында жедел-ізвестіру шараларын санкциялаудағы ең кең

өкілеттіктерге ие деп қорытынды жасауға болады. Беларусь Республикасының "жедел-іздістіру қызметі туралы" Заңының 13-бабы. Оның мазмұнына сәйкес азаматтардың конституциялық құқықтарын шектейтін жедел-іздістіру шараларын жүргізуге жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыратын орган басшысының уәжді қаулысы негізінде Прокурордың немесе оның орынбасарының санкциясымен, дайындалып жатқан немесе жасалған қылмыстың белгілері, Беларусь Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін әрекеттер немесе оқиғалар болған кезде ғана жол беріледі. Интрузивтік іс-шараларды өткізудің ең ұзақ мерзімдері заңмен белгіленген, оларды ұзартуға рұқсатты уәкілетті прокурор да береді. Сонымен қатар, Беларусь прокурорлық қадағалау, сондай-ақ жедел сатып алу, бақыланатын жеткізу және жедел эксперимент ұйымдастыру және өткізу үшін белгіленеді [10].

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасында да, ТМД елдерінде де жедел-іздістіру қызметіндегі прокурорлық қадағалау заңдылық қағидатын іске асырудың негізгі элементтерінің бірі болып табылатынын атап өткен жөн. Атап айтқанда, прокурорлық қадағалаудың тиімділігі мемлекеттегі ең жоғары құндылық болып табылатын Адам құқықтары мен бостандықтарының бұзылуын болдырмау деп саналуы керек. ТМД және ҚР елдерінің жедел-іздістіру заңнамасын салыстырмалы талдау нәтижелері кейбір елдерде прокуратураның өкілеттіктері және жедел-іздістіру қызметін жүргізу заңдылығына прокурорлық қадағалауды жүзеге асыру тәртібі неғұрлым кең регламенттелгенін көрсетеді, өйткені жедел-іздістіру процесінің барлық кезеңдерінде прокурордың құзыреті байқалады. Сонымен қатар, бірқатар елдерде прокурордың санкциялау деңгейінде жекелеген жедел-іздістіру шараларын жүргізуге қатысуы ерекше назар аударуға тұрарлық.

Қазіргі заманғы отандық жедел-іздістіру заңнамасы өзінің дамуының жаңа кезеңіне кіреді. Оны жетілдіру жолдарын таңдауға қылмыстық іс жүргізу құқығын демократияландыру мен үйлестірудің жалпы еуропалық және әлемдік процестері айтарлықтай әсер етеді. Осыны негізге ала отырып, Әлемдік және еуропалық үрдістерді, ТМД елдерінің оң тәжірибесін ескерген жөн, жедел-іздістіру заңнамасына адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын іргелі жалпы адамзаттық демократиялық құндылықтардың бірі ретінде заңсыз шектеуге жол бермеу мақсатында прокуратураның оның заңдылығын қадағалау жөніндегі нақты мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін нормаларды енгізген орынды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯСЫ. (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған). (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2
2. "Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасын бүкілхалықтық талқылау туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 25 қаңтардағы № 141 өкімі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/N1700000141>
3. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫ. Прокуратура туралы. (2021.02.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33329833#activate_doc=2
4. Жедел-іздістіру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы. (2020.19.12. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51003158#activate_doc=2
5. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК КОДЕКСІ. (2022.02.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575888#activate_doc=2
6. Козусев.Ф. Прокурорский надзор за исполнением законов в оперативно-

розыскной деятельности: Современные проблемы теории и практики: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Генеральная прокуратура Российской Федерации. Институт повышения квалификации руководящих кадров. М., 2001. 45 с.

7. Модельный закон «Об оперативно-розыскной деятельности», принятый на десятом пленарном заседании Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ (постановление № 10-12 от 6 декабря 1997 г.). URL: <http://www.consultant.ru/online>; Модельный закон «Об оперативно-розыскной деятельности», принятый на двадцать седьмом пленарном заседании Межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30072993

8. Закон от 16 октября 1998 г. № 131 «Об оперативно-розыскной деятельности» Республики Киргизия. URL: <http://webcache.com/search>.

9. Закон Туркменистана от 23 сентября 1994 года №965-xii «Об оперативно-розыскной деятельности» (по состоянию на 1 января 2010 года)

10. Закон от 9 июля 1999 г. № 289-3 «Об оперативно-розыскной деятельности» Республики Беларусь. URL: <http://pravo.by/main.aspx>.

ӘӨЖ 343.102

Мубарақов Қайрат Мубарақұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент **Қарымсаков Р.Ш.**

**ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ЗАНДЫЛЫҚТЫҢ
НЕГІЗГІ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН
БОСТАНДЫҚТАРЫН САҚТАУ КЕПІЛДІКТЕРІ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҰҒЫМЫ
МЕН МАҢЫЗЫ**

**ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ИНСТИТУТА ГАРАНТИЙ СОБЛЮДЕНИЯ ПРАВ
И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА, КАК ОСНОВНОЙ ЭЛЕМЕНТ
ЗАКОННОСТИ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**THE CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF THE INSTITUTION OF
GUARANTEES OF RESPECT FOR HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS
AS THE MAIN ELEMENT OF LEGALITY IN THE IMPLEMENTATION OF
OPERATIONAL INVESTIGATIVE ACTIVITIES**

Аннотация. Жедел-іздістіру заңнамасында адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау институтының маңыздылығы оны қағидат, яғни бастапқы басшылық принцип ретінде белгілеу арқылы көрінеді. Құқықтағы принциптер тиісті құқықтық жүйенің бастапқы нормативтік-басқарушылық қағидаларын қамтиды, заңның мазмұнын, оның негіздерін, ондағы қоғамдық өмірдің заңдылықтарын шоғырланған түрде білдіру үшін қолданылады.

Кілтті сөздер. Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау, жедел-іздістіру қызметі, заңдылық қағидаты, құқықтық жүйе, уәкілетті орган.

Аннотация. Важность института соблюдения прав и свобод человека и гражданина в оперативно-розыском законодательстве выражена установлением ее в качестве принципа, т.е. исходного руководящего начала. Принципы в праве несут в себе исходные нормативно-руководящие начала соответствующей правовой системы, используются для

выражения в концентрированном виде содержания права, его основ, воплощенных в нем закономерностей общественной жизни.

Ключевые слова. Соблюдения прав и свобод человека и гражданина, оперативно-розыскная деятельность, принцип законности, правовая система, уполномоченный орган.

Annotation. The importance of the institution of respect for human and civil rights and freedoms in operational investigative legislation is expressed by establishing it as a principle, i.e. the initial guiding principle. Principles in law carry the initial normative and guiding principles of the relevant legal system, are used to express in a concentrated form the content of law, its foundations, the laws of social life embodied in it.

Keywords. Observance of human and civil rights and freedoms, operational investigative activities, the principle of legality, the legal system, the authorized body.

Құқық қағидаттары ретінде белгіленген құқықтық құбылыстарды неғұрлым егжей-тегжейлі зерттеу, тіпті құқықтар учаскесінде локализацияланған болса да, олар құқықтық жүйеде заңның мазмұнын білдіретін құбылыстарға қарағанда маңызды және маңызды рөл атқаратындығын көрсетеді.

Қолданыстағы заңды нормалардан бөлінбейтін, олармен бірлікте өмір сүретін және жұмыс істейтін құқық қағидаттары құқықта және дербес мәнге ие. Дамыған құқықтық жүйелерде принциптер-бұл жүйенің мазмұнына тән белгілерді анықтап қана қоймай, сонымен қатар заң құрылымында жоғары маңызды реттеуші элементтер ретінде әрекет ететін құқықтық тіннің өзіндік "жиынтығы".

А.Ф. Черданцев атап өткендей, заң әдебиетінде құқық құрылымындағы принциптердің тәуелсіз маңыздылығына назар аударылған. Бір қарағанда, құқық қағидаттары нормативтік құқықтық рецепт тұжырымдамасымен қамтылған сияқты (әсіресе құқықтың бірқатар салаларында, әсіресе процедуралық салаларда, олар арнайы нормалар-қағидалар түрінде тұжырымдалатындықтан).

Азаматтық құқықтың түсінігі нормасы емес, жабатын ұғымдар принципі. Принциптер құқық құрылымының ерекше байланысының маңызы бар, оны құрудың барлық деңгейлеріндегі құқықтың мазмұнын, құқықтық жүйенің барлық элементтерін қамтиды.

Құқық құрылымындағы принциптердің ерекше ережесі-бұл құрылымның негізгі реттеуші элементтері. Олар терең элементтер ретінде бүкіл құқықтық жүйенің дамуы мен жұмыс істеуін бағыттауға, сот және басқа да заң практикасының бағыттарын анықтауға, заңдағы олқылықтарды анықтауға, ескірген нормаларды жоюға және жаңа құқықтық нормаларды қабылдауға қабілетті. Демек, олардың сипаттамасы "құқық жүйесіндегі өзін-өзі реттеу тетігі" ретінде [1, 49-бет].

В.И. Свидерский мен Р.А. Зобовтың пікірінше, принциптердің құқықтық жүйенің терең элементі ретіндегі маңыздылығын философиялық әдебиетте дамыған тұтас жүйелік білім берудің белсенді орталығы ұғымының көмегімен анықтауға болады [2, 81-82 беттер]. Құқық принциптері құқықтық жүйенің негіздерінің құрылымдық көрінісі, қоғамдық өмір заңдылықтары болғандықтан, олар жетекші рөлді – реттеуші принциптердің рөлін орындай алатын құқық жүйесіндегі белсенді орталықтар болып табылады.

Жедел-іздігіру қызметінде адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуді құқықтық регламенттеуді қарау оның заңдылықты сақтаудағы маңызын айқындамай мүмкін емес. Заңдылық ЖІҚ қағидаты ретінде "жедел-іздігіру қызметі туралы" Қазақстан Республикасының Заңында да, ЖІҚ органдарының, субъектілерінің нормативтік-құқықтық мәртебесін айқындайтын заңнамалық актілерде де көзделген. Жедел-іздігіру заңнамасында мынадай институттардың болуы:

- қызметтің осы түрінің міндеттерін анықтау;
- қызмет өндірісі үшін күштер мен құралдарды орнату;
- оларды міндетті түрде сақтай отырып, қызметті жүргізудің негізі мен тәртібіне

қойылатын талаптар;

- осы қызметті реттейтін нормативтік-құқықтық актілерде көзделмеген мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу үшін оны жүзеге асыруға тыйым салу;

- осы қызметті қадағалаудың, бақылаудың негізі, мазмұны және тәртібі;

- осы қызметті жүзеге асыру барысында қабылданатын құқықтық сипаттағы шешімдердің шарттары мен мазмұны заңдылық қағидатын бекітеді.

П.А. Олейник пен А. Г. Птицын дұрыс атап өткендей, заңдылық принципі тек ұйымдық құрылымда, құзыреттілікті орнатуда және ішкі істер органдарының жедел аппараттарының алдында тұрған міндеттердің нақты шеңберін анықтауда ғана емес, сонымен қатар осы мәселелерді шешудің тәртібі мен формаларында да көрінеді. Мұндай регламенттеу жедел-ізвестіру аппараттарының қызметінде заңдылықты сақтаудың кепілдіктерінің бірі болып табылады [3, 11-Б.], оны жан-жақты регламенттеуде ЖІҚ-ның толық құқықтық негізінің болуын көрсетеді.

Біз А.А. Чувилевтің пікірімен ынтымақтасамыз, қызметтің барлық басқа салаларындағыдай, заңдылық принципі негізгі болып табылады. Барлық басқа принциптер белгілі бір дәрежеде заңдылықтың көрінісі ретінде қызмет етеді. Олардың кез-келгенін бұзу заңдылық қағидатын бұзуды білдіреді [4, 16-бет].

В.С. Овчинский мен А.Ю. Шумилов берген анықтама бойынша, заңдылық принципі заңда тікелей көрсетілген және Ордада бұл қызметті тек заңмен уәкілеттік берілген субъектілер жүзеге асырады; ешқандай оқиғалар мен ешкімнің әрекеттері тергеу объектісі бола алмайды, сондай-ақ ешкім детективтік құралдар, әдістер мен әрекеттердің әсеріне ұшырамайды жедел-ізвестіру заңнамасына сәйкес қабылданған жедел уәкілдің шешімі бойынша ғана; жедел бөлімшелер мен жедел уәкілдердің жұмысында жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыру кезінде басшылыққа алынатын қолданыстағы заңнамалық және ведомстволық құқықтық актілерде (бұдан әрі-ЖІІ) бекітілген талаптар мен нұсқамаларды бұзуға жол берілмейді (атап айтқанда, ЖІІ-ге қатысушы адамдардың тек заңда көрсетілген негіздер бойынша ғана адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын шектеу мүмкіндігі); мұндай бұзушылықтарды анықтау, жолын кесу және жою, сондай-ақ оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау қажет; заңдылықты бұзуға кінәлі лауазымды және өзге де адамдарды жауапкершілікке тартуға, заңдылықты бұзудың себептері мен жағдайларын жоюға бағытталған шараларды әзірлеуге және қабылдауға; заңдылықты бұзған жағдайдағы жауапкершілік қайтарымсыз және т.б. [5, 65-б.]. Көбінесе арнайы әдебиеттерде заңдылық принципінің мазмұнын анықтауға көп көңіл бөле отырып, ОРД-ны жүзеге асыру кезінде заңдылықтың бұзылуы туралы түсінік толық қамтылмайды. ЖІҚ жүзеге асыруға құқылы лауазымды адамның, органның қандай да бір іс-әрекетін қандай өлшемдер, белгілер бойынша және қандай шамада заңдылықты бұзу деп тану қажет.

В.В. Сергеевтің көзқарасы ерекше назар аударады, ол заңдылықты бұзу мен қылмыс арасында тең белгі қоюға болмайды, бірақ қылмыстың құрамы туралы ілімнің жалпы ережелері заң бұзушылықтың құрамын талдауға өте қолайлы. Бұл екі композицияның да құқық бұзушылық құрамының белгілі бір түрі – заң шығарушы әдеттегі, қажетті және сонымен бірге заңды жауапкершілікті жүктеу үшін жеткілікті деп анықтаған оның негізгі, анықтайтын белгілерінің жиынтығы екендігіне байланысты. Осыған сәйкес, заңдылықтың әр бұзылуында объектінің, объективті Тараптың, субъектінің және субъективті Тараптың белгілері болуы керек, бұл жасалған әрекеттің қоғамдық қауіптілігі мен заңсыздығын көрсетеді.

ЖІҚ - дағы заңдылықтың бұзылу объектісі жедел аппараттардың қызметкерлері өз іс-әрекеттерімен, атап айтқанда мемлекеттік аппараттың басқару жөніндегі қалыпты жұмысының мазмұнына залал келтіретін қоғамдық қатынастардың күрделі кешені болып табылады. ЖІҚ-дағы заңдылықтың бұзылуының тікелей объектісі оны жүзеге асыруға құқылы органдардың жедел аппараттарының жұмыс істеуі саласында туындайтын қатынастар болып табылады. ведомстволық прокурорлық қадағалауды регламенттеу

Заң бұзушылықтардың объективті жағы:

1. Өзінің қызметтік міндеттерін тиісінше орындамаудан немесе орындамаудан көрінген әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік). Әрекет кем дегенде екі негізгі белгіге жауап беруі керек. Біріншіден, жедел аппараттағы құқық бұзушының қызметімен тікелей байланысты болу. Екіншіден, аталған іс-әрекет қызмет мүдделеріне қайшы жасалуға, яғни органның алдына қойылған мақсаттарға сәйкес келмеуге немесе қайшы келмеуге, белгіленген рәсімдерді бұза отырып, қызметтік тәртіп талаптарынан ауытқып жүзеге асырылуға тиіс.

2. Заңдылықты бұзудың салдары және тиісті қоғамдық қатынастардағы – объектілердегі теріс өзгерістерден көрінетін жедел аппарат қызметкерінің әрекеті немесе әрекетсіздігі арасындағы себепті байланыс. Оларды материалдық – ұсталған адамға дене жарақатын салу, мүлікке зиян келтіру және материалдық емес – Азаматтарды қорлау немесе ықтимал – оны келтіру мүмкіндігі және т. б. деп бөлуге болады.

Жедел қызметкердің әрекеті (әрекетсіздігі) мен туындаған салдар арасындағы себепті байланысты белгілеу оның заңдылықты бұзғаны үшін жауапкершілігінің қажетті шарты болып табылады.

Қаралып отырған саладағы заңдылықты бұзу субъектісі ретінде қылмысқа қарсы күресте ЖІҚ жүзеге асыратын жедел аппарат қызметкерлерінің кез келгені әрекет ете алады.

Заңдылықтың бұзылуының субъективті жағы үшін адамның іс – әрекетінде жасалған әрекетке белгілі бір психикалық қатынасты-ниет немесе немқұрайлылық түрінде кінәні белгілеу қажет. Ең алдымен, бұзушы өз әрекетінің нақты мазмұнын білуі керек. Бұл іске асыру белгілі бір іс-қимыл құрылымы бар (немесе күтілетін іс-әрекеттер орындалмайтын) белгілі бір кешенді жүзеге асыратын жағдайды түсіну болып табылады.

Заңдылықтың бұзылуының жалпы құрамының барлық төрт негізгі белгілерінің болуы бұл бұзушылықтардың әлеуметтік қауіп сияқты белгімен сипатталатынын білдіреді. Осылайша, ЖІҚ жүзеге асыруға құқылы органдардың жедел аппараттарының лауазымды адамы өзінің қызметтік міндеттеріне байланысты жасаған, субъектілердің (мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың, азаматтардың) құқықтары мен заңды мүдделеріне зиян келтірген (немесе нақты келтіру мүмкіндігін туғызған) әрбір қоғамдық қауіпті және құқыққа қарсы іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) заңдылықты бұзу деп танылуға тиіс) қылмыстарды болдырмау, ашу және жасырынған қылмыскерлерді іздеуде арнайы құралдар мен әдістерді қолдану саласында туындайтын қоғамдық қатынастар [6, Б. 29].

Осы аспектіде жедел жұмысшылардың қызметін қарастыра отырып, қылмысқа қарсы іс-қимылға жедел тәуекел ретінде бірдей зиян келтіретін екі шектен шығуға болады. Сонымен, Е.П. Приходько мен П.П. Брызгаев атап өткендей, бір жағынан, ойланбаған қауіп-қатермен байланысты іс-әрекеттердің нәтижесінде жедел қызметкер мен конфиденттер қылмысқа қарсы нақты функцияларды орындауға байланысты қылмыс жасағанға дейін заңдылықты бұзуға жиі жол беріледі. Екінші жағынан, жедел қызметкерлер "қауіпсіз болуға", өткір қақтығыс жағдайларын болдырмауға тырысады, кейде іс жүзінде қылмыстың алдын алуға, жолын кесуге және ашуға және қылмыскерлерді әшкерелеуге бағытталған белсенді, мақсатты, қорлайтын іс-шаралардан бас тартады. Мұндай мінез-құлық заңсыз деп танылуы керек, егер жағдай талап етсе, жедел тәуекелге бару әлеуметтік пайдалы және заңды деп танылуы керек, өйткені бұл қылмыстарды тез және толық ашуға, сондай-ақ барлық қажетті шаралармен қылмыстың алдын алуға және жолын кесуге бағытталған қылмыстық іс жүргізудің мақсаттары мен міндеттерінен туындайды [7. Б. 54].

ӘҚЖ жұмысының проблемасын талдау, біздің ойымызша, жедел тәуекелді бағалауда негізделген критерийлер әзірленбегенін көрсетеді. Тәжірибе тәуекелдің сәтті нәтижесін ынталандыру және сәтсіздікті айыптау жолын таңдады. Сонымен қатар, қызметтік тергеу барысында сәтсіз болған Тәуекел негізсіз, негізсіз деп танылады және

оған жол берген жедел қызметкер әдетте теріс салдарлар туындаған кезде жауапқа тартылады. Сонымен қатар, сәтсіздіктің себептері талданбайды, бұл көбінесе уақыт пен ақпарат тапшылығы жағдайында ЖІІ жүргізу кезінде тәуекелге баратын жедел қызметкерлердің бастамасын теріс бағалауға әкеледі. Әрине, мұндай тәсіл қылмысқа қарсы күресті күшейту талаптарына жауап бермейді. Осыған байланысты қызметкерлерді кәсіби даярлаудың, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 34-1-бабын және 35-бабын түсіндірудің қыр-сырын білудің маңызы зор.

В.И. Янушконың айтуынша, заңды жағдайлардан басқа, жедел тәуекел әрекеттерін жасаудың белгілі бір жеке шарттары бар. Ол жүргізген зерттеулер қауіпті, сондай-ақ ақпараттың толық болмауы мен белгісіздікті қажет ететін төтенше (қауіпті) жағдайларда тәуекелге шешім қабылдаған жедел қызметкердің сана-сезімі ақыл-ой қызметінің бірінші деңгейінде 5 негізгі факторға бөлінеді деген қорытындыға келді:

- 1) әлеуметтік-қызметтік орындылығы (яғни, оның іс-әрекеті басшылықпен қалай бағаланады және жеке-маңызды жағымсыз салдарға, қоғамдық резонансқа әкелуі мүмкін);
- 2) заңдылық ("заңды-заңға қарсы");
- 3) мораль ("моральдық тұрғыдан ақталған – азғындық");
- 4) Этика ("этикалық – этикалық емес");
- 5) кәсіби бедел ("кәсіби беделді – беделді емес").

Заңдылық принципі қарастырылып отырған заңның бірқатар басқа баптарында шоғырланды. 5-бапта заң шығарушы заңда көзделмеген мақсаттарға қол жеткізу үшін ЖІҚ-ны жүзеге асыруға тыйым салады және органның іс-әрекеттеріне жоғары тұрған органға не прокуратураға немесе сотқа шағым жасалуы мүмкін. Сондай-ақ, 12-бапта азаматтардың конституциялық құқықтарын шектейтін жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізудің арнайы тәртібі айқындалады.

ЖРБ-да заңдылық қағидатын қамтамасыз етуге ведомстволық бақылау жүргізумен және прокурорлық қадағалауды жүзеге асырумен де кепілдік беріледі. Заңдылықты бұзу-бұл ARD барлық қағидаларын бұзу.

Демек, заңдылық – бұл жедел аппараттармен де, басқа да мемлекеттік органдармен, басқа да заңды тұлғалармен және жедел-іздістіру құқықтық қатынастарының субъектілері болып табылатын азаматтармен нормативтік құқықтық актілердің талаптарын дәл және мүлтіксіз сақтау және орындау міндеті деген қорытындыға келеміз.

Қазақстандық заңнаманың ерекшелігі "жедел-іздістіру қызметі туралы" Қазақстан Республикасының Заңында адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау қағидатын жеке құқықтық нормамен қайталау болып табылады (5-б.). Бұл мақалада ЖІҚ саласына тартылған жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың бірқатар құқықтық кепілдіктері белгіленген. Заң шығарушы мұны біздің еліміздің тарихи тәжірибесіне байланысты немесе оның негізінде жасады деп болжауға болады. Мемлекеттің арнайы қызметтерінің қызметі қоғамнан іс жүзінде жабық және бақылаусыз болған кезең болды, нәтижесінде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын бұзудың көптеген фактілері орын алды.

Ю.В Корневский мен М.Е. Токарев дұрыс атап өткендей, ОРД нәтижелерін қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде қолдану қылмысқа қарсы күресте, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қылмыстық қол сұғудан қорғауда маңызды. Сонымен бірге, осы қызметтің теріс жанама әсерлерінің нақты пайда болу қаупін ескермеуге болмайды. ЖРБ өзінің сипаты мен ерекшеліктері бойынша (жедел-іздістіру іс-шараларының көпшілігінің жасырын болуы, оларға қатысты осындай іс-шаралар өткізілетін адамдар құқықтарының шектелуі); қылмыстық іс жүргізу саласында бар бірқатар кепілдіктердің болмауы; белгілі бір дәрежеде, тіпті прокурорлық қадағалаудан да жақындық) адамның құқықтары мен бостандықтарын қауіпті бұзуға әкелуі мүмкін. Сондықтан жедел-іздістіру құралдарын пайдалану аса сақтықты талап етеді. Бұл қызмет заңмен қатаң реттелуі керек.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Черданцев А.Ф. Системность норм права // Сборник учебных трудов. Томск, 2018. – 210 с.
2. Свидерский В.И., Зобов Р.А. Новые философские аспекты элементарно-структурных отношений. М., 2012. – 156 с.
3. Олейник П.А., Птицын А.Г. Вопросы теории и тактики оперативной работы. Киев, 2015. – 232 с.
4. Чувилев А.А. Оперативно-розыскное право. М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 86 с.
5. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. М.: ИНФРА М. 2016. – 560 с.
6. Сергеев В.В. Правовые основы обеспечения социалистической законности в оперативно-розыскной деятельности: Учебное пособие. М.: Академия МВД СССР, 1984. – 112 с.
7. Приходько Е.П., Побрызгаев П.П. Механизм формирования поведения оперативных работников в условиях риска // Проблемы оперативно-розыскной психологии: Межвузовский сборник научных трудов. Киев: НИИРЮ Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1991. – 131 с.

УДК 328

Nedim Mutlu Kızılbuga
Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Doktorantı
Ege Üniversitesi
İzmir Şehri, Türkiye Cumhuriyeti.
Danışmanı: Prof. Dr. Alimcan İnayet

MUHTAR AVEZOV'UN BÜRKÜTÇÜ ADLI HİKAYESİNDE YER VERDİĞİ DOKUZ AT MOTİFİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

МУХТАР ӘУЕЗОВТЫҢ БҮРКІТШІ ӘҢГІМЕСİNДЕ ҰСЫНҒАН ТОҒЫЗ ЖЫЛҚЫНЫҢ МОТИВТЕРІ ТУРАЛЫ ТРАКТАТ

ТРАКТАТ О МОТИВЕ ДЕВЯТИ ЛОШАДЕЙ, ПРЕДСТАВЛЕННЫЙ МУХТАРОМ АУЭЗОВЫМ В ЕГО РАССКАЗЕ БУРКУТЧИ

Özet. Eserlerinde Kazak örf, adet ve halk inanışlarına büyük ölçüde yararlanan Muhtar Avezov Bürkütçü adlı öyküsünde “Dokuz at” motifi yer vermiştir [1]. Bu motif Oğuz Kağan Destanı'nı çağrıştırmaktadır. Çünkü destan metninde Şirvanlılar Oğuz Kağan'a dokuz at hediye etmektedir [2]. Metin merkezli yöntem ile hazırlanmış olduğumuz çalışmamızda Türk şamanlığında kutsal olan dokuz sayısı incelenmiş ve Avezov'un Bürkütçü adlı öyküsü ile Oğuz Kağan Destanı arasında bağlantı kurularak Avezov'un dokuz at motifi ile Türk kültür çerçevesi içerisinde ne anlatmak istediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler. Muhtar Avezov, Bürkütçü, Oğuz Kağan, Dokuz, Türk Kültürü.

Аннотация. Өз шығармаларында қазақтың әдет-ғұрпына, әдет-ғұрпына және халық нанымына сүйенген Мұхтар Әуезов Бүркітші өзінің әңгімесіне "тоғыз жылқы" мотивін енгізді [1]. Бұл мотив Оғыз хан туралы эпосты еске түсіреді. Өйткені эпостың мәтінінде Ширвандықтар Оғыз-қағанға тоғыз жылқы сыйлайды [2]. Біз дек-бағдарланған әдіспен дайындаған зерттеуімізде Түрік шаманизміндегі қасиетті тоғыз саны зерттелді және Әуезовтың тоғыз жылқы мотивімен түркі мәдениеті аясында не айтқысы келетінін анықтау үшін Әуезов Бүркітші тарихы мен Оғыз қаған эпосы арасында байланыс орнатуға әрекет жасалды.

Кілт сөздер. Мұхтар Әуезовтың, бүркітші, Оғыз қаған, тоғыз, Түркі мәдениеті.

Аннотация. Мухтар Ауэзов Буркутчи, который в своих произведениях в значительной степени опирался на казахские обычаи, обычаи и народные верования, включил мотив “Девять лошадей” в свой рассказ [1]. Этот мотив напоминает эпос об Огуз-хане. Потому что в тексте эпоса Ширванцы дарят Огуз-хагану девять лошадей [2]. В нашем исследовании, которое мы подготовили с помощью дек-ориентированного метода, было изучено число девять, священное в турецком шаманстве, и была сделана попытка установить связь между историей Ауэзов Буркутчи и эпосом Огуз-кагана, чтобы выявить то, что Авезов хотел рассказать в рамках тюркской культуры с мотивом девяти лошадей.

Ключевые слова. Мухтар Ауэзов, Буркутчи, Огуз Каган, Девять, Тюркская культура.

Muhtar Avezov (1897 – 1961) Kazak akademisyen, yazar, filozof ve politikacıdır. Kazak kültürüne verdiği hizmetlerden dolayı “İkinci Abay” olarak anılan Avezov, akademik çevrede genel Türk edebiyatı ve özellikle Kazak destanları hakkında yaptığı çeşitli çalışmalarla tanınmaktadır. Bu çalışmaların yanı sıra hikaye, roman ve deneme gibi edebi türlerde verdiği eserleri ile de bilinmektedir. En meşhur eseri 4 ciltlik “Abay Yolu” adlı romanıdır. Bu eser Kazakların örf, adet ve inançları hakkında oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Avezov aynı zamanda Kazak hikayeciliğinde realist akımın öncüsü olarak bilinir. 1920’li yıllarda kaleme aldığı “Karaşkaraş” ve “Kökserek” adlı hikayeleri realist bir edebi anlayış ile kaleme alınmıştır.

Metin merkezli bir yöntemle hazırlanmış olduğumuz çalışmamızın kapsamını ise Avezov’un “Bürkütçü” adlı hikayesi oluşturmaktadır. Bürkütçülük bilindiği üzere Kazak ve Kırgız Türkleri arasında oldukça eski bir gelenektir. Bu gelenek kartalın yakalanması, eğitilmesi, uçurulması ve avlarda kullanılmasını içermektedir. 2010 yılından beri bürkütçülük geleneği Kazak ulusunun bağımsızlık ruhunu ve milli kimliğini temsil etmesinden dolayı UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi’nde yer almaktadır.

Avezov’un kaleme aldığı Bürkütçü adlı eserinin konusunu kolhozda yaşam süren iki bürkütçünün gündelik hayatı oluşturmaktadır. Bu hikayede üzerinde durulması gereken nokta ise Bekbol adındaki yaşlı bürkütçünün Janibek adlı genç bürkütçüye söylediği bir sözdür. Nesiller arasındaki kültürel aktarımı ifade eden bu sözde Bekbol Janibek’e; kartalla avlanmanın dokuz attan daha değerli olduğunu belirtmektedir.

Dokuz formel sayısı bilindiği üzere Türkler için kutsiyet sahibi bir sayıdır. Şamanlıkta Tanrı Ülgen’e giden yolda dokuz engel bulunmaktadır. Yeraltının hakimi Erlik’in evi dokuz ırmağın Toybadım Irmağı’na döküldüğü yerdedir. Altın yapraklara sahip kutsal kayın ağacı dokuz köke sahiptir. Yakut inanç sisteminde ormanın dokuz nefer iyesi vardır. Kaşgarlı Mahmut ise Divan-ı Lügat’it-Türk adlı eserinde dokuz sayısını uğurlu sayıldığı için Türk hakanlarından “Dokuz tuğlu” diye söz edildiğini aktarır. Manas Destanı’nda Manas ölümden yaşama geri dönünce kırk yiğidinden her biri dokuz deve ve dokuz inek kurban ederler. Ayrıca “dokuzlama” yani hükümdarlara bir armağandan dokuz tane sunma adeti Dede Korkut Kitabı ve Oğuz Kağan Destanı’nda da görülmektedir. Dede Korkut Kitabı’nda Oğuz beyleri elde ettikleri ganimetten dokuzlama ile hükümdarları Bayındır Han’a pay çıkarırken, Oğuz Kağan Destanı’nda da Oğuz Kağan’ın Kafkasya seferi sırasında Şirvanlılar onun hakimiyetini kabul ettiklerini göstermek için Oğuz Kağan’a dokuz at armağan ederler.

Görüldüğü gibi Avezov’un hikayesinde yer verdiği dokuz at motifi incelendiğinde bu motifin Türk kültüründe şaman inanç sisteminden tarihi hüviyete sahip kahramanlık anlatılarına kadar uzanan bir alanı kapsadığı görülmektedir. Bilhassa Bürkütçü Bekbol’un söz ettiği dokuz atın Oğuz Kağan Destanı’nı çağrıştırması dikkat çekicidir.

Oğuz Kağan Destanı’nın günümüzde iki versiyonu bulunmaktadır. Bunlardan ilki 11. yüzyıla tarihlenen Uygur Hatlı Oğuz Kağan Destanı ve İlhanlı veziri ve tarihçi Reşidüddin’in kaleme aldığı Tarih-i Oğuzan ve Türkan’dır. Destanın Reşidüddin versiyonunda Oğuz Kağan Kafkasya üzerine sefere çıktığında Şirvanlılar savaşmadan Oğuz Kağan’a teslim olmak isterler ve bağlılıkların sembolü olarak ona dokuz at gönderirler.

Destan metni incelendiğinde Türk topluluklarını temsilen adlarını Oğuz Kağan’ın verdiği ilk ataları da yer almaktadır. Örneğin ... için Kıpçak, ganimeti taşıyabilmek için kağnyı icat

eden Kagnılı, Oğuz Kağan'ın Buz Dağı'na kaçan atını geri getirirken üstünde kar biriktiği için Karluk adını alan savaşçıları vardır. Kıpçak savaşçılığı, Karluk dayanıklılığı, Kagnılı becerikliği ve Uluğ Türk bilgiyi sembolize etmektedir. Oğuz Kağan'ın elde ettiği büyük başarıların arkasında bu isimlerin de payı vardır.

Avezov'un Bürkütçü hikayesini okunduğunda ve motif araştırıldığında Kazak ulusunun bağımsız ruhunun sembolü olan bürkütçülük geleneğinden yola çıkılarak Türk tarihinin en eski devirlerine ulaşılmış olur. Üstelik bu destan dünyasında daha önce de bahsettiğimiz gibi Kıpçak, Oğuz ve Karluk Türk toplulukları belli bir dayanışma içerisinde karşılıklı çıkarlarına çıkan tüm engelleri aşabilecek yetkinliğe sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak Avezov'un Bürkütçü adlı hikayesinde yer vermiş olduğu dokuz at motifi okuyucuyu Oğuz Kağan Destanı'na ve Kıpçak, Oğuz ve Karluk Türk topluluklarının dayanışma içerisinde başarılı olduğu bir destan evrenine sürükleyerek günümüzde de Türk ülkelerinin nasıl başarılı olabileceğine dair yol göstermektedir.

Kaynakça:

1. Әуезов, М.. Мақалалар, әңгімелер, очерктер, зерттеулер, пьесалар, әдеби нұсқа 1935-1937, 11- Том. - Алматы, “Ғылым, 2003.
2. Togan, Z. V.. Oğuz Destanı. - İstanbul: “Enderun Kitabevi, 1982.
3. Aşa, Emel (1998). "Muhtar Ömerhanoğlu Avezov ve Abay Yolu Romanının Tercümeleriyle İlgili Bibliyografik Deneme". Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5. ss. 55-61.
Avezov, Muhtar
4. Çınar, Ali Abbas (1997). Muhtar Avezov ve Sanatının Kaynağı, Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5, ss.11-19.
5. Erdem, Tefik (2017). "Abay Yolu Romanının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi" Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 17, ss.1-32.
6. Gökyay, Orhan Şaik (1973). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
7. İnan, Abüldükadir (1976). Eski Türk Dini Tarihi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
8. Ögel, Bahaeddin (1993). Türk Mitolojisi 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
9. Kâşgarlı Mahmûd (2005). Divânü Lugâti't-Türk. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
10. Rahmeti, G. R., Bang W. (1936). Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
11. Schimmel, Annemarie (1998). Sayıların Gizemi. çev. Mustafa Kıpüşoğlu. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
12. Yktyyar, Paltore (2020). Avezov, Muhtar. TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt: EK-1. Ankara: TDV Yayınları. ss. 140-142.

ВЫРАЖЕННОСТЬ СИНДРОМА ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ СРЕДИ ВРАЧЕЙ-СТОМАТОЛОГОВ

ТІС ДӘРІГЕРЛЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙЗЕЛІС СИНДРОМЫНЫҢ БАЙҚАЛУЫ

THE SEVERITY OF EMOTIONAL BURNOUT SYNDROME AMONG DENTISTS

Аннотация. Статья посвящена проблеме синдрома эмоционального выгорания врачей - стоматологов лечебных учреждений. Автором проанализированы литературные источники по выбранной теме, а также ее эмпирическая часть. Мероприятия профилактики – индивидуальные и групповые – помогут выявить стрессовые факторы, содействующие возникновению ситуаций стресса, правильно на них реагировать, научить методике преодоления стрессовых симптомов. Симптоматический паттерн эмоционального выгорания у врачей стоматологов-хирургов, стоматологов-терапевтов, стоматологов-ортопедов был сформирован двумя симптомами «неудовлетворением собой», «эмоциональным дефицитом» и сформирован группой симптомов «резистенция» и «истощение» в связи с эмоциональным деформированием личности. С увеличением опыта работы среди стоматологов указанных профилей, выраженность симптомов 5-7 всех фаз эмоционального выражения возрастала в 1,5-3 раза.

Ключевые слова. Синдром эмоционального выгорания, стресс, анализ, здравоохранение, реабилитация.

Аннотация. Мақала емдеу мекемелерінің тіс дәрігерлерінің эмоционалды күйзеліс мәселесіне арналған. Автор талдаған тақырып бойынша әдеби дереккөздерді талдады. Алдын алу шаралары – жеке және топтық-стресс жағдайларының пайда болуына ықпал ететін стресс факторларын анықтауға, оларға дұрыс жауап беруге, стресстік белгілерді жеңу әдістерін үйретуге көмектеседі.

Стоматолог-хирургтардың, стоматолог-терапевттердің, ортопедиялық стоматологтардың сарқылуының симптоматикалық үлгісі екеу "өзін-өзі қанағаттандырмау", "эмоционалды тапшылық" белгілерімен қалыптасты және тұлғаның эмоционалды деформациясына байланысты "қарсылық" және "сарқылу" белгілері тобымен қалыптасты. Осы профильдердің стоматологтары арасында жұмыс тәжірибесінің артуымен эмоционалды көріністің барлық кезеңдерінің 5-7 симптомдарының ауырлығы 1,5-3 есе өсті.

Кілтті сөздер. Эмоционалды күйзеліс синдромы, стресс, талдау, денсаулық сақтау, оналту.

Annotation. The article is devoted to the issue of emotional burnout syndrome of dentists in medical institutions. The author analyzed the literary sources on the chosen topic. Prevention measures – individual and group – will help to identify stressful factors that contribute to the occurrence of stress situations, respond to them correctly, and teach methods of overcoming stress symptoms.

The symptomatic pattern of emotional burnout among dental surgeons, dental therapists, orthopedic dentists was formed by two symptoms of "Dissatisfaction with oneself", "Emotional deficit" and formed by a group of symptoms of "Resistance" and "Exhaustion" due to emotional deformation of the personality. With an increase in work experience among dentists of these profiles, the severity of symptoms of 5-7 of all phases of emotional expression increased by 1.5-3 times.

Keywords. Burnout syndrome, stress, analysis, healthcare, rehabilitation.

Актуальность. Сегодня проблема психологического стресса, возникающая в процессе работы врача, приобрела актуальность из-за резко растущего темпа интенсивности рабочей деятельности специалиста и повышенных требований к качеству своей работы. Профессиональная работа стоматолога характеризуется большим эмоциональным, психическим и физиологическим выгоранием. Особое значение уделяется тому, что стоматолог, работая с пациентом целый день «лицом к лицу», сопереживает с ним страдания и страх перед предстоящим лечением. Врач-стоматолог является социальной группой медицинских работников, который, с одной стороны, испытывает на себе все настоящие проблемы современного общества, и с другой стороны признается, что эти проблемы могут быть смягчены в процессе взаимодействия населения с медицинской системой.

Цель исследования заключается в изучение развития эмоционального выгорания у стоматологов по возрасту, половому составу, стажу работы и квалификации.

Задачи исследования:

1. Определить показатели эмоционального выгорания стоматологов.
2. Проанализировать показатели эмоционального выгорания в соответствии с стажем работы.
3. Составить практические рекомендации для профилактики синдрома.

Профессиональная работа стоматолога характеризуется большим эмоциональным, психическим и физиологическим напряжением. У пациента от врача ожидается не только компетентная помощь, но ответственные, доброжелательные отношения, которые реализуются в результате позитивного взаимодействия врача и пациента. Взаимодействие врача и пациента, вместе с тем, позволяет достичь основной цели лечения - выздоровление пациента.

Врач –стоматолог относится к категории риска, поскольку широкий круг факторов, которые способствуют развитию синдрома эмоционального выгорания (СЭВ) и по шкале психологического стресса занимают 4-е место среди 1,5 тысяч профессий в мире. Установлено, что стоматологи болеют в 2,5 раза больше невротическими расстройствами пограничного уровня, чем врачи других профессий. В контингенте стоматологов наблюдается большое число разводов, депрессий, алкоголизма, наркоманий, психосоматических расстройств.

Проблема с эмоциональным выгоранием в профессиональном творчестве стоматологов достаточно актуальна. Рассмотрим статистику. Проанализировав статью Н.А.Шевкуновой, А.Г.Ицкова мы выявили, что наибольшее эмоциональное выгорание наблюдается в возрасте от 31 до 50 лет, наименьшая – в начале трудовой деятельности в возрасте 23-30 лет, период окончания 61-65 лет. Установлена прямая зависимость от выраженности эмоционального выгорания от опыта профессиональной деятельности, возраста стоматолога- ортопеда. Мужчины и женщины до 10 лет работы, находятся в устойчивом психическом состоянии. В течение последующих лет работы стоматолога-ортопеда наблюдается повышение выраженности эмоционального выгорания. В то же время женщины-стоматологи с увеличением рабочего стажа степень эмоционального выгорания превысила показатели мужских в 2,5 раза.

Доминирующие симптомы эмоционального выгорания у стоматологов - ортопедов - «переживание психотравматических обстоятельств», «тревоги и депрессии», «неадекватные эмоциональные реакции» и «эмоциональная отстранённость» [1].

Каждый врач должен проводить регулярные мероприятия, которые позволяют ему избавиться от профессиональной деятельности и на эмоциональном, и на физическом уровне, утверждает автор в своей статье Караваева Н.В.. Предотвращение эмоционального выгорания стоматологов - залог качественной работы, оказываемой пациентам.

Программа предотвращения эмоционального выгорания должна быть реализована в виде двухуровневой модели: организационного и индивидуального уровня.

На организационном уровне руководителям стоматологических кабинетов автором были предложены следующие меры предосторожности:

1. Регулярный стресс-мониторинг, интервью со стоматологами и изучение результатов. Стресс-мониторинг состоит из двух частей: оценка удовлетворенности работника условиями труда, оценка эмоционального состояния работника и своевременное реагирование на выявленные нарушения.

2. Обеспечить эргономику рабочего места. Организационная оптимизация работы стоматолога.

3. Комнаты отдыха для работников.

4. Осуществлять психолого-коррекционные мероприятия как средство профилактики эмоционального выгорания врача-стоматолога.

5. Особое внимание следует уделить личностным особенностям сотрудников [2].

Крушина Т. В. Отмечала в своей работе, что для формирования состава рабочей смены необходимо учитывать темперамент и характер, а также индивидуально-психологические особенности. Отношения внутри коллектива должны строиться с учетом личностных и психологических особенностей работника. При постановке задач группам людей следует подчеркивать взаимные симпатии и антипатии отдельных лиц. Эффективная профессионально интегрированная стратегия включает в себя внедрение наставничества в вашей организации, повышение квалификации и планирование карьерного роста [3].

Проблема эмоционального выгорания особо связана с медицинской деятельностью. Основными симптомами эмоционального выгорания в стоматологии являются «переживание травмирующих ситуаций», «тревога и депрессия», «неадекватная эмоциональная реакция» и «эмоциональная отстраненность». Не было обнаружено прямой связи между возрастом, полом или опытом работы специалиста и риском развития эмоционального выгорания. Как выясняют авторы в своей статье, на развитие синдрома эмоционального выгорания влияет специальность стоматолога. Стоматологи-терапевты и стоматологи-хирурги (2-е место) имеют значительные симптомы «загнанности в клетку», а хирурги-ортопеды имеют «эмоциональную отстраненность» [4].

Показатели проявлений синдрома эмоционального выгорания по шкалам у работников частных клиник ниже, чем у врачей государственных поликлиник. Однако, в то время как высокие показатели ЕЕ и ДР среди работников общественного здравоохранения указывают на то, что у врачей есть преобладание снижения интереса к работе; в частных клиниках - у врачей возможно большое негативное влияние на качество работы, которую они делают. У врачей государственных клиник была самая высокая доля выгорающих врачей, выраженная по всем трем его шкалам методологии МВІ. Государственные клиники выявили больше врачей с повышенными баллами по одной или двум шкалам методики МВІ. Это также указывает на более высокую тяжесть их симптомов эмоционального выгорания. Среди этой же группы врачей число тех, у кого не выявлены признаки эмоционального выгорания, меньше, чем у врачей, работающих в частных клиниках, организован процесс деятельности. Можно сказать, что в коммерческой структуре осуществляется правильное управление и планирование

фактической работы, лучше обустроен лечебный процесс, соблюдается режим профессиональной нагрузки [5].

Уровень выраженности синдрома эмоционального выгорания врачей - стоматологов могут быть связаны с определённым стилем поведения врачей в конфликтной ситуации. Для специалистов с эмоциональным выгоранием характерно применение таких стратегических подходов к разрешению конфликтов, как избегания и соперничество[6].

Заключение. Среди стоматологов наблюдается высокая степень эмоционального выгорания. При анализе выраженности эмоционального выгорания у мужчин и женщин значимых различий не определяется. Анализ показателей синдрома эмоционального выгорания различных групп врачей в зависимости от стажа работы свидетельствует о том, что молодежь и специалисты, работающие по специальности 11-15 лет, сильнее подвергаются синдрому. Показатели проявлений эмоционального выгорания в шкалах работников частной клиники ниже показателей врачей государственной поликлиники.

Распространенность сформированного эмоционального выгорания среди врачей-стоматологов составила 7,3%, при этом в 57,3% случаях выявлены отдельные симптомы эмоционального выгорания, которые могут указывать на высокий уровень профессиональной психоэмоциональной нагрузки у стоматологов.

Врачи в возрасте до 30 лет имели самую высокую степень выгорания по всем трем шкалам МВИ, что свидетельствует о высоком уровне расстройств адаптации в этой возрастной группе. Развитие эмоционального выгорания во многом определяется личностными особенностями врача. Врачи, находившиеся на стадии сформированного синдрома и получившие высокие баллы по одной или двум его шкалам МВИ, с большей вероятностью были «интровертными», «чувствительными» и «бесчувственными», чем другие протестированные врачи. Индивидуальная склонность «сформированных» была значительно выше по сравнению с другими.

У стоматологов в состоянии профессионального стресса и эмоционального выгорания выявлена соответствующая поведенческая дисгармония. Структура характеризовалась использованием копинг-стратегии «бегство-избегание» и наблюдалась у 45,3% врачей.

Наиболее распространенными тенденциями разрешения конфликтов являются «избегание» для женщин и «конкуренция» для мужчин. Стоматологам вообще не свойственно жертвовать своими интересами ради своих партнеров в конфликтных ситуациях.

Это исследование показывает, что степень выявления эмоционального выгорания у стоматологов может быть связана со специфическими стилями поведения врача в конфликтных ситуациях, используются стратегии разрешения, как избегание и конкуренция.

Список использованной литературы:

1. Выраженность синдрома эмоционального выгорания врачей стоматологов ортопедов: Методические рекомендации /сост. Н.А.Шевкунова, А.Г.Ицков. – Ижевск, 2018. – 22 С
2. Анализ индикаторов эмоционального выгорания среди врачей-стоматологов: статья / сост. Караваева Н.В. – Саратов, 2022
3. Крушинина Т. В. Значимость различных психосоциальных факторов в формировании профессионального стресса у врачей стоматологов / Т. В. Крушинина, Д. В. Пискун, О. Б. Трушко. Современная стоматология. 2012; 2: 91–93.
4. Ермолаева Л.А., Мироненко О.В., Шенгелия З.Н. Синдром эмоционального выгорания у врачей-стоматологов Санкт-Петербурга // Инстит. стоматол. — 2010. — №4. — С. 14–15.

5. Ларенцова Л.И., Рвачева Е.А. Профессиональный стресс и синдром эмоционального выгорания врачей-стоматологов на детском амбулаторном приёме // Рос. стоматол. ж. — 2010. — №1. — С. 36–37

6. Бердяева И.А., Войт Л.Н. Синдром эмоционального выгорания у врачей различных специальностей//Дальневосточный медицинский журнал. 2012. №2.С. 117-120

УДК 328

Муканова Камила

Магистрант кафедры «Педагогика и психология»

Университет «Туран-Астана»,

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

E-mail: kamila.ks1701@gmail.com

Научный руководитель кандидат психологических наук, профессор

Жантукеев Серик Крыкбаевич

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

Аннотация. В последние десятилетия эмоции и чувства вызывают значительный интерес у многих исследователей. Соответственно, для успешного, гармоничного и целостного развития личности, необходимо рассматривать эмоции и интеллект в совокупности. Повышенный интерес к эмоциям обусловлен нынешним ускоренным темпом жизни, который полон стрессов, напряжения, ответственности и конкуренций. При таком быстром потоке сменяющихся событий, порой, у нас не хватает времени для расслабления, а это, в свою очередь, может послужить развитием неврозов, психосоматических заболеваний, ослаблением самоконтроля и, в целом, снижением уровня качества жизни. В статье рассмотрено понятие развития эмоционального интеллекта. Были выявлены, проблемы развития эмоционального интеллекта. Были рассмотрены труды педагогов и психологов, проведен анализ их мнения, определены компоненты развития эмоционального интеллекта.

Ключевые слова. Эмоциональный интеллект, эмоции, EQ, социальные навыки, интеллект, эмоциональная компетентность.

Аннотация. Соңғы онжылдықтарда эмоциялар мен сезімдер көптеген зерттеушілердің қызығушылығын тудырды. Тиісінше, жеке тұлғаның сәтті, үйлесімді және тұтас дамуы үшін эмоциялар мен ақыл-ойды жиынтықта қарастыру қажет. Эмоцияларға деген қызығушылықтың артуы стресс, шиеленіс, жауапкершілік және бәсекелестікке толы өмірдің қазіргі қарқынымен байланысты. Өзгеретін оқиғалардың осындай жылдам ағымымен кейде демалуға уақыт жетіспейді, бұл өз кезегінде невроздардың, психосоматикалық аурулардың дамуына, өзін-өзі бақылаудың әлсіреуіне және тұтастай алғанда өмір сүру деңгейінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Мақалада эмоционалды интеллекттің даму тұжырымдамасы қарастырылған. Эмоционалды зияткерлікті дамыту мәселелері анықталды. Педагогтар мен психологтардың еңбектері қаралды, олардың пікірлеріне талдау жасалды, зерттеу дағдыларының компоненттері анықталды.

Кілтті сөздер. Эмоционалды интеллект, эмоциялар, EQ, әлеуметтік дағдылар, интеллект, эмоционалды құзыреттілік.

Annotation. In recent decades, emotions and feelings have aroused considerable interest among many researchers. Accordingly, for the successful, harmonious and holistic development of personality, it is necessary to consider emotions and intelligence in combination.

The increased interest in emotions is due to the current accelerated pace of life, which is full of stress, tension, responsibility and competition. With such a rapid flow of changing events, sometimes we do not have enough time to relax, and this, in turn, can lead to the development of neuroses, psychosomatic diseases, weakening of self-control and, in general, a decrease in the quality of life.

The article discusses the concept of the development of emotional intelligence. Problems of emotional intelligence development have been identified. The works of teachers and psychologists were reviewed, their opinions were analyzed, and the components of research skills were determined.

Keywords. Emotional intelligence, emotions, EQ, social skills, intelligence, emotional competence.

Введение. Эмоциональный интеллект является важной стороной когнитивных способностей человека. В связи с изменениями способов межличностного общения, меняется и эмоциональная составляющая человеческого контакта. Общение становится все более опосредовано знаками и символами, а каналом передачи выступают технические устройства. Это искажает содержание речи, а также глубину переживаний, которые мы стараемся передать при диалоге.

Эмоциональный интеллект, как отдельная, самостоятельная область исследования, вырос из социального интеллекта, предложенного Торндайком в 1920-м году.

Социальный интеллект он выделял из своей модели структуры интеллекта как «систему интеллектуальных способностей, не зависящих от фактора общего интеллекта и связанных, прежде всего, с познанием поведенческой информации» [1, с 68]. Автором было предложено рассматривать структуру социального интеллекта в пространстве трех переменных: содержание предъявляемой информации, операции по обработке информации и результаты обработки информации.

Классификация интеллекта, разработанная Торндайком, послужила прочной платформой для всех последующих авторов, в области научных работ, посвященных исследованию социального интеллекта.

Действительно, эмоциональный интеллект объединяет в себе принципиально разные сферы – эмоциональную и интеллектуальную. Противопоставление рационального (разума, логики) и нерационального (чувств, эмоций, страстей) наблюдается во многих культурах. Чувства и эмоции воспринимаются как нечто препятствующее принятию решений и эффективности работы. На самом деле, чувствам необходимо дать центральную роль, так как они необходимы.

Если следовать классическому разделению познавательных и эмоциональных процессов, то к проявлениям эмоционального интеллекта можно отнести феномены когнитивной обработки эмоциональной информации (распознавание и идентификация эмоций, интеллектуальный поиск рациональных способов эмоционального самоконтроля и т. д.).

Рисунок 1 Структура эмоционального интеллекта

Дж. Гоулман проявлял большой интерес к исследованиям мозга и поведения, именно это повлияло на сферу его научных работ, которыми он занимался на базе факультета психологии в Гарвардском университете.

В 1995 г. он публикует научно-популярную книгу «Emotional Intelligence». В данной книге собрана вся история развития эмоционального интеллекта, научные представления, имеющиеся на тот период, а также описана «смешанная модель интеллекта», созданная самим Дж. Гоулманом, где он описывает 5 компонентов эмоционального интеллекта.

Сюда входят [2, с 38]:

- 1) самопознание;
- 2) саморегуляция;
- 3) мотивация;
- 4) эмпатия;
- 5) социальные навыки.

Эмоциональный интеллект описывает способность, навык или самоощущаемую способность идентифицировать, оценивать и управлять эмоциями самого себя, других людей и групп. Люди, обладающие высокой степенью эмоционального интеллекта, очень хорошо знают себя, а также способны чувствовать эмоции других. Они приветливы, жизнерадостны и оптимистичны [3, с 62]. Удивительно, но эмоциональный интеллект - это относительно недавняя поведенческая модель: только после публикации книги Дэниела Гоулмана "Эмоциональный интеллект: почему это может иметь большее значение, чем IQ" этот термин стал популярным.

Развивая свой эмоциональный интеллект, люди могут стать более продуктивными и успешными в том, что они делают, и помочь другим тоже стать более продуктивными и успешными. Процесс и результаты развития эмоционального интеллекта также содержат много элементов, которые, как известно, снижают стресс — для отдельных людей и, следовательно, для организаций — путем смягчения конфликтов; содействия взаимопониманию и отношениям; и содействия стабильности, непрерывности и гармонии [4, с 39]. И последнее, но не менее важное: это тесно связано с понятиями любви и духовности.

Работа, проводимая в большинстве организаций, резко изменилась за последние 20 лет. Конечно, сейчас существует меньше уровней управления, а стили управления менее

автократичны. Но также был сделан решительный шаг в сторону знаний и командной, ориентированной на клиента работы, так что люди, как правило, имеют больше автономии, даже на более низких уровнях организаций. Поскольку современные организации всегда стремятся повысить производительность, они признают, что более высокий эмоциональный интеллект может принести объективные, измеримые выгоды. Чтобы назвать некоторые из них включают увеличение продаж, улучшение набора и удержания персонала, а также более эффективное руководство [5, с 37].

Естественно, меняются и критерии успеха на работе. Сотрудников теперь оценивают по новым критериям: не только по тому, насколько они умны, или по их обучению и опыту, но и по тому, насколько хорошо они справляются с собой и друг с другом. И на это сильно влияют такие личные качества, как настойчивость, самоконтроль и умение ладить с другими. Все чаще эти новые критерии применяются для выбора того, кто будет принят на работу, а кто нет, кого отпустят, а кого оставят, а кого оставят в прошлом или повысят в должности.

Эмоциональный интеллект может быть (долгожданным) недостающим звеном, которое объединяет традиционные детерминанты способностей “могу делать” в работе с детерминантами диспозиции “буду делать”. Современные организации теперь предлагают обучение и развитие, которые явно обозначены как обучение “эмоциональному интеллекту” или “эмоциональной компетентности” [6, с 28] . В поддержку их руководители создают и управляют рабочей средой, основанной на гибкости, ответственности, стандарты, награды, ясность и целеустремленность.

Заключение

Коэффициент интеллекта, или IQ, - это оценка, полученная на основе одного из нескольких различных стандартизированных тестов для измерения интеллекта. Он использовался для оценки одаренности, а иногда и для подбора персонала. Многие утверждают, что IQ, или обычный интеллект, слишком узок: некоторые люди блестящи в учебе, но социально и межличностно неумелы. И мы знаем, что успех не следует автоматически за теми, кто обладает высоким рейтингом IQ.

Более широкие области интеллекта позволяют или диктуют, насколько мы успешны. Твердость, решительность и дальновидность помогают. Но эмоциональный интеллект, часто измеряемый как коэффициент эмоционального интеллекта, или EQ, становится все более актуальным для важных результатов, связанных с работой, таких как индивидуальная производительность, производительность организации и развитие людей, потому что его принципы предоставляют новый способ понять и оценить поведение, стили управления, отношения, навыки межличностного общения, и потенциал людей. Это становится все более важным фактором в человеческом планирование ресурсов, профилирование вакансий, собеседования и отбор персонала, обучение и развитие, а также отношения с клиентами и обслуживание клиентов, среди прочего.

Список использованной литературы:

1. Люсин Д.В. Способность к пониманию эмоций: Психометрический и когнитивный аспекты //Социальное познание в эпоху быстрых политических и экономических перемен/Под ред. Г.А. Емельянова. М., 2000
2. Daniel Goleman Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ,. ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2021
3. Спасибенко С.Г. Эмоциональное и рациональное в социальной структуре человека // Соц.-гуманитарные знания. 2002. № 2. С. 109– 125.
4. Иванова Е.С. Особенности эмоционального интеллекта в подростковом возрасте // . 2011. №6. С.37-41

5. Ушаков Д.В. Социальный и эмоциональный интеллект: надежды, сомнения, перспективы// Социальный и эмоциональный интеллект: От процессов к измерениям / Под. ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. М., 2009.

6. Яковлева Е.Л. Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития // Вопр. психол. 1997. № 4. С. 20–27

ӘӨЖ 343.132

Мурат Санжар Қанатұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент Каженова А.С.

**ЛАУАЗЫМДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТКЕ ЗАҢСЫЗ
ҚАТЫСУЫН ТЕРГЕУДІ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІ
ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ**

**ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ МЕТОДИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ
РАССЛЕДОВАНИЯ НЕЗАКОННОГО УЧАСТИЯ ДОЛЖНОСТНЫХ ЛИЦ В
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**WAYS TO OPTIMIZE THE METHODOLOGICAL SUPPORT OF THE
INVESTIGATION OF ILLEGAL PARTICIPATION OF OFFICIALS IN BUSINESS
ACTIVITIES**

Аннотация. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында сыбайлас жемқорлық қоғам мен мемлекеттің дамуын тұрақсыздандыру факторы ретінде ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді және көп қырлы құбылыстан институционалды құбылыс мәртебесін алады. Ұлттық экономикаға теріс әсер ететін сыбайлас жемқорлық мінез-құлық түрлеріне лауазымды адамның кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуы жатады (Беларусь Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі-ҚР ҚК) 429-бабы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі-ҚР ҚК) 364-бабы).

Кілтті сөздер. Заңсыз кәсіпкерлік, Ұлттық қауіпсіздік, сыбайлас жемқорлық, құқық бұзушылық, қылмыс, Ұлттық экономика, алдын ала сотқа дейінгі тергеу.

Аннотация. На сегодняшний день в Республике Казахстан коррупция, как фактор дестабилизации развития общества и государства, представляет угрозу для национальной безопасности и из многопланового явления приобретает статус институционального феномена. К видам коррупционного поведения, негативно влияющего на национальную экономику, относится незаконное участие должностного лица в предпринимательской деятельности (ст. 429 Уголовного кодекса Республики Беларусь (далее УК РБ), ст. 364 Республики Казахстан (далее УК РК)).

Ключевые слова. Незаконное предпринимательство, национальная безопасность, коррупция, правонарушения, преступления, национальная экономика, предварительное досудебное расследование.

Annotation. To date, in the Republic of Kazakhstan, corruption, as a factor of destabilization of the development of society and the state, poses a threat to national security and from a multifaceted phenomenon acquires the status of an institutional phenomenon. The types of corrupt behavior that negatively affects the national economy include illegal participation of an official in entrepreneurial activity (Article 429 of the Criminal Code of the Republic of Belarus (hereinafter referred to as the Criminal Code of the Republic of Belarus), Article 364 of the Republic of Kazakhstan (hereinafter referred to as the Criminal Code of the Republic of

Kazakhstan).

Keywords. Illegal entrepreneurship, national security, corruption, offenses, crimes, national economy, preliminary pre-trial investigation.

Мақаланың өзектілігі лауазымды тұлғалардың кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуын ашу, тергеу, алдын алу процесінде құқық қорғау органдарында туындайтын проблемалармен байланысты. Қылмыстың осы түрін тергеудегі практикалық қызметтегі қиындықтар қылмыстың материалдық құрылымының элементтері туралы білімнің төмен деңгейімен және оның сот-медициналық сипаттамасында көптеген белгісіздіктердің болуымен байланысты. Бұл проблемалық аспектілер осы қылмысты тергеудің жеткіліксіз тиімді әдісінің көрінісі болды, оны жетілдіру қажет.

Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысудың материалдық құрылымының элементтерін талдаймыз. Оларды анықтау үшін қылмыстың қылмыстық-құқықтық құрамына негізделуі керек, онда әрекеттің белгілері туралы ақпарат бар. «Бұл ақпарат қылмыстағы оның элементтерін және олардың қасиеттерін терең зерттеуге мүмкіндік береді, өйткені олар қылмысты криминалистік білудің негізін анықтайды» [1; 31], Бұл сөзсіз криминалистика мен қылмыстық құқықтың өзара байланысын көрсетеді.

Криминалистика мен қылмыстық құқықтың байланысын алғаш рет Г.Гросс атап өтті, ол «криминалистика» сөзін қылмыстық құқықтың шындығымен «айналысатын» жалпы қылмыстық құқық ғылымының бір бөлігін ғана атау үшін қолданған» [2; 42].

Криминалистика мен қылмыстық құқықтың байланысы объективті сипатқа ие. Қылмыстың қылмыстық-құқықтық белгілерін талдай отырып, зерттелетін қылмыс элементтерінің неғұрлым егжей-тегжейлі «көрінісін» қалыптастыруға болады, оларды білу тергеудің жеке сот-медициналық әдістемесін құру үшін қажет. Ол үшін қылмыстық-құқықтық құрамның құрылымын қарастыру қажет.

РБ ҚК-нің 429-бабы «Мемлекеттік қызметтегі лауазымды адамның кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымды құруы не оның мұндай ұйымды басқаруға жеке өзі немесе сенім білдірілген адам арқылы қатысуы, егер лауазымды адам өзінің қызметтік өкілеттіктерін пайдалана отырып, осындай ұйымға жеңілдіктер мен артықшылықтар берсе немесе өзге де жеңілдіктер мен артықшылықтар берсе, заңда белгіленген тыйым салуға қарамастан» үшін жауапкершілікті белгілейді. 2009 жылғы мәліметтер бойынша тұрғындарының саны 114 адамды құрады.

ҚР ҚК-де ұқсас қылмыс құрамы басқаша жасалған: «мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның, не кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымның лауазымды адамының мекеме құруы не мұндай ұйымды жеке өзі немесе сенім білдірілген адам арқылы басқаруға қатысуы, егер бұл іс-әрекет осындай ұйымды беруге байланысты болса, заңда белгіленген тыйымға қайшы келеді немесе басқа нысанда қамқорлықпен» (ҚР ҚК 364-б.) [4].

Қылмыстық кодекстің қарастырылған нормаларының негізгі айырмашылығы қылмыс субъектісімен байланысты. Егер Беларусь заң шығарушысы осы қылмыстың субъектісі ретінде мемлекеттік қызметтегі лауазымды адамдарды ғана айқындаса, онда қазақстандық заң шығарушы ҚР ҚК 364-бабында көзделген іс-әрекет бойынша айып тағылуы мүмкін адамдардың тізбесін айтарлықтай кеңейтеді. Лауазымды адамдардан басқа, кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысқаны үшін мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдар не оларға теңестірілген адамдар қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін. Лауазымды адамдардан айырмашылығы, қылмыстық жауапкершіліктің әлеуетті субъектілерінің соңғы екі санаты билік өкілінің функцияларын жүзеге асырмайды, мемлекеттік органдарда, жергілікті өзін-өзі басқару органдарында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарында ұйымдық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларды орындамайды. Сонымен қатар, бұл «Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР Заңының күші қолданылатын мемлекеттік функцияларды орындайтын мемлекеттік қызметшілер, сондай-

ақ мәслихат депутаттары мен мемлекеттік лауазымда көзделген міндеттерді Мемлекеттік қызметке тағайындалғанға дейін уақытша орындайтын адамдар және т. б. ҚР ҚК 364-бабының күші қолданылатын субъектілердің тізбесі ҚР ҚК 364-бабының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы [5].

Айта кету керек, қазақстандық заң шығарушы біз талдап отырған іс-әрекетті жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік субъектілеріне жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдарды да жатқызды (ҚР ҚК 364-б.3-б.). Субъектілердің бұл санатына мемлекеттік функцияларды және мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін тікелей орындау үшін белгіленген лауазымды атқаратын адамдар (Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және өзге де заңдарында, оның ішінде Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаты, судья, сол сияқты Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес саяси қызмет атқаратын адам) жатады. лауазымы немесе «А» корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымы [5].

Талданған қылмыс жүйесінің орталық элементі-қылмыс субъектісі ретінде қарастырылатын жеке тұлға. Криминалистика тұрғысынан, қылмыстық құқықтан айырмашылығы, қылмыстың мәні-белгілі бір адам, лауазымды тұлға мәртебесі бар адам. БР Қылмыстық кодексі (429-бап) лауазымды тұлғаларды нақтылап, оларды тек мемлекеттік қызметке жатқызды. Көрсетілген норманың күші өзге қызмет салаларына жататын өзге де лауазымды адамдарға қолданылмайды. Әйтпесе, ҚР Заңнамасы бойынша аталған қылмыстың субъектілік құрамы қарастырылуда, бұған қазірдің өзінде назар аударылды.

Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуға алдын ала тергеп-тексеруді жүзеге асыра отырып, қажет болған жағдайда лауазымды адамның (мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның, сондай-ақ жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамның) жеке басы ғана емес, сондай-ақ сенім білдірілген адам да зерделенуге тиіс. Олар әртүрлі қасиеттерге ие, олар туралы ақпарат Қызмет барысында және қылмыс жасауға бағытталған іс-әрекетте көрінеді, оның нәтижелері идеалды және материалдық іздер болып табылады.

Тергеу барысында жиналған лауазымды тұлға туралы ақпарат оның қызметтік әрекетінің сипатын, іскерлік қасиеттерін, жіберілген бұзушылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл мәліметтер жеке істің материалдарынан, қызметтік құжаттардан, сондай-ақ қызметтестері мен басшыларының куәгерлік айғақтарынан алынуы мүмкін.

Қаралып отырған қылмыстың субъектісі заңсыз қызметті жүзеге асыру процесінде лауазымды тұлға бола отырып, мемлекеттік немесе коммуналдық меншікті басқару, бюджет қаражатын басқару бойынша Әкімшілік-шаруашылық өкілеттіктерді немесе коммерциялық ұйымдарға қатысты қадағалау функцияларын жүзеге асыруға байланысты билік өкілеттіктерін пайдаланады, нәтижесінде бұл қол сұғушылық сыбайлас жемқорлықтың айқын көрінісі болып табылады. Осыған ұқсас, ҚР Заңнамасы бойынша лауазымды тұлғалар болып табылмайтын, бірақ өздеріне жүктелген мемлекеттік функцияларды орындайтын (оларға теңестірілген адамдар), сондай-ақ жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын субъектілер болып табылады.

Талданған әрекеттің қылмыстық-құқықтық құрылымы қылмыс субъектісінің қылмыстық қол сұғушылық бағытталған объектімен байланысын қамтиды.

Талданған қылмысты жасаған кезде қылмыстық құқық саласындағы ғалымдардың көзқарасы бойынша Мемлекеттік қызмет пен мемлекеттік билік жүйесінің қалыпты жұмыс істеуіне байланысты қоғамдық қатынастар осындай объект болып табылады — дәл осы қатынастар қарастырылып отырған қылмыс құрамының рулық объектісі болып табылады [6; 119].

Осы қылмыстың криминалистік сипаттамасында қол сұғу объектісін оның қылмыстық-құқықтық ұсынымдары аспектісінде қарау тергеу үшін практикалық маңызы жоқ. Абстрактілі әлеуметтік қатынастар объектідегі субъектінің қылмыстық және басқа да

әрекеттерін көрсету туралы ақпаратты қамтымайды, бұл криминалистика тұрғысынан қызығушылық тудырады және тергеу үшін маңызды.

Объект материалдық Құрылым элементтерінің бірі ретінде «қылмыстық қол сұғушылыққа бағытталған материалдық жүйені білдіреді» [7; 64]. Басқаша айтқанда, біз зиян келтіретін (немесе келтірілуі мүмкін) материалдық объект туралы айтып отырмыз.

Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысқаны үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық-құқықтық норманың конструкциясында қол сұғушылықтың материалдық объектісіне тікелей нұсқау жоқ. Қылмыстық кодекстің бабында аталған, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйым қол сұғу объектісі бола алмайды, өйткені оған қатысты лауазымды адам заң тұрғысынан заңсыз болса да, «игілік» іс-әрекеттер жасайды: жеңілдіктер мен артықшылықтар береді немесе өзге нысанда қамқорлық жасайды (ҚР ҚК 429-бабы және ҚР ҚК 364-бабы).

Қарастырылып отырған қылмыстың қылмыстық құрылымы элементтерінің пәндік-Объектілік байланысы өзіндік сипаттамаларға ие. Лауазымды тұлғаның кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйыммен сындарлы байланысы айқын. Бірақ бұл байланыс қылмыстық әрекеттің объективті жағын ғана көрсетеді: кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымды құру немесе оны басқаруға қатысу. Мұндай ұйымға зиян, зиян келтірілмейді, керісінше оның қызметі үшін қолайлы жағдайлар жасалады.

Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымға жеңілдіктер мен артықшылықтар немесе өзге нысандағы қамқорлық лауазымды адамның өзінің қызметтік өкілеттіктерін пайдалануы арқылы беріледі. Мұнда мүдделері қозғалатын басқа объектімен байланыс бар.

Құқық бұзушылық объектісін криминалистика тұрғысынан түсіну үшін кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысатын лауазымды тұлға қол сұғатын қоғамдық қатынастар мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару жүйесінің қалыпты жұмыс істеуімен байланысты екенін есте ұстаған жөн. Дәл осы жүйелі білім беру аясында қылмыстың субъектісі өзінің негізгі қызметін жүзеге асырады. Ол өзіне берілген өкілеттіктерді жүзеге асырады, ал қылмыс жасалған кезде оларды осы жүйеге қарсы қолдана отырып, оның мүдделері мен мемлекет мүдделеріне қайшы келеді. Бұл ретте заңнамада, сондай-ақ ішкі Қағидаларда белгіленген мемлекеттік органның немесе ұйымның жұмыс істеу тәртібі қалыпты бұзылады.

Кез келген мемлекеттік органдағы немесе ұйымдағы лауазымды тұлғалардың қызметі заңнамалық, сондай-ақ заңға тәуелді деңгейдегі нормативтік құқықтық актілермен регламенттелген. Ол бірқатар шарттарды сақтай отырып жүзеге асырылуы керек. Лауазымды адамның қызметі: 1) заңнама нормаларымен белгіленген регламент шегінде жүзеге асырылады; 2) мемлекет пен қоғам мүдделерімен келісіледі.

Осы шарттардың сақталуы мемлекеттік органның (немесе мемлекеттік ұйымның) қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз етеді, оның элементі лауазымды адам (менің курсивім) болып табылады. - А.Х.), оның құрамына кіреді. Лауазымды адамға берілген өкілеттіктерден тыс әрекеттерді жасау әртүрлі заңды жауапкершілікке әкеп соқтыратын бұзушылықтарға әкеледі.

ҚР Заңнамасы бойынша кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысқаны үшін қылмыстық жауапкершілік субъектілерінің ауқымын кеңейту тиісінше криминалистика тұрғысынан субъект қол сұғатын объектілердің тізбесін ұлғайтады. Мемлекеттік органдар мен ұйымдардан басқа, ҚР-да кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу субъектілері қылмыстық іс-әрекет нәтижесінде зиян келтірілетін және кінәліні әшкерелеуге мүмкіндік беретін қылмыстық және өзге де әрекеттердің із бейнесін көрсететін өзге де ұйымдық құрылымдарға қол сұғуы мүмкін (мысалы, ҚР-дағы жергілікті өзін-өзі басқару органдары).

Осы негізде біз қылмыстық қол сұғу объектісін кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысудың материалдық құрылымының элементі ретінде түсінуге келеміз, ол ретінде Беларусь және Қазақстан заңнамасында көзделген, лауазымды тұлғалары осы қылмысты

жасауға жол берген әртүрлі деңгейдегі басқару субъектілері болып табылатын көптеген мемлекеттік органдар мен ұйымдарды, сондай-ақ ҚР-дағы жергілікті өзін-өзі басқару органдарын қарау керек.

Кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу туралы қылмыстық істерді тергеп-тексеру процесінде лауазымды (және өзге де) адамның өзінің қызметтік өкілеттіктерін пайдалану фактісі (бұл неден көрініс тапты) анықталуға және дәлелденуге жатады, соның нәтижесінде кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымға «жеңілдіктер мен артықшылықтар немесе өзге де нысанда қамқорлық» (РБ ҚК-нің 429-бабы және Бт. ҚР ҚК 364).

«Жеңілдіктер мен артықшылықтарды немесе басқа түрдегі қамқорлықты» бере отырып, лауазымды (және басқа) тұлға тікелей қызметтік өкілеттіктерді де, қызмет бабын да сөздің кең мағынасында қолданады. Соңғы жағдайда дәлелдеу процесі қиын, бірақ қылмыс құрылымындағы субъектілік-Объектілік байланыс жоғалмайды.

Мемлекеттік органдар не мемлекеттік немесе өзге де ұйымдар осы қылмысты жасау кезінде олардың материалдық құрылымының міндетті элементі болып табылады, бірақ берілетін жеңілдіктердің, артықшылықтардың, қамқорлықтың ерекшеліктері мен айырмашылығын ескере отырып, кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысудың құрылымын қол сұғудың өзге де объектілері толықтыра алады.

Қаралып отырған қылмыс құрылымында қосымша қол сұғушылық объектілерінің пайда болуы «...жетекшілік ететін ұйымдарға кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың жеңілдікті шарттары мен артықшылықтары экономикалық қатынастардың басқа субъектілерінің құқықтарын бұзумен байланысты» [8; 12]. Мысалы, лауазымды адамның қамқорлығы «тиісті ұйымның тауарларды жеткізуге, жұмыстарды орындауға, мемлекет мұқтажы үшін қызметтер көрсетуге тапсырыс алуы үшін жағдай жасауынан» көрінуі мүмкін [9; 48].

Қылмыс құрылымында қол сұғушылықтың қосымша объектісін анықтау кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын ұйымның артықшылықтарын немесе қамқорлығын беру тәсіліне байланысты болады. Қылмыстың субъектісі мен объектісі арасындағы келесі көріністі лауазымды тұлға қатысатын ұйым делдал етеді. Кейбір жағдайларда заңсыз әрекеттердің іздері оны құжаттық сүйемелдеу жүйесінде анықталуы мүмкін.

Лауазымды тұлғаның қызметін регламенттейтін құжаттар жетекшілік ететін ұйымның мүддесінде жүзеге асырылатын құқыққа қарсы іс-әрекеттер туралы ақпаратты анықтауға ықпал етуі мүмкін.

Қылмыстық құрылымда кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу құралы ретінде пайдаланылатын өзге де құжаттар қаралады. Мысалы, «салықтық, кедендік, экспорттық жеңілдіктерді, жеңілдікті кредиттеуді, кредиттерді өтеу бойынша негізсіз кейінге қалдыруларды, өзге де міндетті төлемдерді белгілеу» [9; 48] осы құқықтарды көрсететін және лауазымды адамға берілген қызметтік өкілеттіктерді іске асыруға байланысты ресімделген тиісті құжаттардың болуын болжайды.

Құжаттарды құқыққа қайшы құрал ретінде пайдалану қажеттілігін «бәсекелестерге кедергілер жасауға, оларды экономикалық немесе әкімшілік әдістермен жоюға (мысалы, бәсекелестерге лицензия беру үшін негізсіз кедергілерді белгілеу, бақылаушы органдардың бәсекелес фирмаларды жоспардан тыс тексерулерін ұйымдастыру және т.б. арқылы)» бағытталған іс-әрекеттер көрсетеді [9; 49].

Лауазымды тұлғаның қызметімен бірге жүретін құжаттарды талдау тергеу барысында оның әрекеттерінің қылмыстылығын көрсететін белгілерді анықтауға мүмкіндік береді.

Талданған қылмыстың материалдық құрылымында тағы бір элементті бөліп көрсетуге болады, оның болуы кінәліні қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы мәселені шешу үшін қажет емес. Бірақ сонымен бірге оны анықтау айыпталушының кінәсін дәлелдеуді күшейтеді. Қылмыстың құрамында осы элементтің айқын болмауына қарамастан, кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуды семантикалық бағалау бұл қылмыс

субъектісінің пайдакүнемдік мүдделерінен туындайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл осы түрдегі көптеген нақты қылмыстарға тән, бірақ басқа, материалдық емес, лауазымды (немесе басқа адамның) кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуына қызығушылық жоққа шығарылмайды. Бұл коммерциялық ұйымның басшысы осы ұйымның кәсіпкерлік қызметіне қатысатын субъектімен туыстық немесе басқа жақын қарым-қатынаста болған жағдайлар.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А.В. Дулов. — Минск: Университетское, 1985. — 168 с.
2. Сокол В.Ю. Ганс Гросс — основатель современной криминалистики / В.Ю. Сокол. Вестн. Краснодар. ун- та МВД России. — 2012. — № 3(17). — С. 39–50.
3. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 г. № 275-З : [Электронный ресурс] . Режим доступа: /<https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (дата доступа 04.11.2020).
4. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫ. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы. (2021.29.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33698576#activate_doc=2.
5. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІ. (2022.02.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575294.
6. Изосимов В.С. Ответственность за незаконное участие в предпринимательской деятельности. Анализ международных нормативно-правовых актов и российского законодательства / В.С. Изосимов, А.М. Шувалова // Вестн. Нижегород. унта им. Н.И. Лобачевского. — 2016. — № 6. — С. 118–124.
7. Гучок А. Е . Основы криминалистического учения о материальной структуре преступления / А.Е. Гучок. — Минск: Тесей, 2012. — 228 с.
8. Борков В.Н. Механизм коррупционного обогащения должностного лица путем незаконного участия в предпринимательской деятельности (ст. 289 УК РФ) / В.Н. Борков, А.П. Спиридонов // Научный вестн. Омской акад. МВД России. — 2017. — № 3(66). — С. 10–14.
9. Панова Н. Предоставление льгот и преимуществ или покровительство в иной форме как признак состава незаконного участия в предпринимательской деятельности (обобщение судебно-следственной практики) / Н. Панова // Уголовное право. — 2015. — № 4. — С. 46–49.

КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУ

КВАЛИФИКАЦИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

QUALIFICATION OF OFFENSES IN THE FIELD OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY

Аннотация. Бұл мақалада кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтардың біліктілігін жүзеге асыру мәселелері қарастырылған. Дұрыс біліктілікке кедергі келтіретін мәселелер анықталды. Кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтардың кейбір құрамдарының мазмұны талданды. Зерттеу негізінде автор кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету шарты ретінде анықталған мәселелерді шешудің нұсқаларына баса назар аударады.

Кілтті сөздер. Кәсіпкерлік қызмет, құқық бұзушылықтар, қылмыстар, қылмыстық іс, сотқа дейінгі алдын ала тергеу, құқық бұзушылықтарды саралау.

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы осуществления квалификации правонарушений в сфере предпринимательской деятельности. Выделены проблемы, препятствующие правильной квалификации. Проанализировано содержание некоторых составов правонарушений в сфере предпринимательской деятельности. На основе проведенного исследования автором делается акцент на вариантах решения выделенных проблем как условие обеспечения прав и законных интересов субъектов предпринимательства.

Ключевые слова. Предпринимательская деятельность, правонарушения, преступления, уголовное дело, предварительное досудебное расследование, квалификация правонарушений.

Annotation. This article discusses the issues of the implementation of the qualification of offenses in the field of entrepreneurial activity. The problems hindering the correct qualification are highlighted. The content of some elements of offenses in the sphere of entrepreneurial activity is analyzed. Based on the conducted research, the author focuses on the options for solving the identified problems as a condition for ensuring the rights and legitimate interests of business entities.

Keywords. Entrepreneurial activity, offenses, crimes, criminal case, preliminary pre-trial investigation, qualification of offenses.

Тәуелсіздік алғаннан кейін Қазақстан Республикасының экономикасында болып жатқан реформалар негізі кәсіпкерлік болуға тиіс нарықты қалыптастыруға бағытталған. Мұндай басымдық мемлекеттің осы салада туындайтын, оның ішінде қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық жауапкершілік шараларын қолдана отырып қатынастарды құқықтық реттеудің тиісті тетігін жасауын көздейді. Қазіргі экономика кәсіпкерлік және жеке меншік институттарына негізделген, бұл оларды реттейтін нормаларға назар аудару қажеттілігін көрсетеді. Кәсіпкерлік қоғамдық өмірдің барлық салаларымен тығыз байланысты, бұл бір жағынан оның ерекше маңыздылығын тағы бір рет дәлелдейді, ал екінші жағынан жағымсыз қылмыстық құбылыстармен бірге жүруі

мүмкін. Осыған байланысты, бекітілген құқықтық нормалар ел экономикасының қауіпсіздігін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар кәсіпкерлік қызмет саласында туындайтын қоғамдық қатынастарды қорғауға бағытталуы керек.

Қазақстан Республикасы қылмыстық саясатының негізгі бағыттарының бірі кәсіпкерлік қызметтің құқықтық қауіпсіздігін, оның ішінде Кәсіпкерлерге қылмыстық жауапкершілік шараларын қолдану көлемі мен тәртібін қайта қарау арқылы қамтамасыз ету болып табылады. Бұл салада көптеген өзгерістер болды. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қылмыстар болып табылатын және аз қылмыстық құқық бұзушылықтар енді әкімшілік құқық бұзушылықтар қатарына ауысты. Бұл факт қазіргі қылмыстық саясаттың, ең алдымен, экономикалық құқық бұзушылық жасаған адамдарға бас бостандығынан айыруға байланысты репрессивті шараларды қолданбауға бағытталуымен байланысты. Құқық бұзушылардың аталған санаты, әдетте, «жалпы қылмыстар» жасамайды және оларды түзету қоғамнан оқшаулауға байланысты емес жазаны өтеумен анағұрлым орынды болады.

Заңнаманы ізгілендіру мынадай аспектіде жүргізіле бастады: құқық бұзушылықтардың белгілі бір түрлерін қылмыстық теріс қылықтарға немесе әкімшілік құқық бұзушылықтарға жатқызу жолымен қылмыссыздандыру. Алайда, бүгінгі таңда бұл үрдіс құқық бұзушылықтарды, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтарды саралау кезінде одан да көп қиындықтар туғызды. Дұрыс біліктілік мәселелері әрдайым өзекті болды, өйткені құқық бұзушылықтың әр нақты құрамы байланысты қосылыстармен бірге жүреді, сәйкесінше кез-келген нақты композицияның өзіндік микрожүйесі бар [1, 412-бет] және оны анықтау өте көп уақытты қажет ететін қызмет болып табылады. Тіпті микрожүйенің барлық нақты жағдайлары мен элементтерін зерттеу дұрыс біліктілікке кепілдік бермейді, өйткені оларды салыстыру кезінде құқық бұзушының жасаған әрекеттері әрдайым заңнама нормасында дәл сипатталмағаны анық болады. Жоғарыда көрсетілген үрдіс әкімшілік, қылмыстық құқық бұзушылықтар мен қылмыстық теріс қылықтардың аражігін ажыратуды ескеру қажет қосымша факторлардың пайда болуына байланысты осы процесті қиындатты.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, «құқық бұзушылықтардың біліктілігі» ұғымын қарастырып қана қоймай, біліктілік мәселелерін бөліп қана қоймай, сонымен қатар кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтар құрамының мазмұнын зерттеп, сонымен қатар осы салада туындайтын мәселелерді анықтаған жөн.

Мәселен, қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтарды саралау заң нормаларын қолданудың неғұрлым маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады. Істі қарау процесі, оның ішінде шешім қабылдау және жаза тағайындау оған байланысты. Іс жүргізу барысында заңдылық қағидатын сақтау дұрыс біліктіліксіз мүмкін емес. Ол заңды және негізделген шешім шығаруды, әділ жаза тағайындауды немесе одан босатуды қамтамасыз етеді. Адам жауапқа тартылатынына немесе тартылмайтынына, оған қандай жаза тағайындалатынына және қандай мерзімге, адамға қандай бұлтартпау шаралары қолданылатынына және құқықтық сипаттағы бірқатар басқа мәселелерге байланысты болады. Сайып келгенде, қылмыс жасаған немесе оны жасамаған адамдардың өмірі біліктілікке байланысты. Сондықтан біліктілік уәкілетті органдардың, лауазымды тұлғалардың, сондай-ақ соттың құқықтық нормаларды қолдануының негізі деп айтуға болады.

Құқық бұзушылықты саралау дегеніміз-жасалған қылмыстық әрекеттердің заңның белгілі бір нормасымен арақатынасы. Басқаша айтқанда, бір жағынан іс жүзінде жасалған құқыққа қарсы әрекет белгілері мен екінші жағынан тиісті әкімшілік-құқықтық немесе қылмыстық-құқықтық нормамен бекітілген құқық бұзушылық құрамының белгілері арасында қатаң сәйкестікті белгілеу және заңды түрде бекіту қажет [2, 109-бет].

Дұрыс біліктілік үшін заңнама нормаларын білу және ақыл-ой қажет деп саналады. Бірақ көбінесе заңнаманы білу жеткіліксіз. Қолданылатын норманы дұрыс анықтау қиын міндет болып табылады, өйткені құқықтық нормалардың қайшылықтары, оларды дұрыс

түсіндіруде, құқық бұзушылықтың құрамын анықтауда қиындықтар, сондай-ақ бірқатар субъективті факторлар бар.

Субъективті санат ретінде «қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықты саралау» ұғымы тиісті уәкілетті адамның логикалық заңдарға бағынатын ақыл-ой қызметін білдіреді. Осыған байланысты, кейбір құқықтанушы ғалымдар біліктілікті бірнеше операцияларды дәйекті түрде жүзеге асыруға болады деп санайды: заңды мінез-құлықты заңсыз әрекеттерден ажырату, әрекетті заңнама нормалары тұрғысынан бағалау, сондай-ақ құқық бұзушылық белгілерінің болуы немесе болмауы туралы шешім қабылдау [2, 110-бет]. Бұл ретте, біліктілікті жүзеге асыратын уәкілетті адамның нақты істің нақты мән-жайларына қатысты, бұзылған құқықтық норма туралы, сондай-ақ нақты адам жасаған іс-әрекеттердің және сол немесе өзге баптың диспозициясында сипатталған іс-әрекеттердің ұқсастығына қатысты өз ұсыныстары болады. Аталған алғашқы екі элемент біліктілікті жүзеге асыру үшін қажетті шарттарды құрайды, ал үшіншісі - Біліктіліктің өзі, әйтпесе нақты материалды оның құқықтық масштабына салу [3, 36-бет]. Осылайша, біліктілік эмоционалды немесе интеллектуалдық сипаттағы субъективті жағдайларға байланысты болуы мүмкін, өйткені осы қызметті жүзеге асыратын әрбір уәкілетті адамның өзіндік білім деңгейі, кәсіби және өмірлік тәжірибесі, уақыттың болуы немесе болмауы.

Сонымен қатар, біліктілік кезінде объективті сипаттағы жағдайлар, атап айтқанда белгілі бір әрекетті жасағаны үшін жауапкершілікті белгілейтін заңнама нормалары, сондай-ақ істің нақты жағдайлары да рөл атқарады. Бұл тұрғыда біліктілік мәні бар белгілерді бөліп көрсету өте маңызды, ол үшін құқық бұзушылық құрамының құрылымы қажет. Кез келген құқық бұзушылық құрамының міндетті элементтері объект, объективті тарап, субъект және субъективті тарап болып табылады [4, 125-бет]. Алайда, бұл элементтердің мазмұны жасалған құқық бұзушылыққа және қолданылатын қылмыстық немесе әкімшілік заңның нормаларына байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Алайда, кез-келген заңсыз әрекет жағдайлар мен фактілердің жиынтығымен бірге жүреді және олардың барлығы заңды мәнге ие емес, яғни біліктілікке әсер етеді. Құқық бұзушылық құрамының белгілеріне қатысты мән-жайлар ғана маңызды.

Істің мән-жайын анықтағаннан кейін оған сәйкес біліктілік жүзеге асырылатын құқықтық норманы таңдау керек. Әрине, норманың жарамды екендігіне көз жеткізу керек, оның кеңістіктегі және уақыттағы іс-әрекетінің мәселелерін анықтау, сонымен қатар оның мағынасын, яғни түсіндірмесін дәл анықтау қажет. Құқық бұзушылықтың барлық элементтері болған жағдайда ғана біліктілік жүзеге асырылуы мүмкін.

Осылайша, біліктілік заңды фактіні ресми мойындау болып табылады. Осыған байланысты мемлекет атынан уәкілетті органдар құқық бұзушылық жасаған адамға қатысты мәжбүрлеу шараларын қолдануға және жазалауға құқылы.

Сонымен қатар, Біліктіліктің криминологиялық маңызы бар екенін атап өткен жөн. Жүргізілген біліктілік негізінде қылмыстың құрылымы анықталады, құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша шаралар әзірленеді. Тиісінше, дұрыс емес біліктілік қылмыстың жай-күйі мен динамикасын көрсететін бұрмаланған көріністі береді, бұл құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу шараларын қолданудағы қателіктерге әкеледі.

Біліктілік құқық шығармашылығы қызметінде де көрініс табады, өйткені оны жүзеге асыру құқық қолдану тиімділігін көрсетеді және Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу үшін негіз бола алады. Мұның бәрі біліктілікті жүзеге асыратын уәкілетті тұлғалардың, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтардың үлкен жауапкершілігін білдіреді.

Кәсіпкерлік қызмет саласында жасалатын құқық бұзушылықтың кез келген құрамын айқындаудың негізі құқық бұзушылықтың объектісі мен объективті жағын сипаттайтын баптың диспозициясы болып табылады. Қылмыстық немесе әкімшілік

жауапкершіліктің жасын анықтайтын нормаларды, кінә нысаны мәселелерін және басқа да бірқатар нормаларды ескеру қажет, олар, әдетте, біліктілік негізінде жүзеге асырылатын, бірақ оны жүзеге асыруда маңызды. Алайда, заң шығарушы әрдайым құқық бұзушылық құрамының барлық белгілерін толық сипаттай бермейді. Бұл жағдайда құқықтың басқа салаларына, сондай-ақ доктриналық түсіндіру материалдарына жүгіну қажеттілігі туындайды. Кәсіпкерлік қызметтегі құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілейтін құқықтық нормалар да ерекшелік емес. Аталған мән-кейбір тамаша қиындатады процесс біліктілігін. Уәкілетті адам қажетті нормативтік-құқықтық актіні табуға тиіс. Осындай заңнамалық нормалардың көптігі мен олардың тұрақты өзгеруіне байланысты құқық бұзушылықтардың біліктілігі барған сайын күрделене түсуде. Мәселен, кәсіпкерлік қызметте жасалған құқық бұзушылықтарды саралау кезінде қылмыстық және әкімшілік нормаларға ғана емес, азаматтық құқыққа да жүгіну қажет.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің нормалары туралы айта отырып, онда кәсіпкерлік қызметті тікелей реттейтін жеке тарау жоқ екенін атап өткен жөн. Алайда, 8-тарау Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды қамтиды. Ғылыми әдебиеттерде әртүрлі өлшемдерге негізделген экономикалық қызмет саласында жасалған құқық бұзушылықтардың әртүрлі классификациясы бар. Мысалы, ресейлік заңгер Б.В. Волженкиннің жіктелуі ең толық болып табылады. Ол лауазымды адамдардың кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру кепілдіктеріне қарсы құқық бұзушылықтарын; кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың белгіленген тәртібінің жалпы принциптеріне қарсы құқық бұзушылықтарды; кредиторлардың мүдделеріне қарсы құқық бұзушылықтарды; монополизм көріністеріне және жосықсыз бәсекелестікке байланысты құқық бұзушылықтарды; ақша мен бағалы қағаздар айналысының белгіленген тәртібіне қарсы құқық бұзушылықтарды; сыртқы экономикалық қызмет тәртібіне қарсы; валюталық құндылықтар айналысының тәртібіне қарсы құқық бұзушылықтарды бөледі; салықтар мен басқа да міндетті төлемдерді төлеуге, сондай-ақ тұтынушылардың құқықтары мен мүдделеріне қарсы [5, 52-бет].

Көріп отырғанымыздай, бұл жіктеуде кәсіпкерлік салада жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірнеше санаты бар. Алайда, бұл жіктеу шартты болып табылады. Экономикалық қызмет саласында жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың көптеген түрлері бар, бірақ олардың барлығы тікелей кәсіпкерлік қызметке жатпайды. Олардың кейбіреулері коммерциялық емес салада да жасалуы мүмкін, сондықтан біз кәсіпкерлік қызмет белгілерінің міндетті түрде болуын тікелей көрсететін нормалардың бір бөлігін ғана қарастырамыз. Басқаша айтқанда, шектеу осы құқық бұзушылықтарға тән объект негізінде жүргізілуі керек. Кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтар үшін экономикалық қызмет саласында туындайтын, экономикалық мінез-құлықтың бір түрі ретінде кәсіпкерлік қызметке ғана тән қоғамдық қатынастар тобы болады [6, 8-бет].

Осылайша, жоғарыда айтылғандардың негізінде кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтарды саралауда проблемалар бар деп қорытынды жасауға болады. Біріншіден, кәсіпкерлік институтын азаматтық - құқықтық, әкімшілік-құқықтық және қылмыстық-құқықтық түсіну арақатынасының оңтайлы моделі табылған жоқ. Екіншіден, құқықтың әртүрлі салаларының нормалары арасында қайшылықтар бар. Үшіншіден, кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету тетігі әрдайым тиімді бола бермейді. Аталған проблемаларды шешу дұрыс біліктілікке ықпал ететін болады және, сайып келгенде, кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды неғұрлым тиімді іске асыруға мүмкіндік береді. Жоғарыда келтірілген ұсыныстардан басқа, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне және Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне азаматтық құқықтың нақты нормаларына бланкеттік сілтемелер енгізу орынды болып табылады, бұл біліктілікті жүзеге асыруды жеңілдетуге тиіс. Кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтардың біліктілігін жүзеге асыратын адамдарға қандай да бір Нормативтік-

құқықтық актіні іздеудің қажеті болмайды, өйткені мақалада нақты жағдайларда қандай заңның қолданылуы көрсетілген.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызмет үлкен рөл атқарады, оның дамуы ел экономикасына оң әсер етеді. Кәсіпкерлерге олардың құқықтарын қорғаудың жаңа тетіктері құрылатыны сөзсіз. Алайда, егер кәсіпкерлік қызметті реттейтін және қолдануға жататын нормалар жетілмеген болса, олар соншалықты тиімді болмайды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Батычко В.Т. Уголовное право. Общая и Особенная части. - Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2006. - 668 с.
2. Казаков С.В. Осуществление предпринимательской деятельности без лицензии или без государственной регистрации: вопросы квалификации // Стратегические инициативы социально-экономического развития хозяйствующих субъектов региона в условиях внешних ограничений. - 2017. - №3. - С.109-119.
3. Стахов А.И. Административная ответственность/ под ред.А.И. Стахова, И.Ш. Киляханова.- Изд.3-е, перераб. И доп.- Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. - 507 с.
4. Кравцов Д.А. Состав административного правонарушения, элементы состава // Концепции фундаментальных и прикладных научных исследований. -2016, -ч.3. - С.124-127.
5. Волженкин Б.В. Экономические преступления. - СПб: «Юридический центр Пресс», 1999. - 312 с.
6. Илюхин В.В. Преступления, совершаемые в сфере предпринимательской деятельности: квалификация, ответственность и предупреждение: автореф....к.ю.н.: 27.09.2001. - Нижний Новгород: Научная библиотека КГУ, 2001. - 32 с.

УДК 341

Мурзабеков Алибек Толеуович

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент **Каженова А.С.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІКТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ НАСЛЕДОВАНИЯ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

LEGAL BASES OF INHERITANCE UNDER THE CIVIL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы бойынша мұрагерліктің кейбір ерекшеліктері мен құқықтық негіздерін ашады. Мұрагерлік мәселесі әрқашан болды, бар және өзекті болады. Оны белгілі бір заңнамалық база реттейді.

Кілтті сөздер. Мұра, мұрагерлік құқық, мұрагер, өсиет, Мұрагер, Заң, жеке меншік.

Аннотация. В данной статье автор раскрывает некоторые особенности и правовые основы наследования по гражданскому законодательству Республики Казахстан. Вопрос

наследования всегда был, есть и будет актуальным. Его регулирует определенная законодательная база.

Ключевые слова. Наследство, наследственное право, наследодатель, завещание, наследник, закон, частная собственность.

Annotation. In this article, the author reveals some features and legal bases of inheritance under the civil legislation of the Republic of Kazakhstan. The issue of inheritance has always been, is and will be relevant. It is regulated by a certain legislative framework.

Keywords. Inheritance, inheritance law, testator, will, heir, law, private property.

В реальной жизни гражданин не думает, что наступит день, когда человек умрет и оставит много проблем для своей семьи и родных. Старшее поколение, воспитанное в духе «все вокруг государственное, а значит и мое», потеряно в нынешней ситуации. Появление частной собственности у значительного числа граждан должно сформировать новый подход к передаче их собственности в случае смерти. Об этом нужно подумать заранее.

Все равны перед законом и имеют равные права в области наследования, независимо от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного положения, социального и официального статуса, религии, места жительства, убеждений и других обстоятельств.

В пункте 2 статьи 26 Конституции Республики Казахстан указано, что «собственность, в том числе право наследования, гарантируется законом» [1].

Многим приходится хотя бы раз в жизни унаследовать. Если в наследство входят квартиры и дома, очень остро стоит вопрос о наследстве. При этом между наследниками возникает много споров, а родственники часто оказываются врагами. Чтобы избежать такого конфликта, следует по возможности знать основные правила наследственного права.

Наследственное право — это самостоятельный институт гражданского права, который содержит набор правовых норм, определяющих порядок наследования прав и обязанностей умершего. Право наследования тесно связано с правом частной собственности. Предметом наследования является совокупность имущественных прав и обязанностей, носителями которых был умерший при жизни. Поэтому законодатель часто использует термин «собственность» или такое выражение, как «унаследованная собственность», когда речь идет о наследовании.

Теперь зададимся вопросом о том, можем ли личные неимущественные права передаваться по наследству. Все личные неимущественные права не прекращаются смертью их носителя. Предположим, что наследники после смерти наследодателя обнаружили в архивах рукопись, не публиковавшуюся при жизни автора, готовую к публикации (например, из-за цензуры). Наследники отправляют рукопись в издательство. Какие права они осуществляют: только имущественные права или личные неимущественные права. Даже если следовать очень неудачному разграничению неимущественных и имущественных прав, установленному статьями 15 и 16 Закона Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах», можно сделать вывод, что те и другие права осуществляются [2]. С одной стороны, наследникам разрешено публиковать произведение, опубликовав его, а с другой стороны, они пользуются правом использовать произведение с имущественной выгодой. Отсюда следует, что состав наследства не сводится только к имущественным правам и обязанностям, поэтому следует отметить наследование и наследственную массу, но не наследуемое имущество, которое добровольно или непреднамеренно сужает наследство, круг объектов наследственного правопреемства. В случаях, предусмотренных законом, некоторые личные неимущественные права наследодателя переходят по наследству. Личные неимущественные отношения являются одним из элементов предмета гражданско-правового регулирования, не имеющего отношения к имущественным. Согласно статье

115 ГК РК к личным неимущественным благам и правам относятся: жизнь, здоровье, достоинство личности, честь, доброе имя, деловая репутация, неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайна, право на имя, право на авторство, право на неприкосновенность произведения и другие нематериальные блага, и права [3].

В наследство не входят такие личные неимущественные права, которые тесно связаны с личностью умершего (наследодателя), например, честь, достоинство, неимущественные права автора, исполнителя, в случае нарушения восстанавливаются судом по исковым заявлениям наследника (наследников), государства и других лиц. Поэтому здесь лучше рассматривать не «наследственное имущество», а «наследственную массу», потому что круг объектов наследственного права намеренно или невольно сужается. Имущество, находящееся в законной собственности наследодателя, передается по наследству в соответствии с законодательством Казахстана. Самовольные постройки и помещения, а также запрещенные земельные участки не могут быть переданы по наследству. Таким образом, имущественные права наследодателя должны быть подтверждены.

Разумеется, все вопросы по передаче имущества наследникам должны решаться до смерти наследодателя. На него составляется завещание, которое нотариально удостоверяется и после его смерти принимает форму «законно оформленного завещания наследодателя». В римском праве здесь уместна формула «воля умершего есть закон».

Имущественные интересы кажутся автору более важными, чем семейные и родственные узы. В общем, возникает вопрос о том, всегда ли нужно писать завещание. Если в семье нормальные отношения и есть законные наследники, идти на этот нотариальный акт нет необходимости. Законные наследники при отсутствии завещания могут разделить все поровну. Однако если наследников по завещанию или по закону нет, или никто из наследников не имеет права наследования, или все они отказались от наследства, то наследство признается выморочным и является собственностью государства. Права наследования тесно связаны с имущественными правами граждан. Действительно, наследование позволяет наследникам осуществлять контроль над своей собственностью, с одной стороны, а с другой стороны, это одна из основ прав собственности.

Наследственное право является институтом гражданского права. Это было, есть и будет производным от общего набора правовых норм, регулирующих собственность граждан. Важность института наследования, несомненно, сохранится, поскольку процесс улучшения распределительных отношений в Казахстане становится все более прозрачным. В настоящее время реальность такова, что возможность наследования имущества и наследования от близких, во многом позволяет человеку чувствовать себя уверенно и стабильно в современной системе общественных отношений.

Конечно, закон о наследстве требует доработки. В то же время изменения в косвенном регулировании наследования, в частности, совершенствование налоговой политики, могут многое дать. При решении этих вопросов следует иметь в виду, что регулирование наследственного права, справедливой наследственности является одним из аргументов в пользу изменения хозяйственного механизма. Ведь человек работает не только на себя и общества, но и на создание прочной материальной базы из близких ему людей. Поэтому само существование и дальнейшее развитие института наследования тесно связано с созданием одного из самых мощных стимулов для продуктивного труда.

Таким образом, наследственное право — это совокупность правил, регулирующих порядок и пределы перехода прав и обязанностей умершего к его наследникам и другие связанные отношения. Нормы о наследовании также регулируют и те отношения, которые сами по себе наследственным не являются. Эти отношения возникают как до наследования, те есть при жизни наследодателя, например, после завещательных отношений, так и после того, как отношения наследования, такие как раздел имущества, связаны с процессуальными правоотношениями. Предметом любого права являются

общественные отношения, регулируемые положениями этого права. Сферы влияния самого наследственного права намного шире, чем сферы влияния наследственных отношений, поскольку наследственные правоотношения являются частью наследственного права. Чтобы понимать наследственное право, ясно одно: автор отмечает такое большое разделение гражданского права, которое должно иметь свои собственные принципы.

К принципам наследственного права как одного из наиболее самостоятельных подразделений гражданского права и законодательства могут быть отнесены: принцип универсальности наследственной преемственности;

принцип свободы завещания; принцип обеспечения прав и интересов необходимых наследников; принцип учета не только действительной, но и предполагаемой воли наследодателя; принципы свободы выбора у наследников, призванных к наследованию; принципы охраны основ правопорядка и нравственности, интересов наследодателя, наследников, иных физических и юридических лиц в отношениях по наследованию; принципы охраны самого наследства от чьих бы то ни было противоправных или безнравственных посягательств [4, с.357].

Принцип универсальности наследственного наследования означает, что между волей наследодателя и завещанием наследника не должно быть посредствующей связи, которая направлена на то, чтобы точно определить, кому наследство переходит, кроме случаев, прямо предусмотренных законом. Принципы свободы завещания означают, что в случае смерти наследодателя он может отчуждать или не отчуждать наследство по собственному желанию, то есть по желанию наследодателя с последующей его отмене, либо изменение должно производиться совершенно свободно, никто не должен прямо или косвенно «давить» на завещателя, пользуясь его беспомощностью, угрожая причинить вред ему или его близким родственникам. Принцип свободы завещания может быть ограничен только в одном случае, прямо предусмотренном законом. Такие наследники называются необходимыми наследниками. Обычно к ним относятся наследники, которые наследодатель при жизни обязан был платить алименты. При наличии таких наследников принцип свободы завещания подлежит определенным ограничениям. Следующий принцип — это принцип учета не только действительной, но и предполагаемой воли наследника. Действие этого принципа проявляется, прежде всего, в том, что круг наследников определяется законом. Если наследник не освоил завещание или оно признано недействительным, либо часть или все имущество не было завещано, наследники призываются к наследованию по закону. Наследникам предоставляется свобода выбора, то есть они могут принять наследство, но они могут отказаться от него, а если наследники не выражают своего желания наследовать прямо или косвенно, они считаются отказавшимися, но при этом воля наследников должна быть выражена свободно, без какого-либо внешнего давления.

Завещающие принципы права наследования носят охранительный характер, один из которых является общим по отношению к другому. Речь идет о защите охраны основ правопорядка и нравственности, интересов наследодателя, наследников, иных физических и юридических лиц в отношениях по наследованию. Что касается первого принципа, то он является сквозным и пронизывает все правоотношения по наследованию. В этой связи достаточно напомнить, прежде всего, об отстранении недостойных наследников от наследства, которое осуществляется в целях защиты правопорядка и нравственности.

Защита интересов наследодателя обеспечивается конфиденциальностью завещания, толкованием содержания завещания, исполнением всех юридических обязательств наследника по наследству в соответствии с фактическим завещанием наследодателя, также важна защита интересов наследников, в том числе в отношениях, в которых наследники выступают в качестве обязанных лиц в соответствии с универсальностью наследственного преемства. Среди других лиц, интересы которых подлежат охране, следует назвать кредиторов наследодателя, а также отказа получателей доверительных,

управляющих. Таким образом, второй принцип охраны в праве наследования, будучи производным, от первого охранительного принципа имеет определенное самостоятельное значение.

Под наследованием понимается переход принадлежащего умершему на праве собственности имущества (его наследство, наследственного имущества) к другим лицам в порядке универсального правопреемства [5, с. 195].

Согласно пункта 1 статьи 1038 ГК РК «наследование – это переход имущества умершего гражданина (наследодателя) к другому лицу (лицам) – наследнику (наследникам)» [6].

Законодательством предусмотрено два способа оформления наследства: по закону и по завещанию. Наследование по закону более распространено в реальной жизни, чем наследование по завещанию. На это есть несколько причин. Во-первых, многих граждан устраивает установленный соответствующим законодательством порядок раздела имущества после смерти. Это и понятно, ведь по закону наследники являются близкими родственниками наследодателя. Вторая причина в том, что не все успевают составить завещание. Третья причина - психологическая. Некоторым составление завещания может показаться как бы взглядом «за черту», который порой сделать не так легко. Люди склонны избегать мысли о смерти, но в любом случае факт остается фактом: с наследованием по закону встречаемся чаще, чем с наследованием по завещанию. Лицо, призываемое к наследству по закону, должно быть в числе наследников по закону. При наследовании по завещанию наследодатель определяет лицо, призываемое в наследство по своему завещанию. В первую очередь право на наследование по закону получают в равных долях дети наследодателя, супруги и родители наследодателя. Во вторую очередь право на наследство по закону имеют в равных долях родные полнородные, неполнородные братья и сестры наследодателя, а также его дедушка и бабушка, как со стороны отца, так и со стороны матери. В третью очередь - родные дяди и тети наследодателя в равных долях. В четвертую - другие родственники до шестого поколения. В пятую - получают в равных долях сводные братья и сестры, отчим и мачеха, если проживали с наследодателем в течение десяти лет. В шестую - иждивенцы наследодателя.

Завещание должно быть составлено в письменной форме и нотариально заверено с указанием места и времени его составления. Завещатель имеет право отозвать или изменить составленное завещание в любое время.

Закон четко определяет круг лиц, призываемых к наследству после смерти наследника. В первую очередь это лицо или лица, которым завещано имущество. Если завещание не составлено или все наследники по завещанию отказываются от наследства, то право на него возникает у наследников в соответствии с законом, указанным в Гражданском кодексе Республики Казахстан.

Согласно Гражданскому кодексу Республики Казахстан, каждый гражданин может по завещанию оставить свое имущество или часть имущества одному или нескольким гражданам, независимо от того, включены они в круг наследников по закону или нет, а также юридическим лицам или государству.

Кроме того, согласно нормам Гражданского кодекса Республики Казахстан наследодатель имеет право лишить одного, нескольких или даже всех наследников права наследования по закону. Завещание — это сделка, совершенная одним лицом, представляющим волю одного лица и совершенная им. Следовательно, завещание — это строго односторонняя сделка, которая носит строго личный характер. Действительность завещания определяется только при открытии наследства, и если оно оформлено в установленной законом форме, оно имеет правовые последствия только после смерти наследодателя.

Таким образом, общее правило регулирует порядок и условия возникновения универсального наследственного правопреемства и формирования отношений между наследниками.

Подводя итог, автор отмечает, что наследникам важно знать правила оформления наследства на отдельные виды имущества, а также хорошо знать законодательство о нотариате, совершении сделок и договоров, порядок и правила государственной регистрации перехода прав на недвижимость. Кроме того, в некоторых случаях наследникам требуется получение решения суда (например, для определения факта принятия наследства).

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.
2. Закона Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах» от 10 июня 1996 года № 6. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.08.2022 г.)
3. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1999 года №268-ХІІІ.
4. Жайлин Г.А. Гражданское право РК. Особенная часть 2-том. – Алматы: «Nurpress», 2011. – 357с.
5. Гражданское право: В 4 т. 2: Вещное право. Наследственное право. Исключительные права. Личные неимущественные права: учебник. Отв. ред. Е.А. Суханов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2006. с. 195
6. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409.

УДК 342

Мурзабеков Алибек Толеуович
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., доцент **Каженова А.С.**

ЗАҢ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІК ТӘРТІБІ

ПОРЯДОК НАСЛЕДОВАНИЯ ПО ЗАКОНУ

THE ORDER OF INHERITANCE BY LAW

Аннотация. Данная статья посвящена порядку наследования по закону, в частности рассмотрено, кто может быть наследником по закону и в какой очередности наследники призываются к наследованию. Рассмотрены очередности наследников по действующему законодательству.

Ключевые слова. Наследник, наследодатель, смерть, имущественные ценности, кровные потомки.

Аннотация. Бұл мақала заң бойынша мұрагерлік тәртібіне арналған, атап айтқанда, заң бойынша мұрагер кім бола алады және мұрагерлер мұрагерлікке қандай ретпен шақырылады. Қолданыстағы заңнама бойынша мұрагерлердің кезектілігі қаралды.

Кілтті сөздер. мұрагер, мұрагер, өлім, мүліктік құндылықтар, қан ұрпақтары

Annotation. This article is devoted to the order of inheritance by law, in particular, it is considered who can be the heir by law and in what order the heirs are called to inherit. The order of heirs under the current legislation is considered.

Keywords. Heir, testator, death, property values, blood descendants

При наследовании по закону воля наследодателя в распределении наследства между наследниками не имеет силы, поскольку оно происходит в строгом соответствии с правилами, установленными государством.

При наследовании по закону возникают два основных вопроса: кто может быть наследником по закону и в какой очередности наследники по закону призываются к наследованию. При определении круга наследников по закону мы исходим из того, в каких родственных связях состояли лица (наследники) с наследодателем. И, несмотря на то, что закон в состав наследников по закону включает и других лиц, не состоящих в кровном родстве с наследодателем, например, переживший супруг, нетрудоспособные иждивенцы (которые могут быть и не родственниками), сводные братья и сестры, отчим и мачеха (которые включены в пятую очередь наследников по ст. 1065 ГК РК), а также государство, когда наследует выморочное имущество. Факт близкого родства наследников с наследодателем является основным критерием при установлении круга наследников по закону. Следует отметить, что все наследники призываемой очереди наследуют в равных долях, т.е. наследственное имущество делится между ними поровну. А также каждая последующая очередь наследников по закону получает право на наследование только в тех случаях, когда наследники предыдущей очереди отсутствуют, отстранены от наследования по каким-либо причинам, не приняли наследство либо отказались от него, кроме случаев отказа от наследства в пользу конкретных лиц из числа наследников по завещанию или по закону любой очереди.

Первая очередь наследников по закону. Согласно ст.1061 ГК РК, к наследникам первой очереди относятся дети наследодателя, в том числе родившиеся живыми после смерти, а также супруг и родители. Внуки наследодателя и их потомки наследуют по праву представления.

Вторая очередь наследников по закону. К наследникам второй очереди при наследовании по закону относятся: родные полнородные, неполнородные братья и сестры наследодателя, а также его дед и бабушка как со стороны отца, так и со стороны матери. Племянники и племянницы наследодателя наследуют по праву представления [1170-297].

Третья очередь наследников по закону. Наследниками третьей очереди являются родные дяди и тети наследодателя. Двоюродные братья и сестры наследодателя наследуют по праву представления [1170-297].

Наследники последующих очередей. Согласно ст. 1064 ГК РК, в четвертой очереди право на наследование по закону имеют другие родственники наследодателя до шестой степени родства включительно, причем родственники более близкой степени родства устраняют от наследования родственников более далекой степени родства.

К четвертой очереди относятся прадедушки и прабабушки наследодателя.

К пятой очереди относятся двоюродные внуки и внучки и двоюродные дедушки и бабушки наследодателя.

Шестая очередь наследников по закону. Наследниками последней, шестой очереди, являются двоюродные правнуки и правнучки, племянники и племянницы, а также дяди и тети наследодателя.

Если нет наследников предшествующих очередей, к наследованию в качестве наследников седьмой очереди по закону призываются сводные братья и сестры, пасынки, падчерицы, отчим и мачеха наследодателя, если они совместно проживали с наследодателем одной семьей не менее 10 лет.

Первая очередь наследников по закону. Употребляя термин «дети», законодатель имеет в виду сыновей и дочерей наследодателя, родившихся в зарегистрированном браке, даже в том случае, если регистрация совершена незадолго до рождения ребенка, а также детей, зачатых при жизни наследодателя и родившихся живыми после открытия наследства. Если мать ребенка состоит в браке в момент зачатия или рождения ребенка, установление отцовства совершается на основании презумпции отцовства, согласно

которой отцом ребенка считается муж матери. Происхождение ребенка от лиц, состоящих в браке между собой, удостоверяется записью о браке родителей [2170-297].

Презумпция отцовства действует и в том случае, если ребенок родился в течение двухсот семидесяти дней с момента расторжения брака, признания его недействительным или смерти мужа, если не доказано иное. Особого внимания заслуживает вопрос о наследственных правах детей, рожденных вне брака, так называемых «внебрачных детей».

После смерти матери дети наследуют всегда. Происхождение ребенка от матери – очевидно. Наследование «внебрачных» детей после отца возможно только в тех случаях, когда отцовство подтверждено в установленном законном порядке. Отцовство лица, не состоящего в брачных отношениях с матерью ребенка, устанавливается путем подачи совместного заявления отцом и матерью ребенка в случаях, предусмотренных законом только по заявлению отца, или по решению суда. Только юридически оформленное отцовство (материнство) порождает взаимные права и обязанности между родителями и детьми.

Наследственные права усыновленных и усыновителей приравниваются к наследственным правам детей и родителей.

Вторая очередь наследников по закону. К наследникам второй очереди при наследовании по закону относятся: родные полнородные, неполнородные братья и сестры наследодателя, а также его дед и бабушка как со стороны отца, так и со стороны матери (ст. 1062 ГК РК).

Братья и сестры наследодателя могут быть полнородными и неполнородными. Родные полнородные братья и сестры имеют общих родителей, неполнородные – только одного общего родителя. Последние при общем отце и разных матерях называются единокровными, при общей матери и разных отцах – единоутробными. При этом следует иметь в виду, что правового значения это деление не имеет. Особых различий между полнородными и неполнородными братьями и сестрами закон не делает [3, с.34170-297]. Именно таких братьев и сестер закон относит к наследникам второй очереди.

Но существуют еще и сводные братья и сестры – это дети от прежних браков лиц, вступивших между собой в новый брак. В родстве такие братья и сестра не состоят, но при определенных условиях они наследуют как наследники пятой очереди. К наследникам второй очереди также относятся дед и бабушка, со стороны обоих родителей. Следует пояснить, что дед и бабушка со стороны матери наследуют всегда, а вот дед и бабушка со стороны отца – только при наличии юридической связи между отцом и ребенком. Даже бесспорное кровное происхождение ребенка от родителей, но не оформленное юридически, не создает никаких прав и обязанностей между ребенком и его родственниками.

Третья очередь наследников по закону. Наследниками третьей очереди являются родные дяди и тети наследодателя (ст.1063 ГК РК). В категорию родных дядей и тетей следует относить братьев и сестер матери и отца. Как уже отмечалось ранее, закон не делает различий между полнородными и неполнородными братьями и сестрами. Из этого следует, что в категорию «родных дядей и тетей наследодателя» входят братья и сестры матери и отца, не зависимо от того, являются ли они полнородными или неполнородными братьями и сестрами матери и отца. Наследники последующих очередей. Согласно ст. 1064 ГК РК в четвертой очереди право на наследование по закону имеют другие родственники наследодателя до шестой степени родства включительно, причем родственники более близкой степени родства устраняют от наследования родственников более далекой степени родства.

К четвертой очереди относятся прадедушки и прабабушки наследодателя.

К пятой очереди относятся двоюродные внуки и внучки и двоюродные дедушки и бабушки наследодателя.

Шестая очередь наследников по закону. Наследниками последней, шестой очереди, являются двоюродные правнуки и правнучки, племянники и племянницы, а также дяди и тети наследодателя.

Если нет наследников предшествующих очередей, к наследованию в качестве наследников седьмой очереди по закону призываются сводные братья и сестры, пасынки, падчерицы, отчим и мачеха наследодателя, если они совместно проживали с наследодателем одной семьей не менее 10 лет.

Согласно действующему Гражданскому Кодексу, принципиальный подход к наследованию нетрудоспособных иждивенцев остался прежним: они наследуют вместе с той очередью наследников по закону, которая призывается к наследованию, т.е. составляют «скользящую» очередь, а также для их призвания к наследованию необходимо нахождение на иждивении у наследодателя не менее года до его смерти. Вслед за этим предусмотрены положения, которых в ранее действовавшем законодательстве не было.

Статья 1068 ГК РК делит нетрудоспособных иждивенцев на две группы. К первой группе относятся нетрудоспособные иждивенцы, которые не входят в круг наследников по закону, т.е. не связаны с наследодателем никаким родством. Во вторую группу входят нетрудоспособные иждивенцы, которые относятся к числу наследников по закону с первой по шестую очередь (ст. 1061-1064), но не входящие в круг наследников той очереди, которая призывается к наследованию, т.е. грубо говоря, вторая группа состоит из нетрудоспособных родственников наследодателя, включая сводных братьев и сестер, отчима и мачеху. Общее для этих двух групп является то, что и те и другие нетрудоспособные иждивенцы должны были находиться на иждивении наследодателя не менее одного года до его смерти. А разница заключается в том, что для призвания нетрудоспособных иждивенцев первой группы (т.е. иждивенцев, не входящих в число наследников по закону) требуется обязательное совместное проживание с наследодателем, а для призвания нетрудоспособных иждивенцев второй группы совместное проживание с наследодателем не обязательно.

Определение доли нетрудоспособных иждивенцев.

В новой редакции ГК РК в п. 3 ст. 1068 говорится, что нетрудоспособные иждивенцы, при наличии других наследников по закону, наследуют не более одной четвертой части наследства.

Только в том случае, когда нетрудоспособный иждивенец входит в круг наследников по закону призываемой очереди, он наследует как полноценный наследник соответствующей очереди наравне с остальными наследниками из этой категории. В остальных случаях нетрудоспособные иждивенцы наследуют не более одной четверти от всего наследства [4, с.344348170-297].

К числу наследников по закону относятся также наследники, призываемые к наследованию по праву представления (ст. 1067 ГК РК).

Согласно п. 1 ст. 1067 ГК РК, если наследник по закону умер до открытия наследства, то его доля в открывшемся наследстве переходит по праву представления к его потомкам. Доля умершего наследника делится между потомками, находящимися с представляемым наследником по закону в одинаковой степени родства.

Действующий кодекс значительно расширил круг лиц, призываемых к наследованию по праву представления. Наследники по прямой нисходящей линии наследуют без ограничения степени родства, а при наследовании по боковой линии право наследования получают племянники и племянницы наследодателя, представляя его родных братьев и сестер, либо двоюродные братья и сестры, представляя, таким образом, его родных дядю и тетю (п. 2 ст. 1067 ГК РК).

Право представления применяется и в отношении усыновленных. Поэтому, если усыновленный умрет раньше усыновителя, то наследственная доля,

причитавшаяся усыновленному, перейдет по праву представления к его детям, которые поровну разделят ее между собой.

Среди наследников по закону существует еще одна особая категория наследников, за которыми бронируется определенная доля в наследстве. Это доля называется обязательной, так как необходимые или обязательные наследники, кроме недостойных наследников (ст. 1045 ГК РК), не могут быть лишены права ее унаследовать. Как мы уже говорили, обязательная доля – это единственное ограничение принципа свободы завещательного распоряжения, и оно стоит на защите интересов семьи.

Действующий закон исключает из числа обязательных наследников иждивенцев наследодателя. К числу необходимых наследников относятся несовершеннолетние или нетрудоспособные дети наследодателя, нетрудоспособные супруг и родители. Немаловажным фактором является появления нового размера обязательной доли, которая составляет не менее половины той доли, которая причиталась бы каждому из них при наследовании по закону. В обязательную долю засчитывается все, что наследник, имеющий право на такую долю, получает из наследства по завещанию и (или) по закону, в том числе стоимость имущества, состоящего из предметов обычной домашней обстановки и обихода, и стоимости установленного в пользу такого наследника завещательного отказа (п. 2 ст. 1069 ГК РК).

Что касается выморочного наследства, то оно переходит к государству как к особому наследнику по закону. В ст. 1083 ГК РК четко определен круг случаев, когда наследство признается выморочным: если нет наследников ни по завещанию, ни по закону, либо никто из наследников не имеет право наследовать, либо все они отказались от наследства. Выморочное наследство переходит в коммунальную собственность по месту открытия наследства по истечении одного года со дня открытия наследства. Наследственное имущество переходит к государству, также как и к остальным наследникам, в порядке универсального правопреемства.

Законодатель установил годичный срок со дня открытия наследства, по истечению которого наследство признается выморочным и переходит к государству. До признания наследственного имущества выморочным необходимо произвести ряд розыскных мероприятий, через средства массовой информации периодически осведомлять население об открытии того или иного наследства, в тех случаях, когда наследственное имущество представляет собой большой комплекс и требует определенного управления, нотариус должен назначить доверительного управляющего. После проведения всех мероприятий, когда наследники не объявились или отказались от наследства, такое имущество в судебном порядке следует признать выморочным. В силу презумпции принятия наследства, в случае явки наследников выморочное наследственное имущество должно быть передано наследникам.

Список использованной литературы:

1.Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-і (Особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 г.)//www.zakon.kz.

2.Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-iv «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.) //www.zakon.kz.

3.Комментарий к Кодексу о браке и семье каз.ССР, под ред. М.К. Сулейменова, К.Е. Мынбаева, Алматы, 1989, С.34.

4.Бабькова Э.Б. Роль и место нетрудоспособных иждивенцев в наследовании по закону // Актуальные проблемы частного права. Сб. материалов межд. конф., Алматы, 2003, С.344-348.

СОВРЕМЕННЫЕ ВОПРОСЫ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ БЮДЖЕТА

БЮДЖЕТ ТЕҢГЕРІМІНІҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ

MODERN ISSUES OF BUDGET BALANCE

Аннотация. Бюджет балансы кез келген мемлекеттің бюджетін құрудың және бюджет жүйесін құрудың негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Оған әртүрлі әдістермен қол жеткізуге болады. Кірістер мен шығыстардың теңдігіне қол жеткізу арқылы жасалған бюджеттің балансы автоматты түрде қамтамасыз етіледі. Шығыстардың кірістен асып түсуімен (яғни тапшылықпен) жасалған бюджет балансы тапшылықты қаржыландыру көздерін табу арқылы жүзеге асырылады.

Кілтті сөздер. Экономика, бюджет, дефицит, шығыс, кіріс

Аннотация. Сбалансированность бюджета является одним из основных принципов составления бюджета и построения бюджетной системы любого государства. Она может быть достигнута разными методами. Сбалансированность бюджета, составленного путем достижения равенства доходов и расходов, обеспечивается автоматически. Сбалансированность бюджета, составленного с превышением расходов над доходами (т.е. с дефицитом), достигается путем изыскания источников финансирования дефицита.

Ключевые слова. Экономика, бюджет, дефицит, расходы, доход

Annotation. Budget balance is one of the main principles of budgeting and building the budget system of any state. It can be achieved by different methods. The balance of the budget, drawn up by achieving equality of income and expenditure, is automatically ensured. The balance of the budget, drawn up with an excess of expenditure over income (ie, with a deficit), is achieved by finding sources of financing the deficit.

Keywords. Economy, budget, deficit, expenditures, income

Сбалансированность бюджета является одним из основных принципов составления бюджета и построения бюджетной системы любого государства. Она может быть достигнута разными методами. Сбалансированность бюджета, составленного путем достижения равенства доходов и расходов, обеспечивается автоматически. Сбалансированность бюджета, составленного с превышением расходов над доходами (т.е. с дефицитом), достигается путем изыскания источников финансирования дефицита. В этом случае сбалансированность бюджета предполагает равенство планируемых расходов объему доходов и поступлений из источников финансирования дефицита бюджета. Составление бюджета с профицитом является скорее исключением, чем правилом, поскольку имеет ряд негативных последствий для развития экономики. В этом случае происходит завышение налоговой нагрузки на субъекты хозяйствования, что приводит к изъятию из их оборота денежных средств и снижению эффективности функционирования экономики в целом.

В широком смысле, на наш взгляд, следует рассматривать понятие сбалансированности применительно к бюджетной системе как совокупности множества бюджетов, являющихся источниками финансового обеспечения предоставления государственных и муниципальных услуг. Такой подход подразумевает, что совокупных бюджетных доходов территорий должно быть достаточно для удовлетворения

общественных потребностей и обеспечения необходимого качества жизни населения. Сбалансированности отдельных региональных и местных бюджетов не придается первостепенного значения, что вполне оправданно с точки зрения общественной значимости государственных и муниципальных финансов. В конечном счете для потребителей имеет значение качество и доступность государственных и муниципальных услуг и совершенно неважно, из какого бюджета профинансирована услуга. В данном понимании сбалансированность бюджетной системы определяется в большей степени состоянием социально-экономической системы региона, нежели разграничением полномочий органов власти или законодательством.

В узком смысле термин «сбалансированность» применяется к отдельному бюджету и используется в бюджетной деятельности органов власти для обозначения алгебраического соотношения между доходами и расходами бюджетов (дефицит или профицит).

Данное соотношение вытекает из законодательно установленного состава доходов и расходов бюджетов, который, в свою очередь, определяется разграничением властных полномочий. Так, согласно ст. 76 Бюджетного кодекса РК принцип соблюдения сбалансированности бюджета означает, что при внесении депутатами любого изменения или дополнения в проект бюджета должны быть определены дополнительные источники поступлений либо сокращаемые расходы для сохранения размера дефицита бюджета не более установленного проектом бюджета (Бюджетный кодекс РК) [1].

Таким образом, казахстанское бюджетное законодательство подходит к определению сбалансированности бюджетов узко, что исключает оценку взаимного влияния сбалансированности и бюджетов бюджетной системы Республики Казахстан (Официальный сайт Министерство Финансов РК) [2].

В настоящее время правительства экономически развитых стран взяли на вооружение рекомендации современных теорий использования государственных финансов для регулирования экономики. В этих условиях бюджетный дефицит и сопутствующий ему государственный долг рассматриваются не как «зло» экономики, а как гибкие и эффективные инструменты государственной политики. Однако их использование имеет определенные рамки. Экономическая наука установила (а практика это подтверждает), что предельным уровнем бюджетного дефицита являются 3% ВВП. Максимальной границей государственной задолженности в Европейском союзе, например, считается 60% ВВП.

Правительства государств с развивающейся и переходной экономикой, где перспективы роста не могут быть точно спрогнозированы и определяются многочисленными (зачастую случайными) факторами, стремятся к составлению бюджета, основанного на равенстве доходов и расходов, но в действительности получают бюджетный дефицит. Некоторые из них (например, правительства стран, экономика которых ориентирована на экспорт энергоресурсов) вынужденно проводят политику профицитного бюджета и формирования на этой основе стабилизационных (резервных) фондов.

Однако необходимо отметить, что достижение равенства доходов и расходов бюджета является довольно редким случаем в практике составления бюджетов. Его можно добиться только на пути сдерживания роста государственных расходов и установления в стране уровня налогообложения, достаточного для получения бюджетных доходов с целью покрытия всех необходимых и разумных общественных потребностей. Профицитный бюджет, как это было отмечено ранее, не способствует эффективному функционированию экономики. В большинстве стран мира бюджеты составляются с превышением расходов над доходами, и нередко дефициты принимают размеры, угрожающие социально-экономическому развитию государств.

Важной задачей для государства является создание сбалансированности бюджета. Который будет направлен на решение социально-экономических задач. Важным

компонентом бюджетного процесса является Национальный фонд. Его активы на конец 2021 года составили 55,3 млрд. долларов. Необходимо отметить, что по итогам 2021 года Нацфонд вырос на 404 млн долларов. Министерством финансов Республики Казахстан на системной основе ведется работа, направленная на усиление его сберегательной функции.

Бюджетное планирование на 2021г.		
Наименование задачи	Направления	Сроки реализации
I. Уточнение параметров и направлений расходов республиканского бюджета на 2021г.	- мероприятия предвыборной программы партии «Nur Otan»;	Апрель - май
II. Формирование проекта республиканского бюджета на предстоящий трехлетний период (на 2022-2024 годы)	- стратегические инициативы Президента , озвученные в Послании народу Казахстана и на расширенном заседании Правительства РК.	Май - декабрь

В декабре 2020г. были приняты поправки в Бюджетный кодекс, которые направлены на:

- гармонизацию стратегического и бюджетного планирования;
- повышение экономической отдачи от вложенных средств;
- повышение самостоятельности и ответственности госорганов.

Ведется работа по практическому применению внесенных изменений при планировании бюджета.

Рис. 1 – Сбалансированность и оптимизация бюджета

В частности, внесены поправки в Бюджетный кодекс по поэтапному сокращению размера гарантированного трансферта из Нацфонда и применению контрциклического бюджетного правила. Данные меры способствуют накоплению активов Нацфонда и постепенному снижению нефтяного дефицита.

Вместе с тем, в 2020 году завершился 1-ый этап реализации проекта «Развитие системы государственного планирования», что позволило провести формирование республиканского бюджета на 2021-2023 годы в электронном виде.

К системе подключены 1 125 госучреждений и 4 тыс. пользователей. В этом году планируется реализовать 2-ой этап проекта развития ИСПП. Проект позволит оптимизировать временные и накладные расходы, связанные с планированием бюджета, а также обеспечить его транспарентность. В прошлом году по поручению Главы государства реализована система мониторинга эффективности выделяемых мер государственной поддержки.

Разработана соответствующая методика и информационная система. Оценка проведена по 3-м показателям эффективности: бюджетная, финансово-экономическая и социально-экономическая. Уже имеются предварительные итоги работы системы по 76 мерам господдержки в рамках 8-ми государственных и отраслевых программ. В текущем году оценкой эффективности будут охвачены все меры финансовой поддержки, результаты которых в дальнейшем будут использованы для повышения качества планирования республиканского бюджета.

В целях обеспечения прозрачности бюджетного процесса предлагается вести работу в рамках инициативы обследования открытости бюджета. Она будет проводиться под эгидой международного партнерства по бюджету один раз в два года. По итогам 2019 года Казахстану присвоено 58 баллов или 37 место среди 117 стран мира. В планах набрать минимум 59 баллов по Индексу открытости бюджета. Для этого было проанализировано и учтены рекомендации международного партнерства по бюджету.

Рис.2 – Цифровизация бюджетного процесса

Государству будет необходимо снизить теневую экономики до уровня стран ОЭСР. Это – 15% к ВВП. Сейчас ведется работа по актуализации Плана мероприятий по противодействию теневой экономике по всем сферам и отраслям. Необходима усиленная работа по цифровизации налогово-таможенного администрирования, позволяющая обеспечить бюджет стабильными источниками доходов. Снижению теневой экономики также способствует всеобщее декларирование доходов населения.

Его целью является создание эффективной системы контроля доходов и имущества физических лиц. Это позволит также снизить коррупционные проявления и увеличить дополнительные поступления в бюджет.

Декларирование проводится поэтапно в отношении государственных служащих с последующим переходом для всех граждан. Были приняты своевременные меры по расширению инфраструктуры госкорпорации «Правительство для граждан». Для удобства населения реализованы электронные сервисы по сдаче деклараций через: кабинет налогоплательщика, веб-портал «Электронного правительства» и мобильное приложение «E-Salyq Azamat».

Цель — создание благоприятных условий для бизнеса и населения путем обеспечения эффективной фискальной системы и качественного сервиса. Для этого будут модернизированы Интегрированная база данных (ИБД) и система налогового администрирования (ИСНА). В этих целях налаживается обмен сведениями со странами ОЭСР по финансовым счетам наших граждан в иностранных юрисдикциях. Будет активизирована работа по деофшоризации экономики.

Рис.3 – Цифровизация налогово-таможенного администрирования и снижения уровня «теневой» экономики

По поручению Президента для усиления контроля за трансграничной торговлей разработан Комплексный план, в рамках которого определен ряд задач. В целях исключения лжетранзита и поставки товаров в адрес фиктивных получателей расширяется применение навигационных пломб на автотранспортные средства. Для полноты уплаты налогов вводится контроль по всей цепочке от импорта до розничной реализации и обеспечивается обмен информацией о количестве и стоимости товаров с уполномоченными органами стран ЕАЭС. Продолжается проведение пилотного проекта по цифровой маркировке алкогольной продукции.

Кроме того, для улучшения таможенных процедур будут модернизированы пункты пропуска с внедрением технологий искусственного интеллекта и автоматического управления потоками транспорта. Нужно принять и другие меры, направленные на борьбу с нелегальным торговым оборотом и обеспечения дополнительных поступлений в бюджет.[3]

Сбалансированность и оптимизация бюджета субъекта Республики Казахстан — важнейшие индикаторы финансово-бюджетной безопасности региона. Учет высказанных в данной диссертационной работе рекомендаций позволит принимать более обоснованные управленческие решения в области обеспечения долгосрочной сбалансированности и устойчивости бюджетной системы и финансов региона.

Как показывает мировой опыт, в целом бюджетная политика, объем государственных расходов зависит от стратегии развития страны, роли государства в перераспределении доходов, степени социальной ориентированности и проводимой социальной политики.

В мире существуют разные модели бюджетной политики, характеризующиеся как достаточно высоким, так и низким уровнем расходов бюджета к ВВП.

Наибольшее соотношение государственных расходов к ВВП характерно для континентальной модели, которая применяется в странах Еврзоны (50 % и более). Это, прежде всего, связано с активной ролью государства в перераспределении доходов, социальной направленностью бюджета и проводимой в этих странах социальной политикой, направленной на сокращение неравенства, поддержку малообеспеченных слоев населения. При решении социальных проблем государство может оказывать сильное государственное воздействие на экономику. Кроме того, в западноевропейских странах наибольшие государственные социальные выплаты, которые доходят до 28,4 % к ВВП. Поэтому и налоговая нагрузка здесь также самая высокая (порядка 50 % от ВВП).

Однако, именно европейская континентальная модель показала свою неустойчивость. Увеличение социальных обязательств в странах Еврзоны в течение нескольких лет на фоне замедления темпов экономического развития привело к росту дефицита, государственного долга и дестабилизации государственных финансов, грозящей дефолтом в страновом масштабе. Теперь, в рамках бюджетной консолидации для недопущения дефолта в ряде стран Еврзоны принимаются меры по сокращению расходов и повышению налогов.[6]

Особенностями американской или либеральной модели являются более низкая регулирующая роль государства в экономике (вмешательство, как правило, вызвано экономическими кризисами), умеренная социальная политика, направленная на обеспечение приемлемого уровня жизни малообеспеченных групп населения. В США расходы бюджета составляют 30-35 % к ВВП.

Самый низкий уровень государственных расходов к ВВП отмечается в странах Юго-Восточной Азии (в Южной Корее, Сингапуре – 18-21 %). Модель развития этих стран и социальная политика крайне отличается от европейской и американской.

Проводимая социальная политика не сопровождается значительным увеличением государственных обязательств.

В Казахстане расходы государственного бюджета составляют 21-24 % к ВВП, что более близко к азиатской модели. Очевидно, что ни одна из моделей в чистом виде не применима для Республики Казахстан. В настоящее время вопросы совершенствования механизмов по достижению сбалансированности бюджетов особо остро стоит и в Казахстане. В целях обеспечения сбалансированности доходов и расходов областных (городов республиканского значения) бюджетов в законе о республиканском бюджете на очередной финансовый год предусматриваются отчисления от общегосударственных налогов и сборов в бюджеты областей и городов республиканского значения, а также выделение из республиканского бюджета субвенций (Постановление Правительства Республики Казахстан) [4].

Наилучшим состоянием государственного бюджета принято считать сбалансированное. Лучшим вариантом обеспечения сбалансированности бюджета является разработка бездефицитного бюджета, в котором сумма расходов равна объёму доходов. Однако, в рамках реальной экономики это практически неосуществимо. В случае если избежать дефицита бюджета невозможно, даже исчерпав обычные источники финансирования, то для сбалансированности бюджета приходится прибегать к разным формам заимствований.[5]

Сбалансированность бюджета достигается разными методами. Одни из них применяются при формировании бюджета, другие — при его исполнении. Основными методами сбалансирования бюджета являются:

- установление лимитов бюджетных расходов в связи с экономическим потенциалом страны;
- усовершенствование механизма распределения затрат между бюджетами различных уровней;
- составление плановых назначений расходных бюджетов, влияющих на рост доходов;
- строгая экономия затрат, в результате исключения из их состава излишних расходов;

- применение наиболее результативных форм бюджетных заимствований, предоставляющие реальные поступления денежных средств с финансовых рынков. Благодаря исполнению бюджета сбалансированность достигается с помощью:
 - введения процедуры санкционирования бюджетных расходов;
 - соблюдения установленных лимитов бюджетных обязательств, которые осваиваются на поступающие доходы;
 - применения механизма сокращения и блокировки расходов бюджета;
 - мобилизации основных резервов увеличения доходов бюджета;
 - применения бюджетных резервов.

Долгое время бюджетная политика Республики Казахстан строилась на таком важном и обязательном требовании, как бездефицитность бюджета. На сегодняшний день правительство страны придерживается такой концепции, как сбалансирование бюджета в ходе экономического цикла, то есть государство осуществляет антициклическое регулирование и одновременно стремится сбалансировать бюджет.

В Казахстане в последние 15 лет происходят значительные изменения в бюджетной системе, которые направлены на совершенствование бюджетного планирования с целью повышения эффективности бюджетных расходов. Наибольшим приоритетом при составлении бюджета РК пользуются агропромышленный, топливно-энергетический, военно-промышленный комплекс и транспорт. Более 60 % в расходах на национальную экономику составляют дотации приоритетным отраслям экономики.

Также огромное значение имеет социальная направленность бюджетных расходов. Приоритетом социальной политики РК является государственная поддержка наименее защищенных слоев населения и стабилизация финансирования учреждений здравоохранения, образования и культуры.

Таким образом, сбалансированность бюджета — один из важнейших принципов создания и исполнения бюджета, который заключается в количественном соответствии расходных бюджетов источникам финансирования. Хотя достижение равенства доходов и расходов бюджета является довольно редким случаем в практике составления бюджетов, но его можно достичь путем сдерживания роста государственных расходов и установления в стране уровня налогообложения, который в достаточной мере покрывает все необходимые общественные потребности. Государство всегда должно стремиться к сбалансированности бюджета, ведь она ориентирована на поддержание финансовой стабильности, реальности и выполнимости бюджета, утвержденного на предстоящий год.[7]

Список использованной литературы:

1. Бюджетный кодекс Республики Казахстан;
2. Официальный сайт Министерство Финансов РК;
3. Положение о Комитете государственных доходов Министерства финансов Республики Казахстан;
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2013 года № 561- "Об утверждении Концепции новой бюджетной политики Республики Казахстан".
5. Р.М.Жунусова, А.К.Жусупова, Г.Б.Утибаева. Бюджетное планирование и прогнозирование. Алматы, 2014;
6. Мохнаткина Л.Б. Финансовый Журнал. Оренбург, 2018 г;
7. Утибаев Б.С., Жунусова Р.М., Саткалиева В.А. Государственный бюджет: учебник. – Алматы: Экономика, 2006

ӘӨЖ 334.021.1

Мырзақұлов Оралбай Мергенбайұлы

«Экономика және инновациялық бизнес» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

профессор **Искаков Б.М.**

ЖАСТАРДЫҢ ҚОҒАМДЫ ДАМУДАҒЫ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

РОЛЬ И МЕСТО МОЛОДЕЖИ В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА

THE PLACE AND ROLE OF YOUTH IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY

Аннотация. Қоғамның дамуына орай жекелеген мемлекеттер шеңберінде, сондай-ақ халықаралық ауқымда жастардың қоғамдағы орны мен рөлін анықтауға деген көзқарастар өзгеріп келеді. Баяндамада өз проблемаларын шешудің жаңа жолдарын іздеген қоғам үшін жастардың пікірін ескерудің маңыздылығы мен жемістілігі атап

көрсетіледі.

Кілтті сөздер. Жастар саясаты, қоғам, бағдарлама, мемлекет, мәселе.

Аннотация. По мере развития общества меняются подходы к определению места и роли молодежи в обществе как в рамках отдельных государств, так и в международном масштабе. В докладе подчеркивается важность и плодотворность учета мнения молодежи для общества, которое ищет новые пути решения своих проблем.

Ключевые слова. Молодежная политика, общество, программа, государство, проблема.

Annotation. As society develops, approaches to determining the place and role of youth in society change both within individual States and internationally. The report emphasizes the importance and fruitfulness of taking into account the opinions of young people for a society that is looking for new ways to solve its problems.

Keywords. Youth policy, society, program, state, problem.

Әлемдік қауымдастықтың болашағы жастармен тікелей байланысты. Себебі қоғамның ілгерілеуі реформалардың жүзеге асырылу үдерісіне жастар өкілдерінің қатысу дәрежесімен анықталады. Жастар қоғамның сақталып, одан әрі дамуы үшін басқа әлеуметтік топтар алмастыра алмайтындай маңызға ие.

«Жастар мен қоғам үнемі өзгеріп отыратын өзара байланыста. Бүгінгі жастар өмірлік тәжірибе жинақтай отырып ертенгі күні белсенді жасампаз күшке айналады. Сөйтіп өзінің өмірлік даналығын жаңа ұрпақтарға береді. Әрбір өміршен дамушы қоғам үшін барлық ұрпақтардың үзілмейтін байланысы, өзара түсіністігі мен өзара әрекеттестігі ерекше маңызды. Қоғамның тұрақтылығы мен қазіргі ұрпақтардың болашақ алдындағы жауапкершілігінің кепілі де осы» [2].

Ал қоғам тап болатын мәселелер қажеттілік пен құлшыныстың үйлеспеушілігінен пайда болады. Сондай-ақ жастар ескіге сыни көзбен қарап, кертартпалыққа, тоқырауға төзбейді. Өзгерістерге неғұрлым бейім болады. Бұл қайшылықты шешу үшін қоғамның даму үдерісіне жас ұрпақтың өз үлесін қоса алатындай қажетті жағдай жасау керек.

«Білім беру мен тәрбие арқылы қоғам жастарды әлеуметтендіріп қана қоймайды, сонымен қатар жаңа идеялар мен көзқарастарды ұстанатын жастар да өз кезегінде қоғамды өзіне бейімделуге мәжбүрлеп, қоғамды өзгертіп және дамытып отырады» [3].

Жастардың әлеуметтік үдерістердегі рөлін ұғынбайынша, адамзат сапалық тұрғыда дами алмайды. Өйткені жастар экономикалық, саяси, әлеуметтік-мәдени дамудың негізгі субъектісі. Сондықтан ХХІ ғасырдың талаптарына сай келетіндей жастар тұжырымдамасы қажет. Жастар мәселелерін болашақ тұрғысынан қарап, жаңалыққа бейімдігімен байланыстыра шешкен дұрыс. Уақыт өте келе ұрпақтар алмасып, қоғамдық қатынастарды қалыптастырады. Олар да мемлекет басқарып, алдыңғы буынның орнын басады. Бірақ бұл бірден жүзеге аса қоймайды. Ол үшін ортақ игілік қоғамның дамуына бағытталуы тиіс. Бастысы бұл іс ілгерілеуі керек.

Өткен ғасырдың 80-ші жылдары әлемдік қауымдастық адамзат тап болатын дағдарысты шешудің жолы «жастар» деп пайымдады. Себебі Біріккен Ұлттар Ұйымы тарапынан ғаламшарда жастар санының көбеюіне байланысты олардың қоғамның қалыптасуының ең қуатты факторы болатыны, жастардың саяси, экономикалық және әлеуметтік құрылымдарды құрайтыны, мәдениетті дамытудың негізі болатыны айтыла бастады.

Сонымен қатар Біріккен Ұлттар Ұйымы жастарды әлемдік қоғамдастықтағы ықпалы неғұрлым кем немесе ерекше осал, өміріне қауіп, ал игілігіне қатер төніп отыратын топтардың бірі деп мойындайды.

Жастарды өз айла-шарғысына пайдаланушылық бар. Әлемнің көптеген елдерінде жастардың қоғамнан, мемлекеттен, саясаттан жатсынуының айғақтары аз емес. Олардың қатарында түңілушілік, ашу-ызаның күшеюі, агрессияшылдық байқалады. Мұның өзі

әлемнің көптеген аймақтарында саяси орнықтылық пен қоғамдық тәртіпке елеулі қатер болып табылады [4].

Біріккен Ұлттар Ұйымы осыған дейін жастарға қатысты маңызды құжаттар қабылдап отырды. Айталық, 2000 жылы Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасы әзірленді. Құжат «тұрақты дамуға жетіп, баршаның жақсы болашағын қамтамасыз ету үшін ғаламдық серіктестікті қалыптастыру мақсатында дүниежүзі жастарының шығармашылық күштерін, мұраттары мен ерлік күшін жұмылдыруға» арналды [5].

Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасына негіз болған халықаралық құжаттар мыналар: Адам құқықтары жөніндегі бүкіләлемдік конференцияда қабылданған Вена мағлұмдамасы мен Іс-қимыл бағдарламасы; Тұрғын халық пен даму жөніндегі халықаралық конференцияның іс-қимыл бағдарламасы; Әлеуметтік даму жөніндегі Копенгаген мағлұмдамасы, Әлеуметтік даму мүддесіне сай жоғары деңгейдегі Бүкіләлемдік кездесудің іс-қимыл бағдарламасы, сондай-ақ Әйелдердің жағдайы жөніндегі төртінші Бүкіләлемдік конференцияда қабылданған іс-қимыл платформасы.

Аталған Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасы алғаш рет жастар және оларға қатысты саясат төңірегіндегі іргелі құжатқа айналды. Мұның өзі әп дегенде қабылдана қойған жоқ. Алғашқы рет Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасы БҰҰ Бас Ассамблеясының 1995 жылғы 50-ші сессиясында талқылауға ұсынылды. 2000 жылға дейін жүзеге асыру көзделсе, 2001-2010 жылдар аралығында бағдарламаны сатылай ілгерілету қолға алынды.

Бұл кезең ұзақ мерзімдік мақсаттарға тиісті түзетулердің және жастардың өздері өмір сүріп отырған қоғамдағы жағдайын жақсарту жөніндегі нақты шаралардың ұсынылуымен сипатталады. 1995 жылы әлемдегі 15-24 жас аралығындағы жастардың саны БҰҰ-ның анықтауы бойынша 1,03 млрд адам деп немесе ғаламшар халқының 18 пайызы деп бағаланды. Әлем жастарының көпшілігі (1995 жылы 84 пайызы) дамушы елдерде өмір сүрді. Бұл көрсеткіш болжамдар бойынша 2025 жылға қарай 89 пайызға дейін артады [6].

Бұдан дамушы елдердің халқы біршама жас, ал дамыған елдердің көпшілігіне халықтың қартаю үдерісі тән екенін байқаймыз.

Дамушы елдердің көбінде халықтың 40 пайызы немесе 40 пайыздан астамы жасы 15-ке дейінгі адамдар, ал дамыған елдерде жасы 15-ке дейінгі адамдар 25 пайыздан кем [7].

Дамушы елдер жастары біршама қиын жағдайлармен бетпе-бет келеді. Мәселен, олардың білім алу және кәсіби даярлық саласындағы, жұмыспен қамтылу, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызмет көрсетілу тұрғысындағы мүмкіндіктері шектеулі, бұған қоса есірткі заттарды қолдану ауқымының өсуі және жастардың ауылдық жерлерден қалаларға қоныс аударуы қарқынының күрт күшеюі секілді жағдайлар бар. Сонымен бірге қолайлы жұмыспен қамтылу мүмкіндіктерінің шектеулілігімен және болашақтарының бұлыңғырлығымен байланысты ерекше проблемаларға тап болуы мүмкін. Жастар қоғамдағы тәртіпті өзгертуші күштің рөлін атқарады.

Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасында «жастар» ұғымының анықтамасы өзгермелі саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайларға орай үнемі өзгеріп отырады деп көрсетіледі. Жастар барлық елдерде даму мақсаттары үшін негізгі адами ресурс болуымен қоса әлеуметтік өзгерістерді, экономикалық даму мен техникалық прогресті негізгі жүргізушілер болып табылады. Олардың шығармашылық ой-қиялдары, мұраттары, құдіретті күш-жігері мен сұңғылалығы өздері өмір сүріп отырған қоғамның тұрақты дамуы үшін ерекше маңызды. Сондықтан барлық деңгейлердегі жастар саясаты мен бағдарламаларын жасау мен жүзеге асыру үшін жаңа стимулдарды қамтамасыз етудің ерекше қажеттілігі айқын аңғарылады.

Қазіргі әлеуметтік және экономикалық жағдайлар, сондай-ақ болашақ ұрпақтардың әл-ауқаты мен тұрмыс жағдайлары осы жастар саясатының шеңберінде жастар проблемаларының қалай шешілетініне және олардың әлеуметтік мүмкіндіктерінің қалай жүзеге асатынына тәуелді болады [6].

Әлем жастары қоғамдық өмірге жан-жақты қатысуға ұмтылады. Әр алуан елдерде әлеуметтік-экономикалық жағдай осыған итермелейді. Бұл ұмтылысқа қамтылатын көрсеткіштер: жастардың мүдделеріне сай келетіндей білім алу; өздерінің қабілеттеріне сай келетін жұмыспен қамтылуға жету; қоғам өміріне белсене қатысуды қамтамасыз ету үшін қажет азық-түлікпен тамақтану; денсаулықтың жақсы болуына, аурулар мен зиянды әдеттерден қорғалуға қолайлы және күштеудің барлық түрлерінен азат қоршаған орта мен әлеуметтік жағдайларға жету; нәсіліне, жынысына, тіліне, дініне және кемсітушіліктің басқа да түрлеріне тәуелсіз адам құқықтары мен негізгі бостандықтар; шешімдер белгілеу үдерістеріне қатысу; ауылдық, сондай-ақ қалалық жерлердегі жастардың тұрмыс деңгейін көтеру мақсатында мәдени демалыс, бос уақытты өткізу және спортпен шұғылдану үшін қажет орындар мен объектілердің болуы. Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасына қайта оралар болсақ, дүниежүзілік әлеуметтік, экономикалық және саяси жағдайдың өзгеруі салдарынан көптеген елдерде ұмтылыстарға жету жолында қиын жағдайлар пайда болды. Оларға: борышқа белшесінен батқан елдерде жастарға қатысты бағдарламалар мен шараларға бөлінетін қаржы көлемін азайтқан мемлекеттердегі материалдық және қаржы ресурстарына деген сұранымның артуы; әлеуметтік, экономикалық және саяси салалардағы теңсіздік, оған нәсілшілдік пен ксенофобияның қосылуы, жастардың арасында ашаршылық, тұрмыс жағдайларының нашарлауы, жоқшылықтың орын алуы: салдарынан олардың босқындар, басқа елдерге қоныс аударушылар ретінде маргиналдануы; жас әйелдерге қатысты сақталып отырған кемсітушілік және олардың жұмыспен қамтылу және білім алу саласында тең мүмкіндіктерге ие бола алмауы; жастардың арасында ұзақ мерзімді жұмыссыздықты қоса жұмыссыздық көрсеткіштерінің жоғары болуы; әсіресе өнеркәсібі дамыған елдерде тұтыну мен өндірудің орнықсыз үлгілерінің салдарынан қоршаған ортаның одан әрі нашарлауы; безгек, адам иммунитеті тапшылығын вирусы мен жұқтырған иммунитет тапшылығы синдромы (АИВ ЖИТС) секілді аурулардың жиілеуі, сондай-ақ денсаулыққа қатерлі есірткі және психотроптық заттектерді қолдану, темекі тарту мен алкогольизм секілді жайттардың көбеюі; кәсіби білім алу мен даярлық мүмкіндіктерінің әсіресе мүгедектер үшін жеткіліксіздігі: жастарға жалпы жауапкершілік сезімін дарытатын және оны әлеуметтендіретін орта ретіндегі отбасы рөлінің өзгеруі; жастардың қоғам өміріне қатысу және оның дамуына септесу мүмкіндіктерінің болмауы; жастардың тамаққа жарымауы.

Ғаламдық проблемаларды шешуде жастардың рөлі зор. Жастар институтының ректоры философия ғылымдарының докторы, профессор И.М. Ильинскийдің пікірінше, адамзаттың жаһандық проблемалары мен жаһандану процесінің өлшемі де, әлпеті де жастарға қатысты. Экономикалық және әлеуметтік дағдарыстардан зардап шегетіндер жастар, «тұрақты даму идеясын бәрінен көп ұғынуға және жүзеге асыра бастауға тиіс болатын да жастар, соғыс жанжалдарының отында өліп жатқандар нақ осы жастар, бейбітшілік пен демократия мәдениеті идеясын ұғынуға тиіс және оны жүзеге асыра бастауға тиіс болатындар жастар. Нақ сол жастар ғаламдық жаңа этиканы, құндылықтардың жаңа жүйесін игері, солардың негізінде өмір сүруді үйренуге тиіс» [8].

Қоғам мен мемлекет жас ұрпаққа шикізат, отын және қаржы ресурстарынан анағұрлым маңызды стратегиялық ресурс деп қарауы керек [9].

Әлемдегі геосаяси қақтығыстар мен текетірестер жастардың қоғам өміріне кірігуіне, білім алуына, жұмыспен қамтылуына, міндеттерді бірлесіп орындауға, отбасын құруға кедергі келтіруде. Дәлірек айтқанда, жастардың қоғамнан шеттеуіне әкеліп соқтыруда. Ал Бүкіләлемдік іс-қимыл бағдарламасында жастардың әл-ауқатын қамтамасыз етуді және олардың қоғам істеріне жан-жақты қатысуын көздейтін принциптер қамтылған. Бұл әр мемлекеттің өзінің жас ұрпағына өнімді еңбек етіп, экономикалық тұрғыдан дербес болуы үшін білім алу, машықтану және қоғам өміріне толық қатысу мүмкіндігін жасауға мүмкіндік береді. Өйткені әрбір мемлекет жастарға БҰҰ Жарғысына және адам құқықтары жөніндегі басқа да халықаралық құжаттарға

сәйкес адам құқықтары мен негізгі бостандықтарының толық жүзеге асырылуына кепілдік беруге тиіс.

Сондай-ақ мемлекет қыз-келіншектерге қарсы кемсітушіліктің барлық түрлерін жою үшін қажет шаралардың бәрін қолдануға, нәсілі, мәдени және діни қатыстылығы әртүрлі жастар арасында өзара сыйластық, төзімділік және өзара түсіністілік жағдайларын көтермелеуге, жастарды бейбітшілік, халықтар арасындағы ынтымақтастық, өзара сыйластық және өзара түсіністік рухында тәрбиелеу қамын жасауға міндетті.

Онымен қоса мемлекет өзінің жастар саясатын жастардың жағдайы мен қажетсінулері туралы дәл мәліметтерге негізделуіне, жастардың шешімдер қабылдау үдерісіне пәрменді қатыса алуы үшін жұртшылықтың осындай мәліметтерге қолы жетімді болуына ұмтылуға тиіс.

Қоршаған ортаны қорғау, сауықтыру және сапасын жақсарту мәселелері қоғамның болашақтағы игілігі үшін шешімін табуы тиіс кезек күттірмейтін мәселе. Жастар да оны жақсы ұғынады. Сондықтан мемлекет жастар мен жастар ұйымдарының қоршаған ортаны қорғауға арналған бағдарламаларға, соның ішінде білім беру бағдарламалары мен іс-қимылдарға белсене қатысуын барынша қолдағаны жөн.

Неміс әлеуметтанушысы Карл Мангейм (1893-1947) жастарды тез өзгермелі, жаңа жағдайларға бейімделуге дайын алдыңғы қатарлы резервтің бір түрі екенін анықтады. Динамикалық қоғамда ерте ме, кеш пе оларды жандандырып, тіпті қоғамға бейімдеуді ұйымдастыру керек екенін жеткізеді. Ең маңыздысы осы жұмыс жүргізілуі керек. Әлемдік қоғамдастық өткен ғасырдың 80-ші жылдарында тап болған дағдарыстық ахуалдарды еңсерудің жолдары мен амалдарын іздестіру барысында Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық гуманитарлық мәселелер жөніндегі комиссиясы өзгерістер факторларының арасында (жаңа мемлекеттермен, қоғамдық қозғалыстармен, қазіргі технологиямен, трансұлттық кооперациямен және т.б. қатар) ілгерілеудің нақты және елеулі күші деп алғаш рет жастарды атап көрсеткені әлдеқалай емес. Алайда әрбір мемлекет өзінің жас ұрпағына өнімді еңбек етіп, экономикалық тұрғыдан дербес болуы үшін білім алу, машықтану және қоғам өміріне толық қатысу мүмкіндігін жасауы қажет. Қоғамның болашақтағы игілігі үшін жас ұрпақ болашағы бірінші дәрежелі маңызы бар мәселелерге жатады. Сондықтан мемлекет жастар мен жастар ұйымдарының қоршаған ортаны қорғауға арналған бағдарламаларға, соның ішінде білім беру бағдарламалары мен іс-қимылдарға, саяси белсенділігін барынша қолдауға тиіс.

Қазіргі әлеуметтік және экономикалық жағдайлар, сондай-ақ болашақ ұрпақтардың әл-ауқаты мен тұрмыс жағдайлары осы жастар саясатының шеңберінде жастар проблемаларының қалай шешілетініне және олардың әлеуеттік мүмкіндіктерінің қалай жүзеге асатынына тәуелді болады [6].

Қорыта айтқанда, жастардың мүдделерін көздейтін кешенді саясат пен бағдарламаларды жүзеге асырудың ұлттық үйлестіру тетіктерін нығайтуға ерекше назар аудару керек.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 Зайниева Л.Ю. Мемлекеттік жастар саясаты: Қазақстан әлемдік тәжірибе тұрғысында / А.Ю. Зайниева. - Өңдел. тол. 2-ші бас. - Алматы: Дайк-Пресс, 2009. - 284 б.
- 2 Молодежь и общество на рубеже веков / Под науч. ред. И. М. Ильинского. М.: Голос, 1999. С. 17.
- 3 Родионов В.А. Государственная молодежная политика: история и перспективы // Молодежь 97: Надежды и разочарования. Кн. 1. М., 1997.
- 4 Молодежь России: Тенденции, перспективы / Под ред. И. М. Ильинского, А. В. Шаронова. М.: Молодая гвардия, 1993. С. 4-7.
- 5 Декларация по окружающей среде и развитию, принятая в Рио-де-Жанейро. Утверждена Конференцией ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 3-14

июня 1992 г Ильинский И. Образовательная революция. М.: Изд-во Московской гуманитарно-социальной академии, 2002. С. 472.

6 Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН. Всемирная программа действий, касающаяся молодежи, до 2000 года и на последующий период.

7 Руководство по народонаселению. Краткий справочник по динамике народонаселения для журналистов, политиков, педагогов, студентов и всех, интересующихся демографией. 4-е издание. Астана, 2003. С. 7.

8 Ильинский И. М. Молодежь в контексте глобальных процессов развития мирового сообщества // Молодежь и общество на рубеже веков. С. 39.

9 Ильинский И. М. Будущее России и молодежь: к новой концепции молодежной политики // Там же. С. 82.

УДК 342

Александия Лусине Унановна
кафедра «Национального и международного права»
Университет Туран – Астана г. Нур – Султан,
Республика Казахстан.
Научный руководитель к.ю.н., профессор
Барсукова Ригта Анатольевна

ЖАҒДАЙДА ЖАСАЛҒАН КІСІ ӨЛІМІН, БІЛКІТІЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ УБИЙСТВА, СОВЕРШЕННОГО В СОСТОЯНИИ АФФЕКТА

PROBLEMS OF QUALIFICATION OF A MURDER, PERFORMED IN THE STATE OF AFFECT

Аннотация. Выявить факторы проблематики квалификации убийства, совершенного в состоянии аффекта, в частности, проблемы разграничения физиологического и патологического аффекта.

Ключевые слова. Аффект, преступление, сильное душевное волнение, длительная психотравмирующая ситуация, юридическая квалификация, физиологический аффект, патологический аффект, кумулятивный аффект.

Аннотация. Құштарлық жағдайында жасалған кісі өлтіруді саралау мәселесінің факторларын анықтау, атап айтқанда, физиологиялық және патологиялық аффектіні ажырату мәселелері туралы.

Кілтті сөздер. Аффект, қылмыс, қатты психикалық толқу, ұзаққа созылған психотравматикалық жағдай, заңды біліктілік, физиологиялық аффект, патологиялық аффект, кумулятивті аффект.

Annotation. To identify the factors of the problematic qualification of a murder committed in a state of passion, in particular about the problems of distinguishing between physiological and pathological affect.

Keywords. Affect, crime, strong emotional excitement, prolonged traumatic situation, legal qualification, physiological affect, pathological affect, cumulative affect.

В последние годы кривая насильственных преступлений стремительно ползет вверх, такими общими для всех насильственных преступлений признаками являются - преступность деяния в целом.

В уголовном праве Республики Казахстан такие преступления обычно классифицируются в зависимости от наличия смягчающих и отягчающих обстоятельств. В связи с этим, в Уголовном кодексе Республики Казахстан выделяются виды убийства при смягчающих обстоятельствах. Одним из них является убийство, совершенное в

состоянии аффекта (ст. 101 УК РК) . Такие убийства часто совершаются, когда человек не осознает своих действий [1].

Согласно ст. 101 УК РК [1], аффект характеризуется как состояние внезапно возникшего сильного душевного волнения, вызванного насилием, издевательствами, систематическим нанесением побоев или тяжким оскорблением со стороны потерпевшего либо иными противоправными или аморальными действиями (бездействием) потерпевшего, а также длительной психотравмирующей ситуацией, возникшей в результате систематического противоправного или аморального поведения потерпевшего.

Для правильной юридической оценки данного преступного деяния суд должен выяснить все обстоятельства дела, а именно: совершено ли убийство лицом в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (аффекта), вызванного общественно опасным посягательством со стороны потерпевшего [2].

Для признания убийства, совершенного в состоянии аффекта, требуются не только знания уголовного права, но и знания психологии, виктимологии и судебной психиатрии, что в данном аспекте крайне проблематично. Органам, осуществляющим процесс предварительного следствия, дознания и суду при квалификации преступления необходимо учитывать особое психическое состояние лица в момент совершения преступного деяния, а именно убийства. Это обстоятельство имеет важное значение для вынесения справедливого приговора и назначения наказания.

Аффект - это психологический процесс, который выражается в сильном эмоциональном душевном состоянии человека, с кратковременной, но бурной психической реакцией. Во время аффекта сознание человека и его способность рационально мыслить резко сужаются, а способность контролировать свои действия ослабевает [3]. Человек в состоянии аффекта подобен наркоману, который не отдает себе отчета в своих действиях .

Для квалификации убийства, совершенного в состоянии аффекта, необходимо учитывать, что в теории уголовного права существует несколько видов аффекта, таких как патологический, физиологический и кумулятивный, которые позволяют разграничить уголовную ответственность.

Патологический аффект - это кратковременное психическое расстройство, вызывающее гнев, ярость, доходящее до полной растерянности и паралича воли. Человек страдает полной или частичной потерей памяти. Патологический аффект полностью исключает вменяемость, следовательно, и уголовную ответственность за совершенное деяние.

Физиологический аффект - это эмоциональное состояние человека, при котором он вменяем, но его сознание значительно ограничено.

Кумулятивный аффект - от действий потерпевшего до убийства прошел длительный период времени, однако умысел на совершение преступления возник внезапно и непосредственно связан с событиями, произошедшими ранее. Это обстоятельство в настоящее время не учитывается законодателем, что является спорным фактором, нуждающимся в дальнейшем исследовании [4].

Разница между физиологическим и патологическим аффектом заключается в том, что в определенный момент человек осознает свои действия и может руководить ими, поэтому лицо, совершившее преступление под влиянием физиологического аффекта, должно подлежать уголовной ответственности.

Для того чтобы решить, было ли преступление совершено под влиянием физиологического или патологического аффекта, необходимо назначить комплексную психологическую и психиатрическую экспертизу. Ежегодно шестьдесят процентов таких преступлений совершается под влиянием. Согласно статистике, большинство из них происходит на почве алкоголизма или наркотического опьянения. Согласно результатам социально-демографических и морально-психологических исследований, 62% осужденных за это преступление - мужчины. Однако, наблюдается тенденция роста

данного преступления и среди женщин. Это обстоятельство объясняется тем, что женщины подвержены психофизиологическим особенностям своего организма и в связи с большими психоэмоциональными нагрузками, которые они испытывают в семье, на работе, в обществе. Следует отметить, что большинство осужденных, совершивших преступление в состоянии аффекта, имели достаточно высокий социокультурный уровень. Во многих случаях лица, совершившие преступление по ст. 101 УК РК, [1] характеризуются (по месту работы, учебы, жительства) положительно.

Данное обстоятельство свидетельствует о том, что лица, совершившие рассматриваемое преступление, не вели антиобщественный образ жизни, это результат случайных жизненных обстоятельств [5].

Следовательно, при квалификации действий по ст. 101 УК РК [1] необходимо обязательно учитывать противоправное или аморальное поведение потерпевшего, а также длительность психотравмирующей ситуации. Можно предположить, что представители правоохранительных органов и специалисты-медики особо не заморачиваются со сложными экспертизами, очевидно одно: осуществляемая ими практика не всегда дает полную объективную оценку преступления совершенное в состоянии аффекта. Если говорит об объективной стороне преступления – то это внешняя сторона социального опасного поведения лица, посягающего на охраняемые уголовным законом общественные отношения, простым языком - это сердцевина преступного деяния .

Именно во внешней стороне преступления в первую очередь объективизируется общественная опасность деяния. Квалификация содеянного по рассматриваемой стороне преступления начинается с его установления, наличия факта уголовно наказуемого действия или бездействия и его последствий – негативного, вредного результата. Это обуславливается самой логикой мышления человека (что квалифицировать , какой объект определять и оценивать) и действующим законом. В диспозиции статьи Особенной части УК РК [1], в одном случае законодатель дает точное и исчерпывающее описание названных форм общепасного поведения субъекта. В другом случае – указывает только преступный результат - последствие такого противоправного действия (бездействия), не описывая последнего в данной правовой норме [6] .

Изменение норм Особенной части уголовного законодательства свидетельствует об уточнении, изменении, пересмотре юридических оценок всех или некоторых видов деяний. Это естественный процесс, отражающих развитие общественных отношений и играющий в целом положительную роль в деле борьбы с преступностью [7]

Также со стороны потерпевшего к противоправным действиям относятся насилие, которое может быть как физическим, так и психическим, издевательство, которое может выражаться в унижении человеческого достоинства, чести, глумлении над личностью или тяжких оскорблениях виновного. При определении степени унижения чести и достоинства человека необходимо учитывать как объективные, так и субъективные факторы. Что очень сложно, одно и то же действие в отношении разных лиц будет расцениваться ими по-разному, в силу их моральных устоев и нравственных принципов.

Длительность психотравмирующей ситуации, которая часто вызывает состояние аффекта, может быть спровоцирована потерпевшим. Состояние психического напряжения у виновного нарастает, и когда оно достигает критической точки, происходит яркая вспышка неконтролируемой агрессии, что приводит к совершению тяжкого преступления.

Если аффект у виновного возникает под влиянием однократного насилия или издевательств со стороны жертвы, то в этом случае нельзя говорить о длительной психотравмирующей ситуации. Установить это обстоятельство можно только с помощью специальных знаний в области психологии, психиатрии и судебной медицины, используя специальные методы в изучении личности виновного.

Одной из важных проблем при квалификации преступления, совершенного в состоянии аффекта, является внезапность сильного душевного волнения, это психическая реакция виновного на противоправное или аморальное поведение со стороны

потерпевшего. Следовательно, целесообразно утверждать о внезапно возникшем умысле виновного, совершившего преступление.

При этом не должно быть разрыва во времени между провокационными действиями потерпевшего и преступлением, что на практике доказать крайне сложно. Однако, состояние аффекта возможно и по истечении некоторого времени от противоправного поведения потерпевшего.

Хотя значительный промежуток времени, уже не может свидетельствовать о сохранении состояния внезапно возникшего сильного душевного волнения.

Имеется одно отягчающее обстоятельство по ч. 2 ст. 101 УК РК - убийство двух и более лиц [1]. Для квалификации преступления по ч. 2 ст. 101 УК РК [1] необходимо установить, что действия всех потерпевших привели к тому, что виновный потерял контроль над своим поведением.

В случае, если преступник убил не только того, кто вызвал агрессию, но и случайных посторонних лиц, содеянное будет квалифицироваться по нескольким статьям Уголовного кодекса РК [1].

Убийство, совершенное в состоянии аффекта, как и внезапно возникшее тяжелое психическое расстройство, трудно доказуемо в судебной практике, что требует не только юридических знаний, но и качественных знаний в области психологии, психиатрии и судебной медицины от лиц, осуществляющих процесс предварительного следствия, дознания и суда, что дает возможность многостороннего рассмотрения и изучения всех материалов дела в процессе судопроизводства.

В заключение следует сказать, что в правоприменительной деятельности при квалификации убийства, совершенного в состоянии аффекта, особое внимание следует уделять точной юридической оценке содержания субъективной стороны преступления, сопряженной с детальным анализом качественных изменений, составляющих сущность, свойства и признаки аффектированного состояния, выявлением цели и мотива преступного поведения лица, особенностей его проявления.

Список использованной литературы:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226 – V ЗРК.
2. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года № 2 О применении законодательства о необходимой обороне.
3. Лани К. Эмоции. Психофизиологический этюд. М., 1986 года.
4. Морозов Г.В., Белов В.П., Боброва И.Н. Судебная психиатрия. Руководство для врачей. 2-е изд. М. 2008 года.
5. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть) Борчашвили И.Ш., доктор юридических наук профессор, академик Академии естественных наук Республики Казахстан. Алматы «Жеті Жарғы» 2015 года
6. Сергиевский В. Рахметов С. Квалификация преступлений учебно – практическое пособие. Алматы «Өркениет» 1999 года.
7. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. - 2. изд., перераб. и доп. - М. : Юрист, 1999 года.

ӘӨЖ 159.6

Нургалиев Берик Курмангазыевич
«Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және тілдік пәндер»
кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:

ЖОО-ДАҒЫ ОҚУ ҮРДСІНДЕ БОЛАШАҚ МАМАНДЫ КӘСІБИ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ДАЯРЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ В УСЛОВИЯХ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ВУЗА

IMPROVEMENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE SPECIALIST IN THE EDUCATIONAL PROCESS AT THE UNIVERSITY

Аннотация. Педагогикалық процесс статикалық емес, ол «ұстаздар – оқушылар» жүйе жағдайының үздіксіз өзгеруі болады. Ал жағдай жақсы жаққа да, жаман жаққа да өзгеруі мүмкін. Оның барлығы ұстаздың белгілі бағытта қажетті жағдай жасай алуын дайындығына байланысты. Бірақ бұл деген процестің дамуына әсер ықпал ету даму барысындағы процеске тән оның сол қарама-қайшылықтардың мәнін оның қозғаушы күштері болатын түсінбейтінше ол мүмкін емес дегенді білдіреді.

Кілтті сөздер. Кәсіби шығармашылық, оқу үдерісі, ЖОО

Аннотация. Педагогический процесс не статичен, он представляет собой непрерывное изменение состояния системы» учителя – ученики". И ситуация может измениться как к лучшему, так и к худшему. Все зависит от готовности учителя создать необходимые условия в определенном направлении. Но это означает, что влияние на развитие процесса не может быть до тех пор, пока он не осознает сущность тех противоречий, которые присущи процессу в процессе развития, которые являются его движущими силами.

Ключевые слова. Профессиональное творчество, учебный процесс, ВУЗ

Annotation. The pedagogical process is not static, it will be a continuous change in the state of the system "teachers – students". And the situation can change both for the better and for the worse. It all depends on the readiness of the teacher to create the necessary conditions in a particular direction. But this means that it is impossible to influence the development of the process without understanding the essence of these contradictions inherent in the process of development, which are its driving forces.

Keywords. Professional creativity, educational process, university

Бүгінгі Қазақстан жағдайында жас ұрпақтың тәрбиесі мен білімін жетілдірудің басым бағыттарын кәсіби білігі жоғары мамандардың көмегі арқылы айқындау педагогика ғылымының көкейкесті мәселелерінің бірі болып отыр. ХХІ ғасыр – Қазақстан үшін әлемдік қауымдастықтың салмақты орынды иелену және салауатты өмір салтын қалыптастыру. Әлемде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси және мәдени-дүниетанымдық талпыныстар қазақстандық білім беру жүйесінің алдына жаңа маңызды мәселелер қойды.

Жас ұрпақ санасында отаншылдық, ұлттық рухтың оянып қалыптасуына мектептегі білім берумен қатар тәрбиелік ахуалдың әсері орасан зор. Бұл тұрғыда болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру маңызды. Білім бағдарламасының маңызды аспектісі – бітірушінің құзыреттілік моделі түріндегі оқу барысының тұжырымдамасының болуы, бітірушілерге қатысты талаптар сипаттамасы, білім мен білік көлемінің сипаттамасы, ғылыми дағды әдістемелерінің сипаттамасы, шығармашылық әлеуетінің сипаттамасы түрінде қарастырылады. Яғни болашақ мамандарды даярлау ісінде олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру маңызды екендігінің дәлелі. Бұл заманауи жоғары кәсіби біліктілікті иемденетін педагогикалық кадрларды кәсіби даярлаумен қатар білім саласында қызмет атқарып жүрген педагогикалық ұжымда қалыпты, өзара сыйластыққа бағытталған әлеуметтік психологиялық ахуалды дұрыс

қалыптастыру бірінші орынға шығары сөзсіз. Бұл диссертациялық жұмыстың өзектілігін арттырады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық модернизация - Қазақстан дамуының негізгі бағыты» атты халыққа жолдауында білім беру жүйесін модернизациялаудың негізгі міндеттерінің бірі – «педагогикалық құрамның сапасын көтеру» болып табылады деп атап көрсетілген [1].

2014 жылғы 11 қарашадағы «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында бірінші кезекте апатты мектептер мен үш ауысымда оқыту проблемаларын шешу міндетін қойып отыр. Бұл болашақ педагог мамандардың қажеттілігін арта түсетіндігін, сонымен қатар, болашақ педагогтарға деген талаптардың да күрделеніп, артатындығын көрсетеді. Бұл тұрғыда таңдалып отырған диссертациялық зерттеу жұмысының өзектілігін дәлелдей түседі. Сондықтан да болашақ ұрпақты білім нәрімен сусындатып, тәрбиесіне бірден бір үлес қосатын педагогтар екендігі мәлім.

Елбасымыз базалық педагогикалық білім берудің стандарттарын күшейтіп, жоғары оқу орындары мен мектеп оқытушыларының біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажеттігін және әрбір аймақта педагогтардың біліктілігін арттыруға жұмылдырылған орталықтар жұмыс істеуі тиіс екендігін атап көрсетіп отыр. Ал, бұл зерттеу тақырыбының қазіргі уақыттағы маңыздылығын айқындай түседі. Сол себепті де зерттеу жұмысының тақырыбын «Болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттеліктерін қалыптастыру жолдары» деп таңдадық.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқу-тәрбие үдерісінде педагогикалық технологияларды пайдалану арқылы мамандардың даярлығын жетілдіру бойынша орындалған зерттеулер де баршылық. Оларды мына бағыттар бойынша жүйелеуге болады:

- оқу орындарында кәсіби оқытуды жетілдірудің әдістемелік жүйесі жасау (Е.Ы.Бидайбеков, Г.Д.Жангисина, С.К.Кариев, К.М.Беркімбаев және т.б.);

- білім беру үдерісінде жаңа технологияларды пайдалану (Е.И.Машбиц, В.М.Монахов, Б.С.Гершунский, К.Ж.Аганина, А.Ж.Арыстанова, Е.Балапанов, С.Р.Доманова, Қ.Қабдықайырұлы, Ж.А.Қараев, Ш.Х.Құрманалина, Г.К.Нұрғалиева, Е.С.Полат, С.С.Тауланов және т.б.).

- жоғары және арнайы оқу орындарында білім беруде мамандар даярлау сапасын арттыру, болашақ мамандардың кәсіби біліктерін жетілдіру, құзыреттіліктерін қалыптастыру, болашақтағы практикалық іс-әрекетінде жаңа технологияларды пайдалануға даярлау (Б.Әбдікәрімұлы, Г.С.Базарбаева, Б.Т.Барсай, Ж.Ж.Джанабаев, В.В.Егоров, М.С.Мәлібекова, А.К.Мынбаева, Л.В.Нефедова, О.Мұсабеков, Қ.А.Сарбасова, Г.О.Тәжіғұлова, А.Э.Титовицкая, Л.А.Шкутина, А.З.Тұрсынбаев және т.б.);

- педагогикалық технологиялар арқылы оқушылардың зерттеу қызметін, болашақ мамандардың ақпараттық және зерттеу мәдениетін қалыптастыру (Р.Ч.Бектұрғанова, Г.Г.Воробьев, Н.Ф.Даумов, С.Н.Лактионова, Ш.Таубаева және т.б.);

- қашықтан оқыту технологиясы, электронды оқу-әдістемелік кешенді жасау проблемаларына арналған зерттеулер (Е.Аленичева, М.А.Винницкая, В.П.Тихомиров, Т.Г.Целуйкина, Е.Г.Гаевская, Д.М.Джусубалиева және т.б.).

Әлбетте, қазіргі жаңа технологияларды қолдану әдістерін меңгермей өздігінен дербес ықпалды шешім қабылдап, жоғары сапаға жету мүмкін емес. Дегенменде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған зерттеулер әлі де болса қазақ тілінде жеткіліксіздеу. Бұл зерттеудің қажеттілігін арттырып, негізгі проблеманың бар екендігін көрсетеді.

Қоғамдық өмірде көрініс тапқан сан-салалы сапалық өзгерістер, жаңарулар, жаңалыққа бетбұрыстар педагогтерді өз істеріне сын көзбен қарауға итеремелеуде. Өйткені, оқушыларға берілетін білім де, тәрбие де, дүниеге көзқарас та мұғалімнің іс-

әрекеті, беретін білімі мен үлгі-өнегесі арқылы қалыптасады. Осындай жүгі ауыр, жауапкершілігі мол мәселелерді шешу педагог-мамандардың алдына зор міндеттер жүктейді. Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептері тұжырымдамасында: «Педагог кадрларды қазіргі заман талаптарына сай дайындау, әрі мамандығын үздіксіз жетілдіру – мұғалімнің шеберлігінің басты белгісі – оның психологиялық жоғары әзірлігі болып табылады,»- деп атап көрсетілген. Мұғалім әрбір баланың өзіне ғана тән дара ерекшелігін білгенде ғана, жоғары нәтижеге қол жеткізуі мүмкін. Жоғары жетістікке жету үшін педагогикалық талант болуы қажет пе? Бірақ әр мұғалім өз ісінің шебері бола алады, болуы тиіс те.

Педагогикалық мамандықтың пайда болуының объективті негіздері бар. Жас ұрпақ аға ұрпақтың сан ғасырлар бойы жинақтаған әлеуметтік тәжірибесін шығармашылықпен игеріп, оны пайдаланбаса, қоғам одан әрі дамамас еді. Ежелгі дәуірде еңбек бөлінісі болмаған кезде қоғам мен тайпаның барлық мүшелері балалар мен үлкендер тамақ табуға, өздерін-өздері қорғауға бірдей қатысуға міндетті болды. Адамзат біртіндеп жинақтаған тәжірибесін жас ұрпаққа еңбек арқылы беріп отырды. Балалар ерте жастан бастап әр түрлі еңбек іскерліктері мен дағдаларын игерді. Қоғамда еңбек құралдары жетіле бастағандықтан еңбек бөлінісі пайда болып, тәжірибені беру ісімен қарттар айанылса бастады. Олар балаларға қарап, қарапайым тұрмыстық тәжірибені жеткізіп отырды. Осылайша, алғаш рет адам тәрбиешісі мамандығы пайда болды. Тәрбиеші мамандығы кейін мұғалім мамандығына ауысты. Мұғалім мамандығы қоғамдық дамудың объективті қажеттіліктерін өтеу үшін пайда болған көне мамандықтардың бірі.

Адамзат баласы өзінің жинақтаған тәжірибесін келер ұрпаққа жеткізіп отырмаса, даму процесі болмас еді. Сондықтан да қоғам алдында тәрбиеші мамандығына деген қажеттіліктер туындады. Алғашқы мұғалімдер қызметін ақсақалдар, тәрбиелі адамдар атқарды. Мектептің әлеуметтік институт ретінде пайда болуы және дамуына мәдениеттің дамуы (жазу, санаудың пайда болуы) ықпал етті.

Адамның белгілі бір мамандыққа қабілеті оның іс-әрекетінің ерекшелігінен және ойлауынан көрінеді. Е.А.Климовтың ұсынған жіктелуі бойынша педагогикалық мамандықты ең алдымен оның қайраткерлерінің көзқарастары мен жауапкершілігі тарапынан таңдайды. Осыған байланысты педагогикалық мамандық жеке топ болып жіктеледі. Оның басқа мамандықтардан негізгі ерекшелігі жеке тұлғаны қалыптастыру, оның интеллектуалды, эмоционалды, дене тәрбиесін басқарып, рухани әлемін қалыптастыру. Педагогикалық мамандықтың негізгі мазмұны адамдармен өзара қарым-қатынасты құрайды. Педагог мамандығының негізгі міндеті – қоғамдық мақсатты түсініп, басқа адамдардың күш-жігерін сол мақсатқа жетуге бағыттау.

Іс-әрекет ретінде оқыту мен тәрбиенің ерекшелігі әлеуметтік басқару жағынан екі құралдан тұрады. Біріншісі, егер жетекшіде басқа адамдармен қатынас орнай алмаса, онда ең негізгі басқару функциясы жоқ дейміз. Екіншісі, бұл мамандық адамнан арнайы белгілі бір салада білім, дағды, іскерлікті талап етеді. Педагог оқушылардың іс-әрекетін жақсы біліп, процестің дамуына дұрыс басшылық жасай алу керек. Осыған сәйкес, педагог мамандығы – адамгершілік және арнайы дайындықты қажет етеді. Мұғалім мамандығында қарым-қатынасқа түсе алу негізгі сапалардың бірі. Мұғалімдердің тәжірибесіне зерттеуді жүргізген В.А.Кан-Калик қарым-қатынаста өте жиі кездесетін қиындықтарды атап өтеді. Олардың өзі педагогикалық міндеттерді шешуге қиындық келтіретінін айтады: бағдардың сәйкес келмеуі, сыныптың қорқуы, қатынастың болмауы, педагогикалық қателерден қорқу және т.б. Педагогикалық мамандықтың ерекшелігі ол гуманистік, ұжымдық және шығармашылық сипаттамалардан тұрады.

Гуманистік функция. Педагогикалық мамандықта тарихи екі әлеуметтік функция бар – адаптивті және гуманистік. Адаптивті функция оқушының немесе тәрбиеленушінің қазіргі әлеуметтік мәдени ситуацияның нақты талаптарына бейімделуі, ал гуманистік – жеке бастың дамуымен, шығармашылық даралығымен байланысты. ХІХ ғ. ортасының ғалымы, көрнекті педагог, неміс мұғалімдерінің атасы Фридрих Адольф Вильгельм

Дистервег тәрбиенің мақсаты – шындыққа, жақсылыққа, сұлулыққа құлшылық ету деген. Бұл мақсатты жүзеге асыруда мұғалімнің ерекше ролін атап көрсетеді.

Адамның қандай да болмасын іс-әрекетінің заттық саласы қалайда білімдер жүйесінде көрінеді. Сондықтан синтетикалық сипатының біртұтастық объектілері жасалмайынша субъектінің іс-әрекетінің сәтті болуы мүмкін емес. Сананың біртұтастық объектілері белгілі бір шындық саласындағы білімдерді меңгерудің нәтижесінде пайда болған объектілері, субъектінің іс-әрекетінің сыртқы талаптарды орындау тәсілдері мен адамның субъекті – тұлғалық құндылықтарына бағыт табу болып табылады.

Педагогикалық іс-әрекетте еңбек субъектісі мұғалім болады. Мұғалімнің еңбек құралдарының өзіндік сипаттары – ол оның білімі, білігі, тұлғалық қасиеттері. Осыған байланысты, білім «сананың біртұтастық объектісі» болып есептелуі керек. (Н.И.Непомняшая), мұғалімнің іс-әрекеті, оның білімі және тәжірибесі кәсіби шеберліктің деңгейіне тікелей қатысты екендігі анық.

Қажетті тәжірибені жинақтауға әкелетін іс-әрекет мұғалім тұлғасын қлыптастырудың шарты болады, ал ол «оқу-методикалық» құралдарының өзінде орныққан. Бірақ бұл іс-әрекет тиімді болуы мүмкін емес, егер еңбек объектісі толық айқын болмаса, еңбек субъектісінің зейіні теріс түсініп объектіге аударылса. Бұндай жағдайда еңбек субъектісінің әрекеті объективті өмір сүретін кәсіби іс-әрекеттің объектісіне сәйкес болмайды.

Диалектикалық-материалистік философияда жеке тұлғаның қалыптасуындағы іс-әрекеттің ролі туралы жан-жақты зерттелген. Адам іс-әрекеттің субъектісі ретінде психологиялық зерттеулерде көрсетілген. Бірақ, негізінен, тек ХХғасырдың 60-шы жылдарында ғана мұғалім іс-әрекеті оқушылармен өзара әрекет ретінде қарастырылып еңбектер жарық көрді. Көрнекті ұстаздардың еңбектері (Ш.А.Амонашвили, В.А.Сухомлинский, А.С.Макаренко және т.б.) оқушы ертерек мұғалімнің арқасында іс-әрекеттің нақтылы субъектісі ретінде қалыптасса, оқу-тәрбие жұмысының тиімділігі арта түсетіндігіне куә етеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1 А.Д. Михельсон Объяснение 25000 иностранных слов, вошедших в употребление в русский язык, с означением их корней. – М., 1865.

2 Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка// А.Н. Чудинованың ред.бойынша– М., 1910.

3 Словарь иностранных слов// Н.Г. Комлеваның ред. бойынша– М., 2006.

4 Новейший философский словарь// И.Ф. Фроловтың ред. бойынша– Р/на-Дону. – 2005.

5 Оксфордский толковый словарь. – Киев, 2002.

УДК 343.98

Нурманғалиева Айдана Нағызхановна

Университет «Туран-Астана»,

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель: к.ю.н., доцент Каженова А.С.

КОНФИДЕНЦИАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ГРАЖДАН С ОРГАНАМИ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

АЗАМАТТАРДЫҢ ЖЕДЕЛ ІЗДЕСТІРУ ҚЫЗМЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУШЫ ОРГАНДАРМЕН ҚАТЫНАСЫНЫҢ ҚҰПИЯЛЫҚ СИПАТЫ

THE CONFIDENTIAL NATURE OF THE RELATIONSHIP OF CITIZENS WITH THE BODIES CARRYING OUT OPERATIONAL INVESTIGATIVE

ACTIVITIES

Аннотация. Розыскная работа нацелена на решение трех основных задач: обнаружение местонахождения известных правоохранительным органам лиц (подозреваемых, обвиняемых, подсудимых, пропавших без вести, иных категорий разыскиваемых), установление личности трупов и лиц, не могущих сообщить сведений о себе в силу состояния здоровья или возраста, а также предупреждение уклонения лиц от уголовной ответственности, отбывания наказания, исполнения определенных обязанностей, безвестного исчезновения.

Ключевые слова. Уголовный розыск, задержание разыскиваемых, правоохранительные органы, о побегах подозреваемых, задержанных, арестованных и осужденных.

Аннотация. Іздестіру жұмысы үш негізгі міндетті шешуге бағытталған: құқық қорғау органдарына белгілі адамдардың (күдіктілердің, айыпталушылардың, сотталушылардың, хабар-ошарсыз кеткен адамдардың, іздестірілгендердің өзге де санаттарының) орналасқан жерін анықтау, мәйіттердің жеке басын және денсаулық жағдайына немесе жасына байланысты өзі туралы мәліметтерді хабарлай алмайтын адамдарды анықтау, сондай-ақ адамдардың қылмыстық жауаптылықтан жалтаруының, жазасын өтеуінің алдын алу жазалау, белгілі бір міндеттерді орындау, белгісіз жоғалу.

Кілтті сөздер. қылмыстық іздестіру, іздестірілгендерді ұстау, құқық қорғау органдары, күдіктілердің, ұсталғандардың, қамауға алынғандардың және сотталғандардың қашқаны туралы.

Annotation. The search work is aimed at solving three main tasks: detecting the whereabouts of persons known to law enforcement agencies (suspects, accused, defendants, missing persons, other categories of wanted persons), identifying corpses and persons unable to report information about themselves due to health status or age, as well as preventing persons from evading criminal responsibility, serving punishment, performance of certain duties, unknown disappearance.

Keywords. Criminal investigation, detention of wanted persons, law enforcement agencies, about escapes of suspects, detainees, arrested and convicted.

В настоящее время одной из основных правовых норм, закрепляющих право граждан на сотрудничество с органом, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность, является статья 13 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (далее-Закон «Об оперативно-розыскной деятельности»), в соответствии с которой отдельные граждане по своему усмотрению могут осуществлять оперативную розыскную деятельность по своему усмотрению с соблюдением может привлекаться к разработке и проведению поисковых мероприятий (в том числе по контракту) [1].

Участие граждан в обеспечении оперативно-розыскной деятельности может осуществляться в различных формах: содействие и сотрудничество.

Секретное содействие является одним из видов содействия физических лиц органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, которое может быть заключено на договорной основе либо без контракта.

Содействие граждан можно определить как их осознанные действия, направленные на оказание помощи органам, в основе которых лежит активная гражданская позиция, желание исполнить гражданский долг и обеспечение соблюдения норм действующего законодательства в сфере оперативно-розыскных мероприятий. Эти действия могут носить индивидуальный (однократный) или постоянный, коллективный либо индивидуальный, публичный или негласный характер. Но всегда эти действия должны быть хорошо поняты и совершаться добровольно.

Содействие граждан может проявляться следующим образом: информирование о

противоправных дисциплинарных факторах и лицах, ведущих антиобщественную жизнь; оказание помощи органам оперативно-розыскной деятельности в получении сведений, позволяющих выполнять возложенные на них обязанности; участие в процессуальных действиях в качестве свидетелей, свидетелей; в необходимых случаях предоставление персональных средств связи и транспорта сотрудникам оперативно-розыскной деятельности; оказание участие в деятельности объединений и др.

Сотрудничество является развитой и организованной формой содействия, то есть предполагает постоянный характер помощи. Сотрудничество граждан представляет собой организованную и регламентированную законом форму содействия граждан, привлекаемых с их согласия к выполнению отдельных функций и задач органов оперативно-розыскной деятельности.

В практике оперативно-розыскной деятельности Республики Казахстан широко распространено использование таких объектов. Это не только характерно для казахстанцев, но и используется в мировой правозащитной практике, так как раскрытие преступлений, совершаемых без использования института агентурного аппарата, порой становится невозможным.

Многовековой опыт использования этих оперативных возможностей в борьбе с политическими и общеуголовными преступлениями оперативными подразделениями и спецслужбами различных государств свидетельствует о том, что агентурный метод занимает первое место.

Если ранее тайное сотрудничество граждан с оперативными подразделениями осуществлялось на основе закрытых ведомственных актов, то в настоящее время право органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, привлекать граждан к такой форме содействия и право граждан закреплено в статьях 8, 11, 13, 23 указанного Закона «О ОРД». Таким образом, можно сказать, что закон признает социальную необходимость и важность такого сотрудничества.

Из факта использования секретного сотрудничества граждан также следует, что законодательные акты иностранных государств, регулирующие оперативно-розыскную деятельность Службы криминальной полиции, не создают секретов.

В США, например, криминального полицейского оценивают по тому, как работает его заявитель. Каждый полицейский убеждает, что, если он сможет создать и сохранить работоспособность своего «скрытого аппарата», он сможет стать лучшим примером для подражания среди своих коллег. Вся работа с заявителем находится в строгих правовых пределах [2].

Тайное сотрудничество с гражданами обеспечивается применением специальных мер, предусмотренных рядом законодательных и ведомственных нормативных правовых актов.

Конфиденциальное сотрудничество может осуществляться на бесплатной или платной основе. В последнем случае гражданин, за которым закреплено сотрудничество с секретным договором, получает денежное вознаграждение за счет средств, предусмотренных специальной статьей бюджета расходов органов оперативно-розыскной деятельности Казахстана. Размер месячных денежных средств и единовременной выплаты солидарным гражданам определяется ведомственными нормативными правовыми актами.

Секретное сотрудничество может осуществляться в рамках оперативно-розыскной деятельности, эффективность которой определяется умением оперативного работника собирать информацию, необходимую для выявления, предупреждения и раскрытия преступления [3, с. 208].

Стимулирование сотрудничества физических лиц с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, может иметь различную основу: лояльное отношение к оперативным подразделениям, осуществляющим борьбу с преступностью, симпатии к лицу, осуществляющему оперативно-розыскную деятельность, материальный либо иной интерес. Многие будут зависеть в основном от личности оперативного

сотрудника и будущего тайного помощника.

Оперативный опыт показывает, что сотрудник, обладающий следующими качествами, может наладить успешные отношения:

- * имеет хорошую репутацию среди окружающих, этическую дисциплину при осуществлении оперативно-розыскных мероприятий;

- * обладает всесторонней правовой подготовкой, позволяющей правильно информировать в различных ситуациях, формирующихся при выполнении им оперативных функций;

- * знать особенности поведения, субкультуры криминально ориентированных лиц на территории и объекте деятельности;

- * обладает высоким уровнем общения, что позволяет установить доверительные отношения с различными категориями людей;

- * обладает способностью анализировать и точно оценивать значимость полученной информации.

Эти качества позволяют оперативному работнику преодолеть негативное отношение со стороны некоторых лиц к себе и сотрудничеству с органами оперативно-розыскной деятельности в деле борьбы с преступностью, перевести его в нейтральное, а затем в положительное положение и установить взаимные деловые отношения.

Оперативные сотрудники принимают ряд мер, чтобы скрыть истинный характер взаимоотношений между лицом и органом, ведущим оперативно-розыскную деятельность, и обучают лиц, с которыми они сотрудничают, подпольным мерам. Это могут быть следующие меры: использование специальных мест, условий и способов для организации их включения в уголовные составы; встречи и предоставление полученной оперативной информации, а также другие меры, предусмотренные ведомственными нормативными актами Республики Казахстан.

Закон запрещает представлению заведомо ложных сведений лицам, оказывающим содействие органам. В связи с этим сотрудники оперативного подразделения обучают лиц, оказывающих конфиденциальную помощь, методам выполнения поручений, а также правильному правовому распознаванию этих ситуаций. Для этой цели они:

- * проверяет правильность понимания задачи и способа ее выполнения;

- * дает указания о способах и методах решения поставленной задачи;

- * контролирует темп выполнения задания, правильность действий и дисциплины;

- * информирует секретных помощников об экстренной ситуации;

- * определяет порядок взаимодействия;

- * проверяет полноту и достоверность сообщаемых сведений.

При возникновении каких-либо недостатков определяется их причина и принимаются меры по их устранению. При необходимости могут проводиться специальные занятия с секретными помощниками Об основах права, формах и методах секретного содействия и т.д.

Тайное сотрудничество между органом, ведущим общую оперативно-розыскную деятельность, и лицом, оказывающим содействие, носит разный характер.

Во-первых, цели привлечения граждан к тайному сотрудничеству могут быть разными. Одни привлекаются для подготовки оперативно-розыскных мероприятий, а другие-для непосредственного участия в их реализации. Первые выбираются из числа специалистов, обладающих знаниями в различных областях науки, техники, экономики, а также из числа лиц, имеющих доступ к нужным местам (объектам) для подготовки к проведению оперативно-розыскных мероприятий.

Во-вторых, как уже упоминалось, тайное сотрудничество может быть краткосрочным или долгосрочным (постоянным). Т. е. достаточно постоянное содействие в подготовке или проведении ряда оперативно-розыскных мероприятий, обеспечивающих реализацию конкретных разовых, не длительных по времени задач или долгосрочных оперативных задач.

Различается и форма секретного сотрудничества: с контрактом либо без контракта. Тайное сотрудничество граждан с контрактом-это когда свобода граждан о тайном сотрудничестве закрепляется в виде письменного контракта. Эти лица по поручению оперативных подразделений активно выполняют разведывательно-поисковую деятельность. Форма контракта содействия предусматривает обязательное заключение договора о сотрудничестве, в котором прописываются специальные условия и условия сотрудничества, а также права и обязанности сторон.

Следует еще раз подчеркнуть, что обязанность хранить в тайне сведения, полученные в ходе подготовки и проведения оперативно-розыскных мероприятий, является неотъемлемым условием отношения граждан к секретности с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственных секретах» [4] к государственным секретам в сфере разведывательной, контрразведывательной, оперативно-розыскной деятельности и иных услуг относятся:

- * сведения, раскрывающие силы, средства, источники, методы, планы, состояние, организацию, результаты разведывательной, контрразведывательной деятельности, а также результаты оперативно-розыскной деятельности как фактические данные, имеющие значение для правильного разрешения уголовного дела, не использованного в уголовном процессе. Данные о финансировании разведывательной, контрразведывательной, оперативно-розыскной деятельности, если они раскрывают указанные сведения;

- * сведения, раскрывающие принадлежность конкретных лиц к кадровому составу разведывательных, контрразведывательных органов Республики Казахстан;

- * сведения о лицах, оказывающих (оказывающих) секретную помощь органам Республики Казахстан, осуществляющим разведывательную деятельность;

- * сведения, раскрывающие состояние и результаты оперативно-мобилизационных работ, проводимых в сфере внешней разведки;

- * Сведения о лицах, работающих (работавших) на конфиденциальной основе с органами Республики Казахстан, осуществляющими контрразведывательную или оперативно-розыскную деятельность;

- * сведения, раскрывающие состояние, результаты, а также меры оперативно-мобилизационной работы;

- * сведения, раскрывающие силы, средства, методы, планы, состояние и результаты деятельности органов радиоэлектронной разведки, средств связи, а также данные о финансировании данной деятельности, если эти данные раскрывают указанные сведения;

- * Сведения, раскрывающие силы, средства, методы, планы или результаты разведывательной, контрразведывательной, оперативно-розыскной деятельности Пограничной службы Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, а также данные о финансировании данной деятельности, если эти данные раскрывают указанные сведения;

- * Сведения о лицах, работающих (работавших) на конфиденциальной основе с подразделениями Пограничной службы Комитета национальной безопасности Республики Казахстан, осуществляющими разведывательную, контрразведывательную или оперативно-розыскную деятельность;

- * сведения о президентских, правительственных или иных специальных системах связи и видов информации, государственных шифрах, кодах, методах или средствах их анализа, средствах кодирования, засекречивания;

- * Сведения об организации, силах, средствах и методах обеспечения безопасности Президента Республики Казахстан и членов его семьи, о состоянии здоровья и личной жизни Президента Республики Казахстан и членов его семьи;

- * сведения, раскрывающие организацию, силы, средства или методы

- обеспечения безопасности других охраняемых лиц высших органов власти и управления;
- * сведения, раскрывающие силы, средства и методы подразделений по борьбе с организованной преступностью • а также проводимые ими оперативно-розыскные и оперативно-технические мероприятия;
 - * сведения, раскрывающие принадлежность конкретных лиц к кадровому составу оперативных подразделений уголовно-исполнительной системы, таможенных и налоговых органов, а также органов внутренних дел;
 - * Сведения, раскрывающие силы, средства и методы расследования по уголовным делам, затрагивающим интересы безопасности Республики Казахстан;
 - * сведения, раскрывающие организацию или фактическое состояние защиты государственных секретов;
 - * сведения, раскрывающие планируемые и (или) проводимые мероприятия по защите информации от несанкционированного получения, иностранной технической разведки и пропуски по техническим каналам;
 - * сведения о сотрудниках подразделений специального назначения, лицах, участвующих и (или) способствующих проведению антитеррористической операции, выявлению, предупреждению, пресечению и раскрытию акта терроризма, и о членах семей указанных лиц.

Данные сведения подлежат рассекречиванию только на основании постановления руководителя органа, осуществляющего оперативно-розыскную деятельность.

Всесторонний анализ и обобщение опыта органов, ведущих оперативно-розыскную деятельность, привлечение граждан к секретному сотрудничеству свидетельствует о соответствии требованиям целесообразности, целесообразности и Свободы [5, с. 146]. Предлагаемые цели должны быть актуальными, достаточно сложными по характеру и долгосрочными. Например, необходимость оперативного внедрения в глубоко скрытые преступные группировки, совершившие особо опасные, замаскированные преступления (кража, грабеж, разбойное нападение, преступления в сфере экономики). Каждое подтягивание следует проводить только тогда, когда острое необходимо, целенаправленно.

В связи с этим для принятия решения о привлечении к секретному сотрудничеству должна проводиться конфликтная информационно-аналитическая работа:

- ✓ получение информации, ее анализ и оценка состояния оперативной обстановки (оценка состояния преступности: ее динамики, структуры, степени общественной опасности, состава лиц, совершающих преступление, их преступного опыта, социального положения и др.);
- ✓ формирование задач, решаемых в сфере борьбы с преступностью;
- ✓ сбор и анализ сведений о преступной среде, в которой ведется разведывательно-поисковая деятельность;
- ✓ получение сведений, характеризующих личность привлекаемого (социальные и психофизиологические качества – наличие реальных возможностей для оказания конфиденциальной помощи-профессия, должностное положение, бытовое положение преступников, их привычки, жаргон, роль в преступной среде, судимость и др.).

Список использованной литературы:

1 Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности» / информационная система «Параграф»: <http://online.zakon.kz>.

2 Ахкубеков Л.Х. Правовое регулирование оперативно-розыскной деятельности за рубежом и использование ее результатов в уголовном процессе. – М., Российская криминологическая ассоциация, 1206.

3 Теория оперативно-розыскной деятельности: учебник / Под ред. К.К. Горяйнова, В.С. Овчинского, Г.Н. Синилова и др. – М.: Инфра-М, 2004. – 848 б.

4 1999 жылғы 15 наурыздағы № 349-І Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңы / «Параграф» ақпараттық жүйесі: <http://online.zakon.kz>.

5 Маркушин А.Г. Оперативно-розыскная деятельность: учебник для вузов. – М.: Изд-во Юрайт, – 399 б.

УДК 343.98

Нурмангалиева Айдана Нагызхановна
Университет «Туран-Астана»,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Научный руководитель: к.ю.н., доцент
Каженова А.С.

РОЗЫСК И РАСКРЫТИЕ В ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОМ ПРОЦЕССЕ

ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ПРОЦЕСІНДЕ ІЗДЕСТІРУ ЖӘНЕ АШУ

SEARCH AND DISCLOSURE IN THE OPERATIONAL SEARCH PROCESS

Аннотация. Розыск скрывшихся лиц начинается с проведения первоначальных проверочных и поисковых мероприятий, направленных на обнаружение и физическое задержание разыскиваемых. В зависимости от категории разыскиваемых и обстоятельств их сокрытия от правоохранительных органов первоначальные мероприятия по розыску могут осуществляться в безотлагательном либо обычном порядке. Правоохранительные органы обязаны безотлагательно реагировать на информацию, содержащую данные о побегах задержанных, арестованных и осужденных из следствия и суда.

Ключевые слова. Розыск, задержание разыскиваемых, правоохранительные органы, о побегах задержанных, арестованных и осужденных из следствия и суда.

Аннотация. Жасырын адамдарды іздестіру іздестірілгендерді табуға және физикалық ұстауға бағытталған бастапқы тексеру және іздеу іс-шараларын жүргізуден басталады. Іздестірілетіндердің санатына және оларды құқық қорғау органдарынан жасырудың мән-жайларына байланысты іздестіру жөніндегі бастапқы іс-шаралар кідіріссіз не әдеттегі тәртіппен жүзеге асырылуы мүмкін. Құқық қорғау органдары тергеу мен соттан ұсталғандардың, қамауға алынғандардың және сотталғандардың қашқаны туралы деректерді қамтитын ақпаратқа кідіріссіз ден қоюға міндетті.

Кілтті сөздер. Тергеу мен соттан ұсталғандарды, қамауға алынғандарды және сотталғандарды іздестіру, ұстау, құқық қорғау органдары.

Annotation. The search for fugitives begins with the initial verification and search activities aimed at the detection and physical detention of the wanted. Depending on the category of wanted persons and the circumstances of their concealment from law enforcement agencies, initial search measures can be carried out urgently or in the usual manner. Law enforcement agencies are obliged to promptly respond to information containing data on the escapes of detainees, arrested and convicted persons from the investigation and court.

Keywords. Search, detention of the wanted, law enforcement agencies, about the escapes of detainees, arrested and convicted from the investigation and court.

Внесение ясности по вопросу о сущности раскрытия преступлений является предметом не только теоретических изысканий, но имеет и важное практическое значение. Однако до настоящего времени в юридической литературе осмыслению этого вопроса и поиску на него ответов уделяется недостаточно внимания, а существующие точки зрения не позволяют однозначно толковать понятие «раскрытие преступлений».

Вместе с тем, от того, как будет решен этот вопрос, в немалой степени зависит оценка такого показателя, как раскрываемость преступлений, который, не смотря на продолжающееся реформирование правоохранительных органов, по-прежнему является основным показателем их деятельности. А пока публикуемые в различных источниках официальные цифры, свидетельствующие о состоянии раскрываемости в РК, из года в год вызывают недоверие не только у общественности, но и специалистов.

Вместе с тем, следует заметить, что «подозрительные цифры» в отчетах правоохранительных органов не всегда появляются в результате усилий «выдать желаемое за действительное» со стороны их руководства. Подчас здесь кроется другая причина. Как представляется, она как раз и заключается в отсутствии единого подхода к определению понятия и содержания раскрытия преступлений, которое и в теории, и на практике понимается неоднозначно.

Вот, например, что пишет по этому поводу Строгович М.С.: «Есть несколько известных точек зрения по этому вопросу [1; 82]. Преступление раскрыто, когда установлено лицо, которое, по мнению правоохранительных органов, причастно к совершению преступления. Другая точка зрения заключается в том, что необходимо сформулировать обвинительный тезис в отношении конкретного лица – предъявить обвинение. В этом случае проявляется позиция государства. То есть государство, в лице уполномоченного лица, например, следователя, полагает, что именно этот конкретный человек совершил инкриминируемое ему деяние, следовательно, преступление раскрыто с точки зрения уполномоченного государством лица. И, наконец, суть последней правовой позиции в том, что никто не может быть признан виновным в совершении преступления, иначе, чем по приговору суда. Однако, возможен и оправдательный приговор, если в суде будет установлено, что лицо не совершало преступления, в котором оно обвинялось государством. Следовательно, действительный виновник государством не установлен и не привлечен к уголовной ответственности и, таким образом, преступление раскрытым считать нельзя до вступления приговора в законную силу.

Не вдаваясь с дискуссией по этому вопросу, отметим, что, на наш взгляд, в любой из уголовно-правовых наук должна быть сформулирована позиция по столь непростому вопросу через призму предмета, метода и объекта познания конкретной отрасли научного знания. Полагаем, что с точки зрения криминалистики было бы уместным определять раскрытие преступления в тот момент, когда следовая картина напрямую свидетельствует об участии в совершении преступления конкретного лица. Обобщение практики свидетельствует, что в этом случае, как правило, речь ведется о раскрытии преступления следственным путем. Полагаем, что в этом контексте криминалистику можно считать наукой о раскрытии преступлений. Если же причастность к конкретному преступлению установлена в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, то речь, как правило, идет о раскрытии преступления оперативным путем. Естественно, возможны и различные сочетания путей раскрытия преступления».

Немалую роль в отсутствии единообразия в понимании по этому вопросу играет и позиция законодателя.

Так, если Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР 1960 года «быстрое и полное раскрытие преступлений» относил к задачам советского уголовного судопроизводства, то в настоящее время в уголовно-процессуальном законодательстве РК о такой задаче уже не упоминается. Анализ действующего законодательства позволяет сделать вывод, что раскрытие преступлений считается одной из приоритетных задач лишь оперативно-розыскной деятельности, предусмотренной статьей 2 Закона от 15.09.1994 № 154-ЗАКОН РК «Об оперативно-розыскной деятельности».

Исходя из этого, становится понятным, почему вопрос о сущности «раскрытия преступлений» в юридической науке и на практике до сих пор остается не решенным.

Ученые в области уголовного процесса не занимаются этой проблемой. Одни потому, что «раскрытие преступлений» не является «предметом» данной науки, в связи с

отсутствием такового среди задач уголовного судопроизводства. Другие, например, в Л.М. Володина и М.С. Строгович, лишь констатируют, что раскрытие преступлений является задачей органов предварительного расследования, не определяя его понятия и содержания.

Криминалисты, как это было отмечено выше, в большинстве своем лишь высказывают мнение, что криминалистику в какой-то мере можно считать «наукой о раскрытии преступлений», или, что одним из объектов криминалистической науки является деятельность правоохранительных органов по раскрытию преступлений. При этом в учебниках по криминалистике, за редким исключением, не делается даже попытки объяснить это понятие и раскрыть его содержание.

По-другому дело обстоит в научных кругах специалистов в области оперативно-розыскной деятельности. Однако проведенный нами анализ источников по этой теме показал, что и здесь единого определения понятия и понимания содержания деятельности по раскрытию преступлений нет.

В одном из первых комментариев к Закону об ОРД, разъясняя положение его второй части, Ю.Ф. Кваша и М.П. Смирнов дали такое определение раскрытию преступлений: «Раскрытие преступлений...- это ...деятельность...по обнаружению и пресечению подготавливаемых либо совершенных преступлений, установлению лиц их совершивших...». Следует отметить, что более запутанного определения рассматриваемого вида деятельности нам в изученной литературе не встретилось.

Во-первых, раскрыть можно только уже совершенное преступление, тогда как пресечь - совершаемое (неоконченное). Пресечение преступлений по смыслу части 2 Закона об ОРД – это вид деятельности, который не охватывается раскрытием.

Во-вторых, обнаружение преступлений - это согласно той же нормы закона есть не что иное, как их выявление, которое, наряду с пресечением рассматривается законодателем как отдельный вид деятельности оперативно-розыскных органов.

Кроме того, если буквально толковать закон, то необходимо обратить внимание, что в нем все эти направления перечисляются через запятую, а также соединительный союз «и», как взаимосвязанные, но имеющие различное значение, частные задачи: «выявление, предупреждение, пресечение и раскрытие».

Однако есть и другие точки зрения относительно определения понятия и содержания раскрытия преступлений.

Так, авторы одного из учебников по оперативно розыскной деятельности, что одной из задач оперативно-розыскной деятельности является раскрытие преступлений-инцидентов, когда их факт совершения общеизвестен, однако виновные в содеянном остаются не распознанными. По их мнению, здесь нужно вести речь об одной из модификаций оперативно-розыскного процесса, охватывающей две стадии:

- ✓ реагирование оперативного подразделения на ставшие ему известными сведения об инциденте в форме оперативного поиска виновного по «горячим следам»;
- ✓ оперативную поверку собранных в ходе вышеуказанного оперативного поиска подозреваемого сведений и розыске его по «холодным» следам.

С данной точкой зрения можно согласиться, но с оговоркой, На самом деле, и по «горячим», и по «холодным» следам осуществляется поиск человека, которого еще никто не признавал «виновным» либо «подозреваемым», хотя бы потому, что на данный момент он еще не установлен.

Как видим, на самом деле речь идет лишь об установлении лица, которое может быть «заподозрено» в совершении преступления.

Однако, по Закону об ОРД это направление в работе оперативно-розыскных подразделений рассматривается как самостоятельная деятельность наряду с раскрытием преступления, а не является ее составной частью: «задачами оперативно-розыскной деятельности являются: выявление, предупреждение, пресечение и раскрытие

преступлений, а также выявление и установление лиц, их подготавливающих, совершающих или совершивших...»

Более четко, в отличие от цитированных выше авторов, понятие раскрытия преступлений и границы этой деятельности определяет А.А. Чувилев. [2; 64] Он, в частности, пишет: «Самым распространенным направлением деятельности оперативно-розыскных подразделений правоохранительных органов является раскрытие преступлений, то есть установление в ходе расследования возбужденного уголовного дела лиц, (лица) совершивших преступление. Указанная работа путем проведения ОРМ осуществляется с момента обнаружения преступления и возбуждения уголовного дела до момента установления преступника и предъявления ему обвинения в совершении преступления».

Однако и в данном случае автор допускает ошибку, не учитывая, что согласно статье 49 Конституции РК обвиняемый в совершении преступления считается невиновным, пока его виновность не будет установлена вступившим в законную силу приговором суда. На той стадии уголовного судопроизводства, о которой ведет речь уважаемый автор, виновность лица вступившим в законную силу приговором не установлена, следовательно, преступник еще не установлен, а, значит, преступление нельзя считать раскрытым.

Поскольку объем настоящего параграфа не позволяет осуществить более полный анализ состояния дискуссии по рассматриваемому вопросу, процитируем точку зрения, которая, на наш взгляд является наиболее правильной и отражающей действительную суть деятельности по раскрытию преступлений: «ОРД выступает вспомогательным средством, обеспечивающим раскрытие преступления, и потому, что для признания преступления раскрытым законодательством определена соответствующая юридическая процедура, гарантирующая установление истины по делу, исключающая привлечение к уголовной ответственности невиновных лиц, т.е. уголовный процесс... Соответственно, решение задачи ОРД по раскрытию преступления актуально, как до возбуждения уголовного дела, так и в процессе оперативно-розыскного обеспечения предварительного следствия».

Учитывая вышеизложенное, полагаем необходимым:

В Уголовно-процессуальном кодексе РК законодательно закрепить такую задачу уголовного судопроизводства, как полное раскрытие преступлений.

Внести поправки в действующий Закон «Об оперативно-розыскной деятельности», определив, что задачей оперативно-розыскной деятельности является не раскрытие преступлений, а обеспечение деятельности по раскрытию преступлений.

Из статьи 2 Закона об ОРД изъять упоминание о выявлении и установлении лиц, их подготавливающих, совершающих и совершивших преступления, как самостоятельной задаче оперативно-розыскной деятельности, поскольку эта деятельность является составной частью таких видов деятельности, как выявление, предупреждение, пресечение и обеспечение раскрытия преступлений.

В Уголовно-процессуальном кодексе РК закрепить понятие раскрытия преступлений, взяв за основу определение А.В. Осиповым: «Раскрытие преступлений представляет собой длящийся процесс от выявления самого факта совершенного преступления либо действий по уже известному (зарегистрированному преступлению, но совершенному в условиях неочевидности, когда предстоит установить лицо, его совершившее, и до момента судебного решения по делу» [3; 52].

В ходе изучения учебных дисциплин по криминалистике и теории оперативно-розыскной деятельности рассматривать вопросы криминалистического и оперативно-розыскного обеспечения раскрытия преступления, как вспомогательные инструменты обеспечения задачи уголовного судопроизводства, а не самостоятельной задачи, направленной лишь на выявление и установление лиц, совершивших преступление.

Список использованной литературы:

- 1 Строгович М.С. Курс уголовного процесса / М.С. Строгович. – М.: Проспект, 2015. – 451 с.
- 2 Чувилев А.А. Оперативно-розыскное право / А.А. Чувилев. – М.: Наука, 2015. – 499 с.
- 3 Осипов А.В. Вопросы соотношения уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности / А.В. Осипов. – М.: Проспект, 2015. – С. 106.

ӘӨЖ 342

Нұрхамитова Анелия Алтайбекқызы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының
УС ЮП 21-1 тобының студенті
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.м., аға оқытушы **Какимжанова Нургуль Туkenовна**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЙЛАУ ҚҰҚЫҒЫ

ИЗБИРАТЕЛЬНОЕ ПРАВО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ELECTORAL LAW IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Жалпы осы мақалада Қазақстан Республикасындағы Сайлау құқығы және жүйесі туралы, орталық сайлау комиссиясы, аумақтық сайлау комиссиясы және учаскілік сайлау комиссиясының сайлау алды жасалатын жұмыстары олардың міндеттері мен өкілеттіліктері туралы мәслені қарастыратын боламыз.

Кілтті сөздер. Сайлау құқығы, орталық сайлау комиссиясы, аумақтық сайлау комиссиясы, учаскілік сайлау комиссиясы, жалпыға бірдей белсенді сайлау құқығы, теңсайлау құқығы, төтесайлау құқығы, жанамасайлау құқығы, жасырындауыс беру.

Аннотация. В целом в данной статье мы рассмотрим вопросы об избирательном праве и системе в Республике Казахстан, о предвыборной работе Центральной избирательной комиссии, территориальной избирательной комиссии и участковой избирательной комиссии, об их обязанностях и полномочиях.

Ключевые слова. Избирательное право, центральная избирательная комиссия, территориальная избирательная комиссия, участковая избирательная комиссия, всеобщее активное избирательное право, равное избирательное право, прямое избирательное право, косвенное избирательное право, тайное голосование.

Annotation. In general, in this article we will consider questions about the electoral law and the system in the Republic of Kazakhstan, about the pre-election work of the Central Election Commission, the territorial election Commission and the precinct election commission, about their duties and powers.

Keywords. Electoral law, central election commission, territorial election commission, precinct election commission, universal active suffrage, equal suffrage, direct suffrage, indirect suffrage, secret ballot.

Конституциялық құқықтың институттарының бірі болып сайлау құқығы болып табылады. Қазақстан Республикасының сайлау құқығы түсінігіне Қазақстан Республикасы Президентін, Қазақстан Республикасының Парламент Сенаты мен Мәжілісінің депутаттарын, маслихаттар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының депутаттарын сайлауға Қазақстан Республикасы азаматтарының қатысу құқығына негізделген, сайлауды ұйымдастыру мен өткізу тәртібін бекітетін және реттейтін конституциялық-құқықтық

нормалардың жиынтығы жатады. Сайлау құқығының ең басты қайнар көздері болып «Қазақстан Республикасының Конституциясы» және 1995 жылы 28 қыркүйек қабылданған «Қазақстан Республикасындағы Сайлау туралы» Заңы болып табылады. ҚР Конституциясының 33-бабында ҚР азаматтарының сайлау құқығы туралы көрсетіліп кеткен: «Қазақстан Республикасы азаматтарының тікелей және өз өкілдері арқылы мемлекет ісін басқаруға қатысуға, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына тікелей өзі жүгінуге, сондай-ақ жеке және ұжымдық өтініштер жолдауға құқығы бар. Республика азаматтарының мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын сайлауға және оларға сайлануға, сондай-ақ республикалық референдумға қатысуға құқығы бар. Сот іс-әрекетке қабілетсіз деп таныған, сондай-ақ сот үкімі бойынша бас бостандығынан айыру орындарында отырған азаматтардың сайлауға және сайлануға, республикалық референдумға қатысуға құқығы жоқ».[1]

Қазақстан Республикасындағы сайлау ҚР азаматының сайлау және сайлану құқығын еркін жүзеге асыруына негізделеді.

Сайлау құқығы принциптері болып мыналар табылады:

1) Республика Президентін, Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттарының депутаттарын, аудандық маңызы бар қалалар, ауылдар, кенттер, ауылдық округтер әкімдерін, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлау жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру жағдайында өткізіледі.

Жалпыға бірдей белсенді сайлау құқығы- Республиканың он сегіз жасқа жеткен азаматтарының тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне немесе кез келген өзге жағдаяттарға қарамастан, сайлауда дауыс беруге қатысу құқығы.

Теңсайлау құқығы- деп сайлаушылар Президентті, Парламент Мәжілісі мен мәслихаттардың партиялық тізімдер бойынша сайланатын депутаттарын сайлауға, сондай-ақ аудандық маңызы бар қалалар, ауылдар, кенттер, ауылдық округтер әкімдерін сайлауға тең негіздерде қатысады әрі олардың әрқайсысының бір сайлау бюллетеніне тиісінше бір дауысы болады. Сайлаушылар Республиканың өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауға тең негіздерде қатысады әрі олардың әрқайсысының тең дауыс саны болады. Кандидаттардың сайлауға тең құқықтармен және шарттармен қатысуына кепілдік беріледі.

Төте сайлау құқығы - республика Президентін, Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттарының депутаттарын, аудандық маңызы бар қалалар, ауылдар, кенттер, ауылдық округтер әкімдерін, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін азаматтар тікелей сайлайды.

2) Республика Парламенті Сенатының депутаттарын сайлау жанама сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру жағдайында өткізіледі.

Жанама сайлау құқығы - Парламент Сенатының депутаттарын сайлауға таңдаушылар - мәслихаттардың депутаты болып табылатын Республика азаматтары қатысады. Таңдаушылар Сенат депутаттарын сайлауға тең негіздерде қатысады әрі олардың әрқайсысының Сенат депутатын сайлаған кезде бір дауысы болады.

Жасырын дауыс беру. Республика Президентін, Парламентінің және мәслихаттарының депутаттарын, аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ әкімін, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін сайлауда жасырын дауыс беріледі әрі сайлаушылардың еркін білдіруіне қандай да болсын бақылау жасау мүмкіндігіне жол берілмейді.

3) Республика азаматтарының сайлауға қатысуы ерікті болып табылады. Азаматты сайлауға қатысуға немесе қатыспауға мәжбүрлеуге, сондай-ақ оның еркін білдіруді шектеуге ешкімнің де құқығы жоқ.

Қазақстан Республикасында сайлауды әзірлеу мен өткізуді ұйымдастыратын мемлекеттік сайлау органдары сайлау комиссиялары болып табылады. Қазақстан Республикасының Сайлау комиссиялары:

1. Республиканың Орталық сайлау комиссиясы;
2. аумақтық сайлау комиссиялары;
3. учаскелік сайлау комиссиялары.

Сайлау комиссияларының өкілеттік мерзімі бес жылдық ұрайды.

Орталық сайлау комиссиясы Республика

сайлау комиссияларының біртұтас жүйесіне басшылық етеді және тұрақты жұмыс істейтін орган болып табылады.

Орталық сайлау комиссиясы комиссияның Төрағасынан және алты мүшесінен тұрады.

Орталық сайлау комиссиясы Төрағасының орынбасары мен хатшысы комиссияның отырысында сайланады. Орталық сайлау комиссиясының өз аппараты болады.

Орталық сайлау комиссиясының қарамағында ведомстволық бағынысты ұйымдары болады,

олардың функциясына аумақтық сайлау комиссияларының ұйымдастырушылық қызметіне және әрдемдесу және оның сайлау қызметінде ақпараттық-

коммуникациялық инфрақұрылым объектілерін, интернет-ресурсты құруды, дамытуды, енгізуді, қолдап отыруды, оларға әкімшілік жүргізуді, пайдалануды және жүйелік-техникалық қызмет көрсетуді қамтамасыз ету, сондай-ақ материалдық-техникалық қамтамасыз етуді қамтамасыз етеді. Орталық сайлау комиссиясы мен оның аппаратын ұстауға жұмсалатын шығыстар республикалық бюджеттен қаржыландырылады.

Орталық сайлау комиссиясы Республиканың аумағында сайлау туралы заңдардың атқарылуына бақылауды жүзеге асырады, олардың бірінің қолданылуын қамтамасыз етеді және өзінің құзыретіне шегінде бүкіл Республика аумағында міндетті шешімдер қабылдайды.

Президент пен Парламент Мәжіліс депутатының сайлауын әзірлеу мен өткізуді ұйымдастырады, сонымен қатар Парламент Сенаты депутатының сайлауын ұйымдастыру мен өткізуге басшылық етеді және де басқа өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Аумақтық сайлау комиссиялары облыстық (республикалық маңызы бар қалалар және Республика астанасы), аудандық, қалалық, қаладағы аудандық сайлау комиссиялары аумақтық сайлау комиссиялары болып табылады.

Аумақтық сайлау комиссиялары: 1) Президент, Парламент және мәслихат депутаттарының, аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ әкімінің, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелерінің сайлауын ұйымдастыруды және өткізуді қамтамасыз етеді ;2) жеті адамнан құрылады.

Президентті, Парламент, мәслихат депутаттарын және аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ әкімін сайлау жөніндегі аумақтық сайлау комиссияларының құрамы сайлау ағайындалғаннан немесе жарияланғаннан кейін – он күннен кешіктірілмей, ал өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүшелерін сайлау жөніндегі аумақтық сайлау комиссияларының құрамы жеті күннен кешіктірілмей бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. 1995 жылғы 28 қыркүйекте қабылданған Қазақстан Республикасының Сайлау құқығы.

АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ В ВУЗ-е

БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІН ЖОО-на БЕЙІМДЕЛУІ

ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO THE UNIVERSITY

Аннотация. Адаптация представляет собой сложный психофизиологический процесс, который сопровождается значительным напряжением систем организма обучающихся. И от адаптации зависит дальнейшая успешная деятельность студентов. Успешное прохождение адаптации в дальнейшем благоприятно скажется на обучении.

Ключевые слова. Адаптация, студент-первокурсник, мотив, университет, вузовское обучение.

Аннотация. Бейімделу-бұл күрделі психофизиологиялық процесс, ол білім алушылардың дене жүйелерінің айтарлықтай шиеленісімен бірге жүреді. Студенттердің одан әрі табысты қызметі бейімделуге байланысты. Болашақта бейімделуден сәтті өту оқуға жағымды әсер етеді.

Кілт сөздер. Бейімделу, бірінші курс студенті, мотив, университет, жоғары оқу орны.

Annotation. Adaptation is a complex psychophysiological process, which is accompanied by a significant strain on the body systems of students. And the further successful activity of students depends on adaptation. Successful adaptation in the future will have a positive impact on learning.

Keywords. Adaptation, first-year student, motive, university, university education.

Одной из общетеоретических проблем высшей школы является проблема адаптации студентов к условиям обучения в ВУЗ-е. Во многом их адаптация на первом курсе обучения в вузе играет огромную роль в формировании будущих специалистов, компетентных в своей области. Адаптация к новой системе – сложный и трудоемкий процесс, так как перед обучающимися встают новые цели и задачи, с которыми они не были знакомы во время учебы в школе. Адаптация в данном контексте определяется как многогранный процесс активизации социально-биологических резервов молодежи, находящихся на этапе развития и становления, и в связи с этим требующий повышенного внимания педагога к первокурсникам, необходимость их психолого-педагогической поддержки. в условиях высшего образования. Для выявления особенностей адаптации студентов первого курса необходимо уточнить понимание термина в психолого-педагогической науке. Адаптация – совокупность психологических и физиологических реакций организма, лежащих в основе приспособления его к окружающим условиям, направленных на сохранение относительного постоянства его внутренней среды, при котором происходит социальное взаимодействие ин

дивида, социальной группы и социальной среды [1]. Существует множество определений феномена адаптации. В целом адаптация описывается как приспособление, необходимое для адекватного проживания в меняющихся условиях, а также процесс интеграции личности в новую социальную среду, овладения особенностями новых ситуаций.

Проблема адаптации студентов к системе высшего образования является актуальной темой. Каждый проходит несколько этапов адаптации в своей жизни. Первый «адаптационный опыт» он получает в группе детского сада, затем в первом классе школы. Следующей «конфликтной точкой» становится переход из начальной школы в среднюю, и, наконец, наступает момент профессионального самоопределения. Сложность адаптации при переходе от общего образования к профессиональному связана не только с изменением социальной среды, но и с необходимостью принятия решений, появлением тревожности за правильность самоопределения. С первого курса недавние школьники вынуждены приспосабливаться к необычным для себя условиям, новой роли студента [2, с.180]. Согласно закону «Об образовании» Республики Казахстан студент - лицо, обучающееся в организации образования, реализующей образовательные программы технического и профессионального, послесреднего и высшего образования [3]. В системе вузовского обучения происходит усложнение взаимоотношений в коллективе [4, с.230], повышаются требования, предъявляемые педагогом к личности. Таким образом адаптация к студенческой жизни - это процесс, протекающий по-разному у студентов, имеющих разный социальный уровень, личностные особенности, национальность, регион проживания, тип семейного воспитания и многое другое [5, с.20]. Успешная адаптация способствует быстрой адаптации студентов к новым для них требованиям и стилям обучения, выстраиванию позитивных взаимоотношений с преподавателями и однокурсниками, актуализации мотивов самореализации в творческой, общественно значимой работе, спорте, научной деятельности студентов.

Различные аспекты процесса адаптации студентов к вузовскому обучению изучались многими учеными. Так, Л. Рейсберг (2000) уделял особое внимание студенческому стрессу. Л.А. Колмогорова (2008) выявила особенности адаптации и мотивации обучения первокурсников к различным видам профессионального самоопределения. Специфику социально-психологической адаптации студентов рассматривают Б.Г. Мещеряков и Г.И. Соболев (2010), О.Н. Долгова (2014), А.А. Кузьмишкин (2014). Г.Ю. Авдиенко (2007) показал влияние психологической помощи в виде психологического консультирования студентов в начальный период их обучения на успешность их адаптации в вузовской среде. Л.А. Антипова (2008) описала педагогические технологии, способствующие успешной адаптации студентов к вузовскому обучению. Значение конкретных технологий и учебных предметов в содействии успешной адаптации первокурсников показали А.А. Карабанов, А.Н. Погорелко, Е.А. Ильин (2010), А.Ю. Лахтин (2014). Ю.И. Толстых (2011) разработали критерии оценки адаптации первокурсников вуза.

Выделяют три блока факторов, влияющих на адаптацию к обучению в вузе: социологический, психологический и педагогический.

К социологическим факторам относятся возраст учащегося, его социальное происхождение и тип учебного заведения, которое он окончил.

Психологический блок включает индивидуально-психологические, социально-психологические факторы: интеллект, направленность, личностный адаптационный потенциал, положение в группе.

Педагогический блок факторов, влияющих на адаптацию, включает уровень педагогического мастерства, организацию среды, материально-техническую базу.

- «Казалось бы, все волнения по поводу поступления окончены, все определились по направлениям подготовки. Однако возникают новые события, которые потребуют от студентов-первокурсников «включения в реальность самостоятельности». Для одних это переезд в другой город, для других – адаптация в общежитии и к правилам учебы в вузе, и для всех – знакомство с преподавателями и сокурсниками. Все это, несомненно, вызывает «бурю эмоций». Как же с этим справиться?»

- С точки зрения психологии, адаптация предполагает адекватное функционирование организма в измененных условиях с учетом личностных

характеристик человека. Находиться в процессе адаптации — значит выйти из тех условий, к которым привык человек, к реальности. Если задуматься, нам постоянно приходится адаптироваться к новым условиям (так как просто нет двух одинаковых дней или событий), поэтому человек всегда испытывает небольшой стресс, который решается при помощи мотивации и страхов. Поэтому надо просто настроиться на позитивное познание окружающего мира, а не воспринимать события как угрожающие.

- Для этого себе важно ответить на три главных вопроса:
- 1. Зачем я пришел учиться?
- 2. Чего хочу достичь?
- 3. Как буду осуществлять поставленные цели?
- В голове выстраивается некий план. Если грамотно сформулировать ответы в собственном сознании, то процесс адаптации можно считать полностью завершенным.
- Адаптироваться можно в любом коллективе, главное – найти правильный подход к новому окружению, занять определенную социальную позицию в студенческом сообществе и продемонстрировать всю свою коммуникабельность. Тогда и учеба в вузе покажется лучшим временем вашей жизни в компании лучших друзей, которые потом могут стать вашими коллегами в профессии.
- Итак, подведем итог – пошаговая схема к действию:
- Познакомиться со своими сокурсниками.
- Наладить контакт с преподавателями, писать конспекты, активно участвовать в обсуждении темы предмета и демонстрировать заинтересованность учебой.
- Участвовать во всех организационных мероприятиях, расширяя круг новых знакомств.
- Поддерживать хорошие отношения с куратором группы, который по необходимости поможет решить любую проблему и ответит даже на самые каверзные вопросы по теме и не только.
- Выделить круг единомышленников, с которыми в будущем будет комфортно и легко общаться, после чего ненавязчиво идти на сближение.
- Выступать инициатором общения с сокурсниками, уметь идти на компромиссы в общении.
- Виды адаптации студентов-первокурсников в колледже и вузе
-
- Психологи выделяют целую систему адаптации первокурсников. Она бывает четырех видов:
- Организационная. Этот вид адаптации предполагает изменение условий обучения и жизни, режима дня, методов преподавания, правил поведения в учебном заведении, повышенную нагрузку. Такой вид адаптации проходит нелегко. Потому что студенческая жизнь совсем не похожа на школьную. Со временем, когда студент привык к новому расписанию, преподавателям, окружению, организационная адаптация отходит на второй план.
- Деятельностная. Этот вид адаптации проходит параллельно с организационной. Во время деятельностной адаптации студент знакомится с новыми предметами, привыкает к новому статусу (студент), усваивает свои новые права и обязанности.
- Профессиональная. Обычно, такой вид адаптации начинается у студентов во время прохождения производственной и преддипломной практики. Студент изучает свое выбранное направление изнутри, а не только в теории. Знакомится со своими обязанностями, ответственностью, повседневными задачами. Первокурсники проходят этот вид адаптации формально, когда на занятиях рассказывают, чем им предстоит заниматься.
- Социально-психологическая. Психологи говорят, что это самый трудный вид адаптации. Иногда даже специалист не может предугадать, как поведет себя

конкретный человек в период адаптации к новым условиям. Социальная и психологическая адаптация первокурсников предполагает установление новых личных и деловых связей, завоевание доверия и расположения со стороны студентов и преподавателей

Список использованной литературы:

1. Л. Б. Хенди. Как студенты адаптируются к жизни в университете. Британское психологическое общество. - 2013. С. 67-86.
2. Антипова Л.А. Педагогические технологии успешной адаптации личности студента в процессе обучения в вузе // Казанский педагогический журнал. - 2012. - № 2. – С. 180.
3. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 03.05.22 г. № 118-VII
4. Виноградова А.А. Адаптация студентов младших курсов к обучению в вузе // Образование и наука. Известия Уральского отделения Российской академии образования. - 2013. - № 3. – С. 230.
5. Орехова, Е.Ю., Педагогические условия активизации процесса адаптации студентов младших курсов к вузу (на примере студентов коренных малочисленных народов севера, ханты и манси): автореф, дисс. канд. пед. н./Е.Ю. Орехова. – Рязань. – 2006. -24с

ӘӨЖ 340.142

Өмірбек Ердаулет Өмірбекұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент **Карипова А.И.**

ПРЕЦЕДЕНТТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҢ БАСҚА НЫСАНДАРЫМЕН АРАҚАТЫНАСЫ

СООТНОШЕНИЕ ПРЕЦЕДЕНТА С ДРУГИМИ ФОРМАМИ ПРАВА

CORRELATION OF PRECEDENT WITH OTHER FORMS OF LAW

Аннотация. Бірқатар елдердің құқық нысандары арасында маңызды орынды құқықтық прецедент алады. Құлдық заңмен де танымал бола отырып, прецедент белгілі бір әрекетті немесе мәселені шешуді білдіреді, ол кейіннен ұқсас жағдайларда жеңіл стандарт, үлгі ретінде қарастырылады.

Құқықтық прецедент-бұл басқа ұқсас істерді шешу кезінде ереже ретінде қабылданатын нақты іс бойынша мемлекет органының шешіміне нормативтік күш беру.

Кілттіі сөздер. Құқықтық прецедент, мемлекеттер, халықаралық құқық, заң, романо-герман құқығы.

Аннотация. Важнейшее место среди форм права ряда стран занимает правовой прецедент. Будучи известен еще рабовладельческому праву, прецедент представляет собой определенное действие или решение вопроса, которое впоследствии, при аналогичных обстоятельствах, рассматривается как легкий эталон, образец.

Правовой прецедент - это придания нормативной силы решению органа государства по конкретному делу, которое принимается за правило при разрешении других аналогичных дел.

Ключевые слова. Правовой прецедент, государства, международное право, закон , романо-германское право.

Annotation. The most important place among the forms of law in a number of countries is occupied by a legal precedent. Being known to slaveholding law, a precedent is a certain action or solution of an issue, which later, under similar circumstances, is considered as an easy standard, a model.

A legal precedent is giving normative force to a decision of a State body on a specific case, which is taken as a rule when resolving other similar cases.

Keywords. Legal precedent, states, international law, law, Romano-Germanic law.

Заңның қайнар көзі ретінде құқықтық прецеденттің сипатын анықтау үшін оның баяу, бірақ тұрақты эволюциясын ескеру қажет. Прецедент жеткілікті «ескі» көздерге жатады. Жасы бойынша ол заңды әдет-ғұрыппен сәтті бәсекелеседі, бұл көбінесе олардың арасындағы шатасуға әкеледі.

Құқықтық әдет-бұл бірнеше рет қайталануға байланысты әдетке айналатын, ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, мемлекеттің мәжбүрлі күшімен (заңдармен немесе Басқару органдарының басқа да құқықтық актілерімен) қорғалатын мінез-құлық ережесі.

Құқықтық прецедент әдеттегі құқықтың бөлігі ретінде қарастырылады. Прецеденттің әдет-ғұрыпқа сыртқы ұқсастығы олардың негізінен уақыт өте келе сол позицияны бірнеше рет қайталау арқылы жасалатындығына негізделген.

Бірақ басқа аспект бар. Қалыптасқан сот практикасы әдет-ғұрыптарды көп қабылдады, бұл оның әдетте заңды сипаты туралы айтуға мүмкіндік берді. Ұқсас көрініс континенталды Еуропа елдерінде де байқалды, онда «сот құқығы» әдеттегі құқықтың бір түрі ретінде қарастырылды. Француз талдаушысы Р. Давид мұны «әдет-ғұрыптарды заңның негізі деп танумен сипатталатын Тарихи құқық мектебінің әсері, ал заңгерлер әділеттіліктің жалпы идеясының аудармашылары» деп түсіндірді [1]. Сот прецеденті тұжырымдамасы XIX ғасырға дейін түпкілікті сипатқа ие болғандықтан оның тәуелсіздігіне күмән жоқ. Сонымен қатар, ол үлкен заңды күшке ие бола отырып, заңды әдет-ғұрыпқа бағынады.

Заң мен прецеденттің өзара іс-қимылы қалай қалыптасады? Заңға қатысты прецедент «бағынышты». Бұл, атап айтқанда, Р.Крос атап өткендей, «сот шешімінің күші заңмен жойылуы мүмкін» және «соттар оны тиісті тәртіппен қабылданған деп санаған кезде заң актісіне күш беруге міндетті деп санайды» [2].

Даму тарихын ағылшын құқығын ұсынуға болады, қалай күресті статутного және прецедентного құқық. Буржуазиялық революция басталған кезде ағылшын құқығы негізінен іс болды. Нақты істерді қарау кезінде судьялар құқық нормаларын ғана емес, сонымен бірге жалпы құқықтық қағидаларды да белгіледі. Ағылшын құқығының негіздері осылайша сот шешімдерінде қаланды. Бұл ағылшын заңының ережесінің ерекшелігін анықтайды. XVIII-XIX ғғ. заң құқығының негізгі мәні заңдағы олқылықтарды прецедентпен толтыру, сондай-ақ оның ескірген ережелерін жою болып табылатын теория кең таралды. Парламенттің актілері сот практикасына бейімделді, іс жүргізу құқығымен белгіленген принциптерге негізделді. Мұның бәрі буржуазиялық нормалар киінген ескі феодалдық құқықтың формаларын сақтауға ықпал етті. «Ағылшын құқығы, - деп жазды Ф. Энгельс, - капиталистік қоғамның варварлық-феодалдық диалектілердегі экономикалық қатынастарын білдіруді жалғастыруда» [3].

«Заң прецедентті алып тастай алады» ережесінен ереже прецеденттен жоғары деген тұжырым жасауға болмайды. Шындығында, заң мен прецедент құқық нысаны ретінде тығыз байланысты. Мысалы, қылмыстық заңда қылмыстардың көпшілігі заңда қарастырылған, бірақ іс жүргізу құқығында қарастырылған (сатқындық туралы хабарламау, кісі өлтірудің әртүрлі түрлері).

Адамның заңмен немесе прецедентпен көзделген қылмысты жасауы, осылайша, англо-саксондық құқық жүйесі бар елдерде бірдей құқықтық салдарға ие. Ұқсас құбылыс құқықтың басқа салаларында да бар. Мысалы, келісім-шарт нысанын немесе оны тіркеу ережелерін бұзу салдарынан заңды заң бойынша заңсыз деп танылуы мүмкін. Шарт, егер

ол қасақана қылмыс жасауды мақсат етсе немесе мемлекетке басқа елдермен қарым-қатынасында зиян келтірсе, іс жүргізу құқығының ережелері бойынша да жарамсыз деп танылуы мүмкін. Сондықтан ағылшын құқығының кез-келген институтын заң және іс жүргізу заңдарының жиынтығында қарастыру қажет. Олардың өзара әрекеті күрделі негізде құрылады. Жаңа заң ескі заңның да, іс жүргізу құқығының да күшін жоя алады. Ескеру керек, бұл емес, әрқашан күшін жою прецедент заңына әкеледі, оның қолданысын тоқтату. Қолдану процесінде заң судьялардың түсіндіруіне ұшырайды. Англияда дәстүрлі түрде қабылданған заң «өмір сүре» бастайды, заңды тыйым немесе ықпал бола бастайды деп саналады. тек судья қолданған кезде [4].

Құқықтық прецеденттің заңға әсерін бағалау және оның әртүрлі құқықтық мектептердегі құқық жүйесіндегі орны әртүрлі.

Сонымен, прецедент-бұл Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Австралиядағы, Канададағы және басқа елдердегі құқық көздерінің бірі, ол жалпы құқық деп аталады, яғни заңның негізгі көзі прецедент қабылданатын құқықтық жүйе.

Француз Заңында және басқа да роман-германдық құқықтық жүйелерде прецедент әдетте екінші роль атқарады. Олар нақты оқиғалар емес, заңдардың заңды күші бар деп санайды. Әрине, сот шешімдері белгілі авторлыққа ие болуы мүмкін, бірақ оны тек төтенше жағдайларда, заң нормаларын бекіту ретінде қарау керек.

Айта кету керек, Англияда қазіргі уақытта заңды Заңның ережелерін нығайту нәтижесінде сот істерінің көпшілігі прецеденттер негізінде емес, заң негізінде шешіледі: мысалы, апелляциялық сотта және Ұлыбританияның лордтар палатасында қаралған 10 істің 9-ы. Бұл қазіргі уақытта «жалпы құқық» елдерінде судьялар негізінен ережелерді түсіндірумен айналысатындығын және олардың қызметі құқық қолданумен байланысты екенін көрсетеді.

Роман-германдық құқықтық мектептің құқықтық жүйелері Рим құқығы дәстүрлерінің сабақтастығын жариялап, «белсенді казуистикадан» бас тартып, заңның үстемдігін жариялады. Бірақ олар сот практикасының ұстанымдарының айтарлықтай күш-жігерін атап өтеді, егер шешім қабылдау кезінде заңда олқылық болса, судья заң шығарушы сияқты әрекет етуі керек.

Прецеденттің Роман-герман құқығының басқа көздерімен байланысы мен өзара әрекеттесуі туралы айта отырып, оның іліммен тікелей және кері байланысын елемеуге болмайды. Өйткені, соңғысының негізінде және әсерінен сот іс-әрекетін жүзеге асыру процесінде тек қалыптасып қана қоймай, прецедент дамиды. Өз кезегінде сот және әкімшілік прецедент негізінде, дәлірек айтқанда, прецедентті қалыптастыру және дамыту практикасын зерделеу және қорыту негізінде тиісті құқықтық доктрина құрылады және жетілдіріледі.

Прецеденттің доктринамен өзара байланысы мен өзара іс-қимылын және осы мәселедегі түсінбеушілікті қарастыру процесінде дәлсіздіктерді болдырмау үшін біз мынаны атап өтеміз: романо-германдық құқықтың көптеген елдерінде осы елдердің құқықтық көздер жүйелерінде доктрина маңызды орын алады және маңызды рөл атқарады, дегенмен ол прецедент сияқты ресми түрде заңның қайнар көзі ретінде танылмайды, және ол тек қолданыстағы және заңға әсер ететін екінші элемент ретінде қарастырылады.

Роман-герман құқығының көздерін талдауға арналған әдебиеттерде «доктрина» термині кең мағынада қолданылады, атап айтқанда: А) ілім, философиялық-құқықтық теория ретінде; б) заң шығару және құқық қолдану мәселелері бойынша әртүрлі құқықтық актілердің мәні мен мазмұнына қатысты қандай да бір мәселелер бойынша заңгер ғалымдардың пікірі ретінде; в) мемлекет және құқық саласындағы аса беделді зерттеушілердің ғылыми еңбектері ретінде; г) әртүрлі кодекстерге, жекелеген заңдарға, әртүрлі нормативтік құқықтық актілердің «аннотацияланған нұсқаларына» (модельдеріне) түсініктеме түрінде.

Роман-германдық құқықтың ресми қайнар көзі ретінде танылмай, доктрина

сонымен бірге қолданыстағы құқықтың құқық қолданушысы мен «аудармашысына» ғана емес, сонымен бірге заң шығарушыға да үлкен әсер етеді. Доктринаға жоғары және жергілікті заң органдарының мүшелері заң жобалары мен басқа да нормативтік актілерді дайындау және талқылау кезінде жүгінеді.

Доктрина көбінесе даулы мәселелерді шешуде және сот құқығының жалпы нормасын қалыптастыруда жоғары сот органдарының қарамағында болады.

Доктринаның заң шығарушыға, сонымен бірге құқық қолдану процесіне тікелей және өте маңызды әсері, әсіресе заңдарда олқылықтар болған кезде, соттар істерді қарау процесінде қарастырылатын қатынастар немесе заң нормаларын қолдану арқылы реттелмеген жағдайларға тап болған кезде әсер етеді. немесе толығымен анық емес тәсілдермен делдал болады, қарама-қайшы нормалар.

Романо-германдық құқық шеңберіндегі ілімге үндеу көптеген басқа жағдайларда да жүреді. Бұл құқықтық отбасының зерттеушілері континентальдық құқықтың судьялары үшін сот процесінде жалпы теориялық заң еңбектерінде немесе арнайы трактаттарда, әртүрлі кодекстерге түсініктемелерде, монографиялар мен мақалаларда айтылған басқа заңгерлердің пікіріне жүгіну өте кең таралған деп атап өтті.

Мұндай үндеудің себептері айқын, өйткені «заңның өте маңызды және өте өмірлік қайнар көзі» доктринасы роман-германдық құқықтық отбасына қатысты оның дамуы үшін объективті түрде қажет жан-жақты рөл атқарады.

Соңғысы, атап айтқанда: а) «бұл заң шығарушы қолданатын сөздік пен құқықтық ұғымдарды құратын доктрина»; б) бұл доктрина, басқа факторлармен қатар, заң шығарушыға тікелей әсер етеді, ол «көбінесе доктринада қалыптасқан тенденцияларды ғана білдіреді және ол дайындаған сөйлемдерді қабылдайды» [5].

Әрине, құқықтық ілімдердің заң шығарушыға және заң шығару процесіне әсер ету дәрежесі, сондай-ақ оның әртүрлі елдердегі көрінісі әрдайым бірдей бола бермейді. Мысалы, Францияда таза қолданбалы, «құқықтың практикалық аспектілері» туралы ілімдер өте жоғары бағаланады, ал Германия мен Италияда прагматикалық жоспардан гөрі іргелі ілімдерге, академиялық ілімдерге артықшылық беріледі.

Тиісінше, осы елдердің заң кәсіптерінің иерархиясында Франциядағы «ең құрметті позицияларды» «көрнекті судьялар» алады, ал Германия мен Италияда алақан «танымал» заң профессорлары мен ғылыми қызметкерлерге тиесілі.

Алайда, романо-германдық құқықтық отбасын құратын әртүрлі елдер мен ұлттық құқықтық жүйелердегі осындай айырмашылықтарға қарамастан, доктрина Заңның бейресми көзі ретінде прецедентпен және құқықтың басқа көздерімен тығыз байланысты бола отырып, олардың әрқайсысында өте маңызды практикалық рөл атқарады.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ ПРЕЦЕДЕНТ.

Мемлекеттердің теориясы мен практикасында халықаралық қатынастардың нақты мәселелерін шешуге әртүрлі көзқарас бар, алайда мемлекеттер арасындағы бейбіт қатынастарды қолдау және дамыту қажеттілігі тиісті елдер халықтарының мүдделерін ескере отырып, қандай да бір мәселені дұрыс шешу үшін объективті критерийлерді қолдану қажеттілігін негіздейді.

Халықаралық құқықтың қазіргі дамуының ерекшелігі оның қағидаттары мен әділеттілік нормаларындағы көрінісі болып табылады. Әділеттілік категориясы төменгі қоғам өмірінің барлық аспектілерін, оның саясатын, философиясын, моральын, құқықтық жүйесін қамтиды. Халықаралық қатынастағы құқықтық жүйе-бейбітшілік пен мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруінің қазіргі халықаралық құқығы. Әр түрлі әлеуметтік-экономикалық жүйемен. Мазмұны бойынша бұл құқық жалпы демократиялық болып табылады және оның принциптері мен нормалары барлық мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттейді.

Қазіргі халықаралық құқықтың объективті мазмұны қазіргі кездегі прецеденттердің рөлі мен мағынасын түсіну үшін түбегейлі маңызды. Халықаралық құқықтағы прецедент ретінде біз халықаралық қатынастардың белгілі бір мәселесін халықаралық құқық аясында

және оның негізінде кез-келген тәсілмен және тәсілмен шешуді түсінеміз. Мәселені Халықаралық немесе ұлттық сот келіссөздер арқылы немесе шарт жасасу арқылы шеше алады.

Сонымен, халықаралық құқықтағы прецедент-бұл бірқатар елдердің ішкі құқықтық доктринасында қарастырылған сот шешімі ғана емес, сонымен бірге әлдеқайда кең ұғым.

Прецедент белгілі бір салада халықаралық құқықтың дамуына үлкен әсер етуі мүмкін. Қазіргі заманғы халықаралық қатынастардың дамуы қандай да бір мәселені кейіннен шарт жасасу арқылы шешу, әдетте, басқа мемлекеттер арасындағы ұқсас мәселені шешуге әсер етеді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта мемлекеттердің тәжірибесінде халықаралық қатынастар мәселелерін келіссөздер және халықаралық шарттар жасасу арқылы шешу үрдісі күшеюде. Бұл тұрғыда мемлекеттердің осы немесе басқа мәселені шешудің шарттық практикасы прецедент бола алады, сондықтан қазіргі халықаралық құқықтың дамуы үшін маңызды. Мұндай мысал ретінде социалистік меншік жүйесі алғаш рет ресми түрде танылған және капиталистік және социалистік мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруінің халықаралық-құқықтық нысаны болған Кеңес Одағы мен Германия арасындағы 1922 жылғы Рапалле келісімін келтіруге болады. В.И. Ленин бұл шартты капиталистік мемлекеттермен қарым-қатынастың үлгісі деп санады.

Рапалл келісімінің мәселелерді шешу сипаты Кеңес мемлекетінің басқа капиталистік елдермен қарым-қатынасындағы ұқсас мәселелерді шешуге әсер етті. Бұл шарт халықаралық құқық пен халықаралық қатынастар тарихына мемлекеттердің әртүрлі әлеуметтік-экономикалық жүйемен бейбіт қатар өмір сүру қағидатын дамытудағы маңызды прецедент ретінде енді.

Халықаралық Сот Статутының 59-бабында «сот шешімі іске қатысушы тараптар үшін ғана және осы іс бойынша ғана міндетті»деп атап көрсетіледі. Басқа ұқсас істегі сот бірінші іс бойынша сот шешімін ескеріп, дәлелдерді және тіпті шешімнің өзін қолдана алады, бірақ тек осы істе жаңа қалыптасуға жататын шешім ретінде. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін халықаралық соттардың, атап айтқанда американдық әскери соттардың шешімін талдай отырып, олардың шешімдері өзара міндетті емес деген қорытындыға келуге болады. Фенк ісіндегі үкім (1947) осы мәселе бойынша алдыңғы шешімдерді ескере отырып, трибунал «оларды тек кеңес беру ретінде қарастыра алады»деп нақты айтады. Бұл белгілі бір үкімдегі осы немесе басқа тұжырымды басқа сот немесе сот оның қалауына қарай оның қадір-қасиетіне қарай қабылдауы мүмкін деген ережені растайды.

Ұлттық соттардың шешімін халықаралық соттар, егер оларда халықаралық сипаттағы элементтер болса, назарға алды. Барымтаға алу ісінде (1948), мысалы, ұлттық соттардың шешімдері халықаралық құқықтың қайнар көзі ретінде қабылданды.

Құқық доктринасында сот шешімдерін халықаралық құқықтың жанама көздері ретінде қарау керек деген пікір бар. Халықаралық құқықта кез-келген сот шешімдері прецедент тудырмайды. Сонымен бірге, Халықаралық Сот Статутының 38-бабына сәйкес сот шешімдерін құқықтық нормаларды анықтау үшін қосалқы құрал ретінде қолдануға болады [6].

Осылайша, халықаралық қатынастарда көптеген мәселелер прецеденттерді ескере отырып шешілуі мүмкін, олардың әсерінен шарттық сипаттағы халықаралық құқықтың жаңа нормалары пайда болады, сондай-ақ халықаралық шарттар мен келісімдерде бекітілген халықаралық әдет-ғұрыптар тұжырымдалады.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности, М.:,1998 г., с. 244
- 2 Кросс Р. Прецедент в английском праве, М.:, 2015г., с. 166.
- 3 Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. 2-е изд., 1988 г., Т. 22, с. 312
- 4 Максимов А.А. Прецедент как один из источников английского права, 1995 г.,

№2, с. 100-101

5 Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности, М., 1998 г., с. 106

6 Блищенко И.П. Прецеденты в международном праве, М., 2007г., с. 7

ӘӨЖ 340.142

Өмірбек Ердаулет Өмірбекұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент **Карипова А.И.**

СОТ ТӘЖІРИБЕСІ – СОТ ПРЕЦЕДЕНТІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА - КАК ОСНОВА СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА

JUDICIAL PRACTICE - AS THE BASIS OF JUDICIAL PRECEDENT

Аннотация. Құқық теориясында белгілі бір іс бойынша сот шығарған шешім прецедент (сот прецеденті) болып танылады, оның негіздемесі ұқсас істерді шешу кезінде сол немесе төменгі сатыдағы барлық соттар үшін міндетті Ережеге айналады. Осылайша, прецедент белгілі бір іс бойынша сот шешімі болып табылады. Біз сот прецеденті және сот практикасы ұғымдарын ажырату қажеттілігіне назар аударамыз.

Кілтті сөздер. Құқық теориялары, прецедент, сот прецеденті, сот, шешім, сот прецеденті және сот практикасы.

Аннотация. В теории права прецедентом (судебным прецедентом) признается вынесенное судом по конкретному делу решение, обоснование которого становится правилом, обязательным для всех судов той же или низшей инстанции при решении аналогичных дел. Таким образом, прецедент – это судебное решение по конкретному делу. Акцентируем внимание на необходимости различия понятий судебный прецедент и судебная практика.

Ключевые слова. Теории права, прецедент, судебный прецедент, суд, решение, судебный прецедент и судебная практика.

Annotation. In the theory of law, a precedent (judicial precedent) is a decision made by a court in a particular case, the justification of which becomes a rule binding on all courts of the same or lower instance when deciding similar cases. Thus, a precedent is a court decision on a specific case. We focus on the need to distinguish the concepts of judicial precedent and judicial practice.

Keywords: legal theories, precedent, judicial precedent, court, decision, judicial precedent and judicial practice.

Бұл мақаланың өзектілігі соңғы онжылдықтардағы заң ғылымы мен практикасы сот билігінің мәртебесін анықтайтын билікті бөлу принципін теориялық негіздемесіне қатысты сұрақтар туғызатын қызығушылықтың артып келе жатқандығына байланысты. Баптың объектісі сот органдарының құқық қолдану қызметі процесінде қалыптасатын құқық тасымалдау болып табылады.

Мақаланың тақырыбы-сот практикасы жасаған құқықтар.

Сот практикасы-бұл роман-герман құқықтық жүйесі елдерінде белгілі бір істер бойынша соттардың (барлық юрисдикциялардың) шешімдерінің жиынтығын білдіретін ұғым. Көбінесе ол арнайы жинақтарда жинақталады және заңнамада бар олқылықтарды қанықтыру арқылы құқықтың қосымша көзі рөлін атқара алады.

Бұл ұғымды неғұрлым тар мағынада, сот практикасы-бұл заң саласындағы мамандар белгілі бір заңнамалық мәселелерге қатысты жинайтын тәжірибе мен білім. Сот практикасы көп қырлы және отандық заңнамалық базаға қатысты көптеген мәселелерді қамтуы мүмкін.

Сот прецеденті құқық нысаны ретінде дәстүрлі түрде англо-саксондық құқықтық жүйе елдерінде (мысалы, Ұлыбританияда) қолданылады. Құқықтық жүйелердің басқа түрлері құқықтың бұл түрін мойындамайды немесе ол басқа нысандардың көлеңкесінде әрекет етеді және құқықтық жүйеде айтарлықтай орын алмайды. Сот прецедентінің анықтамалары мен ережелері, әдетте, англо-саксон елдері үшін тұжырымдалған.

Сот прецеденті (лат. *precedens, precedevtis*-алда келе жатқан, алдыңғы) - соттың (басқа мемлекеттік органның) белгілі бір іс бойынша шешімі, кейіннен сол сот не оған тең немесе төмен тұрған соттар осыған ұқсас істерді шешкен кезде міндетті [1]. Сот прецеденті құқық нысаны ретінде танылған кезде сот органдарына заң шығару функциясы беріледі, олар құқықтың жаңа нормаларын құруға мүмкіндік алады.

Прецедентке ең жақын ұғым - "сот практикасы". Сот практикасы, бір жағынан, қолданылатын нормалардың мәні мен мазмұнын ашу негізінде белгілі бір құқықтық қатынастарды дамытуға, ал қажет болған жағдайда оларды нақтылау мен нақтылауға байланысты құқықтық нормаларды қолдану бойынша сот қызметінің түрі болып табылады. Екінші жағынан, бұл құқықтардың жиынтығы.

Сот практикасына мұндай көзқарас сот органдарының заң шығару функциясы жоқ, сот прецеденті ресми түрде танылмаған мемлекеттерге тән. Осы типтегі мемлекеттерде, оның ішінде Қазақстан Республикасында да сот практикасы міндетті нормаларды тудырмай, сот жүйесінің қызметіне де, тұтастай алғанда құқықтық жүйеге де белгілі бір әсер етеді.

Біріншіден, сот практикасы барысында нақты іске қатысты заңнама нормаларын түсіндіру жүзеге асырылады, ол сонымен бірге заңнаманы нақтылап, нақтылай алады, сайып келгенде жетілдіре алады. Сот практикасы барысында заңның ұқсастығы мен құқық ұқсастығы арқылы толтырылатын құқықтағы олқылықтар анықталады. Соттардың құқық пен заң ұқсастығын жиі қолдануы заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттілігі туралы сигнал болып табылады. Сонымен қатар, соттар заңнаманы қолдану барысында оның жасырын және айқын кемшіліктері мен кемшіліктерін анықтайды, белгілі бір заңның өмір сүру тәжірибесі мен дұрыстығын тексереді. Сот практикасын жалпылау және талдау нәтижесінде оның заңнаманың дамуына жанама әсері орын алады, өйткені "ҚР сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы" Заң Жоғарғы Сот Төрағасының ҚР Президентіне заңнаманы жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізу құқығын көздейді [2].

Заңнаманы дамытудың тағы бір тәсілі — сот практикасында заңдарды жетілдіре алатын заңдарды тұжырымдау негізінде түсіндірудің прецеденттерін құру, тіпті бұл жағдайда сот практикасының құқықтық білім беру сипаты туралы айтуға болады. Заң әдебиеттерінде түсіндіру нәтижелері заңнан туындайтындығы, қолданыстағы заңнамадан алынған тұжырымдар екендігі дұрыс айтылған. Бірақ заңдар көбінесе басқа заңдардың тұжырымдары болып табылады, басқа заңдардан туындайды. Сонымен қатар, мұны нұсқаулар, бұйрықтар және басқа да нормативтік актілер туралы айтуға болады. Егер әр түрлі ықтимал түсіндірулерден біреуі дұрыс деп қабылданса және сот практикасында жазылса, ол объективті құқықтың құрамына кіретін құқық мағынасына ие болады. ҚР Жоғарғы Сотының нақты іс бойынша қаулылары мен ұйғарымдары қайталануды тудырады және еліктеу нысанасына айналады. Судья сот практикасының беделіне охотыласпен бағынады, өйткені оның осы тәжірибеге қайшы келетін шешімдерінің алдағы уақытта жойылуы осы тәжірибені қолдануды қамтамасыз ететін мәжбүрлі санкция түрі болып табылады. Бұл жоғарғы сот шешімнің күшін жоя отырып, күшін жоюдың негізі ретінде жойылған шешім мен сот практикасы арасындағы қайшылықты көрсетеді дегенді білдірмейді. Шешімнің күшін жоюдың негізі ретінде заңға сілтеме жасалады, бірақ оны

Жоғарғы Сот осы инстанция түсінетін және іс жүзінде қолданатын мағынада түсіндіреді.

Демек, сот практикасы осы мағынада мәжбүрлі санкциямен (шешімнің күшін жою қаупімен) қамтамасыз етілген құқықтың белгілі бір ережелерін білдіреді. Кейбір ғалымдар (С.бауырлас, А. Венгеров) Заңның ұқсастығын немесе заңның ұқсастығын қолдану арқылы заңдағы олқылықтарды жою сот практикасының функцияларының бірі деп санайды. Бұл заң шығару процесі, өйткені сот Заңның ұқсастығын немесе құқық ұқсастығын қолдана отырып, құқықтың кемшіліктерін немесе олқылықтарын толтырады, яғни істі шешетін жаңа құқық нормасын жасайды [3].

Заңның қайнар көзі ретіндегі сот практикасының жақтаушысы в. Жуйков заң шығарушы қажетті Заңдарды қабылдағысы келмесе де, білмесе де, құқықтағы кемшіліктер мен олқылықтар болғанын және әрқашан болатынын атап өтті. Өйткені, заңнамалық реттеуді қажет ететін барлық қатынастарды қарастыру мүмкін емес. Бұл әсіресе заңнамалық массивтің түбегейлі жаңару кезеңінде және сот практикасының рөлі тұтастай алғанда және құқық көзі ретінде айтарлықтай артқан жағдайларда айқын көрінеді. Әрі қарай, тәжірибелі заңгер сот өз міндеттерін орындай отырып, заңнамадағы кемшіліктерді, олқылықтар мен қайшылықтарды жоятынын атап өтеді. Сонымен бірге, сот жай ғана құқық құруға мәжбүр, әйтпесе оның қызметі тек тиімсіз болмайды, бірақ қоғам одан мүлдем күтпейтін нәтижелерге әкеледі. Сот құқықтарды қорғамайды, керісінше бұл құқықтардың бұзылуына ықпал етеді. Ғалым Ресей Федерациясының Жоғарғы Сотының нақты істер бойынша сот тәжірибесін Заңның қайнар көзі ретінде ресми түрде тануды ұсынады [4].

Жалпы сот практикасы Қазақстанда құқықтық білім беру үшін маңызды мәнге ие.

Күн сайын соттар нақты құқықтық қатынастарға қатысушылардың әртүрлі дауларын шешеді. Осы даулардың барлығы өз шешімінде сот ісін жүргізудің барлық кезеңдерінен және барлық инстанциялардан өтіп, сот практикасының массивін қалыптастырады.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Қазақстан Республикасындағы жоғары сот органы ретінде істердің барлық санаттары бойынша барлық сот шешімдеріне Жоғары Сот қадағалауын жүзеге асырады. Жоғарғы Сот өз қызметі шеңберінде соттар қабылдаған сот актілерін талдайды, оларға түпкілікті құқықтық баға береді, Қажет болған жағдайда оларды Қазақстанның қолданыстағы құқық нормаларына сәйкес келтіре отырып түзетеді, құқықтың біркелкі қолданылуын қадағалайды, қалыптасқан сот практикасын істердің нақты санаттары бойынша зерделейді және жинақтайды.

Сот практикасын зерделеу және қорыту нәтижелері бойынша ҚР Жоғарғы Соты өзінің жалпы отырыстарында нормативтік қаулылар қабылдайды.

1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясының қабылдануымен заң әдебиеттерінде талқыланатын ҚР Жоғарғы Сотының басшылық түсіндірмелерін қолданыстағы құқықтың дербес көзі деп санау туралы мәселе түпкілікті шешілді. ҚР Конституциясының 4-бабының 1-тармағына сәйкес ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқығының басқа көздерімен қатар Қазақстан Республикасының құқық көзі болып танылады және жалпыға міндетті болып табылады [5].

ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларында:

* сот практикасындағы белгілі бір даулы мәселелерді шешу, қолданылатын құқықтағы түсініксіздіктер мен қайшылықтарды жою бойынша түсініктемелер мен басшылық нұсқаулар бар,

* құқықтың басқа көздерінің құқықтық нормаларына нормативтік сот түсіндірмесі беріледі,

* заңнамада олқылықтар болған жағдайда тәуелсіз құқықтық нормалар тұжырымдалады.

Бұл ретте Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары ҚР Конституциясы бойынша Қазақстанның қолданыстағы құқығының дербес көзі бола

отырып, мемлекеттің басқа құзыретті органдары қабылдайтын құқықтың басқа көздерінің болуы мен қолданылуын алмастырмайды және жоққа шығармайды.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Қазақстан Республикасының заңдарын немесе олардың жекелеген ережелерін олардың Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігін қарамайды, Республика Парламентінің, Президентінің немесе Үкіметінің құзыретіне жатқызылған құқықтық нормаларды қабылдамайды.

Мысалы, салық даулары бойынша сот практикасын жинақтау кезінде Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты салықтар белгіленетін, қолданысқа енгізілетін немесе жойылатын құқықтық нормаларды қабылдауға құқылы емес, өйткені Конституция бойынша аталған мәселелер ҚР Парламентінің айрықша құзыретіне жатқызылған және оларды қабылдау ҚР Парламентінің қарауына жататын заңдар нысанында ғана шешілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары, заң шығарушы нормативтік құқықтық актілердің бір түрі деп танылғанымен, өзінің заңдық күші бойынша Қазақстан Республикасының барлық басқа нормативтік құқықтық актілерінің (Конституциядан және ҚР Конституциялық Кеңесінің нормативтік қаулыларынан басқа) иерархиясынан тыс болады.

Мәселе мынада, сот төрелігін жүзеге асыру кезінде судьялар тәуелсіз және тек Конституция мен заңға бағынады. Сонымен қатар, соттардың Конституцияда бекітілген адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіретін заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілерді қолдануға құқығы жоқ. Сот төрелігін іске асыру кезінде көрсетілген маңызды ережелер Қазақстан Республикасының Конституциясында тікелей көзделген (Конституцияның 77-бабының 1-тармағы және 78-бабы) [5].

Мұндай ережелер соттарға өздерінің өмір сүруіне және конституциялық-құқықтық бекітілуіне мүмкіндік береді:

біріншіден, сот төрелігін іске асыру кезінде Қазақстан Республикасы Конституциясының барлық даулы құқықтық қатынастарға қатысты тікелей қолданылуын қамтамасыз ету.

екіншіден, заңдар мен басқа да нормативтік құқықтық актілердің ережелерін олардың Конституцияға сәйкестігі тұрғысынан сыни тұрғыдан бағалау және мұндай сәйкессіздік фактілері анықталған жағдайда – Конституцияға қайшы келетін бөлікте заңдар мен өзге де нормативтік актілерді қолданбау.

Кейіннен сот практикасын қорытындылау және нормативтік қаулыларды қабылдау кезінде Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты иерархияның барлық деңгейлеріндегі қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге – заңдардан бастап заңға тәуелді актілерге дейін – олардың даулы құқықтық қатынастарға қолданылуы тұрғысынан, оларды мәні бойынша ҚР Конституциясына сәйкестігін қарастырмай-ақ өзіндік ревизия жүргізеді.

Осылайша, тұтастай алғанда сот практикасы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының және уәкілетті мемлекеттік органдардың өз құзыреті шегінде нормашығармашылық қызметі нәтижесінде оны талдап, жинақтағаннан кейін есепке алынады және Қазақстан Республикасының салық құқығын одан әрі дамытуға және жетілдіруге тікелей әсер етеді.

Сот практикасы-бұл таптырмас тірі материал, ол үнемі соттарда жинақталады және оны талдап, жалпылағаннан кейін қолданыстағы құқықтағы проблемаларды уақтылы анықтауға және оларды дұрыс шешуге тиісті шаралар қабылдауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка.-М.,1991.С. 691,700.
2. О судебной системе и статусе судей РК : закон Респ. Казахстан от 25 дек.2000 г. N 132 // [http://adilet.zan.kz/rus/docs/ Z000000132_](http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000132_)

3. Братусь С.И., Венгеров А.Б. Судебная практика в советской правовой системе.-М., -С.65-66
4. Жуйков В. «Судебная защита прав граждан и юридических лиц»: М., 1997
5. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995г.// <http://www.constitution.kz>

УДК 346.9

Өмірзақов Ербол Ғабдоллаұлы
Университет «Туран-Астана»,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент **Карипова А.И.**

ФОРМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПкерлік нысандары

FORMS OF ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Аннотация. Предпринимательство в различных сферах имеет свои особенности и отличается содержанием и технологией предпринимательской деятельности. Даже вид товаров и услуг, которыми занимается предприниматель, способ их получения активно влияет на характер бизнеса.

Формы предпринимательства, в свою очередь, можно разделить на организационно-правовые и организационно-экономические. Среди организационно-правовых форм-товарищества, общества, кооперативы и т.д.

Ключевые слова. Предпринимательство, товары, услуги, бизнес, индивидуальный предприниматель.

Аннотация. Әр түрлі салалардағы кәсіпкерліктің өзіндік ерекшеліктері бар және кәсіпкерлік қызметтің мазмұны мен технологиясымен ерекшеленеді. Тіпті кәсіпкер айналысатын тауарлар мен қызметтердің түрі, оларды алу тәсілі Бизнесінің сипатына белсенді әсер етеді.

Кәсіпкерліктің нысандарын өз кезегінде ұйымдық-құқықтық және ұйымдастырушылық-экономикалық деп бөлуге болады. Ұйымдық-құқықтық нысандардың ішінде-серіктестіктер, қоғамдар, кооперативтер және т. б.

Кілтті сөздер: кәсіпкерлік, тауарлар, қызметтер, бизнес, жеке кәсіпкер.

Annotation. Entrepreneurship in various fields has its own characteristics and differs in the content and technology of entrepreneurial activity. Even the type of goods and services that an entrepreneur is engaged in, the way they are obtained, actively affects the nature of the business.

Forms of entrepreneurship, in turn, can be divided into organizational-legal and organizational-economic. Among the organizational and legal forms are partnerships, societies, cooperatives, etc.

Keywords. Entrepreneurship, goods, services, business, individual entrepreneur.

В процессе исторического развития к способам ведения предпринимательской деятельности были введены все новые формы экономического взаимодействия, усложнились отношения собственности и механизмы объединения и вливания капитала, появились все более развитые подходы к распределению доходов и рисков, меры по оборачиваемости ответственности, формы управления капиталом. Предпринимательское право сформировалось как важнейший элемент гражданского и экономического права. Существовала определенная дифференциация норм предпринимательства по регионам мира-континентальное (европейское) право, англосаксонские правовые нормы,

американская правовая модель предпринимательства и др.

В связи с этим важно понимать, что процесс формирования современных организационно-правовых форм предпринимательства происходит по-разному в странах с развитой рыночной и переходной экономикой. Если в рыночной экономике этот процесс является исторически эволюционным и сопровождается естественным прогрессом экономической и социальной структуры, то странам с переходной экономикой приходится сталкиваться со всеми трудностями нарушения социальных, экономических и организационных отношений.

Правовые предпринимательские нормы, поэтому менее стабильные, часто внутренне противоречивые, страдают от преданности интересам тех или иных общественных групп. Однако большинству постсоциалистических стран удалось относительно быстро сформировать основу организационно-правовых форм предпринимательства, близких к рынку в целом.

Организационно-правовая форма любой компании определяется рядом факторов, наиболее важными из которых являются:

- ✓ способ предпринимательской деятельности (индивидуальный или коллективный);
- ✓ статус предпринимателя (индивидуальный предприниматель, т. е. физическое или юридическое лицо);
- ✓ характер деятельности организации (коммерческой или некоммерческой);
- ✓ форма хозяйствования (для коммерческих организаций): хозяйственное товарищество, хозяйственное общество, производственный кооператив [1, С. 23].

Особой проблемой является Государственное предпринимательство, полностью осуществляемое государственными предприятиями или организациями с государственным участием (в капитале и управлении).

Распространенный тезис о преимуществах смешанной экономики, т. е. когда государство осуществляет экономическую деятельность наравне с индивидуальными предпринимателями, требует уточнения. Популярное положение о равенстве всех видов собственности применяется только в одном случае - при выборе частного или государственного вида предпринимательской деятельности. Когда такая деятельность осуществляется на практике, государство, как предприниматель, обязано строго соблюдать общие нормы гражданско-правовых и экономических отношений. В рыночной экономике эти отношения строятся с безусловным приоритетом частной собственности и ее правовым порядком [2, с. 124].

Предпринимательство в различных сферах имеет свои особенности и отличается содержанием и технологией предпринимательской деятельности. Даже вид товаров и услуг, которыми занимается предприниматель, способ их получения активно влияет на характер бизнеса. Например, одна из ситуаций, когда предприниматель производит продукцию путем покупки факторов производства, другая - когда он перепродает готовый товар, а третья - когда предприниматель не производит товары, не продает их, а выступает посредником, связывающим производителей и потребителей.

Формы предпринимательства зависят от действий предпринимателя самостоятельно или в кооперации с другими предпринимателями, использования для бизнеса только своего имущества или привлечения чужого имущества, использования только личного труда или привлечения наемных работников.

Если предприниматель выступает в качестве физического лица в случае регистрации своего бизнеса, но без оформления статуса предприятия, это простая форма ведения бизнеса, индивидуальное предпринимательство.

Примерами такого предпринимательства являются любые услуги, от выращивания огурцов в вашем саду и продажи их на рынке до сдачи собственного дома в аренду другим людям.

В некоторых случаях закон предусматривает необходимость получения

государственных лицензий, выдаваемых за плату и дающих право на определенные виды частного предпринимательства, например, охоту и рыбалку в определенных масштабах, медицинские образовательные услуги, перевозку грузов. Для систематического занятия определенными видами деятельности приобретается патент.

Одним из видов индивидуального предпринимательства является семейный бизнес, который относится к коллективным формам ведения бизнеса.

Коллективное предпринимательство обычно не требует отказа от права собственности на имущество каждого предпринимателя при создании общей фирмы с другими предпринимателями. Проблема только в том, как распределяется общий доход. При этом многие формы коллективного предпринимательства связаны с объединением капитала, созданием юридического лица в форме экономического общества. В коллективном предпринимательстве, как возможность условно сохранить собственность, ее можно превратить в акционерную собственность, где каждый акционер является владельцем своих акций.

Объединяющие, интеграционные формы предпринимательства оформляются в виде ассоциаций и союзов. Если к предпринимательству примыкают государственные предприятия и организации, то можно говорить о государственном предпринимательстве. Это возможно, например, при условии, что предприниматели арендуют государственную или муниципальную собственность.

Формы предпринимательства, в свою очередь, можно разделить на организационно-правовые и организационно-экономические. Среди организационно-правовых форм - товарищества, общества, кооперативы.

В соответствии с пунктом 4 статьи 26 Конституции Республики Казахстан каждый гражданин имеет право на свободу предпринимательской деятельности.

Предпринимательская деятельность граждан без образования юридического лица регулируется нормами:

- ✓ Конституция РК;
- ✓ Гражданский кодекс РК;
- ✓ Закон РК "О частном предпринимательстве";
- ✓ Закон РК "О лицензировании" [3];
- ✓ ряд других нормативных правовых актов.

Применяются нормы, регулирующие деятельность юридических лиц, если иное не вытекает из законодательства по индивидуальному предпринимательству.

В соответствии с Гражданским кодексом Республики Казахстан предпринимательская деятельность граждан (физических лиц) без образования юридического лица является видом малого предпринимательства, основанным на частной собственности граждан и коммерческой деятельности по своему содержанию. Он всегда направлен на получение чистой прибыли за счет удовлетворения спроса на товары (работы, услуги). Субъектами частного предпринимательства являются не только граждане Республики Казахстан, но и иностранцы.

В соответствии с международной практикой в Законе Республики Казахстан от 31 января 2006 года "о частном предпринимательстве" дается четкая формулировка индивидуального предпринимательства: "это инициативная деятельность граждан и имущественная ответственность, направленная на получение доходов путем реализации товаров, работ, услуг, основанная на собственной собственности граждан и осуществляемая от имени граждан на их риск без образования юридического лица" [4].

Что предприниматель должен делать в условиях быстро развивающегося рынка, чтобы добиться успеха? Ответ прост - предприниматель должен хорошо знать не только свои обязанности, но и, конечно же, свои права. И умение ими пользоваться. Широкая законодательная база по вопросам предпринимательства обязана работать на предпринимателя, а не наоборот. Предприниматель для государства, а государство для предпринимателя.

В этой связи в работе более детально рассматриваются нормы действующего законодательства о получении статуса индивидуального предпринимателя, налогового режима для индивидуальных предпринимателей по упрощенной системе в соответствии с налоговым законодательством.

Список использованной литературы:

- 1 Амирханова И.В. Гражданско-правовое обеспечение предпринимательства в РК. Алматы, 2003.
- 2 Гражданское право. Учебное пособие (общая часть). Издание второе, дополненное и измененное. Под редакцией Г.И. Тулеугалиева. Алматы.2005г.
- 3 Закон Республики Казахстан от 11 января 2007 года № 214-III "О лицензировании" (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.01.2011 г.)
- 4 Закон Республики Казахстан от 31 января 2006 года № 124-III "О частном предпринимательстве" (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.01.2011 г.)

УДК 346.9

Өмірзақов Ербол Ғабдоллаұлы

Университет «Туран-Астана»,

г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Научный руководитель: к.ю.н., доцент Карипова А.И.

ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ

МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУ ЖАҒДАЙЫНДА ДАРА КӘСІПКЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF AN INDIVIDUAL ENTREPRENEUR IN THE CONDITIONS OF STATE CONTROL

Аннотация. Одним из объектов гражданско-правового регулирования являются предпринимательские отношения. Нормы гражданского права регулируют не только правоотношения, возникающие в сфере предпринимательства, а также нормы, направленные на защиту прав и законных интересов предпринимателей. Согласно ст. 10 Гражданского кодекса РК - предпринимательство — это инициативная деятельность граждан и юридических лиц, независимо от формы собственности, направленная на получение чистого дохода путем удовлетворения спроса на товары (работы, услуги), основанная на частной собственности (частное предпринимательство) либо на праве хозяйственного ведения государственного предприятия (государственное предпринимательство).

Ключевые слова. Гражданско-правовое регулирования, предпринимательские отношения, юридические лица, частное предпринимательство.

Аннотация. Азаматтық-құқықтық реттеу объектілерінің бірі кәсіпкерлік қатынастар болып табылады. Азаматтық құқық нормалары кәсіпкерлік саласында туындайтын құқықтық қатынастарды ғана емес, сондай-ақ кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталған нормаларды да реттейді. Өнерге сәйкес. ҚР Азаматтық кодексінің 10-кәсіпкерлік-бұл жеке меншікке (жеке кәсіпкерлікке) немесе мемлекеттік кәсіпорынның шаруашылық жүргізу құқығына (Мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген Тауарларға (жұмыстарға, көрсетілетін қызметтерге) сұранысты

қанағаттандыру жолымен таза табыс алуға бағытталған, меншік нысанына қарамастан азаматтар мен заңды тұлғалардың бастамашылық қызметі.

Кілтті сөздер. Азаматтық-құқықтық реттеу, Кәсіпкерлік қатынастар, заңды тұлғалар, жеке кәсіпкерлік.

Annotation. One of the objects of civil law regulation is business relations. The norms of civil law regulate not only legal relations arising in the field of entrepreneurship, but also norms aimed at protecting the rights and legitimate interests of entrepreneurs. According to art . 10 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan - entrepreneurship is an initiative activity of citizens and legal entities, regardless of the form of ownership, aimed at obtaining net income by satisfying the demand for goods (works, services), based on private property (private entrepreneurship) or on the right of economic management of a state enterprise (state entrepreneurship).

Keywords. Civil law regulation, business relations, legal entities, private entrepreneurship.

Защита прав индивидуального предпринимателя при осуществлении мероприятий государственного контроля регулируется Законом "О частном предпринимательстве". Одной из главных целей которого является правовое урегулирование защиты прав юридических лиц и индивидуальных предпринимателей при осуществлении государственными органами государственного контроля.

Вместе с тем в законе определены отдельные виды государственного контроля, на которые не распространяется действие его положений в силу существенных отличий в их целях и предметах, используемых методах контроля. Так, положения рассматриваемого Закона не применяются к отношениям, связанным с проведением налогового, таможенного, лицензионного, финансового контроля, банковского и страхового надзора, надзора в области безопасности использования атомной энергии, на промышленно опасных особо важных и режимных объектах и на финансовом рынке, транспортного и карантинного контроля в пунктах пропуска через Государственную границу РК, иммиграционного контроля, а также к отношениям, возникающим при осуществлении оперативно - розыскных мероприятий, дознания, предварительного следствия, прокурорского надзора и правосудия[1, с.12].

В Законе (ст.37) сформулированы основные принципы и задачи государственного контроля за частным предпринимательством.

Государственный контроль за частным предпринимательством в Республике Казахстан основывается на принципах:

- 1) законности;
- 2) презумпции добросовестности субъекта частного предпринимательства;
- 3) гласности;
- 4) равенства всех перед законом и судом;
- 5) профессионализма и компетентности должностных лиц государственных органов;
- 6) ответственности за неисполнение либо ненадлежащее исполнение должностными лицами государственных органов должностных обязанностей и превышение ими своих полномочий;
- 7) приоритета предупреждения правонарушения перед наказанием;
- 8) необходимости и достаточности;
- 9) разграничения контрольных полномочий между государственными органами;
- 10) поощрения добросовестных субъектов частного предпринимательства, концентрации контроля на нарушителях;
- 11) повышения способности субъектов частного предпринимательства и потребителей к самостоятельной защите своих законных прав;

12) подотчетности и прозрачности системы государственного контроля.

Основной задачей государственного контроля за частным предпринимательством является обеспечение безопасности производимой и реализуемой субъектом частного предпринимательства продукции для жизни и здоровья людей, защиты их имущества, безопасности для окружающей среды, национальной безопасности Республики Казахстан, включая экономическую безопасность, предупреждения обманной практики, экономии природных и энергетических ресурсов, повышения конкурентоспособности национальной продукции [2].

В Законе также устанавливаются требования к организации контрольных мероприятий, режимы их проведения и ограничения, порядок оформления результатов проверок.

Статья 37-1. Виды проверок субъектов частного предпринимательства и основания их назначения

Проверка субъекта частного предпринимательства - одна из форм государственного контроля, который проводят уполномоченные на осуществление контрольных и (или) надзорных функций государственные органы, путем совершения одного из следующих действий:

- 1) посещения проверяемого объекта должностным лицом государственного органа;
- 2) запроса необходимой информации, касающейся предмета проверки, за исключением истребования необходимой информации при проведении иных форм государственного контроля;

- 3) вызова субъекта частного предпринимательства с целью получения информации о соблюдении субъектом частного предпринимательства требований законов Республики Казахстан и постановлений Правительства Республики Казахстан.

Предметом проверки является соблюдение субъектами частного предпринимательства требований законов Республики Казахстан и постановлений Правительства Республики Казахстан.

Проверки субъектов частного предпринимательства делятся на следующие виды:

- 1) плановая;
- 2) внеплановая.

Плановая проверка - проверка, назначаемая уполномоченным на осуществление контрольных и (или) надзорных функций государственным органом, в отношении конкретного субъекта частного предпринимательства, на основании плана проверок, утвержденного уполномоченным органом в соответствии с системой оценки рисков и с учетом установленных временных интервалов по отношению к предшествующим проверкам с целью предупреждения угрозы жизни и здоровью человека, окружающей среде, законным интересам физических и юридических лиц, государства.

Внеплановая проверка - проверка, назначаемая уполномоченным на осуществление контрольных и (или) надзорных функций государственным органом в отношении конкретного субъекта частного предпринимательства, с целью устранения непосредственной угрозы жизни и здоровью человека, окружающей среде, законным интересам физических и юридических лиц, государства.

Плановые и внеплановые проверки могут проводиться в отношении нескольких субъектов частного предпринимательства одновременно только по соблюдению требований налогового законодательства Республики Казахстан по вопросам:

- 1) постановки на регистрационный учет в налоговых органах;
- 2) наличия контрольно-кассовых машин;
- 3) наличия лицензии, разрешения на отпуск этилового спирта, патента, регистрационной карточки, указанной в статье 574 Налогового кодекса Республики Казахстан[3].

Плановые и внеплановые проверки осуществляются в рабочее время субъекта частного предпринимательства, установленное правилами внутреннего трудового распорядка.

Плановые и внеплановые проверки подразделяются на:

- 1) комплексные проверки;
- 2) тематические проверки.

Комплексная проверка - проверка деятельности субъекта частного предпринимательства по комплексу вопросов соблюдения требований законов Республики Казахстан и постановлений Правительства Республики Казахстан.

Тематическая проверка - проверка деятельности субъекта частного предпринимательства по отдельным вопросам соблюдения требований законов Республики Казахстан и постановлений Правительства Республики Казахстан.

В срок до 10 декабря года, предшествующего году проведения плановых проверок, уполномоченные государственные органы направляют ежегодные планы проведения проверок в орган по правовой статистике для формирования Генеральной прокуратурой Республики Казахстан ежегодного сводного плана проведения плановых проверок.

Изменения в ежегодные планы проведения проверок не допускаются.

Генеральная прокуратура Республики Казахстан размещает ежегодный сводный план проведения плановых проверок на официальном сайте Генеральной прокуратуры Республики Казахстан в срок до 25 декабря текущего календарного года.

Основанием для назначения плановой проверки субъектов частного предпринимательства является план, утвержденный уполномоченным государственным органом на основании результатов мероприятий системы оценки рисков.

Основаниями внеплановой проверки субъектов частного предпринимательства являются:

- 1) контроль исполнения предписаний (постановлений, представлений, уведомлений) об устранении выявленных нарушений в результате проверки и по результатам иных форм государственного контроля;

- 2) получение информации и обращений от физических и юридических лиц, государственных органов, депутатов Парламента Республики Казахстан и местных представительных органов о причинении либо об угрозе причинения существенного вреда жизни, здоровью людей, окружающей среде и законным интересам физических и юридических лиц, государства;

- 3) встречающая проверка в отношении третьих лиц, с которыми проверяемый субъект частного предпринимательства имел гражданско-правовые отношения, с целью получения необходимой для осуществления проверки информации;

- 4) инициативное обращение субъекта частного предпринимательства о проведении проверки его деятельности;

- 5) реорганизация субъекта частного предпринимательства, если в отношении него была намечена плановая проверка;

- 6) повторная проверка, связанная с обращением субъекта частного предпринимательства о несогласии с первоначальной проверкой;

- 7) основания, предусмотренные Уголовно-процессуальным кодексом Республики Казахстан;

- 8) обращения налогоплательщиков, сведения и вопросы, определенные статьей 627 Налогового кодекса Республики Казахстан.

Таким образом, если индивидуальный предприниматель полагает, что проверка осуществляется безосновательно, он может обжаловать решение руководителя контрольного (надзорного) органа о проведении такой проверки вышестоящему должностному лицу (в вышестоящий государственный орган) или непосредственно в суд по месту нахождения органа, осуществляющего проверку.

В таком же порядке следует обжаловать и другие действия (бездействие) органов государственного контроля и их должностных лиц в случае нарушения ими требований Закона.

Правам и обязанностям индивидуальных предпринимателей при проведении государственного контроля (надзора) и мерам по их защите посвящена статья 40 Закона о частном предпринимательстве.

Важным средством защиты прав проверяемых является предусмотренное Законом право на возмещение вреда, возникшего вследствие действий (бездействия) должностных лиц контролирующих органов при проведении контроля.

Незаконные действия (бездействия) должностных лиц, в результате которых причинен вред гражданину или юридическому лицу, подпадают под действие статьи 922 Гражданского кодекса РК, в соответствии с которой вред, причиненный гражданину или юридическому лицу в результате незаконных действий (бездействия) государственных органов, органов местного самоуправления либо должностных лиц этих органов, в том числе в результате издания не соответствующего закону или иному правовому акту акта государственного органа или органа местного самоуправления, подлежит возмещению[4].

Факт нанесения вреда и его размер должны быть установлены компетентным судебным органом.

Причиненный вред, в соответствии со статьей 922 Гражданского кодекса РК, возмещается за счет казны государства.

Ст. 42 Закона о частном предпринимательстве установлены общие основания и формы ответственности за нарушение прав и законных интересов субъектов частного предпринимательства.

. Государственные органы и их должностные лица в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения своих служебных обязанностей при осуществлении государственного контроля, лицензирования и аккредитации, приведших к недостижению целей государственного регулирования, установленных пунктом 1 статьи 29 настоящего Закона, а также в случае совершения иных противоправных действий (бездействия) несут ответственность, установленную законами Республики Казахстан.

. О мерах, принятых в отношении виновных в нарушении законодательства Республики Казахстан должностных лиц государственных органов, осуществляющих государственный контроль, государственные органы в течение месяца обязаны письменно информировать субъект частного предпринимательства, права и законные интересы которого нарушены.

. Государственные органы и их должностные лица несут установленную законами Республики Казахстан ответственность за распространение информации о субъекте частного предпринимательства, а вред, нанесенный субъекту частного предпринимательства в результате распространения информации без его согласия, подлежит возмещению [5].

В случае нарушения государственным органом или его должностным лицом установленного порядка проведения проверки субъекта частного предпринимательства (необоснованное назначение проверки, производство проверки без вынесения акта и регистрации его в органе по правовой статистике, неправомерное изъятие документов, незаконная инвентаризация материальных ценностей, приостановление производства, составление излишних справок, предъявление необоснованных запросов и в иных случаях) в объем убытков, предъявляемых к возмещению, могут быть включены суммы вознаграждений, выплаченных работникам субъектов частного предпринимательства за подготовку материалов для проверки, заработная плата за время вынужденной остановки производства, упущенная выгода, которую получил бы субъект частного предпринимательства при реализации соответствующих товаров (работ, услуг), не выпущенных вследствие приостановления производства.

Вред, причиненный субъекту частного предпринимательства действиями (бездействием) должностных лиц государственных органов при проведении государственного контроля, признанными неправомерными в порядке, установленном законами Республики Казахстан, подлежит возмещению в соответствии с гражданским законодательством Республики Казахстан.

Неправомерные действия должностных лиц государственных органов при проведении проверок влекут ответственность, установленную законами Республики Казахстан.

В условиях развития сферы государственного контроля за осуществлением предпринимательской деятельности актуальными являются вопросы защиты прав хозяйствующих субъектов при осуществлении государственного контроля. Такие положения содержатся в Законе о частном предпринимательстве. Анализ законодательства показал значительное количество норм закона посвящено при проведении государственного контроля (надзора).

Из Закона следует, что он подлежит применению при наличии хотя бы одного из следующих трех обстоятельств: 1) необходимости взаимодействия органов государственного контроля (надзора) с юридическими лицами и индивидуальными предпринимателями; 2) возложения на юридических лиц и индивидуальных предпринимателей обязанности по предоставлению информации органам государственного контроля (надзора); 3) возложения на юридических лиц и индивидуальных предпринимателей обязанности по исполнению требований органов государственного контроля (надзора).

На эффективность применения Закона влияют и трудности в доказывании нарушений прав предпринимателей незаконными действиями (бездействиями) государственных органов. С учетом данного обстоятельства предприниматели чаще всего обжалуют итоговые акты проверки - постановления административных органов. Думается, что с появлением возможности признания недействительными проверок сократится количество постановлений, вынесенных на основании незаконных актов проверки, что будет способствовать защите прав предпринимателей.

Список использованной литературы:

- 1 Асаул А.Н. Закономерности и тенденции развития современного предпринимательства. А.Н. Асаул. СПб.: АНО ИПЭВ, 2008. С. 280.
- 2 Замалдинов Ш. Новое в правовом статусе индивидуального предпринимателя. Юрист. 2015, №2. с.54-55
- 3 Ермаков В.А. "Как организовать свой малый бизнес" Алматы, 2008г.
- 4 Жайлин Г.А. Гражданское право Республики Казахстан. Алматы: Данекер, 2016.
- 5 Ахметбеков М.Б. Проблемы гражданско-правового статуса индивидуального предпринимателя // Правовая реформа в Казахстане, 2019, №6, С.24-26.

ӘӨЖ 346

Оразгелді Ернұр Амангелдіұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., доцент **Каженова А.С.**

**АДАМНЫҢ ЖАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҢ АРНАЙЫ СУБЪЕКТИСІНІҢ БЕЛГІСІ
РЕТІНДЕ**

ВОЗРАСТ ЧЕЛОВЕКА КАК ПРИЗНАК СПЕЦИАЛЬНОГО СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

AGE OF A PERSON AS A SIGN OF A SPECIAL SUBJECT OF A CRIME

Аннотация. Қылмыс субъектісінің маңызды және ажырамас белгісі-элеуметтік қауіпті әрекетті жасаған адамның жасы. Айта кету керек, қылмыстық құқық теориясы да, әртүрлі құқықтық жүйелердің қылмыстық заңнамасы да, сондай-ақ біздің еліміз де қылмыс субъектісінің жасына байланысты қылмыстық жауапкершіліктің басталуын байланыстырады. Мәселен, ҚР ҚК 2014 жылғы 15 - бабына сәйкес, заңда белгіленген жасқа-14 немесе 16 жасқа жеткен қылмыс жасаған адам ғана қылмыстық жауаптылыққа жатады. Қылмыстық заңның өзінде жас ұғымын көздейтін арнайы ереже жоқ, егер адам қандай да бір қылмыс жасаған болса, ол қылмыстық жауаптылықтың жас шегін ғана көрсетеді.

Кілтті сөздер. қылмыс субъектісі, қауіпті әрекет, адамның жасы, қылмыстық құқық, қылмыстық жауапкершілік.

Аннотация. Важным и неотъемлемым признаком субъекта преступления является возраст вменяемого лица, совершившего общественно опасное деяние. Следует заметить, что как теория уголовного права, так и уголовное законодательство различных правовых систем, а также нашей страны связывают с возрастом субъекта преступления наступление уголовной ответственности. Так, согласно ст. 15 УК РК 2014г., уголовной ответственности подлежит только совершившее преступление лицо, которое достигло установленного законом возраста - 14 или 16 лет. Сам же уголовный закон не содержит специальной нормы, предусматривающей понятие возраста, он только указывает на возрастные границы наступления уголовной ответственности, если лицо совершило какое-либо преступление.

Ключевые слова. Субъект преступления, опасное деяние, возраст лица, уголовное право, уголовная ответственность.

Annotation. An important and integral feature of the subject of the crime is the age of the sane person who committed a socially dangerous act. It should be noted that both the theory of criminal law and the criminal legislation of various legal systems, as well as our country, associate the onset of criminal responsibility with the age of the subject of the crime. Thus, according to Article 15 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 2014, only a person who has committed a crime who has reached the age prescribed by law - 14 or 16 years is subject to criminal liability. The criminal law itself does not contain a special norm providing for the concept of age, it only indicates the age limits of criminal responsibility if a person has committed any crime.

Keywords. Subject of crime, dangerous act, age of the person, criminal law, criminal liability.

В қылмыстық заң адамның белгілі бір психофизикалық қасиеті ретінде жас мәселесіне өте үлкен мән береді. Бұл жас, ақылдылықпен қатар, элеуметтік қауіпті әрекетті жасаған адамды қылмыс субъектісі ретінде тану үшін әр жағдайда міндетті түрде анықталуы қажет негізгі жағдай болып табылатындығымен түсіндіріледі.

"Жасалған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін адам белгілі бір даму деңгейіне жетуі, өзінің мінез-құлқын дұрыс бағалауға, өзінің қоғамдық маңыздылығы мен құқықтық салдарын білуге мүмкіндік беретін белгілі бір өмірлік тәжірибе жинақтауы тиіс. Адам мұндай қасиеттерді жасына қарай, өмірлік және элеуметтік тәжірибені жинақтау нәтижесінде алады. Заңда белгіленген жасқа жетпеген адамдар ешқандай жағдайда қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды, өйткені олар ұзақ уақыт бойы және әрқашан өз әрекеттерінің элеуметтік маңыздылығын толық түсіне алмайды, олардың мінез-құлқын сыни бағалай алмайды, сондықтан қоғам алдында жауап

береді" [1, 348-351]. Қоғамдық қауіпті әрекетті жасаған адамның заңда белгіленген жасқа жетуі қылмыс субъектісін сипаттайтын қылмыстық жауаптылықтың қажетті негізі болып табылады.

"Қылмыстық жауапкершіліктің жас өлшемін анықтай отырып, заң шығарушы бірқатар жағдайлардан туындайды: жасөспірімдер жасаған қылмыстарды талдау, кәмелетке толмағандардың даму ерекшеліктерін ескеру және соған сәйкес олардың жасаған әрекеттерінің әлеуметтік маңыздылығын және жасаған әрекеттері үшін жаза қолдану міндеттерін түсіну мүмкіндігі" [2, 89].

Алайда, кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы мәселенің өзіндік ерекшеліктері бар және оны қылмыстық заңнаманы дамытудың тарихи кезеңдерін қарастырмай толық түсінуге болмайды.

Революцияға дейінгі авторлардың қылмыскер н.с. Таганцев туралы лапидарлық пікірлері келесідей қорытындыланды.

Ежелгі зайырлы заңнаманың ескерткіштерінде жастың қылмыстық жауапкершілікке әсері туралы ережелер жоқ. Бұл туралы үнсіз және 1649 жылғы Кодекс тек "қалалық заңдардан" "егер бала жеті жыл өлтірсе, онда ол өлімге кінәлі емес" деген ереже енгізілді. Бұл шешім толығымен шетелдік құқықтан алынады. Н.С. Таганцевтің пікірінше, мәселені шешуде ешқандай айқындық болған жоқ, өйткені сол заңдарда 12 жастан бастап еркектік үшін жауапкершілік көрсетілген, ал басқа шіркеу заңдарында 14 жас кездескен.

Мұндай тұжырымдар заттардың нақты жағдайын көрсетпейді және қылмыскердің жас ерекшеліктерін жеңілдетілген түрде түсіндіреді.

Қате діни және зайырлы қылмыстық-құқықтық теорияның арақатынасын жеткілікті терең талдаумен анықталады. Орта ғасырлық заңда өзіндік логика өте айқын болды.

Жас мәселесі зайырлы емес, діни болды. Адам Құдайдың жаратылысы ретінде қарастырылды, ол өзі белгілеген заңдарға сәйкес дамыды, ал мемлекеттік билік өз қалауы бойынша жауапкершіліктің жас шектерін белгілеуге құқылы емес еді. Демек, зайырлы заңнаманың жасына деген назары XVII ғасырдың екінші жартысында табылуы заңды. ең үлкен діни көтерілістерден, діни бөлінуден және өмірдің "өлуінен" кейін.

Қылмыс күнә ретінде қарастырылғандықтан, бұл әрекет үшін жауапкершілік күнә жасау қабілетімен анықталды. Мұндай бет жеті жаста еді. XVI ғ. басында шетелдік С.Герберштейннің Қазақстан туралы хроникасында: "олар жеті жасар балаларға қатыстылық береді, сонда адам күнә жасай алады деп айтады" деп көрсетілген [3, 60].

Жеті жасында с. Герберштейн әйелдің пәктігінің сыни қырын анықтайды [4, 165].

Мұндай құбылыстың христиандық шығу тегі Еуропа елдеріндегі мәселеге ұқсас көзқарасты анықтады. А. Кистяковский жеті жас Англияда ауыр қылмыстар үшін өлім туралы аңызды ұзақ уақыт анықтаған деп санайды. 7 жастан бастап өлім Византия заңдары мен кейбір неміс кодекстеріне сәйкес қолданылды [5, 98-99]. Криминалист А. Богдановский 7 жастан бастап мидың дамуында сапалы өзгеріс бар және бұл жас Еуропаның заңнамалық актілерінде өте тұрақты деп санайды [6, 6]. Орыс заң тәжірибесінде жас балаларды айыру жағдайлары белгілі, бірақ бұл соттың заңды үкімі емес, өзін-өзі айыптау немесе соттан тыс озбырлық әрекеттері болды. Жеті жас жеті жасқа дейінгі "жасөспірімдерді" айыптауға тыйым салатын кітаптың тікелей нұсқаулары негізінде қылмыстық жауапкершілікке тартудың ең төменгі шегі болды.

Қазақтың әдеттегі қылмыстық құқығы бойынша 15 жасқа дейінгі жас қылмыскерлер сотқа тартылмаған. Профессор С.Л. Фукс бұл туралы жазады"... 15 жасқа дейінгі балаларды кісі өлтіру мен ұрлықтан гөрі маңызды емес қылмыстар бойынша қылмыстық жауапкершіліктен толық босату олардың іс-әрекеттері туралы есеп бере алмайтындығын мойындаумен емес, көп жағдайда кез-келген жаза азайтылған айыр (айыппұл) төлеуге қабілетсіздігімен түсіндіріледі" [7, 76].

Қазақтардың әдеттегі қылмыстық құқығы нормаларының ықпалын Қазақстан аумағында қолданылған РСФСР 1922 жылғы Қылмыстық кодексінің өзгерістері мен

толықтыруларынан да байқауға болады. Қазақстан ОСК-ның III сессиясы көшпелі халықтардың әлеуметтік өмір сүру жағдайларын, ауыл еңбекшілерінің құқықтық санасының деңгейін ескере отырып, кәмелетке толмаған қазақтарды қылмыстық жауапкершілікке тартудың ерекше жағдайларын белгіледі. Атап айтқанда, кәмелетке толмағандарға (14 жасқа дейін) қылмыстық жаза қолданылған жоқ. Кәмелетке толмағандарға 14 жастан 18 жасқа дейінгі қазақтар, ал басқа ұлттардың адамдары - 14 жастан 16 жасқа дейінгі қазақтар жатқызылды [8, 427].

1959 жылғы ҚазКСР ҚК 10-бабының 1-бөлігінде қылмыстық жауаптылықтың 16-жасы белгіленген. Алайда, ҚК-нің осы бабының 2-бөлігінде осы жалпы ережеден ерекшелік болды, оған сәйкес қатаң анықталған қылмыстар шеңберін жасағаны үшін жауапкершілік 14 жастан басталды. Тізбеге негізінен қасақана жасалған қылмыстар енгізілген. Ерекшелік-абайсыз кісі өлтіру. Тізбеге: адам өлтіру, денсаулықтың бұзылуына әкеп соққан қасақана ауыр дене жарақатын салу, зорлау, қарақшылық шабуыл жасау, тонау, ұрлау, қасақана немесе аса қасақана бұзақылық, ауыр зардаптарға әкеп соққан азаматтардың мемлекеттік, қоғамдық немесе жеке мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру, атыс қаруын, оқ-дәрілерді немесе жарылғыш заттарды ұрлау, есірткі заттарын ұрлау сондай-ақ пойыздың апатқа ұшырауына себеп болуы мүмкін әрекеттерді қасақана жасағаны үшін.

Республика бойынша статистикалық деректерді талдау соңғы жылдары кәмелетке толмағандардың соттылығының ұлғаю үрдісін көрсетті: егер 2014 жылы кәмелетке толмағандар 7382 сотталса, 2015 жылы – 8465 [9, 36], яғни кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуі тоқтатылмаған, өйткені қоғамның стратификациясы қарқынды жүріп жатыр, халықтың өмір сүру деңгейі төмендейді бұл кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жағдайына айтарлықтай әсер етеді.

Кез-келген қылмыс объективті криминологиялық белгілерден басқа, нақты әлеуметтік-психологиялық мазмұнға ие. Яғни, әрбір заңсыз әрекетте (немесе әрекетсіздікте) белгілі бір қылмыскердің мүдделерін білдіретін, оның әлеуметтік жағдайы мен психологиялық мінез-құлқын көрсететін субъективті-психологиялық мотивация бар [10, 78].

Бұл оның саяси құрылымына қарамастан, қоғамдағы ерекше қылмыстық жағдайды қалыптастыратын кәмелетке толмағандардың қылмыстық мінез-құлқына да қатысты. Көптеген кәмелетке толмағандардың қылмыстары олардың мінез-құлқының құқықтық сипатымен ғана емес, сонымен қатар психологиялық көзқарастардың ерекшеліктерімен, өзін-өзі бағалаудың жоғарылығымен және топтық қызығушылыққа немесе жеке ерікті шешімге қарсы тұра алмауымен анықталатын ынталандыру механизмімен ерекшеленеді.

№ 6 дербес бөлімге кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы мен оларды жазалау ерекшеліктеріне қатысты нормалардың Қазақстан Республикасының жаңа ҚК-де бөлінуі қылмыс жасалған кезде он сегіз жасқа толмаған адамдарға қылмыстық жауаптылықты жүктеу ерекшелігіне және құқық бұзушылардың осы санатына қарсы қылмыстық-құқықтық күрестің мәніне негізделген. Іс жүзінде № 6 бөлім ҚК-нің жалпы бөлігінде көзделген қылмыстық жауаптылықтың жалпы ережелерінен ауытқуларды (ерекшеліктерді) регламенттеуге арналған.

Қылмыстық жауаптылықтың, оның ішінде кәмелетке толмағандарға қолданылатын жалпы мәселелері Қазақстан Республикасының жаңа ҚК-нің жалпы бөлімінің басқа да бөлімдерімен реттеледі. Мәселен, 13-баптың 5-бөлігіне сәйкес қылмыстың қайталануын тану кезінде он сегіз жасқа дейін жасалған қылмыстар үшін соттылығы ескерілмейді; кәмелетке толмағандарға қандай да бір алып тастауларсыз "қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату" 5-бөлімінің шартты түрде соттауды қолдану туралы ережелері (ҚК-нің 63 және 64-баптары) қолданылады. 6-бөлім гуманизм принципіне сүйене отырып, қылмыстың арнайы субъектісінің кәмелетке толмаған жасына байланысты қылмыстық жауаптылықтың ерекшеліктерін ғана белгілейді.

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексі 14 жастан бастап

қылмыстық жауапкершілікке тартылатын қылмыстардың тізімін сақтап қалды және тіпті бірнеше таратты (тізімге 21 бап кіреді, ал бұрын қолданылған Қылмыстық кодексте 19 бап болған).

Тізімде көрсетілген барлық қылмыстар адамдар, қоғам және мемлекет үшін өте қауіпті екендігі олардың заңды мүдделеріне үлкен зиян келтіретіні даусыз. Алайда, 14 жастан бастап қылмыстық жауапкершілікке тартылатын қылмыстардың тізімі онша жақсы жасалмады деп санаймыз.

Сонымен, егер біз қылмыс түрлерін іріктеудің келесі критерийлеріне жүгінетін болсақ: 14-15 жастағы адамдар үшін әрекеттің қоғамдық қауіптілігінің дәлелі, жоғары қауіп (бұл қылмыстар орташа ауырлықтағы, ауыр және аса ауыр санаттарға жатады) және криминологиялық негізділік (жасөспірімдер жиі жасайтын қылмыстар таңдалады - ұрлық, тонау, қарақшылық, зорлау және т.б.), онда бірқатар қылмыстар жаңадан қабылданған Қазақстан Республикасы ҚК-нің 15-бабының 2-бөлігінің шеңберінен тыс қалады. Өйткені, заңсыз бас бостандығынан айыру (126-бап), қаруды заңсыз иемдену, беру, сату, сақтау, тасымалдау немесе алып жүру (251-бап) және басқа да көптеген қылмыстар сияқты қылмыстардың қоғамдық қауіптілігі 16 жасқа қарағанда ертерек көрінеді және олар Жасөспірімдер арасында жиі кездеседі.

Екінші жағынан, Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексінің 15-бабының 2-бөлігінде көрсетілген адам ұрлау, терроризм, адамды кепілге алу және қаруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш заттар мен жарылғыш құрылғыларды ұрлау сияқты қылмыстар жасөспірімдер арасында, әсіресе он төрт жасар жасөспірімдер арасында кең таралмаған.

Сонымен бірге, бұл тізімге қоғамдық қауіп 16 жасқа қарағанда кәмелетке толмағанды ертерек түсінуге болатын бірқатар қылмыстар кірмеді және олар жасөспірімдер қылмысы арасында жиі кездеседі (ұрып-соғу, құрдастарын азаптау, әлсіздерді мазақ ету, қорлау, азаматтарды қорқыту және физикалық қорқыту, жануарларға қатыгездік, жою және зақымдау орман).

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 15-бабына сәйкес қылмыстық жауапкершілік 14-16 жастан басталады. Алайда, бірқатар қылмыстар үшін, мысалы, қызметтегі әрекетсіздік үшін, 16 жасқа толған кәмелетке толмағандар жауап бере алмайды, өйткені олар іс жүзінде бұл қылмысты жасай алатын лауазымдарды атқармайды және тіпті жай ғана атқара алмайды. Егер мұндай адам осындай лауазымға тағайындалса (мұны елестетіп көріңіз), онда оны жауапқа тарту мүмкін емес, өйткені ол өмірді де, өндірісті де білмейді. Өзінің өмірі мен еңбек қызметін қылмыстық жауапкершілікке тартудан бастауға болмайды.

Шын мәнінде, көптеген қылмыстар үшін ол 16 жастан емес, әлдеқайда жетілген жастан басталады. Мысалы, лауазымдық өкілеттіктерін теріс пайдалану, лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдалану, пара алу және басқалары сияқты бірқатар лауазымдық міндеттер үшін жауапкершілік тек 18 жастан бастап мүмкін болады (және іс жүзінде бұл қылмыстардың тақырыбы-үлкен жастағы адамдар).

Кәмелетке толмағанның жасын анықтай отырып, сот кейбір жағдайларда сот-медициналық сараптаманың көмегіне жүгініп, жасын (туған күні, айы және жылы) дәл анықтау үшін шаралар қабылдауға міндетті. Бұл жағдайда адам туған күнінде емес, келесі күннен бастап белгілі бір жасқа жеткен деп саналады. Сот-медициналық сараптаманың жасын белгілеу кезінде сотталушының туған күні сарапшылар атаған жылдың соңғы күні болып есептелуге тиіс, ал жасты ең төменгі және ең жоғары жас санымен анықтау кезінде сот сол адамның сараптама болжаған ең төменгі жасын негізге алуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Учебник уголовного права. Т.1. Спб., 2009.
2. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Часть общая. Спб., 2002.
3. Герберштейн С. Записки о Московских делах. Спб., 2000.

4. Сонда.
5. Кистьяковский А. Исследование о смертной казни. - Киев, 2016.
6. Калачев Н. О значении кормчей в системе древнего русского права. - Москва, 2010.
7. Фукс С.Л. Обычное право казахов в 18 веке и первой половине 19 века. - Алма-Ата, 1981.
8. История государства и права Казахстана. - Алма-Ата, 1991.
9. Вестник суда «Тураби». 2005.- № 1.
10. Криминология. Курс лекций. Спб. СИИ ВШ МВД РК. 2005.

ӘӨЖ 342

Оразгелді Ернұр Амангелдіұлы
 «Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
 «Тұран-Астана» университеті
 Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
 з.ғ.к., доцент **Каженова А.С.**

АДАМНЫҢ ЕСІ ДҰРЫС БОЛУЫ ҚЫЛМЫС СУБЪЕКТИСІНІҢ МІНДЕТТІ БЕЛГІСІ РЕТІНДЕ

ВМЕНЯЕМОСТЬ КАК ОБЯЗАТЕЛЬНЫЙ ПРИЗНАК СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ

THE SANITY OF A PERSON AS A MANDATORY SIGN OF THE SUBJECT OF A CRIME

Аннотация. Қоғамдық қауіпті әрекет үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылады және сол арқылы тек ақыл-есі дұрыс адамдар ғана қылмыстың субъектісі бола алады. Есі дұрыс емес адамдар қылмыстың субъектілері бола алмайды және қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Оларға қоғамға қауіпті іс-әрекет жасағаны үшін жаза болып табылмайтын медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары ғана қолданылуы мүмкін.

Кілтті сөздер: қауіпті әрекет, қылмыстық жауапкершілік, ақыл-есі дұрыс адам, қылмыстың субъектілері, жаза.

Аннотация. Понести уголовную ответственность за совершенное общественно опасное деяние и тем самым быть субъектом преступления могут быть лишь вменяемые лица. Невменяемые лица не могут быть субъектами преступлений и подлежат уголовной ответственности. К ним могут быть применены лишь принудительные меры медицинского характера, не являющиеся наказанием за совершение общественно опасного деяния.

Ключевые слова. Опасное деяние, уголовная ответственность, вменяемое лицо, субъекты преступления, наказание.

Annotation. Only sane persons can be criminally responsible for a socially dangerous act committed and thus be the subject of a crime. Insane persons cannot be subjects of crimes and are subject to criminal liability. Only compulsory medical measures may be applied to them, which are not a punishment for committing a socially dangerous act.

Keywords. Dangerous act, criminal liability, mentally ill person, subjects of Crime, Punishment.

Ақыл-ой ұғымын түсіндіруге жүгінсек, ҚР Қылмыстық Заңында ондай заң жоқ екенін байқауға болады. Оны ҚР ҚК-нің 16-бабындағы ақылсыздықтың теріс түсінігінен

тұжырымдауға болады. Ақыл-ой қылмыстық құқық теориясында адамның әлеуметтік қауіпті әрекетті жасау кезінде өз іс-әрекеттерін білуге және оларды басқаруға қабілеттілігі ретінде анықталады. Өз кезегінде, бұл анықтамаға екі тәуелсіз белгілер кіреді: интеллектуалдық және ерікті, олар объективті түрде өмір сүретін адамның негізгі психикалық қабілеттерін сипаттайды: сана мен ерік. Интеллектуалдық белгісі есі дұрыс білдірілсе сөздер: тұлға қабілетті арқалы өз іс-әрекеттерінде, жігерлі тұлға қабілетті басшылық өзінің іс-әрекетімен.

Зияткерлік қабілеттер арнайы субъектінің шындық құбылыстарын дұрыс бағалау, олардың арасындағы байланыстар мен өзара тәуелділікті түсіну, қазіргі жағдайды дұрыс талдау, олардың іс-әрекеттерінің ықтимал салдарын болжау және қиын жағдайда дұрыс шешім табу мүмкіндіктерін анықтайды. Адамның ерікті қасиеттері оның іс-әрекеттерін саналы түрде бақылау, оларды белсенді басқару, кедергілерді жеңу, мінез-құлқын саналы түрде қойылған мақсатқа бағындыру қабілетін анықтайды. Адамның ерікті әрекеттерінде оның қоршаған шындыққа қатынасы көрініс табады, сонымен қатар сананың белсенді рөлі көрінеді.

Демек, ақыл-ой адамның мазмұнын құрайтын ақыл-ой қабілеттерінің белгілі бір жиынтығы бар деп болжайды. Н.С.Лейкина атап өткендей, ақыл-ой "бұл адамның психикалық қабілетін емес, белгілі бір әлеуметтік қауіпті әрекетке қатысты ақыл-ойы мен ерік-жігерін сипаттайтын құқықтық ұғым" [1, 49].

Ақыл-ой мәселесі адамның қылмыстық заңда көзделген әлеуметтік қауіпті әрекетті жасауына байланысты туындайды. Ақыл-ой тұжырымдамасы, ең алдымен, адамның психикасының нақты шындықпен, қоршаған ортамен байланысын баса көрсетеді, оны одан алып жүруді, оның іс-әрекетінің нақты жағын түсінуді білдіреді. Сыртқы әлемнің құбылыстарын және олардың арасындағы байланысты түсіне отырып, адам біртіндеп қоршаған ортаға қойылатын талаптарды түсіне бастайды, жауапты мінез-құлыққа үйренеді. Психологиялық зерттеулерді талдау көрсеткендей, олардың негізгі әрекеттерін дұрыс бағалау, оларды түсіну, тіпті белгілі бір әрекеттер мен олардың салдарының қауіптілігін түсіну қабілеті балада мектепке дейінгі жаста пайда болады және мектептің алғашқы жылдарынан бастап тереңдей түседі.

"Мүмкін емес", "мүмкін", "жақсы", "жаман" деген негізгі ұғымдарды түсініп, оның әрекеттері үшін көтермелеу мен жаза алған бала бала кезінен бастап оған белгісіз болатын тыйымдардың мағынасын біле бастайды. қылмыстық заңда көрініс табады: "сіз ұрлай алмайсыз", "бұзақылық жасай алмайсыз" [2, 15, 19], т. б.

Бірақ, жоғарыда айтылғандай, қылмыстық-құқықтық мағынада ерік бостандығы адам өзінің іс-әрекетінің әлеуметтік маңыздылығын түсінуге, олардың әлеуметтік салдарын алдын-ала білуге және өз еркін қылмыстық заңдардың талаптарын ескере отырып таңдалған шешімдерді жүзеге асыруға бағытталған субъективті қабілетке ие болады деп болжайды.

Ақыл-ойға қатысты адамның қоршаған әлемге әсер ету процесінде сана мен ерік-жігердің белсенді рөлі оның шешім қабылдау, қылмыстық заңда белгіленген тыйымдардың әлеуметтік, Мемлекеттік маңыздылығын түсіну, олардың іс-әрекеттерін олардың әлеуметтік пайдалылығы немесе зияндылығы тұрғысынан дұрыс бағалау және осы түсінікке сәйкес өз іс-әрекеттерін басқару қабілетін білдіреді.

Осылайша, ақыл-ойдың интеллектуалдық белгісі (адамның өз іс-әрекеттерін түсіну қабілеті) тек өз іс-әрекеттерінің нақты, сыртқы жағын түсінумен ғана шектелмейді, сонымен бірге олардың әлеуметтік маңыздылығын, әлеуметтік қауіптілігі мен заңсыздығын түсіну қабілетін білдіреді. Ақыл-ойдың ерікті сәті (өз іс-әрекеттерін басқару қабілеті) адамның әлеуметтік мағынасын, іс-әрекеттерінің мәні мен салдарын түсініп, шешім қабылдап, оның орындалуына қол жеткізе білу, Белгілі бір мінез-құлықты таңдау қабілетін білдіреді.

Ақыл-ой жағдайы-бұл заң шығарушының адамның әлеуметтік-психологиялық дамуының заңдылықтарын қатаң ғылыми түсінуіне негізделген норма, оған сәйкес ол

белгілі және жеткілікті белгіленген кезендерден немесе кезендерден өтеді. Ақыл-ой осы дамудың типтік ерекшеліктерін көрсетеді, әр түрлі жастағы адамдарда ортақ нәрсе. Қалыпты психикасы бар адам, әдетте, әлеуметтік қауіпті әрекетті жасаған кезде әрқашан саналы болып саналады. Сондықтан заңда белгілі бір қылмысты тергеу мен қарау кезінде ақыл-ой ұғымы берілмеген, ақыл-ой мәселесі оны жасаған адамның психикалық пайдалылығына күмән туындаған кезде ғана талқыланады. Ақыл-есі сау адам ғана емес, сонымен бірге кез-келген психикалық аурудан зардап шегетін адам, егер ол әлеуметтік қауіпті іс-әрекет кезінде өз іс-әрекеттері туралы есеп беріп, оларды басқарса, ақыл-есі дұрыс деп танылуы мүмкін. Психикалық аурудың болуы адамның барлық жағдайларда өз іс-әрекеттерінің маңыздылығын түсіну және оларды басқару қабілетінен айырылғанын әлі көрсетпейді.

Ақыл-ойды түсінуге, этимологиялық тұрғыдан (синонимі - "импутабилиталар" - лат. *imputo*-кінәні мойындау, санау), яғни адамның өзі жасаған қылмыстық іс-әрекеті үшін жауап беруге субъективті мүмкіндігі көрініс тапқан кезде.

Біздің ойымызша, қылмыстық құқықтағы ақыл-ой-бұл тәуелсіз заңды ұғым және категория: мазмұны мен мағынасы жағынан көп қырлы және сыйымды. Оны әр түрлі жағынан сипаттауға болады: кінә мен қылмыстық жауаптылықтың субъективті құқықтық алғышарты ретінде; қылмыстық жауаптылықтың арнайы субъектісін сипаттайтын кіріспе құрамының жалпы заңды белгілерінің бірі ретінде; қылмыстық және жазаланатын көрсеткіш ретінде; кінәлі және қылмыстық мінез-құлықты кінәсіз жасалған есі дұрыс емес әрекеттерден шектеу өлшемі ретінде; қылмыскердің жеке басының заңды белгілерінің бірі ретінде және т.б. бірақ бұл оның заңды табиғатын, пәндік мазмұнын, қылмыстық - саяси мәнін, оның мақсаты мен функционалдық рөлін көрсететін бірыңғай құқықтық тұжырымдама мен категорияның көп деңгейлі және көп буынды сипаттамасы. қылмыстық құқық және қылмыскерге және қылмысқа қылмыстық - құқықтық әсер ету механизмі. Сондықтан, ақыл-ой тұжырымдамасы "әрқашан қалыпты психикасы бар адамның интеллектуалды-ерікті сферасының жай-күйі ретінде қарастырылған" деген жалпы пікірмен келісу қиын.

Адамның кінәлі болу қабілеті, "ақылдылық" категориясымен белгіленеді, Заңсыз мінез-құлық генезисіндегі субъективті факторды, оның белсенді рөлін анықтайды. Әлеуметтік мінез-құлық стандарттарының арасынан опцияны еркін таңдап, заңсыз субъект өзінің "зұлым" еркімен қоғамды оның бостандығын шектеу қажеттілігіне қояды. Кейбіреулердің шексіз бостандығы сөзсіз басқалардың бостандығына нұқсан келтіреді. Сондықтан жеке адамның бостандығын әлеуметтік қажеттіліктен бөлек қарастыруға, әлеуметтік-құқықтық бағалаусыз қалдыруға болмайды. Қылмыстық заң өзіне тән институттардың, санаттардың, тетіктердің көмегімен әлеуметтік басқару құралы ретінде және қоғам мүддесі үшін жеке адамның шексіз бостандығын шектеу функциясын орындайды. Қылмыстық құқықтың бұл функциясы қоғамның, әр адамның, әлеуметтік прогрестің мүдделері үшін объективті түрде қажет.

Қоғамдық мінез-құлықтағы субъективті фактордың белсенді рөлі қазіргі қылмыстық заңнамада айқынырақ көрініс табады және бекітіледі.

"Ақыл-ой" құқықтық категориясы, біз көріп отырғанымыздай, психиканың жай-күйі емес, адамның психикалық жағдайын құқықтық бағалау құралы. Ол бөлінбейді. Осы санаттағы құқықтар арқылы адамның жеке-жеке (психофизиологиялық, психогенетикалық және психологиялық) жағдайлары, қасиеттері мен қабілеттері қылмыс субъектісі, кінә және қылмыстық жауапкершілік туралы мәселені шешудегі заңды түрде бағаланады. Осы негізгі мәселені шешу адамның кінәсі мен оның қылмыстық жауапкершілігінің құқықтық негізі ретінде қылмыстық құқықтағы ақыл-ойдың маңыздылығын қамтиды.

"Ақыл-ой, ең алдымен, жасалған нәрсені түсіну, олардың іс-әрекеттерінің қасиеті мен мағынасын түсіну және олардың салдарын алдын-ала білу қабілетін білдіреді". Бұл қылмыстық жауапкершіліктің қажетті шарты. Соңғысының қылмыстық-құқықтық маңызы адамның өзі жасаған әлеуметтік қауіпті әрекеттерді түсіну және оларды басқару қабілетін

білдіреді. Тек қылмыстық мінез-құлықтың нақты актісіне байланысты, ақыл-ой мен ақылсыздықты түсіну бар, өйткені адамның мінез-құлқы әрқашан кез-келген әрекеттің, әрекеттің көрінісінде көрінеді. Олардың барлығы, соның ішінде әлеуметтік қауіпті, оның сана-сезімі мен еркі бойынша анықталады және жіберіледі.

Заң шығарушы белгілеген ақылсыздық критерийлері"теріс түрде ақыл-ойды қылмыстың қажетті белгісі ретінде анықтайды: олар қандай жағдайда ақыл-ойдың жоқтығын көрсетеді". Бұл ақыл-ой тұжырымдамасы әдетте ақыл-ой тұжырымдамасынан алынады, ал керісінше болуы керек. Әдебиетте ақыл-ой ретінде анықталды:

а) адамның психикалық қызметінің жағдайы;

б) қылмыскердің психикалық жағдайының сипаттамасы – нақты жағдайы;

в) адамның іс-әрекетке жауапты болу қабілеті. Қылмыстық заң тек есі дұрыс адамдардан ғана оларға жаза қолдану немесе оларға қатысты белгілі бір әрекеттер жасау қаупі бар белгілі бір әрекеттерден бас тартуды талап етеді.

Қылмыстық құқықтағы ақыл-ой институтының мәнін ашу оның заңды табиғатын, яғни ондағы құқықтық идея мен мақсатты анықтауды білдіреді.

Қойылған міндетті шешу қылмыстық заңда ешқашан берілмегендіктен және қазіргі уақытта ақыл-ой ұғымының анықтамасы болмағандықтан қиын. Бұл қылмыстық құқық ғылымында да, сот практикасында да ақыл-ой бірауыздан қылмыстың арнайы субъектісінің қажетті белгісі ретінде танылатынына қарамастан, оны анықтамай адамды қылмыстық жауапкершілікке тартуға және жазалауға болмайды.

Осы нормаларды талдау қылмыстық заңда ақыл-ой презумпциясы өз көрінісін тапты деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді, яғни қылмыстық заңда қарастырылған әлеуметтік қауіпті әрекетті жасаған адам сот оның ақылсыздығын анықтағанға дейін ақыл-ой субъектісі ретінде танылады. В.С. көзқарасымен келісу Орлова, мұнда: "әлеуметтік қауіпті әрекеттерді жасаған адамның ақыл-ойы болжанады, бірақ адам өзінің мінез - құлқымен психикалық толықтығына күмәнданған кезде, сот-тергеу органдары сот-психиатриялық сараптама жүргізу арқылы осы адамның ақыл-ойын анықтауға міндетті " [3, 28].

Қолданыстағы заңнамалық тәжірибеге қайшы және заңдылықты нығайту мақсатында осы проблемамен айналысатын бірқатар авторлар заңда дербес қылмыстық-құқықтық институт ретінде ақыл-ой ұғымын бекіту туралы ұсыныс жасады.

Болжам мен ақыл-ой тұжырымдамасының заңнамалық ұсынысы түбегейлі маңызды және тек кінәлі адамның жауапкершілік қағидатымен қатар жеке адамның құқықтарын қорғаудың маңызды кепілдіктерінің бірі болуы керек екендігімен келісу керек.

Сонымен бірге, қылмыстық құқық ғылымының кейбір өкілдері іс жүзінде ақыл-ой институтын ерік бостандығының философиялық категориясымен алмастырады. Сонымен, П.С. Дагель қылмыстық құқық тіліне аударғанда ерік бостандығы адамның кінәлі және жауапты болу қабілетін білдіреді деп есептеді [4, 8].

Автордың идеясын жалғастыра отырып, азаматтық құқықтың "тіліне аударғанда" ерік бостандығы құқықтық қабілеттілікті білдіреді және т. б. В.А. Номоконов ұқсас көзқарастарды ұстанады, ол "ақыл-ой" ұғымы кең мағынада автор деп аталады "әлеуметтік" мәні бойынша "сәйкес келеді" психологиялық критерий "ерік бостандығы", ал "ақыл-ой" "ұғымы" ақыл-ой " деп аталады. ақыл-ой "заңды", яғни сөздің тар мағынасында ақыл-ой ақыл-ойдың заңнамалық анықтамасынан теріс ұғым ретінде анықталады [5, 13, 14]. Бірден айта кету керек, қылмыстық-құқықтық институт ретінде ақыл - ойдың бір ғана мағынасы бар-бұл қылмыстың белгісі және одан басқа ештеңе жоқ. "Әлеуметтік ақыл-ой" ұғымы ақыл-ойдың мәні туралы мәселені одан сайын шатастырады.

Ю.М. Антонян және С.В. Бородин, сондай-ақ, олардың пікірінше, "интеллектуалдық даму деңгейінде, адамның белгілі бір ерік-жігерге ие болуында, эмоционалды сипатта" деп аталатын әлеуметтік-психологиялық сипаттамасына байланысты ақыл-ой тұжырымдамасын негізсіз кеңейтеді [6, 122]. Бұл жеке қасиеттердің

қылмыстық-құқықтық саулыққа ешқандай қатысы жоқ, өйткені авторлар атап өткен тұлғаның" әлеуметтену деңгейі " ақыл-ойды анықтауға бей-жай қарамайды. Заңның мағынасына сәйкес, ақыл-ой әлеуметтік қауіпті әрекетті жасаған адамның психикасында терең патологиялық өзгерістердің болмауын ғана білдіреді. Сондықтан интеллектуалды дамымау, ерік - жігердің жетіспеушілігі, жасы, эмоционалдық саланың жағдайы, тіпті психикалық ауытқулардың болуы сияқты жеке қасиеттерді арнайы қылмыс субъектісінің ақыл-есі кемдігі мәселесін шешуде ескеру мүмкін емес.

Біздің ойымызша, жоғарыда айтылғандар қылмыстық - құқықтық ақыл-ойдың мәнін осы институттың қылмыстық заңды қолданудағы және оның мақсаттарына жетудегі рөлін белгілеу арқылы ғана анықтауға болады деген сенімге әкеледі.

Демек, ақыл – ой тек қылмыстық және әкімшілік заңдарға ғана белгілі құқықтық институт болып табылады. Сонымен қатар, ақыл-ой тек қылмыс құрамы (Әкімшілік құқық бұзушылық) аясында ғана ойлайтынын және оның қажетті белгісі ретінде әрекет ететінін есте ұстаған жөн. Бірақ ақыл-ой қылмыстың ерекше субъектісінің белгісі болғандықтан, ол ақыл-ойдың мәні, оның құқықтық табиғаты болатын ерекше мағынаға ие.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Лейкина Н.С. Личность преступника и уголовная ответственность. - Томск, 2009.
2. Астемиров З.А. Уголовная ответственность несовершеннолетних. – Москва, 200.
3. Орлов В.С. Субъект преступления. - Москва: Госюриздат. – 1958.
4. Дагель П.С. Проблемы вины в уголовном праве. - Владивосток: ДВГУ, 2012.
5. Номоконов В.А. Проблемы свободы воли в уголовном праве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Саратов, 2014.
6. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии. - Москва: Наука, 2007.

МРНТИ: 65.33.29

Амешова Эльнура Булатовна
магистрант 1 –го курса
преподаватель кафедры
«Экономика»

Университет «Туран Астана»
Бекбусинова Гульнафиз Кенжебековна

ОСНОВЫ КОРПОРАТИВНОЙ СТРАТЕГИИ: ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА ЕЕ ФОРМИРОВАНИЕ

КОРПОРАТИВТІК СТРАТЕГИЯНЫҢ НЕГІЗДЕРІ: ОНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

FUNDAMENTALS OF CORPORATE STRATEGY: FACTORS INFLUENCING ITS FORMATION

Аннотация. В данной статье анализируются принципы ведения корпоративной стратегии. Раскрывается сущность понятия стратегии и ее влияние на развитие компании. На примере рисунков показаны основные уровни и виды корпоративной стратегии, присущие современному успешному бизнесу. Также перечислены базовые факторы, влияющие на формирование корпоративной стратегии, которые могут быть подконтрольными корпоративной стратегии так и ее не управляемые, т.е. выходящие за компетенцию руководителя компании.

Ключевые слова. Понятие стратегии, основы, виды, уровни, факторы влияния.

Аннотация. Бұл мақалада корпоративтік стратегияның принциптері талданады. Стратегия тұжырымдамасының мәні және оның компанияның дамуына әсері ашылады. Сандардың мысалында қазіргі табысты бизнеске тән корпоративтік стратегияның негізгі деңгейлері мен түрлері көрсетілген. Ол сондай-ақ корпоративтік стратегияны қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторларды санайды, оны корпоративтік стратегиямен басқаруға болады және онымен бақыланбайды, яғни. серіктестік басшысының құзыретінен тыс.

Кілтті сөздер. Стратегия түсінігі, негіздері, түрлері, деңгейлері, әсер ету факторлары.

Annotation. This article analyzes the principles of corporate strategy. The essence of the concept of strategy and its influence on the development of the company is revealed. On the example of the figures, the main levels and types of corporate strategy inherent in modern successful business are shown. It also lists the basic factors influencing the formation of a corporate strategy, which can be controlled by the corporate strategy and not controlled by it, i.e. beyond the competence of the head of the company.

Keywords. Concept of strategy, fundamentals, types, levels, factors of influence.

Корпоративная стратегия – это главная стратегия компании. Она устанавливает общие направления развития компании (бизнеса) и отражает методы управления данными направлениями для достижения стратегической цели.

Корпоративная стратегия должна решать вопросы: каким бизнесом заниматься?; какой бизнес надо остановить?; в какой бизнес нужно еще войти? На корпоративном уровне принимаются «судьбоносные» решения для компании. К ним относятся решения о расширении или уменьшении компании.

Основными корпоративными стратегиями являются стратегии роста (диверсификации и интеграции), стабилизации и сокращения. В сложных структурах они могут сочетаться.

С ростом и развитием компаний стратегическое планирование выходит в приоритет как механизм достижения целей организации. Для эффективного менеджмента, особенно в больших структурах, необходимо понимание общих направлений развития компании, т.е. стратегии. При этом сама стратегия компании представляет собой многоуровневую структуру, включающую корпоративную стратегию, которую мы и рассмотрим в данном тексте. [1, с 10].

Стратегия организации – это поведение организации в конкурентной среде, обеспечивающее достижение главной цели фирмы.

В общем смысле она представляет перечень направлений перспективного развития организации - но не план.

Структура стратегии организации включает три основных уровня:

Корпоративная стратегия, которая устанавливает основные ценности компании, а также определяет порядок распределения ресурсов между сферами бизнеса и непосредственно сами эти сферы для достижения цели компании.

Корпоративная стратегия – это верхний уровень стратегии, который задает основные направления развития компании.

Конкурентная (или деловая) стратегия. Данный уровень предполагает создание конкурентного положения компании в отрасли и применение различных методов, ресурсов и инструментов для удержания и укрепления конкурентного положения.

При этом, для предприятий с одним видом деятельности корпоративная стратегия совпадает с деловой

Функциональная стратегия. Данный уровень носит подчиненный характер и служит обеспечению реализации функций первых двух стратегий в следующих областях: маркетинговая, финансовая, производственная, технологическая и т.п. [2, с 36].

Первый уровень, — корпоративный, — в целом образуется набором деловых и функциональных стратегических направлений. При этом каждый уровень стратегии формирует ограничения для стратегий более высоких уровней. Крупные компании со сложной организационной структурой формируют стратегии как по отдельным направлениям бизнеса, так и на корпоративном уровне.

Корпоративная стратегия, как уже отмечалось, устанавливает общие направления развития компании (бизнеса) и отражает методы управления данными направлениями для достижения стратегической цели.

Корпоративную стратегию компании определяют масштаб компании, связи ее единиц, а также методы управления первыми двумя характеристиками.

Корпоративная стратегия – это главная стратегия компании.

Если компания многопрофильная и включает несколько бизнесов (организационных единиц), то необходимо решать задачи как конкурентного положения на их рынках, так и их взаимодействия (эффективного перераспределения ресурсов). [3, с 5].

Сама корпоративная стратегия реализуется корпоративным центром.

Принятие корпоративных стратегических решений самое сложное. Именно на этом уровне решаются вопросы о самом существовании бизнеса, о его форме, развитии, расширении или же ликвидации и т.п. На уровне корпоративной стратегии согласовываются товарные стратегии, а также инвестиционные направления.

Также корпоративная стратегия регулирует вопросы в следующих сферах: распределение ресурсов между своими организационными элементами; решения по развитию организационной структуры и продуктовой линейки; решения по слияниям, поглощениям, участию в интеграционных структурах и т.д.

Но самое важное, что решается на уровне корпоративной стратегии – это вопросы регулирования стоимости элементов своей организационной структуры. [4, с 95].

Отталкиваясь от рассматриваемых корпоративной стратегией вопросов, можно понять и основные виды корпоративных стратегий.

Таблица 1

Виды корпоративной стратегии

Виды корпоративной стратегии	
<i>основные</i>	<i>производные</i>
Стратегия роста	Стартап
Стратегия стабильности	Рост
Стратегия сокращения (выживания)	Зрелость
Стратегия сочетания	Возрождение
	Спад

Стратегия диверсификации предполагает вход на новый рынок или расширение бизнеса за счет расширения товарной линейки. Она может быть связанная (приобретение схожего или смежного бизнеса) и несвязанная (не относится к бизнесу компании, но может повысить его прибыльность). Также диверсификация может быть вертикальная (расширение характеристик товарной линейки с целью более глубокого проникновения на рынок) и горизонтальная (расширение перечня товаров для завоевания новых рынков)

Стратегия интеграции предполагает расширение бизнеса путем добавления новых структур. Она подразделяется на горизонтальную (создание или присоединение новых бизнес-единиц со схожими производственными цепочками) и вертикальную (создание или присоединение новых бизнес-единиц, дополняющих производственную цепочку). [5, с 37].

Также отметим стратегии стабилизации, когда компания сосредотачивается на существующих направлениях и их поддержании и сокращения (выживания),

предусматривающие ликвидацию активов или частичную остановку деятельности бизнес-единиц для поддержания бизнеса в сложные периоды. Некоторые виды стратегий могут сочетаться.

Итак, мы рассмотрели основы корпоративных стратегий. В завершении отметим, что корпоративная стратегия – один из самых сложных и ответственных уровней стратегического планирования организации, определяющий ее основные пути развития. В условиях постоянных изменений внешней среды без эффективной корпоративной стратегии компания не сможет достичь своих стратегических целей. Именно на уровне корпоративной стратегии принимаются самые главные решения о судьбе организации. Поэтому выработка правильной и грамотной корпоративной стратегии является залогом успеха компании в конкурентной борьбе.

Стратегия зависит от внешних и внутренних условий работы фирмы. Главными внешними факторами являются: социальные, политические, законодательство, влияние общества, привлекательность отрасли, рыночные угрозы и благоприятные возможности компании. [6, с 115].

На стратегический выбор, осуществляемый менеджерами, влияют разнообразные ситуационные факторы, которые могут образовать значительное количество комбинаций. Выделим наиболее значимые. Группа факторов, характеризующих состояние отрасли.

Здесь в первую очередь учитываются стадия жизненного цикла и структура отрасли, основные движущие силы и интенсивность конкуренции. Группа факторов, характеризующих рыночную позицию фирмы. Здесь в основном рассматривается положение фирмы в отрасли и ее потенциал с точки зрения рыночных возможностей. Масштаб деятельности организации. Особенности стратегий, связанные с размерами производственной деятельности организации, рассмотрены отдельным вопросом.

Фактор времени. Данный фактор при принятии решения может способствовать успеху или неудаче организации. Реализация даже хорошей стратегии в неудачный момент может привести к большим проблемам в организации. Ход времени обычно обуславливает изменения ситуации. Если они значительны, ситуация может преобразиться настолько, что критерии для принятия решения о стратегии станут недействительными. По сути речь здесь идет о фирмах с уровнем активности более низким, чем требуется для успеха. Такие фирмы в лучшем случае будут сводить концы с концами, как бы подробно они ни разрабатывали свою стратегию.

Кроме вышеперечисленных факторов на корпоративную стратегию могут влиять следующие факторы, которые должны учитываться и по существу определять стратегию они показаны в таблице 2.

Таблица 2

Внешние факторы

Внешние факторы			
Социальные политические общественные условия и законодательство	Привлекательность области, конкурентные условия	Возможности и опасности для компании	
Стратегические ситуации компании	Заключение о возможности отдельных факторов и их влияния на	Идентификация и оценка стратегических инициатив	Определение стратегии, которая соответствует ситуации

	стратегию		
Сильные и слабые стороны компании. Конкурентная рыночная позиция	Персональные амбиции, философия бизнеса, этические принципы	Стоимость акций и культура компании	

Взаимодействие этих факторов обычно комплексное и имеет специфические отличия для отрасли и компании.

Как правило, стратегия не обеспечивает успеха, если не проведена граница между внутренней и внешней ситуацией, не обеспечено приобретение существенных конкурентных преимуществ и не улучшена деятельность компании.

Первичными внутренними факторами, воздействующими на стратегию компании, являются: сильные и слабые стороны ее деятельности, компетентность менеджмента, его персональные амбиции, философия и этика компании, культура фирмы и курсовая стоимость акций. [7, с 44].

Существует большое разнообразие политических, экономических, социальных факторов, влияющих на организацию. Например, на результаты изготовления и продаж детских игрушек влияют такие факторы, как утверждение норм санитарно-эпидемиологического благополучия населения, утверждение санитарно-гигиенических правил и норм изготовления и реализации игрушек, изменения в правилах импорта/экспорта продукции.

Внешние факторы — все, что не зависит от компании. Нужно учитывать:

- социальные, политические, гражданские и правовые нормы;
- привлекательность отрасли;
- уровень конкуренции;
- использование новых технологий;
- перспективу роста;
- возможные риски;
- особенности потребителя, его потребности и желания.

Внутренние факторы напрямую зависят от деятельности корпорации. Их рассматривают, чтобы понять, подойдет ли стратегия данной компании. Учитывают силы и слабости, философию бизнеса, ценности, культуру в коллективе и даже этические принципы руководства. На основе факторов корпоративной стратегии делают вывод и выбирают подходящую альтернативу.

Таким образом, правильно составленная корпоративная стратегия — первый шаг на пути к успеху. При ее разработке важно помнить о целях, учитывать особенности каждого направления многоотраслевой компании. Не пренебрегать силой влияния факторов на стратегию и в силу возможностей пытаться их контролировать и предопределять. А также не забывать, что любое развитие требует постоянной оценки.

Список использованной литературы:

1. Корпоративное управление: казахстанский контекст. Учебное пособие. Под общей редакцией Филина С.А. – Алматы, 2019

2. С. Алиева, А. Садыкова, А. Бактыбаев, Современные подходы к государственному планированию // Экономика Финансы Исследования, Вып. 4 (40), 2020;
3. Маленков Ю.А., Стратегический менеджмент: Учебное пособие / ТК Велби, 2019;
4. Родионова В. Н., Федоркова Н. В. Стратегический менеджмент: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2017;
5. Маркова В. Д., Кузнецова С. А. Стратегический менеджмент: Курс лекций. – М.: ИНФРА-М, 2020;
6. Стратегия на практике / К. Боумен. – СПб.: Питер, 2019;
7. Курс МВА по стратегическому менеджменту / Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2020.

ӘӨЖ 343.13

Қазыкен Толқын Хайруллақызы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

З.Ғ.М., Дусанбекова М.А.

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ- ЗОМБЫЛЫҚ

НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ

DOMESTIC VIOLENCE

Аннотация. Тұрмыстық зорлық-зомбылық бұл отбасылық ядрода болатын зорлық-зомбылық түрі, яғни сыртқы факторлар араласпайды. Бұл психологиялық және физикалық зорлық-зомбылық және отбасының кез-келген мүшесінен басқасына дейін болуы мүмкін. Бұл көрінгенге қарағанда жиі болатын жағдай. Шындығында, сіз кейбір кезде осындай типтегі әрекеттің куәсі болып, оған көп мән бермеуіңіз әбден мүмкін. Ұяттан, агрессордың репрессиясынан қорқуынан немесе оны жасай алмауынан (балалар мен қарттарға қатысты) ешқашан хабарланбайтын жағдайлар көп.

Кілтті сөздер. Зорлық- зомбылық, агрессор, қылмыс, жаһанды мәселе, сот.

Аннотация. Домашнее насилие это тип насилия, который происходит в семейном ядре, что означает, что внешние факторы не вмешиваются. Это психологическое и физическое насилие, которое может происходить от любого члена семьи до любого другого. Это ситуация, которая случается чаще, чем кажется. На самом деле, вполне возможно, что в какой-то момент вы станете свидетелем такого рода действий и не придадите ему особого значения. Есть много случаев, когда никогда не сообщается о стыде, страхе репрессий со стороны агрессора или невозможности сделать это (в случае детей и пожилых людей).

Ключевые слова. Насилие, агрессор, преступность, глобальная проблема, суд.

Annotation. Domestic violence is a type of violence that occurs in the family core, which means that external factors do not interfere. This is psychological and physical violence that can occur from any family member to any other. This is a situation that happens more often than it seems. In fact, it is quite possible that at some point you will witness this kind of action and will not attach much importance to it. There are many cases when shame, fear of reprisals from the aggressor, or the inability to do so (in the case of children and the elderly) are never reported.

Keywords. Violence, aggressor, crime, global problem, court.

Бұл мәселе әлемдегі ең өзекті мәселелердің бірі. Біріншіден, импульстік бақылаудың болмауы, өзін-өзі бағалаудың төмендігі, сүйіспеншіліктің болмауы, оның

балалық шағында өмір сүрген тәжірибесі немесе жекелеген жеке факторлар оған айналасындағы адамдарға қатыгездік пен қорлауға шешуші әсер етуі мүмкін. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық-бұл жаһандық мәселе. Әйелдерге қатысты зорлық - зомбылық-және атап айтқанда, отбасындағы зорлық-зомбылықтың шегі жоқ, ол ешқандай әлеуметтік топтармен, қалыптасумен немесе экономикалық топтармен байланысты емес елдің дамуы. Ол көптеген формаларды қабылдайды және шешудің әртүрлі тәсілдерін қажет етеді. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық жалпы адамға қатысты зорлық-зомбылық және оның салдары бүкіл қоғамға әсер етеді. Дегенмен, оны сыртында қарастыруға болмайды жалпы әлеуметтік орта және мәдени тамырлар туралы. Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі жаһандық сипатқа ие, ол мыналарды білдіреді бұл көптеген елдерде ерекше әлеуметтік проблема. Әйелдерге қатысты зорлық зомбылық мақсаттарға жетудегі кедергілердің бірі болып табылады теңдік, даму және бейбітшілік. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық адам құқықтары мен негізгі құқықтардың бұзылуын білдіреді және оларға осы құқықтар мен бостандықтарды пайдалануға кедергі келтіреді немесе мүмкіндік бермейді.

Ұзақ уақыт бойы осы құқықтар мен бостандықтарды қорғауға және насихаттауға қабілетсіздік әйелдер-бұл барлық мемлекеттерді толғандыратын мәселе және оны шешу керек [1]. Адамгершілік демократиялық қоғамда зорлық-зомбылыққа орын болмауы тиіс, деп атап өтті елбасы Н.Ә. Назарбаев өз сөзінде:

"Мен отбасылардағы әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуіне байланысты жағдайға алаңдаймын. Әйелдерге деген құрметсіздік болмауы керек және мен мұндай зорлық-зомбылықты қатаң түрде тоқтату керек деп айтуым керек" [2].

Қазақстандағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық мәселесін билік мәселелерінен бөлек қарастыруға болмайды қоғамда және отбасында шешім қабылдау. Қоғам кіріс айырмашылығына, бастапқы мүмкіндіктерге негізделгендіктен, билікке, экономикалық, ақпараттық, мәдени ресурстарға қол жеткізу, бұл теңсіздік пайда болу үшін негіз жасайды жалпы және әсіресе жыныстар арасындағы зорлық-зомбылық құбылысы.

Зорлық-зомбылық келесі түрлерге бөлінеді:

- Эмоционалды зорлық-зомбылық (қорлау, ат қою, сөгіс, өзін-өзі бағалауды жоғалтуға әкелетін немқұрайлылық, негізсіз қызғаныш, балалардың жеке өміріне араласу);

- Физикалық зорлық-зомбылық (бір отбасы мүшесі, әдетте ер адам мас күйінде немесе байсалды күйде отбасы мүшелерін ұрады);

- Экономикалық зорлық-зомбылық (күйеуі үйден тыс жерде жұмыс істеуге тыйым салады, ақшадан бас тартады немесе оны жеткіліксіз мөлшерде береді, әйелінен немесе балаларынан ақша алады, кірісті жасырады);

- Жыныстық зорлық-зомбылық (әйелдің қалауына қарсы жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу, зорлау, жыныстық зорлық-зомбылық балалар);

- Қоқан-лоққылар (күйеуі отбасын тастап кетемін деп қорқытады, әйелін немесе балаларын ұрып-соғады немесе өлтіреді, өзін-өзі өлтіруге итермелейді, құқыққа қайшы келеді іс-әрекеттер);

- Балаларды анасына қарсы пайдалану (күйеуі әйелі балаларын ешқашан көрмейді деп қорқытады "тастанды" балаларға өзін кінәлі сезіну, ол балаларды қауіпті хабарламалар жіберу үшін пайдаланады);

- Қорқыту (ыдыс-аяқ пен жиһазды ұру, үй жануарларын қорлау, үйде қару алып жүру);

- Қоршаған ортадан оқшаулау (туыстарымен, достарымен қарым-қатынасқа кедергі келтіретін мінез-құлық еркіндігін шектеу).

Зерттеулер көрсеткендей, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың таралу деңгейі өте жоғары: сол кездегі әрбір үшінші адам немесе басқа нысанда отбасы мүшелері зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Жағдайды қамтамасыз ететін Ұлттық заңның болмауы

қиындатады зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау. [3]. Сонымен, Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылықты талдау мәселесі әлі де өте жоғары мәселе, ол қазірдің өзінде қатты библиографияға ие. Сонымен бірге көптеген адамдардың теориялық және әдіснамалық түсінігі оның негізгі тұжырымдамалардан бастап пікірталас сипатына дейінгі аспектілері. Отбасындағы зорлық - зомбылық жеткіліксіз зерттелген әлеуметтік жоспар. Әлсіз әлеуметтанулық және статистикалық ақпараттық база: жүргізілген зерттеулер саны (әсіресе - динамика) әлі де аз; әр түрлі көздерден алынған статистика әр түрлі. Осыған байланысты кешенді қажеттілік туындайды қазіргі орыс отбасындағы зорлық-зомбылықты, құбылысты әр түрлі қабылдау дәрежесін социологиялық зерттеу әлеуметтік топтар арасындағы қақтығыстарда үстем мәжбүрлеудің әртүрлі түрлерінің алдын алудың негізгі бағыттарын анықтау жақын туыстары. Ресейде халықаралық тәжірибені ескеретін жақсы дамыған заңнамалық база жоқ, отбасы мүшелері арасындағы құқықтық қатынастарды жан-жақты реттейді. Сонымен қатар, ішкі заң туралы арнайы заң жоқ құқық қорғау органдары мен арнаулы қызметтердің функциялары, құқықтары мен міндеттері бекітілетін зорлық-зомбылық отбасы мүшелерінің құқықтарын сақтау және қалпына келтіру бойынша. Алайда, ол қолданыстағы заңдарға негізделген, тек ішінара болуы мүмкін зорлық-зомбылыққа ұшыраған адамдардың мүдделерін қорғау [4].

Қазіргі Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі әлеуметтік ғылымның да, қоғамның да назарын аударуда. Криминалистика, денсаулық сақтау, әлеуметтану, БАҚ деректеріне сәйкес, қазақ отбасыларының басым бөлігінде өмір салты қалыптасты, ол үшін қатыгез тұлғааралық қатынастар бір ұрпақтан екінші ұрпаққа берілетін нормаға айналады. Әйелдердің құқықтарын іске асыру және олардың ермен тең дәрежеде қатысуы жолындағы негізгі кедергілер қоғам өмірі - әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық және зорлық-зомбылық жасау қаупі. Халықаралық құқыққа сәйкес, зорлық-зомбылық әйелдерге қатысты физикалық, психологиялық зиян келтіретін немесе тудыруы мүмкін жынысына байланысты жасалған кез келген әрекет түсініледі немесе әйелдердің азап шегуі, соның ішінде күш қолдану немесе бас бостандығынан айыру сияқты әрекеттерге қауіп төндіруі, олар көпшілік алдында немесе жеке өмір. Отбасындағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың нәтижесі-ажырасудың үлкен саны. Күйеуінің маскүнемдігі, жүйелі түрде ұрып-соғу, әйелге физикалық және психикалық азап шегу, оны тоқтату туралы өтініш беруге мәжбүрлеу неке. Нәтижесінде-балаларды толық емес отбасында тәрбиелеу, отбасына қамқорлық және жауапкершілік әйелдердің иығына жату. Өтпелі кезең әсер етуі мүмкін көптеген факторлардың пайда болуымен сипатталады әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық деңгейі. Кедейлік, жұмыссыздық, айыру, әлеуметтік теңсіздік, шиеленістің өсуі, сондай-ақ, ересектер арасындағы өлім-жітім мен сырқаттанушылық. Бірде-бір жеке фактор бір адамның неге жетекшілік ететінін түсіндіре алмайды, өзін - өзі агрессивті, ал екіншісі агрессивті емес немесе неге кейбір аймақтарда басқаларға қарағанда зорлық-зомбылық деңгейі жоғары болады. Зорлық-зомбылық жеке, топтық, әлеуметтік, мәдени және экологиялық факторлардың күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық - жаңа мәселе емес [5]. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық тек әйелдер мәселесі емес. Бұл бұзылған бүкіл қоғамның проблемасы жеке құқықтар мен қауіпсіздік. Әйелдер мәртебесі төмен лауазымдарға ие болады, бұл ерлер тарапынан теріс пайдалану ықтималдығын арттырады. Социологиялық сауалнамалар көрсеткендей, жәбірленуші әйелдер жағдайдан шығудың жолын іздеуді немесе бағынуды жөн көреді бірақ ешқашан сотқа жүгінбейді. Отбасындағы зорлық-зомбылық фактілерін ашу жәбірленушіні әлі де жарақаттауы мүмкін көрсеткіші көбірек, өйткені зорлық - зомбылықтың құрбаны болған әйелдің өзі кінәлі деген қоғамның қалыптасқан бір теріс ойы бар. Сот талқылауы әдетте ол қорлайтын сұрақтармен, кеңестермен, басқалардың жәбірленушінің кінәсіне деген сенімін ұсынумен бірге жүреді. Әйелдерге қатысты зорлық - зомбылық фактілеріне қатысты біздің әділеттілігіміз ер адамдар арасында жазасыздық сезімін тудырады, ер адамдар қылмыс жасайды деп ойламайды. Бірақ ол әлі де отбасын сақтап қалуға тырысады және олар әрдайым дерлік

жазады қылмыстық немесе әкімшілік іс қозғаудан бас тарту туралы қарсы мәлімдеме, сондықтан соттарға өте аз істер келеді.

Кәмететке толмағандармен некеде әйел көбінесе отбасылық өмірдің қуанышымен бірге отбасы мен достары үнемі мазасыздықтың, эмоционалды стресстің және жанжалдың көзі болып табылады. Некедегі физикалық зорлық-зомбылықтың алдында әрқашан болады, яғни өзара қанағаттанбау, психологиялық қысым, ауызша шайқастар, иеліктен шығару, дұшпандық және т. б. Пайызбен әйелдер мен балалар, басқа отбасы мүшелері жиі зорлық-зомбылықтың барлық түрлерінің құрбаны болады. Көбінесе психологиялық зорлық-зомбылық алдымен пайда болады, ол белгілі бір уақытта физикалық зорлық-зомбылықпен толықтырылады әр түрлі ауырлық дәрежесіндегі жүктемелер адамның денсаулығына ғана емес, өміріне де қауіп төндіреді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресудің әлемдік тәжірибесі ең жақсы жауап екенін көрсетеді болып табылады әкімшілік ұстау кінәлі. Бұл қайталану мүмкіндігін азайтуға болатын ең тиімді құрал зорлық-зомбылық. Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі жаһандық сипатқа ие, ол дамыған елдерде ерекше әлеуметтік проблема болып табылады. Мысалға алатын болсақ Германияда тұрмыстық зорлық-зомбылық жиі кездеседі. Елдегі әрбір төртінші әйел күйеуінің, бірге тұратын адамның немесе бұрынғы серіктестің физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылығына тап болды. Бірақ тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заң барлығын қорғайды, яғни әйелдерді, ерлерді, балаларды.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы Берлин брошюрасы былай делінген:

Германиядағы тұрмыстық зорлық-зомбылық тек некедегі зорлық-зомбылық емес, сонымен бірге бірге тұру, серіктестік болып саналады. Зорлық-зомбылыққа мыналар жатады:

- қатыгездік;
- ұру;
- қауіптер;
- бостандықты шектеу, мысалы, үйден немесе бөлмеден шығуға тыйым салу;
- жыныстық қатынасқа мәжбүрлеу;
- зорлау;
- қудалау.

Германиядағы тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заң қалай жұмыс істейді. Барлық полиция қызметкерлері-ерлер де, әйелдер де — тұрмыстық және жыныстық зорлық-зомбылық жағдайларын тергеу бойынша дайындықтан өтеді. Жәбірленуші немесе көршілері, туыстары, кездейсоқ зорлық-зомбылық куәгерлері тәулік бойы тегін нөмірге қоңырау шалып, полиция шақыруға мүмкіндіктері бар. Полиция жәбірленушіге агрессордан бөлек сауалнама жүргізеді, содан кейін оны қауіпсіз жерге, мысалы, еркектерге рұқсат етілмеген әйелдер панасына апарды. Егер зорлық-зомбылықтың қайталану қаупі болса, полиция агрессорға үйден кетуге және оның кілттерін 14 күнге дейін алуға бұйрық бере алады. Қазірдің өзінде полиция агрессорға жәбірленуші мен балаларға жақындауға, жәбірленушіге жұмысқа немесе мектепке балаларға келуге тыйым салуға құқылы. Егер жәбірленушіні қорғаудың басқа әдісі болмаса, полиция агрессорды тұтқындауы мүмкін.

Шақыру кезінде полиция шағымды ауызша немесе жазбаша тіркейді. Шағымды жәбірленуші ғана емес, көршілер, туыстар, полиция қызметкерлері де бере алады. Бұл ретте полицияның шағымды қабылдаудан бас тартуға құқығы жоқ. Жарақаттар мен ұрып — соғу кезінде медициналық куәландыру жүргізіледі, нәтижесінде жәбірленуші анықтаманы алады, содан кейін оны сотта пайдаланады. Егер агрессор жәбірленушіні қорқытса, мысалы, ұрып-соғуға уәде берсе, егер ол полицияға жүгінсе, шағымды басқа мекен-жайдан беруге болады. Сонда полициядан келген хаттар үйге келмейді, ал агрессор оларды көре алмайды. Агрессорлар қалай жазаланады деген сұраққа жауап беретін болсақ,

шағымнан кейін полицияның тергеуі жүргізіледі, содан кейін іс прокуратура мен сотқа жіберіледі. Сот:

- егер дәлелдер жеткіліксіз болса, істі тоқтатыңыз. Содан кейін жәбірленуші оның шешіміне шағымдануға құқылы;

- агрессорға айыппұл немесе шартты мерзім тағайындаңыз;

- агрессорды оқыту семинарларына қатысуға міндеттеу;

- агрессорды жәбірленушіге өтемақы төлеуге міндеттеу, мысалы, физикалық немесе моральдық зиян үшін;

- агрессордың жәбірленуші мен балаларға жақындауына, хат жазуына немесе қоңырау шалуына жол бермеу — бұл қауіпсіздік ордері деп аталады. Егер агрессор ордерді бұзса, оларға айыппұл салынуы немесе қамауға алынуы мүмкін. Сот ісі бір жылға созылуы мүмкін. Осы уақытта жәбірленуші тегін баспананы пайдаланып, мекен — жайын агрессордан жасыра алады. Жәбірленушінің жаңа мекен-жайын тек мемлекеттік органдар біледі, ал қалғандары оны жәбірленушінің жазбаша келісімінен кейін сұрау бойынша ала алады. Егер сот агрессорды кінәлі деп тапса, жәбірленуші ортақ мүлікке және балаларға қамқоршылыққа қатысты мәселелерді жеңілдетілген тәртіппен шеше алады.

Қорытындылай келе, отбасындағы зорлық-зомбылық бүкіл Қазақстан бойынша кең таралған құбылыс. Отбасындағы зорлық-зомбылық ажырасуға, ата-ана құқығынан айыруға, жасөспірімдер қылмысының өсуіне, суицидке, кісі өлтіруге әкеледі, жақын адам денсаулығына зиян келтіреді.

Зорлық-зомбылықтың әрбір дерлік екінші жағдайы әйелдерге дене жаракатын салумен аяқталады және көп жағдайда зорлаушы жазасыз қалады.

Әйелдерді үйде ұрып-соғуға не мәжбүр етеді немесе мұндай еркектерден алыстамайды. Оған себептер өте көп, мысалы, жақын туыстары мен көршілерінің алдындағы ұят, одан да қатты ұрып-соғудан қорқу, экономикалық тәуелділік.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Абдуразакова Д., 2002. Отбасындағы зорлық-зомбылықты жеңу бойынша заңнамалық шаралар бойынша практикалық нұсқаулық. Алматы: ЮНИФЕМ, Б.: 87.
2. Назарбаев Н.А., 2012. "Қазақстан-2050" Стратегиясы. Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына үндеуі. Қазақстан ақиқаты. 15.12.2012.
3. Сошникова И. В., 2011. Қазіргі Ресейдегі тұрмыстық зорлық-зомбылық: социологиялық талдау. Диссертация әлеуметтану ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу. Екатеринбург, Б.: 169.
4. Горшкова и. және Шурыгина и., 2003. Қазіргі орыс отбасыларындағы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық. Мәскеу, Б.: 304

УДК 328

Баймухамбетов Еркебулан Кайнарканович
DBA, ТОО «РЦДР», менеджер по развитию
Алматы, Казахстан, ybaimukhambetov@gmail.com,
ORCID 0000-0001-6691-9237

ПОТЕНЦИАЛ СТАРТАПОВ В РК И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ В РК

ҚР - ДАҒЫ СТАРТАПТАРДЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚР-ДА ІСКЕ АСЫРУ

THE POTENTIAL OF STARTUPS IN KAZAKHSTAN AND THEIR IMPLEMENTATION IN KAZAKHSTAN

Аннотация. На сегодняшний день Казахстан проделал огромную работу по развитию инноваций и построению инновационной экосистемы и стартапов. Такие национальные программы, как: «Цифровой Казахстан» и «Индустриально-инновационное развитие Республики Казахстан» реализуются в рамках Национального плана развития Республики Казахстан.

Ключевые слова. Реализация, цифровой Казахстан, план, стратегия, стартап.

Аннотация. Бүгінгі таңда Қазақстан инновацияларды дамыту және инновациялық экожүйе мен стартаптарды құру бойынша орасан зор жұмыс атқарды. "Цифрлық Қазақстан" және "Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық дамуы" сияқты ұлттық бағдарламалар Қазақстан Республикасының ұлттық даму жоспары шеңберінде іске асырылады.

Кілт сөздер. Іске асыру, Цифрлық Қазақстан, жоспар, стратегия, стартап.

Annotation. To date, Kazakhstan has done a lot of work on the development of innovations and the construction of an innovative ecosystem and startups. Such national programs as "Digital Kazakhstan" and "Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan" are implemented within the framework of the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan.

Keywords. Implementation, digital Kazakhstan, plan, strategy, startup.

Цель и задачи исследования: необходимо проанализировать реализацию формирования экосистемы предпринимательства в целях развития технологических стартапов в Республике Казахстан, на основе информации о реализации стратегических целей и выполнении бюджетных заданий.

Методология: Теоретико-методологическую основу исследования составляют работы казахстанских и зарубежных ученых, научных мнений и концепций о роли и значении отрасли инновационной экосистемы и стартапов.

В основе исследования лежит система представлений о возникновении и особенностях экосистемы предпринимательства в целях развития технологических стартапов в стране.

В работе систематически применяются методы выборки данных, количественные и качественные методы исследования действительности, экономический и статистический, как методологические средства решения поставленной задачи. В то же время включены общенаучные методы и приемы, такие как научный синтез и классификация данных.

Аналитическая часть исследования основана на официальных статистических данных отрасли инновационной экосистемы и стартапов, опубликованных на сайте Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан и данные о реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан» на 2018-2022 годы в 2018-2022 годах.

Оригинальность исследования. В документе рассматривается эффективность национальных государственных программ, направленных на формирование экосистемы предпринимательства в целях развития технологических стартапов в Республике Казахстан.

Новизна данного исследования заключается в том, что пандемия, которая затрагивает и инновационный сектор, была определена как реальная угроза глобальному уровню доступности инновационной экосистемы и стартапов, которая требует дальнейших реформ и новых механизмов на международном и национальном уровнях. В этом контексте необходимо рассмотреть пути достижения поставленных целей с точки зрения бюджетных ресурсов и изучить роль национального регулирования инновационных программ в Республике Казахстан и за рубежом.

Результаты исследования: в статье описано изучение роли государственного регулирования инновационной экосистемы и стартапов в Республике Казахстан.

Ключевые слова: инновационная экосистема, стартапы, развитие инноваций, «Цифровой Казахстан».

ВВЕДЕНИЕ

Тектонические сдвиги, происходящие в мировой экономике, оказывают влияние на все национальные экономики мира и порождают определенные тренды развития, связанные с инновационными процессами во всех сферах хозяйственной деятельности. Глобализация экономики усиливают конкуренцию в мировом пространстве и способствуют ускорению инновационных процессов, а также масштабированию инноваций в реальный сектор экономики. Инструментальным средством реализации генерации инноваций в экономике является стартап как эффективная организационная единица, а бизнес-инкубатор способствует не только формированию системы инновации, но и масштабированию этих инновации в реальный сектор экономики.

Проблема оценки влияния инновации на экономику является актуальной и достаточно сложной.

По итогам 2021 года в Республике Казахстан уровень инновационности бизнеса в стране вырос, достигнув 11,3%. Это сопоставимо с 10,6% в 2020 году и 9,6% годом ранее.

По сравнению с 2020 годом инновационная продукция Казахстана в 2021 году увеличилась на 4,7%, составив 1 113,6 млрд долларов казахстанской валюты, а ее доля в общем объеме ВВП составила 1,60%.

В рейтинге Global Innovation Index Казахстан улучшил свои позиции до 77 позиции (79 место в 2020 году). Согласно Индексу глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума, Казахстан в 2020 году занял 95-е место по фактору инновационного потенциала. При этом Казахстан вернулся в индекс инноваций Bloomberg (топ-60 стран) в 2021 году, заняв 59-е место.

Создана необходимая правовая и институциональная база и инфраструктура для систематизации работы по увеличению доли инновационных товаров, работ и услуг, развитию технологического предпринимательства. Постоянно предпринимаются усилия по совершенствованию законодательства на основе передового международного опыта [1, с 158].

Теоретико-методологическую основу исследования составляют работы казахстанских и зарубежных ученых, научные мнения и концепции о роли и значении отрасли инновационной экосистемы и стартапов.

Материалы и методы исследования: Трудности, связанные с реализацией формирования экосистемы предпринимательства в целях развития технологических стартапов, были отмечены несколькими учеными из соседних стран, особенно Д.Д. Цителадзе, А.В. Пилюгиной, В.В. Власовой, Э. Лаферр, С.К. Люми, М.Окли, Д.Э. Раппопорт, И.А. Рахман, Г.Ф. Деттер и И.Л. Туккель, А.А. Тер-Григорьянц, М.Н. Деньщик и другие.

Казахстанские исследователи Б.Б.Доскалиев, Ж.Н.Матенов, А.И.Гизатова, Г.А. Куанова, А.Б.Молдашев, Г.Оразбаков, Ж.Ж.Сулейменов и многие другие изучали различные вопросы, связанные с формированием и развитием экосистемы предпринимательства.

Оригинальность исследования. В документе рассматривается эффективность национальных государственных программ, направленных на формирование экосистемы предпринимательства в целях развития технологических стартапов в Республике Казахстан.

Новизна данного исследования заключается в том, что пандемия, которая затрагивает и инновационный сектор, была определена как реальная угроза глобальному уровню доступности инновационной экосистемы и стартапов, которая требует дальнейших реформ и новых механизмов на международном и национальном уровнях. В этом контексте необходимо рассмотреть пути достижения поставленных целей с точки

зрения бюджетных ресурсов и изучить роль национального регулирования инновационных программ в Республике Казахстан и за рубежом.

Результаты исследования: в статье описано изучение роли государственного регулирования инновационной экосистемы и стартапов в Республике Казахстан.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

В конце 2020 года проект Всемирного банка по стимулированию продуктивных инноваций был продлен еще на два года, в результате чего было мобилизовано около 5 миллиардов тенге на создание технологических консорциумов, создание центров передового опыта и реализацию инновационных программ.

Кроме того, для поощрения частного венчурного капитала на ранних стадиях соглашения со Всемирным банком были расширены для создания местного фонда венчурного капитала для финансирования на ранних стадиях на общую сумму около 20 млн. долл. США [2, с 320].

Отдельным направлением инновационной деятельности являются инновационные гранты. Данный механизм закреплён в главе 24 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан - Государственная поддержка инновационно-производственной деятельности.

Инновационные гранты – это средства, предоставляемые субъектам индустриально-инновационной деятельности на безвозмездной основе для реализации ими своих индустриально-инновационных проектов по приоритетным направлениям инновационных грантов.

Национальным оператором по технологическому развитию в рамках бюджетных программ «Предоставление инновационных грантов» в период с 2014 по 26 апреля 2021 года было заключено 356 договоров о предоставлении инновационных грантов на общую сумму более 18 663,3 млн. тенге (Рисунок 1)

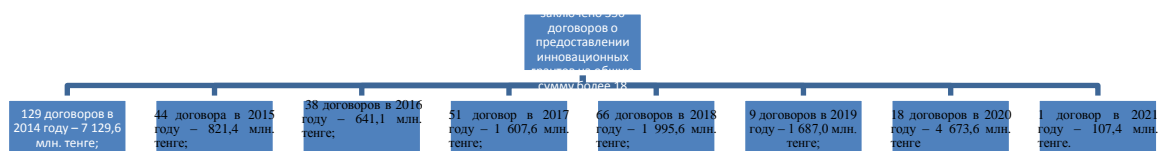

Рисунок 1 – Предоставление инновационных грантов с 2014 года по 2021 года.

Примечание – составлено автором на основе источника [2]

По приоритетным направлениям экономики наибольшее количество инновационных грантов получено в области:

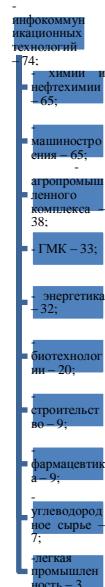

Рисунок 2 – Приоритетные направления экономики, получившие большее количество инновационных грантов.

Примечание – составлено автором на основе источника [4]

Социально-экономический эффект от грантовой программы:

- создано – 3 778 рабочих мест, в том числе 1 972 постоянных рабочих мест;
- уплачено налогов на сумму 12,6 млрд. тенге;
- выпущено продукции на сумму 198,5 млрд. тенге, из них реализовано продукции на 179,7 млрд. тенге, в том числе на внешний рынок – 60,2 млрд. тенге.

Из них в 2021 году:

- создано 706 рабочих мест;
- сумма уплаченных грантополучателями налогов составила 3 967 639,2 тыс. тенге;
- общий объем выпущенной продукции составил 23 951 860,8 тыс. тенге;
- общий объем реализованной продукции составил 23 381 822,4 тыс. тенге;
- на внутренний рынок реализовано – 19 197 809,1 тыс. тенге.
- на внешний рынок реализовано (экспортировано) – 4 184 012,7 тыс. тенге.

Всего инновационные гранты получают 312 проектов, в результате чего будет создано около 4000 рабочих мест, запущена инновационная продукция на сумму 223,7 млрд тенге и уплачено 16,8 млрд тенге налогов.

Количество стартап компаний, поддерживаемых технопарками, инкубаторами и акселераторами:

в 2018 году план - 200, факт – 279

в 2019 году план- 300 факт -382

В 2018-2019 гг индикатор достигнут.

За 2020 год план – 500 факт за 9 мес 2020 года – 180.

В 2018 году в рамках только Astana Hub 218 проектов и 510 участников прошли программы акселерации и инкубации. В рамках Startup Day АКФ «ПИТ» поддержан 61 проект.

Astana Hub — крупнейший международный технопарк для ИТ-компаний в Центральной Азии. Данная платформа создает условия для свободного развития казахстанских и зарубежных технологических компаний.

Глобальная миссия Astana Hub — стать связующим звеном для разработки инновационных проектов, создания выдающихся ИТ-компаний и стать выдающейся платформой для молодых и талантливых ИТ-специалистов со всего мира [4].

Общее количество стартап-компаний, поддерживаемых КФ «Международный технопарк IT-стартапов «Astana Hub», в 2019 году составило 284 стартапа.

На конец 2019 года Международным технопарком IT-стартапов «Astana Hub» было проведено 3 потока акселерационных программ, в ходе которых было выпущено стартап-проектов в количестве - 91 стартап-проект (4 поток - 31 стартап-проект, 5 поток - 30 стартап-проектов, 6 поток - 30 стартап-проектов). *Справочно:* Виртуальный акселератор – новая программа онлайн-наставничества стартапов от экспертов Astana Hub, инициированная с целью развития стартап-экосистемы в регионах Казахстана. Целью программы является развитие стартап-проекта от стадии идеи до прототипа за 2 месяца обучения.

С начала 2019 года было осуществлено переподписание нового проекта соглашений о получении услуг от Astana Hub только с 52 стартап-проектами, набранными в ходе 2018 года и показавшими положительные результаты в развитии проекта.

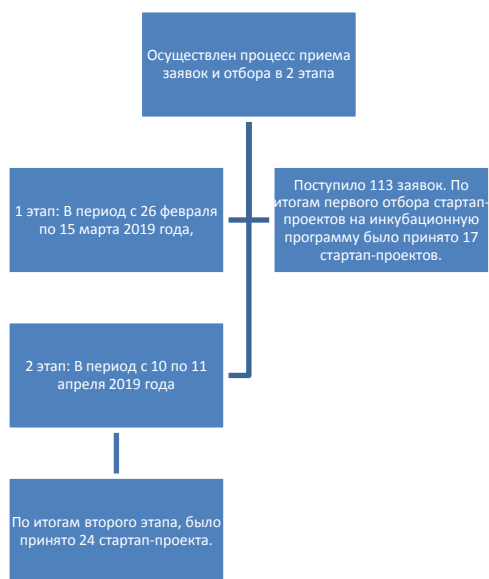

Рисунок 3 – Процесс отбора и прием заявок стартап-проектов на инкубационную программу

Примечание – составлено автором на основе источника [4]

В целях развития ИТ-сообщества, распространения деятельности и вовлечения региональных стартап-проектов, Фондом была проведена программа «Виртуальный акселератор». Программа нацелена на стартап-проекты со стадии идей и прототипа для получения экспертной и менторской поддержки. С октября по декабрь 2019 года в программу прошли 100 стартап-проектов.

В 2019г. в рамках программы акселерации «Стартап Казахстан» на базе инкубатора Tech Garden поддержано 27 проектов на сумму 236,2 млн тенге.

В 2018 году АО «QazTech Ventures» отобраны три бизнес-инкубатора: ТОО «BI Innovations» (г. Нур-Султан), ТОО «SmArt. Point Almaty» (г. Алматы), ТОО «Бизнес-инкубатор «MOST» (г. Алматы). Общее количество принятых на инкубирование проектов трех инкубаторов составляет 71.

С момента запуска программы по 2021 год выпущено 229 стартапов.

В 2021 году Технопарком Astana Hub была проведена программа «Инкубация стартап-проектов» в 12 регионах Казахстана. 180 стартап-проектов прошли программу

4 мероприятия были исполнены в срок, которые были запланированы ранее, такие как:

1) В рамках проекта «Институциональное укрепление сектора правосудия» международными экспертами проведен анализ казахстанского законодательства и международного опыта в сфере интеллектуальной собственности, который показал, что в целом нормы национального законодательства, в том числе Патентного закона Республики Казахстан не препятствуют патентованию ИТ-решений [4].

В этой связи, в целях увеличения количества подаваемых заявок на патентование ИТ-решений, внесены поправки в Правила проведения экспертизы заявок на объекты промышленной собственности, утвержденные приказом Министра юстиции РК от 28 августа 2018 года №1349 (далее – Правила) (приказ Министра юстиции от 26 декабря 2018 года №1630).

Внесены поправки в Правила в части уточнения условий патентования объектов, для которых предусмотрены благоприятные условия патентования (ускоренная экспертиза). Внесенные поправки в Правила будут способствовать увеличению количества выданных патентов в информационно-коммуникационной сфере.

2) 6 ноября 2018 года состоялось официальное открытие технопарка ИТ-стартапов Astana Hub с участием Главы государства, а также отдельных официальных лиц Казахстана и других стран и представителей международного ИТ-сообщества. На базе Astana Hub размещены лаборатории прототипирования и R&D центры отечественных и зарубежных ИТкомпаний, что дает резидентам Astana Hub возможность разрабатывать прототипы и заниматься научно-исследовательской работой.

Согласно НПА предусматриваются преференции участникам Технопарка, зарегистрированным на территории Astana Hub.

Также для участников акселерационной программы предоставляется жилье (хостелы) на время прохождения акселерации.

В 2018 году проведены три акселерационные программы, по результатам которых отобраны 47 стартапов с привлечением инвестиций более 296 млн. тенге.

3) 20.06.2018 г. совместно с ТНК «IntelliSense.io Limited» (Великобритания) в целях разработки и внедрения технологий Индустрии 4.0 (решения Искусственного интеллекта для оптимизации полного цикла производства и обучения персонала) открыт Центр технологического развития «Intellisense LAB».

Компания Intellisense-Lab завершила внедрение пилотного проекта на базе «Актогайской золотоизвлекательной фабрики АО «АК «Алтыналмас» в части разработки систем искусственного интеллекта для оптимизации узла измельчения. Приложение для оптимизации узла измельчения было внедрено по 3-м процессным моделям с указанием KPI, подписан Акт выполненных работ. Процессные модели были приняты Экспертной комиссией АО «АК Алтыналмас», система введена в промышленную эксплуатацию [5, с 33].

Сформированы тестовые площадки («песочницы») для нефтегазовой, энергетического, машиностроительного, логистического секторов. «Песочницы» находятся в облачном хранилище и готовы к развертыванию при необходимости.

За 2019 г. Intellisense-LAB в общей сложности провел 8 бесплатных семинаров по внедрению промышленной платформы искусственного интеллекта на базе Астана Хаб, в рамках которых обучение прошли 159 человек.

4) ТОО «Центр технологического развития «Лаборатория BIM+» официально зарегистрировано в органах юстиции РК, свидетельство о регистрации юридического лица от 4 января 2019 года.

Офис размещен на территории ИТ-квартала в г. Алматы: ул. Жибек жолы, 135/10а, Блок 2, 11 этаж. БИН: 190140002333.

Центр технологического развития «Лаборатория BIM+» создан в партнерстве с ТНК «EcoDomus Inc.» (США) и представляет собой технологическую платформу управления жизненным циклом, цифровизации строительства и оптимизации эксплуатации промышленных и гражданских объектов в рамках концепции «Цифровой

двойник» на основе технологии BIM. Реализованы 2 совместных проекта: стадион EagleBank Arena (Фэрфакс, США) и здание IT-хаба T-REX (Сент Луис, США).

В 2019 году АО «Холдинг «Зерде» совместно с КФ «Международный технопарк IT-стартапов «Astana Hub» проведен анализ экосистемы Республики Казахстан с целью выявления количества организаций, направленных на поддержку и развитие стартапов. В результате проведенного анализа, была идентифицирована 91 организация в сфере поддержки стартапов [6].

Международным технопарком IT-стартапов «Astana Hub» (далее – «Astana Hub») в 2019 году проведен Роудшоу по Казахстану «Startup Sapary» по всем регионам страны (3 города республиканского значения, а также 14 областных центров) для определения уровня развития региональных объектов инновационной инфраструктуры проведены встречи с представителями МИО, ответственными за развитие инноваций и цифровизации, и руководством технопарков, инкубаторов, IT-хабов и вузов.

В рамках инструментов Astana Hub существуют несколько программ (курсов) направленных на развитие стартап экосистемы в Казахстане: акселерационная программа, инкубационная программа, онлайн - программа «Виртуальный акселератор» и Академия Astana Hub («Школа трекеров» и «Школа стартапов»).

Первый поток программы образовательной программы «Школа стартапа» проведен с 21 июня по 23 июня 2019 года в городе Нур-Султан. Всего на участие в программе были зарегистрированы 794 человека. По итогам курса было обучено 150 человек.

В целях активного вовлечения в экосистему Astana Hub и развития региональных объектов инновационной инфраструктуры (технопарки, инкубаторы, акселераторы, центры инноваций, IT-хабы, стартап академии, офисы коммерциализации, вузы и др.) была разработана и реализована программа Роуд-шоу по Казахстану «Startup Sapary». В результате реализации Программы: 1. Astana Hub подписал меморандум о сотрудничестве с 32 региональными объектами инновационной инфраструктурой Республики Казахстан.

2. Проведены встречи с представителями МИО, ответственных за развитие инноваций и цифровизации [7, с 90].

В 2019 г. на базе инкубатора Tech Garden в IT-квартале г. Алматы АКФ «ПИТ» проведено порядка 10 встреч и мероприятий. В т.ч. в рамках программы «Стартап Казахстан» проведено три мероприятия (2 «Demo Day» и «Innovation Day»), организованы встречи с представителями госорганов и институтов развития, зарубежных компаний, технопарков с бизнес-сообществом, IT-компаниями, портфельными проектами программы «Стартап Казахстан»

Программа впервые реализована в 4 квартале 2019 года, по итогам которого было посещено 14 областных центров и 3 города республиканского значения. Слушателями стали 5540 человек, а также 1193 человека посетили образовательный курс «Школа стартапа». По итогам поездок заключено 34 меморандума с ключевыми региональными объектами инновационной инфраструктуры. Результаты Роудшоу показали определенные различия по уровню готовности и компетенций у местных объектов инновационной инфраструктуры, необходимых для производства отечественных разработок в отраслях «новой экономики», которые в последующем могут стать сдерживающим фактором для усиления деятельности технопарков [8, с 272].

В связи с пандемией, вызванной вирусом COVID-19, программа была приостановлена в 2020 году.

Однако, программа «Школа стартапа», прошедшая в рамках Road Show по Казахстану, адаптировалась к онлайн-формату. Так, первый курс прошел 13-14 июня 2020 года на youtube канале Astana Hub для зарегистрированных слушателей в количестве 462 человека со всех регионов страны. 2 поток в количестве 292 слушателей пришелся на 31 июля – 1 августа т.г., 3-й поток был реализован 17-18 сентября 2020 года, где приняло участие 356 человек.

На данный момент ожидается, что последующие образовательные курсы также будут проводиться в онлайн режиме.

В целях усиления деятельности региональных технопарков, инкубаторов, акселераторов и т.д. была разработана программа Astana Hub по развитию региональных партнеров, в рамках которой предусмотрены меры, направленные на устранение сдерживающего фактора нехватки достаточных компетенций либо отсутствие управляющих инновационным процессом команд (менеджеры по акселерации, менторы, трекеры, специалисты по коммерциализации и др.) [9, с 428].

В частности, участникам Программы предусмотрены образовательные программы, поддержка от R&D центров и лабораторий, включая развитие корпоративных инноваций, а также обучение от экспертов в части развития навыков и компетенции, необходимых для создания стартап-бизнеса. В целом региональные субъекты инновационной деятельности могут перенять те знания и опыт, которые приобрел Astana Hub за время своего существования [10, с 504].

Помимо этого, командой Astana Hub, разработано методическое пособие для руководителей и сотрудников региональных технопарков, инкубаторов и акселераторов. Обучение по данному методическому пособию был проведен Astana Hub онлайн 10-11 августа т.г. 29.07.2021 г. Число зарегистрированных участников составило 36 человек.

ПОЛУЧЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ (ВЫВОДЫ)

На сегодняшний день сотрудниками Astana Hub было проведено 16 онлайн обучений, где в среднем принимает участие 18 представителей региональных технопарков/инкубаторов/акселераторов [11, с 504]. Обучение продлится до конца 2022 года на еженедельной основе. На данный момент количество зарегистрированных участников более 40 сотрудников региональных технопарков, инкубаторов и акселераторов.

Что касается финансовой поддержки региональных партнеров, Astana Hub была разработана программа «Инкубация стартап проектов в регионах», в целях реализации которой выделены средства. Отбор кандидатов осуществлялся утвержденной Astana Hub независимой комиссией 13 организаций, прошли отбор по программе «Инкубация стартап проектов в регионах» [12, с 238].

В течение инкубационной программы в 10 регионах Республики Казахстан:
проведено по 50 часов воркшопов;
проведено по 6 трекшн митингов с 15 стартап-проектами;
проведено по 50 часов индивидуальных консультаций с 10 стартап-проектами в каждом регионе;
создано 193 рабочих мест;
выпущено более 150 стартап проектов из 12-и регионов Казахстана.

Проводимая деятельность была и будет направлена на создание экосистемы инноваций, новых технологий, новых производств, новых материальных благ и значительных благ для страны, а также создание уникальных продуктов [14, 15].

Список использованной литературы:

1. Абдыгаппарова С.Б. Инновационный потенциал Казахстан: механизмы активизации: Монография. - Алматы: Экономика, 2015-158с
2. Баймуратов У. Инвестиции и инновации: нелинейный синтез//Том 3. Избранные научные труды. - Алматы: БИС, 2015.-320с.
3. Кучукова Н.К. Роль финансового сектора в повышении конкурентоспособности казахстанской экономики //Специальный выпуск журнала «Рынок ценных бумаг», апрель 2015, с. 10-12
4. Отчет о реализации Государственной программы «Цифровой Казахстан» на 2018-2022 годы в 2018-2020 годах, 20 декабря 2021 года <http://www.gov.kz/>.

5. Кусаинов Н. Конкурентные преимущества Казахстана в условиях интеграции в глобальную экономику // Казахстан в глобальных экономических процессах: Материалы международной конференции. - Алматы: Дайк-Пресс, 2015. - С. 33.
6. Послание Первого Президента Республики Казахстан - Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2015 года <http://www.akorda.kz//>.
7. Сагадиев К.А. Проблемы конкурентоспособности национальной экономики. В кн. Проблемы устойчивого экономического развития в условиях глобализации. В двух томах / ответ. ред. М.Б. Кенжегузин. -Т. 1. - Алматы: ИЭ МОН РК. - 2003. - С. 90.
8. Cartier. Инновации XX века. - М.: Фламмарион, 2019. - 272 с.
9. Jesse, Russell Инновация / Jesse Russell. - М.: VSD, 2017. - 428 с.
10. Агабеков, С. И. Инновации в России. Системно-институциональный анализ / С.И. Агабеков, Д.И. Кокурин, К.Н. Назин. - М.: ТрансЛит, 2019. - 376 с.
11. Инновации в социальной теории и практике. Сборник научных статей (комплект из 2 книг). - М.: РГСУ, 2015. - 504 с.
12. Информационные технологии. Инновации в государственном управлении. - М.: ИНИОН РАН, 2015. - 238 с.
13. Каравдин, Павел Александрович В дебрях науки, или почему в России нет инновации / Каравдин Павел Александрович. - М.: Инфра-Инженерия, 2014. - 650 с.
- 14 Кафидов, Владимир Инновации в урбанизационном развитии российских городов / Владимир Кафидов. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2019. - 60 с.
15. Кермадек Ян де Инновации на предприятии - это общее дело! / Кермадек Ян де. - М.: Pretext, 2017. - 942 с.

УДК 328

Ким Михаил Владимирович
Студент кафедры «Бизнес-администрирование»
Университета «Туран-Астана»
г. Астана, Республика Казахстан
Научный руководитель:
магистр экономических наук
Жоламан У. Ш.

**ПРАВИЛЬНЫЙ ПОДБОР КАДРОВ, КАК ЗАЛОГ КОРПОРАТИВНОЙ И
ЛИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
CORRECT SELECTION OF STAFF AS A PURCHASE OF CORPORATE AND
PERSONAL SECURITY
КОРПОРАТИВТІК ЖӘНЕ ЖЕКЕ ҚАУІПСІЗДІК САТЫП АЛУ РЕТІНДЕ
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ ДҰРЫС ТАҢДАУ**

Аннотация. Бұл мақалада автор инновациялық технологияларды, адам ресурстарын басқарудағы заманауи әдістерді қолданудың ғылыми және практикалық нәтижелерінің корпоративтік және жеке қауіпсіздікке әсерін қарастырады.

Кілтті сөздер. Жұмысқа қабылдау, жаңа технологиялар, адам ресурстарын басқару, корпоративтік қауіпсіздік.

Аннотация. В данной статье автором будет рассмотрено влияние научных и практических результатов использования инновационных технологий, современных методик в управлении человеческими ресурсами на корпоративную и личную безопасность.

Ключевые слова. Подбор кадров, новые технологии, управление человеческими ресурсами, корпоративная безопасность.

Annotation. In this article, the author will consider the impact of scientific and practical results of using innovative technologies, modern methods in human resource management on corporate and personal security.

Keywords. Recruitment, new technologies, human resource management, corporate security.

Когда-то Дэвид Огилви, основатель рекламного агентства Ogilvy & Mather, сказал, что «Если каждый из нас будет нанимать на работу людей меньшего масштаба, чем он сам, то мы превратимся в компанию карликов, но, если каждый будет нанимать людей большего масштаба, чем он сам, «Огилви энд Мейзер» станет компанией гигантов» [1]. Эта цитата точно описывает правильное отношение работодателя к такому процессу как подбор персонала. Команда - это двигатель прогресса предприятия, где каждый член команды- важная деталь всего механизма. Рассмотрим работу правильно сформированной команды в сравнении с двигателем автомобиля. Если одна деталь будет сломана или плохо работать, то это обязательно отразится на работоспособности остальных деталей рядом. Так как взаимосвязанные детали будут испытывать повышенную нагрузку, сначала они выйдут из строя, и в скором времени выйдет из строя весь двигатель. Очевидно, что не существует вечного двигателя, который никогда не ломается, как и идеальной команды, которая работает слаженно и эффективно на постоянной основе. Однако прогресс не стоит на месте, появляются новые методики, технологии и способы поддержания персонала в рабочем состоянии.

В успешных современных компаниях регулярно инвестируют в развитие персонала, так как сформировано правильное понимание ценности человеческих ресурсов. Акио Морита, основатель Sony, говорил: «Никакая теория, программа или правительственная политика не могут сделать предприятие успешным: это могут сделать только люди». Также стоит отметить, что одна ошибка сотрудника может привести к большим проблемам для организации, что является покушением на корпоративную безопасность. В первую очередь, необходимо уделить должное внимание подбору кадров. Успешные компании современности прибегают к самым изощренным методам отбора кадров с целью сбора информации по кандидату на определенную должность до самых мелких деталей. Следовательно, необходимо регулярно проводить обучение персонала, проводить мероприятия по улучшению коммуникаций внутри организации, а также мероприятия для поддержания высокой квалификации персонала с целью минимизации рисков для организации.

Есть определенный порядок действий, чтобы современные методы поиска, отбора и оценивания персонала сработали в полном объеме, как и задумывалось изначально:

1. Определение потребностей. Для начала следует понимать, какие цели и задачи стоят перед компанией на данный момент и какой вклад должны вносить специалисты для достижения общих корпоративных целей.

2. Определение нужных для компании качеств, которые требуются от сотрудников. Необходимо составить полный список компетенций сотрудника, которого компания ищет для найма. Ранее HR-специалисты проводили оценку компетенций по отдельности. Такой метод существует и по сей день, но он умеренно эффективен при подборе персонала низшего и среднего звеньев. Однако благодаря технологическому и научному прогрессу появляются различные комплексные мероприятия по анализу определения компетенций, которые пользуются огромной популярностью на рынке. Современная методика подбора и оценивания кадров по компетенциям гораздо сложнее, оценки черт, знаний, способностей кандидата по отдельности. Необходимо понимать, что хорошие результаты при анализе отдельных черт специалистов не всегда гарантируют аналогичный результат при оценивании компетенций. Оценивание компетенций критически необходимо при выборе ключевых специалистов.

3. Выбор методик, подходящих для оценивания персонала или кандидатов. Аналитика данных помогает определить подходящие способы оценки по принципу «вложенные деньги- отдача».

4. Процедура оценки.

Точность оценки персонала зависит от двух переменных: валидности и надежности. Высокий уровень валидности гарантирует, что при его использовании оценивается именно тот параметр, который и планировался. А при высоком уровне надежности метода он всегда будет показывать практически тот же результат. Например, традиционное интервью обладает низким уровнем валидности из-за размытой структуры интервью, акцент делается на эмоциональное восприятие информации от кандидата интервьюером. В теории интервью призвано оценивать качества и компетенции собеседника, но на практике люди, знающие как правильно себя подать с красивой стороны, не имея при этом должных навыков, знаний и компетенций, проходят собеседование успешно. Результаты повторного собеседования могут кардинально отличаться от результатов проведения первого собеседования, это лишний раз доказывает низкий уровень надежности интервью. Эффективность данного метода оценивается на практике примерно 10-20% при теоретическом максимуме в 80%.

Тестирование профессиональных навыков чаще помогает выявить талантливых специалистов, не пропустив и кандидатов с хорошими перспективами. Однако точность метода будет напрямую зависеть от содержимого данного теста. Вопросы и задачи должны быть грамотно подобранными и сформулированными. Точность данного метода примерно 30-45%.

Интервью по компетенциям- это методы, позволяющие трезво оценить квалификацию сотрудника или соискателя.

Развернутые рекомендательные письма. При условии честности рекомендации дают более точный результат при оценивании персонала. Из-за присутствия эмоционального фактора более высокая валидность и надежность рекомендаций невозможны. Рекомендательные письма являются отличным дополнительным инструментом в рекрутинге- как дополнение для более точных способов оценки.

Ассесмент-центр- дорогой и точный метод оценки персонала. Точность примерно 60-75%. Данный метод используется в основном для работы с Топ- специалистами. Ассесмент-центр включает в себя самые передовые методики отбора и оценивания персонала, как правило, они дополняются собственными наработками кадрового агентства. С тестируемыми работают сразу несколько высоко квалифицированных специалистов на протяжении нескольких дней. Данный вариант очень хорош, так как у объекта нет возможности сжульничать, схитрить, а качество и количество получаемых данных при проведении ассесмент-центра недостижимо при оценивании объекта другими методами. Единственный минус данного метода- дороговизна услуги, в следствие чего, данный метод используется только при оценке специалистов высшего звена.

Когнитивные тесты используются для оценивания целого интеллектуального развития сотрудника или соискателя, так и его составляющих. Существует множество способов оценивания вербальных и вычислительных способностей, пространственного мышления. Личностные тесты позволяют спрогнозировать поведение сотрудника в определенных ситуациях, основываясь на создании его общего психологического портрета. В рекрутинге очень часто пользуются личностными тестами и методами из психологии. Очень большим спросом пользуется тест Роршаха. Во время теста Роршаха объекту оценки демонстрируются листы бумаги с изображениями клякс одного или разных цветов, которые можно интерпретировать как изображения людей, животных, природных явления, вещей и т.д. Объект должен описать то, на что похожи эти кляксы. На основе ответов объектов формируется его психологический портрет. Очень важно

понимать, что тест Роршаха должен проводить только высоко квалифицированный психолог- это правило должно выполняться при проведении личностных и когнитивных тестов.

Проведение психологических тестов крайне важно, так как подразделение может быть укомплектовано исключительно профессиональными кадрами, но межличностная неприязнь и психологическая несовместимость снижают общую производительность подразделения, а также приводит к учащению конфликтных ситуаций разных уровней.

Правильный подбор кадров напрямую связан с корпоративной и личной безопасностью. Эффективная система корпоративной безопасности должны обеспечивать решение трех групп задач:

1. Выявление факторов угрозы;
2. Профилактика наступления негативных последствий их актуализации;
3. Пресечение негативных явлений и процессов, реально угрожающих корпоративной безопасности.

Выявлением факторов угрозы занимаются два подразделения на предприятии: служба безопасности и служба персонала. Служба безопасности в большей степени ориентирована на изучение внешних угроз. Служба персонала- на внутренних. Причем большинство угроз поступают именно изнутри предприятия. Решение этой задачи сводятся к оценке и прогнозу надежности персонала на стадии отбора, аттестация персонала, мониторингу психологического климата в подразделениях, а также выявлению групп корпоративного риска. Подбор кадров по принципу «Я его хорошо знаю» в той или иной степени оправдан на ранних этапах становления небольшого предприятия. Однако в своей основе данный принцип содержит ряд факторов, снижающих уровень безопасности предприятия. Важно отметить, что большинство будущих угроз для предприятия можно избежать еще на стадии комплектования подразделений. Угрозы, возможные со стороны кадров имеют место быть на любом этапе становления компании. Именно поэтому предприятиям необходимо создавать гибкую и надежную систему безопасности в кадровой сфере, которая будет своевременно проводить различного рода мероприятия по профилактике различных угроз предприятию и в срок их устранять.

Таким образом, лишь принятие участия при разработке корпоративной культуры, позволяющей реализовывать стратегию безопасности в кадровой сфере и разработка кадровой политики, учитывая при этом требования безопасности в области кадров, позволит сформировать эффективную систему кадрового менеджмента, способную позволить обеспечить кадровую безопасность на предприятии [2]. Кадровая безопасность представляет собой многоуровневую систему социально-трудовых отношений между ее участниками. Практическая значимость полученных результатов состоит в разработке комплекса рекомендаций по повышению эффективности кадровой безопасности предприятия промышленного комплекса, что повысит эффективность принимаемых бизнес-решений по развитию предприятия и ее экономического потенциала.

Список использованной литературы:

1. «Огилви о рекламе»/ Дэвид Огилви
2. «Кадровая безопасность предприятия: подходы, диагностика, направления совершенствования»/Фурсов В. А., Лазарева Н. В., Куц Е. Н., Аветова К. Г./ Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2020. – № 4 (часть 2) – С. 270-276

УДК 343.82

Иманбаев Серик Марденович

кандидат юридических наук, профессор, профессор кафедры «Национальное и международное право»
Университет «Туран-Астана»,

г. Астана, Республика Казахстан

e-mail: esirgep57@mail.ru

Иманбаев Ерболат Серикович

магистр юридических наук, старший офицер отдела правового обеспечения

юридического управления Главного командования

Национальной гвардии Республики Казахстан;

e-mail: lucky1506@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗАҢНАМАДАҒЫ ПРОБАЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ

ПРОБАЦИОННЫЙ КОНТРОЛЬ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И МЕЖДУНАРОДНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

PROBATION CONTROL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND INTERNATIONAL LEGISLATION

Аннотация. Мақалада пробациялық бақылау институтының жұмыс істеуінің шетелдік тәжірибесіне зерттеу жүргізілді. АҚШ, Ұлыбритания, Еуропалық Одақ (Грузия) елдерінің мысалында пробациялық бақылаудың жекелеген аспектілерін заңнамада реттеу ерекшеліктері көрсетілген. Авторлар мақалада баяндалған талдау негізінде Қазақстан Республикасындағы пробациялық бақылау институтын дамытуға және біріздендіруге сондай-ақ АҚШ-тың шетелдік пробациялық жүйесін қарыз алу практикасы мәселелеріне бағытталған бірқатар ұсыныстар тұжырымдалған.

Кілтті сөздер. Пробация институты, пробациялық бақылау, шетелдік тәжірибе, қылмыстық-атқару жүйесі, пробация қызметі.

Аннотация. В статье проведено исследование зарубежного опыта функционирования института пробационного контроля. На примере США, Великобритании, стран Европейского союза (Грузии) отражены особенности регламентации в законодательстве отдельных аспектов пробационного контроля. Авторами на основе проведенного анализа, изложенного в статье, сформулированы ряд рекомендаций и предложений, направленных на развитие и унификацию института пробационного контроля в Республике Казахстан, а также вопросы практики заимствования зарубежной пробационной системы США.

Ключевые слова. Институт пробации, пробационный контроль, зарубежный опыт, уголовно-исполнительная система, служба пробации.

Annotation. The article studies the foreign experience of functioning of the institute of probation control. On the example of the USA, Great Britain, the countries of the European Union (Georgia), the features of regulation in the legislation of certain aspects of probation control are reflected. On the basis of the analysis presented in the article, the authors formulated a number of recommendations and proposals aimed at the development and unification of the institution of probation control in the Republic of Kazakhstan, as well as issues of the practice of borrowing the foreign probation system of the United States.

Keywords: probation institute, probation control, foreign experience, penal system, probation service.

Введение. Современный этап развития казахстанского государства обуславливает необходимость оптимизации деятельности уголовно-исполнительной системы. Необходимостью охраны неотъемлемых конституционных прав и свобод граждан послужила разработка и принятие Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года (далее -*Концепция*) [1]. Данное требование распространяется и на осужденных, составляющие часть казахстанского общества. Реализация *Концепции*

предполагает «... дальнейшее совершенствование уголовно-исполнительного законодательства, в том числе путем его приближения к общепризнанным международным стандартам».

Реформирование системы уголовной юстиции, которое происходит на данном этапе в Казахстане, требует поиска ее наиболее оптимальной модели. Особую актуальность приобретает вопрос развития института пробационного контроля. В настоящее время служба пробации функционирует в соответствии с Законом Республики Казахстан «О пробации» от 30 декабря 2016 года, где предусмотрены четыре вида пробации: досудебная, приговорная, пенитенциарная и постпенитенциарная [2]. Это связано с необходимостью совершенствования условий обеспечения соблюдения прав осужденных, к лишению свободы, достижения их социализации, повышение эффективности правовой профилактической работы.

Также актуальность развития в Казахстане пробационного контроля вызвана необходимостью выполнения ряда международных обязательств по введению новых видов наказаний, которые являются альтернативными лишению свободы и качественным исполнением наказаний, не связанных с изоляцией осужденных от общества. Все это обуславливает повышения организационно-правового статуса службы пробации и его сотрудников для обеспечения самостоятельности пробации от пенитенциарной службы. Пробационный контроль имеет целью эффективное исправление осужденных, предотвращения повторного совершения преступного деяния, соблюдение ими общепринятых моральных, социальных и правовых норм, и сведение к минимуму уголовного рецидива.

Основная часть. В последние годы в пенитенциарной системе Казахстана реализовано немало реформ для улучшения правового статуса и условий содержания заключенных. Основными задачами является обеспечение порядка и условий отбывания наказаний, защита прав и свобод осужденных, оказание помощи в их исправлении и социальной адаптации.

05 июля 2014 года принят Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан (далее - УИК), в котором нашли законодательное закрепление пробационный контроль, особенности его осуществления в отношении несовершеннолетних, условия пробационного контроля, правовой статус и полномочия службы пробации, реализация его функций путем пробационного контроля, последствия несоблюдения условий пробационного контроля и другие положения. Кроме того, новеллой является правовая регламентация национального превентивного механизма, путем имплементации важных положений международных документов (договоров), ратифицированных Казахстаном [3].

Следует отметить, что пробация получила свое начало из США. Термин «пробация» получил свое распространение благодаря деятельности американских последователей гуманистических идей. В США пробация рассматривается в нескольких аспектах. С одной стороны, пробация представляет собой основной вид наказания, заключающийся в отбытии наказания в местной общине под наблюдением пробационного органа. С другой - пробация рассматривается, как тип приговора по уголовному делу и чаще всего используется для того, чтобы отложить исполнение приговора до тюремного заключения. Пробация в США - вид наказания, который наиболее часто используется.

Америка не единственная страна, которая инициировала пробацию как альтернативный вид наказания. Такой подход присущ большинству стран англосаксонской правовой семьи.

Так, например, суть пробации по праву Англии и Уэльса состоит в установлении определенных ограничений, которые возлагаются на осужденного. Этот вид наказания назначается лицу, которое старше шестнадцати лет, на срок от шести месяцев до трех лет. Согласно ст. 6 Закона Великобритании об уголовной юстиции 1991 года единственной преградой для назначения пробации может стать убеждение суда, что совершенное

преступление не настолько серьезно, что нельзя применить наказание, не связанное с лишением свободы [4].

По уголовному праву США пробацию сравнивают, как симбиоз наказаний в виде общественных работ и ограничения свободы. Некоторые законодатели предлагают перенять опыт США и дополнить обеспечение соблюдения нормированного поведения осужденными распространенным в США электронным мониторингом [5].

Электронный мониторинг преступников осуществляется в США в соответствии с законом «О электронном наблюдении». Мониторингом предусмотрено постоянное ношение осужденным специального электронного браслета, прикрепленного к его ноге и по сигналам которого работники службы пробации имеют возможность следить за местом нахождения осужденного и контролировать наличие датчика на его теле.

Некоторые защитники гражданских свобод считают, что электронный мониторинг - грубое нарушение прав человека на частную жизнь в своем доме, полагают что эта мера не способна удержать осужденного от совершения нового преступления даже в собственном доме (например, торговля оружием). На нарушителя также при назначении пробации накладывается судом круг условий, за соблюдением которых следит офицер пробации.

Условия пробации подразделяют на два вида: общие (например, не выезжать за пределы округа на долгий период) и специальные (назначаются с учетом лица виновного или по усмотрению суда и обусловлены особенностями характера правонарушения и лица виновного. В случае соблюдения условий правонарушителем, он освобождается от дальнейших обязанностей. В случае нарушения этих условий дело может быть возвращено в суд для отмены приговора о назначении пробации и задержания и помещения правонарушителя в тюрьму. В Великобритании институт пробационного контроля занял одно из главных мест в системе органов уголовной юстиции. В 1988 году британское консервативное правительство обнародовало Зеленую книгу «Наказание, тюремное заключение и сообщество», направленную на сокращение числа заключенных в стране путем усиления внимания к наказаниям в сообществе. Главная идея заключалась в том, чтобы установить в традиционных пробационных ордерах дополнительные обязательства, для преступников и тем самым сделать еще один шаг в направлении индивидуализации наказания [6].

Сама идея была заимствована из Соединенных Штатов Америки, где суд мог легко добавить к пробационным ордерам многочисленные обязательства для преступников с целью наибольшей индивидуализации наказания и большей гибкости реабилитационного воздействия. Закон «Об уголовной юстиции» установил разветвленную систему наказаний, как альтернативу лишению свободы. Главные позиции здесь принадлежали приговору к пробации, приговору к общественным работам и комбинированному приговору.

В соответствии с национальными стандартами социальной работы в сфере уголовной юстиции Великобритании одна из целей пробации заключается в «создании условий для возмещения преступником причиненного потерпевшему вреда или предоставления услуг (выполнения работ), в пользу потерпевшего или общины». С января 2010 года в странах-членах Совета Европы действует стандарт организации деятельности национальных служб пробации стран-членов СЕ - Европейские Правила пробации (European Probation Rules), принятые Комитетом министров СЕ на 1075-й встрече заместителей министров [7]. Правила Совета Европы о пробации (СМ/Рес (2010)1) были приняты Комитетом Министров Совета Европы 20 января 2010 г. Они завершают систему европейских документов, касающихся пробации как вида наказания (или меры уголовно-правового характера), не связанного с изоляцией осужденного от общества, и ведомства, его исполняющего. В числе этих документов - Европейская Конвенция о надзоре за условно осужденными или условно освобожденными (ETS No.51)

Часть четвертая Правил сфокусирована на особенностях осуществления надзора за преступниками. Отмечается, что органы пробации могут осуществлять наблюдение в течение или после судебного процесса, например: 1) при условном освобождении до следствия или суда; 2) в течение периода залога; 3) при условном освобождении от уголовной ответственности; 4) при условном не вынашивании или условном неисполнении приговора; 5) в случае условно-досрочного освобождения.

Важно подчеркнуть, «надзор» имеет не только контрольную направленность. Надзор также направлен на предоставление советов, помощи и усиление мотивации преступников (п. 55). Его следует сочетать, там, где это необходимо, с другими видами вмешательства, реализуется органами пробации или другими актерами (например, по вопросам обучения, образования, трудоустройства и предоставления медицинских услуг).

Особого внимания заслуживают несколько понятий. Речь идет о «control», «supervision» и «resettlement». Принимая во внимание, что в отечественной юридической науке эти понятия подвергаются широкому толкованию, их определение в Правилах будет чрезвычайно полезным и для науки уголовно-исполнительного права.

В Правилах понятие «control» означает «различные виды деятельности, направленные на обеспечение соблюдения преступником условий или обязательств. Такие виды деятельности обычно включают использование или угрозу использования более строгих санкций или мер в случае их несоблюдения. Сущность понятия «контроль» (*control*) является более узким, чем сущность понятия «надзор» (*supervision*).

«Надзор» (*supervision*) касается одновременно: 1) содействие в деятельности со стороны или от имени компетентных органов, направленной на поддержку преступника в обществе; 2) действия, совершаемые с целью обеспечения выполнения преступником возложенных обязательств, включая меры контроля (там, где это необходимо). Надзор может быть обязательным или добровольным (то есть, по требованию преступника).

В правилах используется еще одно понятие - *resettlement*, которое в контексте Правил можно перевести как «постпенитенциарный надзор». «*Resettlement*» начинается в начале периода лишения свободы. Это - социально ориентированный и управляемый процесс реинтеграции преступника к обществу». В Правилах «*resettlement*» касается периода наблюдения за преступником, который был уволен из тюрьмы, но далеко не остается субъектом определенных обязанностей (например, за период условно-досрочного освобождения). Кроме того, в Правилах указано, что понятие «постпенитенциарного надзора» имеет уходить от понятия «постпенитенциарной адаптации» («*resettlement*» *is to be distinguished from «aftercare»*).

Содержание п. 57 Правил посвящено вопросу, который становится все более актуальным в Казахстане. Речь идет о электронном мониторинге. Правила принципиально отмечают: «Там, где электронный мониторинг составляет часть пробационного надзора, его необходимо сочетать с другими видами вмешательства, разработанные для достижения цели реабилитации преступника и его социального включения» [8].

Правила указывают на важную особенность электронного мониторинга, которую мы анализировали в трудах по категории свободы в современном обществе: «Уровень технологического контроля не должен быть выше того уровня, который действительно требуется в каждом деле, учитывая серьезность преступления и риски, что представляет преступник для общества».

Отметим, что становление пробационного контроля в зарубежных странах длится десятилетиями, поэтому нельзя рассчитывать на быстрое и безошибочное развитие пробации в Казахстане, поскольку постсоветская система исполнения наказаний существенно отличается от подобной системы западноевропейского уголовного правосудия [9]. В качестве примера можем позаимствовать некоторые аспекты функционирования пробации стран - в прошлом союзных республик, таких как Грузия, история службы пробации которой насчитывает порядка 20-ти лет.

Опыт создания и развития пробационного контроля в Грузии [10] для Казахстана представляет особый интерес, поскольку пробационные программы направлены на: восстановление коммуникаций условно осужденных лиц и лиц, освобожденных условно-досрочно, с членами их семей; защиту от насилия; определение жизненных ценностей; восстановление коммуникативных навыков; наработку умений справляться с гневом и стрессом, на управление конфликтами; на здоровый образ жизни и тому подобное.

Для привлечения осужденных к реабилитационным программам активное сотрудничество налажено с правительственными и неправительственными организациями и Патриархией Грузии. Агентство проводит закупку реабилитационных программ и тесно сотрудничает с различными организациями в этом направлении. В Грузии функционируют 4 центра реабилитации для несовершеннолетних клиентов, где внедрены специальные реабилитационные программы для них, которыми предусматриваются профессиональная подготовка несовершеннолетних и психологическая помощь. Совместно с членами семей несовершеннолетних социальные работники офисов пробации помогают несовершеннолетним в составлении индивидуального плана обучения, получении образования и навыков.

Таким образом, считаем зарубежный опыт функционирования института пробационного контроля крайне необходимым для развития уголовно-исполнительной системы в Казахстане. Ведь пробация за рубежом на сегодняшний день представляет собой скорее социальный институт, направленный на оказание помощи лицам, которые совершили правонарушение, чем уголовно-правовой институт, а разработка новых пробационных программ для лиц, освобожденных от отбывания наказания, является одним из направлений совершенствования пробации в Казахстане. Казахстанским законодателям необходимо разработать национальный инструмент оценки рисков осужденных, освобождаемых из учреждений исполнения наказаний и подготовить замечания по поводу разработки системы учета совершения повторных преступлений осужденными, которые освобождаются из учреждений исполнения наказаний с учетом приемлемых для национального законодательства зарубежного опыта.

Заключение. Следует отметить, что на постсоветском пространстве Республика Казахстан первая разработала и приняла Закон «О пробации» [2] и эксперты уже отмечают ее положительное влияние: почти вдвое уменьшилось количество людей, ранее совершивших преступления небольшой тяжести и отбывающих наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы, и количество рецидивов снизилось почти в два раза. Данный закон, на сегодня охватывает многие аспекты, по регулированию рассматриваемых вопросов, но вместе с тем, требует доработки в соответствии с международными стандартами и подходами. Соответственно, обоснование дальнейших шагов на пути развития национальной системы построения института пробационного контроля должно найти свое отражение в казахстанском законодательстве, где основной миссией службы пробации должно стать оказание помощи в социализации бывших заключенных.

Список использованной литературы:

1. Концепция Правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года №674. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674> (дата обращения: 7.10.2022)
2. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36232217. Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 № 38-VI «О пробации» (с изм. от 27.12.2019 г.) (дата обращения: 20.03.2022)
3. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2022. – 104 с. (дата обращения: 27.09.2022)
4. <https://constitutions.ru/?p=24526>. Закон Великобритании об уголовной

юстиции 1991 г. Часть 1. Наказания в виде тюремного заключения (дата обращения: 12.05.2022)

5. Сорокина А.А. Развитие службы пробации в России и в зарубежных странах // Пермский период. Сборник материалов VI Международного научно-спортивного фестиваля курсантов и студентов. 2019. – С. 130-132 (дата обращения: 10.09.2022)

6. Тыныбеков Н.Т. Практика применения пробации в зарубежных странах // Юридическая наука. 2019. № 5. – С. 51-55 (дата обращения: 13.09.2022)

7. Европейские Правила пробации (European Probation Rules), принятые Комитетом министров СЕ на 1075-й встрече заместителей министров (место, изд-во, год) с указанием эл. адреса и даты обращения! (если есть, то первоисточник указать на англ. языке! (дата обращения: 20.02.2022)

8. Ким Д.А. Состояние и перспективы развития в Казахстане института пробации // Вестник Самарского юридического института. 2017. № 3 (11). – С. 134-138 (дата обращения 27.03.2022)

9. Исергепова А.К. Пробация и её перспективы в уголовном процессе Республики Казахстан // Актуальные проблемы юридической науки и практики. Сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции. В 2-х томах. 2019. – С. 67-71 (дата обращения: 15.09.2022)

10. Закон Грузии о порядке исполнения наказаний, не связанных с заключением под стражу, и пробации от 19 июня 2007 года №4956-Is <https://matsne.gov.ge/en/document/download/33400/10/ru/pdf> (дата обращения: 13.09.2022)

УДК 338.001.36

Айтеев Альнур Тулендыұлы
магистрант кафедры «Экономика»
Университет Тұран-Астана
Город Астана Республики Казахстан
Научный руководитель:
д.э.н., профессор **Сапарова Г.К.**

ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙДАҒЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҮРАҚТЫ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN IN MODERN ECONOMIC CONDITIONS

Аннотация. Данная статья посвящена сравнению экономики Казахстана, в частности, ВВП, ИЧП и экспорта с лидирующими странами мира по этим показателям для анализа и выявления задач, которые необходимо достигнуть Казахстану для устойчивого развития страны.

Ключевые слова. ИЧП, ВВП, Экономика, Казахстан, устойчивое развитие, сфера образования, Аграрная промышленность, рынок высоких технологий, ОЕС, горнодобывающая промышленность, драгоценные металлы, алмазы, технологии, химикаты, дефляция, сфера образования, человеческое развитие, продолжительность жизни, грамотность населения страны.

Аннотация. Бұл мақала Қазақстанның экономикасын, атап айтқанда, ЖЖК, ЖІӨ және экспортты осы көрсеткіштер бойынша әлемнің жетекші елдерімен салыстыруға, елдің тұрақты дамуы үшін Қазақстанға жету қажет міндеттерді талдауға және анықтауға арналған.

Кілтті сөздер. ЖЖК, ЖІӨ, Экономика, Қазақстан, тұрақты даму, білім беру саласы, аграрлық өнеркәсіп, жоғары технологиялар нарығы, ОЕС, тау-кен өнеркәсібі, бағалы металдар, гауһар тастар, технологиялар, химикаттар, дефляция, білім беру саласы, Адам дамуы, өмір сүру ұзақтығы, ел халқының сауаттылығы.

Annotation. This article is devoted to comparing the economy of Kazakhstan, in particular, GDP, PPI and exports with the leading countries of the world on these indicators to analyze and identify the tasks that Kazakhstan needs to achieve for the sustainable development of the country.

Keywords. PPP, GDP, Economy, Kazakhstan, sustainable development, education, Agricultural industry, high technology market, ОЕС, mining, precious metals, diamonds, technologies, chemicals, deflation, education, human development, life expectancy, literacy of the country's population.

Проблема устойчивого развития является ключевым фактором роста экономики и социального благополучия страны. В данной статье мы рассмотрим ключевые факторы роста экономики, проведём корреляцию между исходными данными развитых стран по индексу человеческого развития (ИЧП) и валового внутреннего продукта (ВВП), выявим сильные стороны лидирующих по этим показателям стран, сравним их с сильными сторонами экономики Казахстана и сделаем вывод, развития каких областей экономики необходимо достичь Казахстану развить чтобы добиться устойчивого экономического и социального развития.

Прежде всего обратимся к актуальной формулировке ИЧП и ВВП, а так же методу их подсчета.

Индекс человеческого развития (ИЧР) - это интегральный показатель, который рассчитывается ежегодно для межстранового сравнения между государствами и измерения уровня жизни в них, а также грамотности, образованности и долголетия как основных характеристик человеческого потенциала исследуемой территории. ИЧР это стандартный инструмент при общем сравнении уровня жизни различных стран и регионов.[1].

При подсчёте учитываются 3 вида показателей:

1. Ожидаемая продолжительность жизни - оценивается долголетие.
2. Уровень грамотности населения страны (среднее количество лет, потраченных на обучение) и ожидаемая продолжительность обучения.
3. Уровень жизни, оцененный через ВНД на душу населения по паритету покупательной способности (ППС) в долларах США.[1].

В совокупности, показатель ИЧП не должен превышать единицы, но и не должен быть меньше нуля. Это позволяет вполне объективно рассмотреть параметры стран с более сильной и развивающейся экономикой.

Валовой внутренний продукт, общепринятое сокращение - это ВВП - макроэкономический показатель, который отражает рыночную стоимость всех конечных товаров и услуг (то есть, предназначенных для непосредственного употребления, использования или применения), произведённых за год во всех отраслях экономики на территории конкретного государства для потребления, экспорта и накопления, вне зависимости от национальной принадлежности использованных факторов производства.[2].

Выделяют 2 вида ВВП: номинальный и реальный ВВП

Номинальный ВВП — включает стоимость всех конечных товаров и услуг рассматриваемого региона или государства, выраженная в текущих рыночных ценах. Вследствие этого номинальный ВВП зависит от изменений индекса цен и доходов рассматриваемой экономики. Номинальный ВВП растёт при инфляции в связи с ростом цен на продукцию и услуги. И, наоборот, падает при дефляции в связи с падением цен. Так, уровень инфляции в 5%, при неизменном уровне производства товаров, ведёт к росту

ВВП тоже на 5%.

В реальном ВВП учитывается, в какой степени рост ВВП определяется реальным ростом производства, а не ростом цен. За базу для реального ВВП могут браться как цены предыдущего, так и любого другого года. Отношение номинального ВВП к реальному ВВП называют дефлятором.[2].

Согласно докладу о человеческом развитии 2021 года выпуска[3], лидерами по ИЧР являются:

1. Швейцария — 0.962
2. Норвегия — 0.961
3. Исландия — 0.959
4. Гонконг, Китай — 0.952
5. Австралия — 0.951
6. Дания — 0.948
7. Швеция — 0.947
8. Ирландия — 0.945
9. Германия — 0.942
10. Нидерланды — 0.941

Так же, ориентируясь по списку стран по ВВП за 2021 год в десятку лидеров по данным Всемирного банка входят:[4]

1. Китай - 27313 млрд. долларов США
2. США - 22996 млрд. долларов США
3. Индия - 10219 млрд. долларов США
4. Япония - 5397 млрд. долларов США
5. Германия - 4815 млрд. долларов США
6. Россия - 4785 млрд. долларов США
7. Индонезия - 3566 млрд. долларов США
8. Бразилия - 3436 млрд. долларов США
9. Франция - 3424 млрд. долларов США
10. Великобритания - 3344 млрд. долларов США

Казахстан же, по индексу ИЧП находится на 56 месте с индексом 0.811, в то время как по ВВП Казахстан находится на 39-м месте, со значением 543 млрд. долларов США.[4]

Не сложно заметить что как таковой прямой связи у ВВП и ИЧП нет, однако стоит уделить внимание составляющей экспорта - сильных сторон экономики.

По состоянию на 2020-й год основная часть экспорта составляет добыча и продажа минеральных продуктов (57.6%), железа и стали (7.1%), медь и изделия из неё (5.77%), неорганические химикаты(5.22%). [5] Аграрная продукция занимает меньше 6%.

Экономика Казахстана очень зависит от добычи полезных ископаемых. Данная отрасль экономики является устойчивой до того как месторождения будут истощены. Аграрная промышленность опирается на местность и устойчивые погодные условия и в долгосрочной перспективе являются неистощимыми, и всегда необходимыми в повседневном потреблении.

У первых пяти стран по ИЧП половина экспорта также составляет горнодобывающая промышленность, согласно электронному ресурсу ОЕС, однако, в силу географического положения значимая часть является добыча драгоценных металлов, алмазов. Их эффективная добыча невозможна без высоких технологий, что прежде всего требует развития образовательного сектора экономики.

Заметим, что такие лидеры по ВВП как Япония, США, Великобритания, Германия входят в топ 21 по ИЧП. Основная часть экспорта этих государств являются такие продукты высокой добавленной стоимости, как продукция электронная, мирного атома, машины, самолеты и т.д.

Отсюда можно заключить что лидерство по одному из показателей не является

критерием устойчивого государства. Так как вышеперечисленные страны занимали лидирующие позиции по показателю ВВП последние 40 лет и перечень продаваемых товаров менялся незначительно, следует вывод что продажа товаров высокой добавленной стоимости обеспечивают постоянный рост ВВП.

Практически весь экспорт Казахстана составляет сырье, в очень малом количестве товары медицинские и пищевые, а также товары высокой добавленной стоимости.

Подводя итог мы можем смело заявить что экономике Казахстана остро не хватает развития аграрной промышленности, высокотехнологичного производства, сферы образования и туризма. При высокой развитости этих областей возможно достичь устойчивого развития страны.

Список использованной литературы:

1 Индекс человеческого развития [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Индекс_человеческого_развития (дата обращения: 10.11.2022).

2 Внутренний валовый продукт [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Валовой_внутренний_продукт (дата обращения: 10.11.2022).

3 Доклад о человеческом развитии 2021/2022гг. С. 24

4 Список стран по ВВП [Электронный ресурс]: Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_\(ППС\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_(ППС)) (дата обращения: 10.11.2022).

5 Kazakhstan (KAZ) Exports, Imports, and Trade Partners | ОЕС [Электронный ресурс]: ОЕС – Режим доступа: <https://oec.world/en/profile/country/kaz> (дата обращения: 14.11.2022).

ӘӨЖ 328

Көшкінбай Гүлбаршын Бақытқызы

«Педагогика және психология» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті

Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

п.ғ.д., профессор **К.М. Нағымжанова**

ПРОЕКТИВТІ ӘДІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН КЕҢ ТАРАҒАН ТҮРЛЕРІ

ОСОБЕННОСТИ И ШИРОКИЕ ВИДЫ ПРОЕКТИВНЫХ МЕТОДОВ

FEATURES AND WIDE TYPES OF PROJECTIVE METHODS

Аннотация. Проективті әдістер психодиагностикада 1921 жылдан бері кеңірек қолданылып келе жатыр. Бұл әдіс жеке тұлғаны диагностикалауға арналады. Көбіне проективті әдістер тест, сурет түрінде беріледі. Жауаптарының нақтылығы жоқ, олар жалпылама көрсеткішпен көрсетіледі. Адамның ішкі әлемін, оның ойларының бағыт-бағдарын анықтауда проективті әдістердің көмегі зор. Бұл әдістің Роршах сынағы, ТАТ, Аяқталмаған сөйлемдер, Ертегі тесті, Графикалық тәсілдер т.б. сияқты түрлері бар.

Кілтті сөздер. Әдіс, диагностика, сынақ, тұлға, тест.

Аннотация. Проективные методы широко используются в психодигностике с 1921 года. Этот метод предназначен для диагностики личности. Проективные методы часто

даются в виде теста, картинки. Ответы не конкретные, они обозначены общим показателем. Проективные методы очень помогают в определении внутреннего мира человека, направлений его мыслей. Есть такие виды: как тест Роршаха, ТАТ, незаконченные предложения, тест сказки, графические подходы и т. д.

Ключевые слова. Метод, диагностика, испытание, личность, тест.

Annotation. Projective methods have been widely used in psychodiagnostics since 1921. This method is designed to diagnose personality. Projective methods are often given in the form of a test, a picture. The answers are not specific, they are indicated by a general indicator. Projective methods are very helpful in determining the inner world of a person, the directions of his thoughts. There are such types as Rorschach test, rust, unfinished sentences, fairy tale test, graphical approaches, etc.

Key words. Method, diagnostics, trial, personality, test.

Психодиагностикада қолданылатын зерттеу әдістерінің бірі – проективті әдістер. Ол 1921 жылдан бастап, кеңірек қолданыла бастады. Сол жылы Берн қаласында Герман Роршахтың «Психодиагностика» (1921) атты кітабы жарыққа шығады. Тұлғаны эксперименттік зерттеуде тың жаңалық қосылады, яғни проективті зерттеу кезеңі басталады. Бұл әдіс белгілі бір тұлғаны немесе зерттеу объектісін ұзақ уақыт зерттеуді талап етеді. Әдіс еркін сипаттағы зерттеу әдісі болып саналатындықтан, оның мынадай ерекшеліктері бар.

1. Зерттелушінің жауаптары дұрыс немесе дұрыс еместігі белгісіз жалпылама көрсеткішпен беріледі;

2. Интеллектуалдық немесе басқа да сынақтардағы материалдың нақтылығы жоқ, анық емес көрсеткішпен көрсетіледі.

3. Пәнге арналған нұсқаулардың белгісіздігі көрінеді.

Осындай ерекшеліктерді ескере отырып, бұл зерттеу әдісінде жалпы ынталандыру жағдайының субъектісі үшін белгісіздік бар екенін айтуға болады. Белгілі ғалым А.Анастаси проективті сынақтарды «жасырын тестілеу» деп те атайды. Яғни, көбіне бұл әдіс сауалнама түрінде келеді. Бірақ, бұл әдіс тек тест түрінде ғана берілмейді. Оның зерттеу ауқымы көлемді.

Ұлмекен Төлешова өзінің «Психологиялық-педагогикалық жеке адам диагностикасы» атты еңбегінде «Жеке тұлғаны диагностикалауда проективті (жобалау) әдісі бар. Бұл әдіс қиял мен фантазияның өнімдерін талдауына негізделіп, тұлғаның ішкі әлемін, оның субъективті әсерленулерінің, ойларының бағыт-бағдарын ашуға арналған» дейді. (Ұ. Т. 51-бет)

Проективті әдістер бір немесе бірнеше жеке қасиеттерді анықтамайды. Бұл әдіс жалпы тұлғаны диагностикалауға арналған. Осы тұрғыдан алғанда, оның пайда болу тарихы 1921 жылдан емес, тіпті одан әрі де болуы мүмкін. 1892-1898 жылдар аралығында неміс ғалымы Фрейд ашқан еркін ассоциация әдісі осы проективті әдістердің алғашқы көзі болуы да әбден мүмкін.

Ресейде проективті әдістер кеңінен қолданылмайды. Олар бұл әдістен Люшер сынағы мен жеке сызба сынақтарын ғана пайдаланады. Бұның себебі, проективті әдістермен жұмыс істеудің күрделелігін көрсетеді.

Проективті әдістер мына салаларда қолданылады:

- 1) Кәсіби таңдау, кәсіптік бағдар беру, кадрларды орналастыру;
- 2) Оқыту мен тәрбиелеуді қатар алу;
- 3) Әлеуметтік мінез-құлықты болжау;
- 4) Сот-психологиялық сараптама;
- 5) Кеңес беру, психотерапевтік көмек

Қазіргі уақытта психологтар тұлғаны зерттеудің эксперименттік процедуралары қажет болған жағдайда осы проективті әдістерге сүйенеді. Өйткені бұл әдістер өзінің

көпжылдық тарихымен, көптеген жағдаяттарды шешеуге жарамдылығымен ерекшеленетін қолданбалы психология.

Проективтік әдістердің түрлері:

1. Сөздер ассоциациялары - белгілі бір суретпен, өніммен немесе бренспен не байланыстыратынын айтуды, жазуды немесе таңдауды сұрайды. Мысалы, бұл әдісті сауда саласында қолданса, өнімдердің қаншалықты халық арасында дамығандығын, танымалдылығын немесе керісінші танымал еместігін байқауға болады.

2. Аяқталмаған сөйлемдер - әртүрлі зерттеулерде қолданылатын өте танымал әдіс. Оның әртүрлі түрі бар: жауап беруші сөйлемді өзі аяқтауы мүмкін немесе бірнеше нұсқалардың ішінен бір-екі жауапты таңдап алуы мүмкін. Бұл әдіс балалар арасында көп қолданылады. Зерттелетін мәселенің ұнағанын немесе ұнамағанын білу үшін оларға түрлі тапсырмалар беріледі (сөйлемдер не суреттер түрінде).

3. Жобалау – зерттелуші тұлғаға бір жоба жасату. Мысалы, белгілі бір тақырыпқа немесе жағдайға коллаж, сызба жасату т.б..

4. Тақырыптық қабылдау тесті – бірнеше жауап нұсқасы бар тест. Бұл жауаптардың ішінде нақты дұрыс немесе дұрыс емес түрі болмайды. Берілген жауаптардың ішінен көңіліне, мінез-құлқына жақын жауаптарды белгілейді. Берілген жауаптарды қарай отырып, жауап берушінің мінез-құлқын, болашаққа деген бағыт-бағдарын аңғарып, білгілі бір қорытынды жасауға болады.

Проективті әдістердің жалпы сипаттамасы мынадай:

Проективтік әдістер тұлғаның қасиеттері мен интеллект ерекшеліктерін байқауға бағытталған. Оның басқа әдістерден ажырататын мынадай сипаттамалары бар:

1. Екіұштылық пен белгісіздік. Бұл проекциялық принципті жүргізудің басты қажетті шарты болып табылады. Тұлғаның ынталандырушы материалмен өзара әрекеттесу процесінде оның құрылымдауы жүреді, оның барысында тұлға өзінің ішкі әлемінің ерекшеліктерін (қажеттіліктерді, конфликттерді, алаңдаушылықты т.б.) проекциялайды.

2. Мүмкін болатын жауаптардың шексіздігі. Жауап берушінің әр жауабы дұрыс немесе қате деген принципке сүйенбейді. Жанына жақын бірнеше жауапты белгілеу арқылы өзінің ішкі сезімін, эмоциясын, қалыбын көрсете алады. Проективті әдістерді қолдану арқылы тестілеу жасырын жүреді, өйткені респондент өз жауабында экспериментатордың жобасының тақырыбы не екенін болжай алмайды.

Бұл әдістің тиімділігін байқау үшін проективті әдістермен алынған мәліметтерді басқа әдістер қолдану арқылы алынған мәліметтермен салыстыру керек. «Тұлғаның шынайылығы қай әдіс арқылы алынған жобада ашылды?». Осы сұрақты басты назарда ұстау қажет.

Проективті әдістерді дамытудың тағы бір бағыты тұлғаралық қабылдау және өзара әрекеттесу мәселелерін белсенді түрде дамытумен және «Мен-бейнені» зерттеумен баланысты. Негізі барлық проективті әдістердің түп мақсаты бір мақсатқа көзделген. Олар басқа адамдарды және өзін қалай қабылдайтынын зерттеуге бағытталған. Проективті әдістер әлеуметтік қабылдаудың бейсаналық бөлігін және «Мен-бейнені» ашады. Бұл психологтардың арасында кең таралған пікір. Жаңа әдістерді құруға бастама болған салыстырмалы түрде жаңа бағыт – «Мен-бейнені» зерттеу. Проективті әдістердің ішіндегі «Мен-бейненің» сипаттамалары: өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі жүзеге асыру («Физикалық Мен бейнесінің шекаралары» Fisher S., Clevelect S. 1958).

Жалпы проективті әдіске жататын сынақтардың түрі көп. Мысалы, Бактың «Ағаш-адам-тесті» (ХТП), Абрамсонның «Жаңбырдағы адам сурет салу тесті» сынағы, Корманның «Отбасылық сурет салу» сынағы, Кохтың «Ағаш сынағы» және Мачовердің «Адамның фигураларын салу тесті». Бұлардың әрқайсысы адамның ішкі күйін, болмысын, отбасы мәселесін ашуда өз көмектерін береді (Ұ.Т. «Психологиялық-педагогикалық жеке адам диагностикасы» 111-бет). Осы әдістердің ішінен мен психодигностикада кеңірек қолданатын проективті әдістерге, сынақтарға кеңірек тоқталуды, оларды қалай жүзеге асыратындығын таныстыруды жөн көрдім.

Проективті әдістердің ішіндегі кең таралған танымал түрі – диагностикаға арналған тесттің арнайы модификациясын ашатын Роршах тесті немесе Роршах сынағы. Әдетте, проективті әдістер бір немесе бірнеше жеке қасиеттердің ауырлығын анықтауға емес, жалпы тұлғаны диагностикалауға бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда оларды сынақ деп те атауға болмайды. Бірақ, көбіне Роршах сынағы деп кеткен. Негі бұл сынақ 1921 жылы бастау алады. Қарым-қатынастарды реттеуге, зерттеуге арналған Роршах сынағы 60-шы жылдардан бастап кең тарала бастады. Бұл әдіс отбасы ішілік қарым-қатынастарды диагностикалау үшін қолданылады. Роршах сынағы отбасылық кеңес беру мен отбасылық психотерапияның дамуы, отбасыны реттеуге бағытталған бірқатар әдістерді құруға түрткі болды. Роршах тестінде екі парақты көрінетін симметриялық сия дақтары бар 10 парақ беріледі. Оларды белгілі бір ретпен ұсынады және әр жағдайда «Бұл не болуы мүмкін?» деген сұраққа жауап беруі керек. Бұл тесттің қосымша нұсқаулықтары болмайды. Бағалаушы жауап берушіде қандай аспектілері туындағанын білу үшін әр суретті қайтадан көрсетуі мүмкін. Соңында талданатын индикаторлардың ішінен жауаптардың санын жалпы популяцияда берілген жауаптардың жиілігін немесе басымдылығын табамыз (и.м.) Осы тестке ұқсас, яғни сия дақтарына негізделген басқа да сынақтар әзірленді.

Жалпы тест деген – адамның белгілі бір психологиялық сапасының (қасиетінің) даму деңгейін өлшеуге мүмкіндік беретін тапсырмалар жүйесі. Проективті әдістердің басым көпшілігі тест түрінде келеді.

Осы проективті әдіске жататын тағы бір кеңінен таралған әдіс – Тақырыптық апперцепция тесті. Психодиагностикада ол ТАТ атауымен кеңінен танымал. Оны Генри Мюррей жасаған. Бұл тестті кәмелетке толған адамдарды бағалауда көп қолданады. Негізі ол 31 парақтан тұрады. Бірақ, адамдардың жынысына, жасына байланысты көбіне әр адамға 20-дан ғана қолданылады. Кескіндер Роршах тестіндей нүктеден ғана тұрмайды. Мұнда отбасы, қорқыныш, жыныстық қатынас немесе зорлық-зомбылық сияқты тақырыптарға байланысты саханаларды көрсетеді. Жауап беруші өткенді, бүгінді және болашақты қамтитын оқиға құрастыруы керек. Бұл тесттің мақсаты – бағаланатын адамның психологиялық қажеттіліктері мен қысымдарын талдау.

Экспрессивті немесе графикалық тәсілдер – проективті әдістердің бірі. Мұнда нұсқаушының нұсқауымен алдыңызда отырған адам белгілі бір элементтер салуы керек.

Біздің сөз қылып жатқан әдіске жататын балаларға арналған тақырыптық тесттер – Блэк және Пата Негра тесттері және Ертегі тесті. Блэк және Пата Негра тестін арнайы балалар үшін Джеральд Блум және Луи Корман жасаған. Бұл екі тест те жануарлардың бейнелеріне негізделген, яғни Блэк – ит, Пата Негра – шошқа. Олар кішкентайларға өздері туралы және отбасы туралы айтуға түрткі болады. Ал, Ертегі тесті тарихта әзірге проективті тесттің соңғы нұсқасы болып табылады. Оны Карина Кулакоглу 1990 жылдары жасайды. Мұнда алдыңызға келген бала ертегілердегі белгілі бір кейіпкерлердің (қызыл телпекті қыз бен қасқыр немесе мысық пен тышқан т.б.) суреттерін таңдап, қойылған бірнеше сұрақтарға жауап беруі қажет (<https://kk.warbletoncouncil.org/tests-proyektivos-2725>).

Бұл әдістер психодиагностикада қазіргі кезде кеңірек қолданылмаса да, бір ғасырға жуық тарихы бар бұл сынақтардың жойылмауының үлкен бір себебі бар. Яғни, психологиялық зерттеу жүргізгенде проективті тәсілдерді қолдану өзінің тиімділігін көрсетеді. Адамды белгілі бір қалыпқа салып зерделемей, еркіндікке салып ой қорытады. Мен өзім осы тақырыпқа зерттеу жүргізгеннен бастап, проективті әдістердің кейбір түрлерін мектеп оқушыларына қолданып, нәтижесімен бөлісемін деп алдыма мақсат қойдым. Бастауыш сыныпта кішкентай балалармен жұмыс жасағандықтан қазіргі күнде Ертегі тесті, Блэк және Пата Негра тесттерін қолданып көрудемін. Ертегі кейіпкерлерінің біз жағымсыз деп ойлаған кейбір кейіпкерлерін оқушы таңдап, керісінше оның басқа ұнамды қасиеттерін айтып жатады. Өз ішкі дүниелеріне ұқсас кейіпкерді көрсету арқылы баланың ерекше қасиеттерін байқап көруге болады. Олар тіпті сол кейіпкерлерді әкесіне

не анасына ұқсатып таңдауы да мүмкін және сол олар туралы кейбір деректер де айтып кетеді.

Нәтиже көре алсаңыз қандай нәрсе болсын сіз үшін тиімді болады. Ендеше, бұл әдістерді психодиагностикадан мүлде алып тастамай, қайта зерттеп, тұлғаны тануға пайдалануымыз қажет деп санаймын.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ұлмекен Төлешова «Психологиялық-педагогикалық жеке адам диагностикасы» Оқу құралы Алматы «Қазақ университеті» 2012 жыл.
2. «Психодиагностика» Теория и практика. Перевод с немецкого Н.Ф. Талызина Москва «Прогресс» 1986.
3. А.А. Ашимов, С.А. Акназаров «Психодиагностика и проективные методы исследования личности как важнейшая форма психологической практики» Вестник КАЗНМУ 2013-№3 (2) стр.157-159.
4. У.О. Камардинова «12 жылдық мектептің болашақ мамандарын даярлаудағы психодиагностика әдістері». «Қазақстанның ғылыми әлемі» журналы – 2013 - №1 (47) – 186-188-бет.
5. Интернет материалдары <https://kk.warbletoncouncil.org/tests-proyektivos-2725>.

УДК 658.310.7

Рахметуллаева Илан Ерланқызы
магистрант кафедрa «Сценография и декоративное искусство»
Казахский национальный университет искусств
город Астана, Республика Казахстан
Научный руководитель:
к.ф.н., доцент Дадырова А.А.

FESTIVAL MANAGEMENT AS AN EFFECTIVE TOOL FOR SYSTEMATIZATION OF MANAGEMENT THREADS

ФЕСТИВАЛЬДІ БАСҚАРУ АҒЫНДАРЫН ЖҮЙЕЛЕУДІҢ ТИІМДІ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

ФЕСТИВАЛЬНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СИСТЕМАТИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ

Annotation. In the article author analyses importance of festival management in most aspects of Kazakhstani globalization. It considers festival management as the ways of its application. The author focuses on the detailed description of the communication strategy in festival projects in each stages.

Keywords. Festival management, fundraising, advertising, organizational issues, financial management.

Аннотация. Мақалада автор қазақстандық жаһанданудың көптеген аспектілерінде фестивальді басқарудың маңыздылығын талдайды. Фестивальді басқаруды қолданудың жолдары ретінде қарастырады. Автор әр кезеңде фестиваль жобаларындағы коммуникациялық стратегияның егжей-тегжейлі сипаттамасына назар аударады.

Кілтті сөздер. Фестивальді басқару, қаражат жинау, жарнама, ұйымдастыру мәселелері, қаржылық менеджмент.

Аннотация. В статье автор анализирует значение фестивального менеджмента в большинстве аспектов казахстанской глобализации. Кроме того, в статье рассматривается организация работы фестивального менеджмента. Автор акцентирует внимание на

подробном описании коммуникационной стратегии в фестивальных проектах на каждом этапе.

Ключевые слова. Фестивальный менеджмент, фандрайзинг, реклама, организационные вопросы, финансовый менеджмент.

When organizing an event (for example, a fundraiser) it is absolutely necessary to make sure that it goes smoothly - so many factors must be taken into account, such as where and when the event will take place, who will participate in it, who will be as visitors, what are the security issues and many other details that may seem insignificant, but they can ruin everything if they are not taken into someone`s responsibility. Of course, the event itself should be interesting and spectacular, so that people are not disappointed and they have a desire to visit future festivals.

One important thing to consider when organizing festivals of different levels is the concept. It is obvious, to organize any event, a person must have money, even if the event is non-commercial. Thus, the sponsors would have provided significant assistance by first learning about the event and its goals from the organizers. [1].

It is also important to say, a good advertising campaign is the key to success. Good advertising is necessary both to attract visitors and to hire people to work. There will be more volunteers if you tell them exactly WHAT they will do on a daily basis, how they are going to impact on others, what possible career growth is and so on. After the event has been promoted and many people have been invited, the organizers have to cope with the expectations. This is especially important if the company wants to continue the project further, because if the festival is bad, no one will attend an event of this kind next time.

The purpose of the festival is to raise money. However, this is not a simple charity, because people do not just donate money, but also receive something in return. So, in principle, at such festivals people can buy what they like: entertainment, food, handmade items and etc. [2].

From my personal experience in organizing the Republican festival "El Umiti-2020", I can assume that the purpose of many events was not only to entertain people, but also to give them something useful. It is quite interesting to organize a simple concert where all talented people will show how they can sing, dance or perform magic tricks, but if the audience gets the opportunity to do the same, they will definitely succeed. So, the best way to combine entertainment with benefits is to organize master classes. Visitors will be invited to various master classes, which will be conducted by talented volunteers.

A successful entertainment event is an event with a pleasant atmosphere where everyone feels welcome. Another important personal experience for me is working with volunteers to raise funds for the Zhenis youth project, which supports WWII veterans. Indeed, fundraising events are associated with kindness and compassion, so the atmosphere should be appropriate (which is rarely observed in the regions of Kazakhstan).

However, the most important thing about a good atmosphere is that if people like it, they will probably attend other events and maybe even invite their friends to go with them. The festival program is the main thing that determines whether the atmosphere will be positive or not. However, such factors as the interior of the hall (decoration, furniture, lighting, temperature), catering, staging and equipment are no less appreciated.

Every fundraising event is successful if it is attended by people, and the number of visitors should be as large as possible. In order to come to the event, people should first of all know about its existence. Moreover, they need to know this in advance in order to fit it into their plans. It is also recommended to organize announcements of events regularly.

There are many ways to provide information about an event. First of all, we can produce beautiful colorful brochures with all the necessary information about a non-profit organization. Secondly, we can send articles about the festival to local newspapers or radio stations. There are currently more effective ways to spread information, and these are social networking sites such as Facebook or Twitter. It is not only effective, but also free. At any convenient time, you can

discuss future plans with partners, volunteers, sponsors and potential visitors. An additional advantage of informing people would be the appearance of new volunteers or even sponsors who could help organize the event.

There is another aspect of organizing fundraising events that is extremely important, and these are legal issues. It is extremely important to make sure that everything is legal and no damage will be caused, otherwise the event may entail consequences that are the opposite of what is desired. Firstly, a contract must be concluded between a non-profit company and a venue supplier. The contract should include a description of the services, compensation, restrictions and other aspects. Secondly, everyone must act in accordance with their duties in order to exclude any negligence or criminal behavior. There must be some kind of security. Finally, the organization must comply with all necessary financial procedures – register income and expenses, keep money, etc.

It is obvious that the organizers of any event face numerous problems at every stage of the process. The main task here is to get people interested in the event so that they visit it and want to donate money. Another challenge is to make sure everything goes smoothly. To do this, it is important to develop a detailed plan - to keep in mind that someone has to control everything that happens after the event, for example, cleaning the venue, managing money, etc. The festival manager should delegate tasks to all project participants and make sure that these tasks are completed properly.

As for organizational issues, one of them is transport. First of all, it is the transportation of equipment and food. There should be several trucks that will deliver the equipment to the location in advance. Further, there will definitely be a lot of visitors who do not know exactly where the site is located, so they will be provided with detailed maps. Moreover, it may happen that some participants will have to provide housing, which also needs to be taken into account. [3].

So, in order to properly organize a fundraising event, it is necessary to make a thorough plan of everything that needs to be done at each stage of preparation (advertising, coordination, financing, security issues, transport and much more). Finally, a pleasant atmosphere will help create impressions that visitors will remember for a long time.

With all the complexity and branching of the festival mechanism in this management, six main aspects can be identified and summarized, the threads of management of different projects:

- Financial management, 90% of which is fundraising, that is, the formation of the festival budget by attracting and accumulating funds from various sources. We are talking, first of all, about finding sponsors. Fundraising technology is not much different from the selection of investors. The difference is that investors are offered strategic cooperation, during which the return on investment becomes well-established, whereas fundraising is usually associated with barter: sponsor advertising, including image advertising, in the festival PR space in exchange for working capital for the implementation of a certain part of the festival program.

- Program management, which includes the management of the festival content. This includes the selection and formation of competitive and programs, retrospective screenings, organization of master classes, seminars, creative professional clubs, etc.

- Personal management, which includes the selection, placement and management of qualified services and departments: executive directorate, finance department, selection committee, program directorate, PR and advertising service, infrastructure and deployment department, display and translation services, etc.

- Infrastructure and deployment management, which includes the control and management of auxiliary services at the location of the festival, among which are the following:

- reception and accommodation service;
- transport service;
- department of service of foreign guests and VIP (hosting, line translation, household issues, etc.);

— service of special and cultural programs (coffee breaks, banquets, nightclubs, representative events), etc.

- Legal management of the festival, which includes contractual aspects, control over the quota of festival events, compliance with the rules of risk insurance.

- Marketing, PR and advertising, which determine not only the face of the festival, but in many ways the success of fundraising. This activity is carried out throughout the festival year by organizing special events planned in accordance with the strategy and tactics of the general festival management (constantly updated website on the Internet, press conferences, creative meetings, balls, contests, marathons, charity dinners, lotteries, etc.). [4].

More and more festivals of different formats appear in Kazakhstan every year. The life span of these festivals varies, and it depends precisely on the skill of the managers who came up with these festivals, found funding for them and managed to bring their projects to life. Some festivals live for a long time, others — only a few years, there are also those that are held once and no longer find the strength to continue. Nevertheless, a large number of existing festivals and emerging new ones allow us to conclude that festival management can create unique projects.

Referens:

1 G.M. McClure. Understanding media - external human extensions. Canon Press, 2003, 464 p.

2 UNESCO (Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization UNESCO. In – Education for the Media and the Digital Age. Vienna – UNESCO.) Reprint in – Outlooks on Children and Media. Goteborg – UNESCO and NORDICOM, 2001, 152 p.

3 N.B. Kirillova. Media culture and the basics of media management. Training manual. Yekaterinburg, 2014, 184 p.

4 L. C. Zaznobina. Media education with basic integration. Training manual. Moscow, 1999, 173 p.

ӘӨЖ 159.7

Сағындықова Мадина Аманжановна

«Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және тілдік пәндер»

кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

П.Ф.К., доцент **Жиентаева Б. Ж.**

**КРЕАТИВТІЛІК - БОЛАШАҚ ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТЫ
РЕТІНДЕ**

**КРЕАТИВНОСТЬ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ УСЛОВИЕ
ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА**

**CREATIVITY AS PSYCHO-PEDAGOGICAL FACTOR OF FORMING
PROFESSIONAL COMPETENCE OF A FUTURE PSYCHOLOGIST**

Аннотация. Мақалада студенттердің шығармашылығын дамыту нәтижелі, сапалы қызметтің кепілі болып табылады, сондықтан ол тұлғаға бағытталған оқу-тәрбие процесінде ақпараттық құралдарды қолдана отырып, шығармашылық сұранысқа ие тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

Кілтті сөздер. Шығармашылық, даму, студенттер, тұлға, оқу-тәрбие процесі.

Аннотация. В статье рассматривается развитие креативности студентов является залогом продуктивной, качественной деятельности, поэтому она направлена на формирование творчески востребованной личности с использованием информационных средств в личностно-ориентированном учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова. Креативность, развитие, студенты, личность, учебно-воспитательный процесс.

Annotation. The article considers the development of students' creativity as the key to productive, high-quality activity, therefore it is aimed at the formation of a creatively in-demand personality using information tools in a personality-oriented educational process.

Keywords. Creativity, development, students, personality, educational process.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты еліміздің әлеуметтік даму жағдайына сәйкес, жеке тұлғаның білімге деген сұранысын қанағаттандырып, оның шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруға жағдай жасау болып табылады. Қоғамда болып жатқан өзгерістер тұлғаның қажеттілігін, ынта-ықыласын және шығармашылық әрекетін ескеріп, білім беруге жаңаша тұрғыдан қарауды талап етіп отыр. Мұның өзі ЖОО-нда студенттерінің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыру үшін педагогикалық үрдісті ізденімпаздықпен ұйымдастыру міндетін жүктейді.

Студенттердің танымдық шығармашылық проблемасын терең теориялық мазмұнсыз, оқыту үрдісіндегі дидактикалық белсенділік принципінсіз, Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беруде қазіргі концептуалдық жолдарды есепке алмастан шешу мүмкін емес.

Студенттердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыру жүйесінде әлеуметтендіру үрдісін қамтамасыз ететін тұлғаның шығармашылық сапасы болып табылады. Сондықтан да “тұлға”, “шығармашылық”, “іс-әрекет” ұғымдарын философиялық категориялар тұрғысынан қарастыратын болсақ, шығармашылық - тұлғаның барлық танымдық іс-әрекетін қамтиды.

Философиялық сөздікте: “таным – адам мақсаттары мен ұмтылыстарының негізі болатын білімді қалыптастырушы, шығармашылық қызметтің қоғамдық тарихи үрдісі”- деген анықтама берілген. Тұлға үшін адамзат баласы жүзеге асыратын іс-әрекеттердің ішіндегі ең бір күрделісі – танымдық үрдіс болып табылады.

Педагогикада студенттердің «оқу танымдық іс-әрекеті», «ойлау іс-әрекеті» ұғымдары жиірек пайдаланылады. Философиялық энциклопедиялық сөздікте ойлау объективтік шындықтың белсенді формасы ретінде сипатталады. Ойлау адамзат баласы танымының жоғары сатысы болып табылады. Сондықтан «таным» ойлауға қарағанда әлде қайда кеңірек ұғым. Философиялық сөздікте «таным объективті шындықтың бейнеленуінің жоғарғы формасы» ретінде сипатталса, ал бейнелеу материяның жалпыға бірдей ортақ қасиеті ретінде сипатталып, оның мәні бейнеленуші объектінің белгілерін, қасиеттерін, элементтері арасындағы қатынастарын басқа объектілермен байланыстарын қайта жаңғыртуда, қайта елестетіп көрсетуде болып табылады [105].

Ой еңбегі мен дене еңбегі арасында қарама-қарсылық бар жерде, шығармашылық, жаңалық ашушы және тудырушы іс-әрекет орындаушылық пен жаттандылыққа әлеуметтік тұрғыдан қарама-қарсы қойылған жерде таным, көбінесе, рухани өндірістің түрлі салаларындағы кәсіби мамандардың ерекше функциясы ретінде көрінеді.

А.П. Карповтың пікірінше [106], ЖОО-ндағы студенттердің танымдық іс-әрекеті - оны өмірге даярлаудағы қажетті кезең. Танымдық іс-әрекет құрылымы жағынан іс-әрекетке ұқсас, солармен бірлікте болады.

Г.И. Щукина [107] танымдық іс-әрекеттің субъектісі студент болуға тиісті деп есептейді. Олай болса әлеуметтік-педагогикалық негізі бар оқып-үйренудің де «қайнаған ортасында» студент, оның жеке басының тұлғасы, оның санасы, танылуға тиісті және танылу үстіндегі айнала қоршаған дүниеге қатынасы, таным процесіне қатынасы және танымдық іс-әрекетке қатысушы студенттерға, оқып-үйрену ісін ұйымдастырушы және бағыт беруші мұғалімдерге қатынасы, көзқарас болады. Әрі бұл оқып үйренудің әлеуметтік мақсатқа, оны мұғалімнің ұйымдастырумен бағыт беруіне тәуелділікте болатындығын және соған қарамастан өзінің субъективтік - тұлғалық негізін жоғалтпайтынын ұмытпауға тиіспіз.

Т.С. Сабыровтың пікірінше [108], танымдық іс-әрекеттің ерекшелігінің біріне оның оқу құрылымы жатады. Оның құрылымына да кез келген іс-әрекеттің құрылымына жататын компоненттер енеді. Алайда бұл іс-әрекеттің мақсаттық және бағдарламалық сипаты міндетті түрде біліммен, білікпен, дағдылармен қамтамасыз ететін жүйелілікті, бірізділікті талап етеді, әдіс- тәсілдермен, оның ұйымдастыруымен шектеледі. Осы мағынада алғанда танымдық іс-әрекеттің әрбір құрылымдық компоненті бүкіл оқыту процесінің құрылымына тәуелді болып шығады, осылармен шектеледі.

Жеке адамның белсенділігі педагогикалық проблема ретінде В.И.Лозоваяның докторлық диссертациясында зерттелінді. Автор жеке тұлғаның мәні мен осы ұғымының әрекет ұғымына қатынасын ашуды түрлі көзқарастың орнына алып отырғанын атап өтеді. Оларды қысқаша келтіре кетейік:

-белсенділік жеке тұлғалардың ерекше қасиеті ретіндегі жалпы категория болып қарастырылады. Әрекет әлеуметтік нысан үшін айрықша белсенділік ретінде көрініс табады;

-белсенділік және әрекет ұғымдары теңестіріледі;

-белсенділік әрекеттің сапалық сипаттамасы деген анықтама беріледі;

-белсенділік дегеніміз - жеке адамның сипаты, оның қасиеті [110].

Танымдық іс-әрекетті түсіндірудің түрлі нұсқаларына (оқуға ұмтылушылық пен ерік-жігер көрсетумен сипатталатыны шәкірттің қал- жағдайы, білімді жігерлі түрде игеруге дайын болушылық пен ұмтылушылық, ақыл-ой әрекеті, әрекет сапасы, т.б.) талдау жасай келе В.И.Лозовая олардың бәрі осы ұғымның елеулі жақтарын толықтырады дегенге меңзейді.

Бұл көзқарастар жеке адамның білім алуда, қол жеткізген білімін тереңдетуде, қоғамның рухани мәдениетін ұғынуда өз қабілетін көрсетуді қажетсінуі танымдық белсенділіктің қайнар көзі болып табылады.

Мектеп студенттерінің танымдық іс-әрекетін жетілдіру мәселесіне қатысты педагогтардың, психологтардың көптеген еңбектері мен зерттеулерінде танымдық белсенділік туралы әртүрлі пікірлер айтылған. Біреулері танымдық белсенділікті іс-әрекеттер ретінде қарастырса, екіншілері жеке тұлғаның ерекше қасиеті ретінде қарастырады.

Адам ақыл парасаттың иесі ретінде айнала қоршаған ортаны танып білу барысында оның даму заңдылықтарын, ерекшеліктерін біліп, оған өзінің қатынасын белгілейді. Өзінің қажеттілігін қанағаттандыру үшін белсенді әрекетке түседі. Тұлға белсенділігі оның дамуы барысында тұтас педагогикалық процесс әсерінен саналы бағытталған іс-әрекетте көрінеді.

Таным ол адамға бірден келмейді, ол өмір көріністерін топшылау, салыстыру, тәжірибе жинақтау, оны қорыту арқылы терең де тиянақты білім негізінде пайда болады. Танымдық іс-әрекетке баланың ақыл-ойын өсіру үшін олардың елестеулерін дамытуға көбірек зер салу керек. Егер бала ойын, оқу әрекеттері арқылы айналасындағы дүниемен тығыз байланыста болса, заттарды қабылдауға әрекет етсе, оның танымы артады. Танымдық ойын арқылы түрлі объектілерді көреді, байқай алады, оларға назар аударады.

Студенттердің оқу үрдісіндегі танымдық қызығушылығын арттыру, танымдық жан қуаттарының оянуына түрткі болу - ол ЖОО-ндағы оқытудың негізгі мәселелері.

Гегельдің айтуынша [59]: “адам әлемі өлі, дайын, өзгермейтін және абсолюттік заттар жиынтығы емес, өзінің адами әрекетінің нәтижесі болып табылады”. Әрекет мақсаты адам рухының тереңінен туындаса, сол жерде шығармашылық орын алады. Субъектінің шығармашылық белсенділігі тиімді ойлау сатысында, теориялық таным деңгейінде көтеріледі. Ғылыми танымды әлеуметтік детерминациялаудың бағыттарының динамикасы бойынша негізгі болып алға әлеуметтік шығармашылық шығады. Әлеуметтік тұрғыда жеке тұлғаның шығармашылық іс-әрекеті өзінің бейімділігі мен талабын дамытатын процесс ретінде, шығармашылыққа деген іштей терең ұмтылысы бола отырып, оның қалыптасуының белсенді факторына айналады. Шығармашылық гносеологияның жай мәселесі емес, ол өркениет тағдырымен, адамзат тарихының мәнімен тығыз байланысқан дүниетанудың ең негізгі мәселелерінің бірі. Сондықтан да ол жалпыадамзат мәдениеті мен барлық шығармашылық әрекеттерінің түрлерінің бірлестігінде қарастырылады.

Студенттердің оқу үрдісіндегі танымдық іс-әрекеттерін қалыптастыру үшін С. Жақыпов [77] өз еңбегінде "сабаққа әр түрлі бейнелі көрнекіліктерді, логикалық сызбаларды, шартты-графикалық құралдарды қолдану керек. Бұл студенттердің оқу үрдісіндегі танымдық іс-әрекетін жандандырып өз бетімен жұмыс жасауға және меңгеруге төзімділігін арттырудың бірден-бір тәсілі болып табылады" деп көрсетті.

Студенттердің танымы - өзіне тән ерекшелігі бар күрделі үрдіс. Танымдық әрекеттің негізінде студенттердің танымдық белсенділігі артады.

Студенттердің танымдық іс-әрекеті оқыту үрдісінде жүзеге асады. Осы жаста қарым-қатынас шеңберінің көбеюінің маңызы артады. Студент бойындағы өтіп жатқан осы өзгерістер педагогтардың бүкіл оқыту-тәрбиелеу жұмысын нақты мақсатқа бағыттауды талап етеді. Негізгі түрі оқу болып табылады. Осы оқу арқылы олардың танымы дамиды. Оқыту үрдісінің қозғаушысы ұстаз бен студенттердің біріккен танымдық іс-әрекеттерінің жиынтығы болып табылады.

Студент – бұл оқу іс-әрекетінің субъектісі ретіндегі қоғамдық болмыстың бастауы. Осы сапада студент, ең алдымен, оған дайындығымен сипатталады. Бұл оқу мүмкіндігін қамтамасыз ететін физиологиялық, (анатомиялық-морфологиялық) және психикалық, ең алдымен, интеллектуалдық даму деңгейімен анықталады.

Студенттердің сыртқы немесе А.А. Люблинская [114] терминдеріндегі «практикалық» белсенділіктің үстемдігімен сипатталады және де бұл белсенділіктің күші орасан зор. Зерттеушілер студент жаңа позицияға, яғни субъект ретінде студент позициясына ие болғанда кездесетін бірқатар қиындықтарды анықтайды. Бұл - жаңа тәртіп қиындықтары, оқытушымен жаңа қатынастар қиындықтары. Осы кезде бастапқы ЖОО-мен танысу қуанышы осы қиындықтардан өту дәрменсіздігінен жиі туындайтын енжарлықпен, селкостықпен алмасады. Оқытушының осы жас кезеңнің негізгі психикалық жаңа құрылымдарын есепке алуы өте маңызды. Осы жаста өзін оқу субъектісі ретінде саналы түсіну басталады.

Түрлі міндеттерді орындау іскерліктерін, жаңа білімдерді игеруді, оқудағы ынтымақтастық қуанышын, оқытушы беделін қабылдауды қамтитын оқу іс-әрекеті білім беру жүйесіндегі А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов бойынша, жетекші іс-әрекет ұзақ кезеңді алып қана қоймайды, сондай-ақ оның арнасында:

а) іс-әрекеттің басқа, жеке түрлері жүзеге асады;

б) сенсорлық-перцептивті, мнемологиялық және атенциондық функциялардың жиынтығы ретінде интеллект дамиды;

в) іс-әрекет субъекті тұлғасының өзі қалыптасады.

В.В. Давыдов [89-Б.29] бойынша, мақсатты дамыта оқыту жағдайында бұл қалыптасу білімдерді игерудің жүйелілігі мен жалпылығы есебінен жылдамырақ және тиімдірек іске асырылады. Д.Б.Эльконин [27-Б.61]: «Оқу іс-әрекеті жетекші болатын себебі, біріншіден, оқу іс-әрекеті арқылы студенттің қоғаммен негізгі қатынастары іске асады; екіншіден, оқу -іс-әрекетінде студенттің тұлғасының негізгі сапаларының, сондай-ақ жекеленген психикалық процестердің қалыптасуы іске асады», – деп көрсетеді.

Студенттердің оқу іс-әрекетінде өзіне, дүниеге, қоғамға, басқа адамдарға деген қатынасы қалыптасады және, ең бастысы, бұл қатынас, оқытудың мазмұны мен әдісіне, осы іс-әрекет арқылы жүзеге асырылады.

Т. Сабыров [103] зерттеулерінде өмір жағдайының өзгеруіне, студенттің танымдық әрекетін арттырудағы оқытудың әдістері мен формаларының дидактикалық жүйесін тиімді қолдануды қарастырған.

Қ. Жарықбаев [76 – Б.65] өз еңбегінде: танымды қалыптастыру процесі зейіннен, қиялдан, ақыл-ойдан басталады,- дейді. Студенттердің зейінін дұрыс қалыптастыру барысында танымдық процесте оқытушының алатын орны ерекше.

Танымдық іс-әрекет дегеніміздің өзі - студенттердің білімге деген ынта - ықыласының ерекше бір көрінісі, яғни қушы білім алуда ілгері қарай жылжып, білмеуден білуге қарай қадам басады.

Мысалы, студенттердің белсенділігін арттыратын әдістерді қолдану, әртүрлі іскерлік ойындар, топтық жұмыстар арқылы оларға тапсырмалар беру арқылы олардың танымдық белсенділігін арттыруға болады.

Студенттердің жеке-дара шығармашылық тапсырмаларды, өзіндік жұмысты орындау арқылы танымдық іс-әрекеті қалыптасады. Сабақтарда студенттерге білім, тәрбие беріп, олардың қызығушылығының, ынта-ықыласының және танымдық қасиеттерінің артуына мүмкіндік жасауымыз қажет.

Мысалы, студенттердің танымдық қызығушылығын сурет салумен, ән-күй, кино, өлеңмен таныстырып, дамытып отырудың маңызы зор. Студенттердің танымдық белсенділігі, ең бірінші, әрбір студенттердің жақсы оқу қабілеттілігіне, сеніміне, студенттердің жетістіктерін әрдайым қадағалап отыруына байланысты. Оқу студент үшін қиын емес, жаңаны тану, зерттелмегенді өз бетінше ашу - танымдық іс-әрекеттің жетістіктеріне жетудің бірден-бір көзі.

«Таным» ұғымының ауқымы өте кең. Бұл ұғымға ғылымның түрлі саласы, атап айтқанда, философия, психология, педагогика жан-жақты түсінік берген. Сонымен осы әдебиеттерге сүйене отырып, танымның мәнін ашуға тырысайық.

Ерте кезден-ақ адам өзін қоршаған дүниенің заңдылықтарын және өзін -өзі танып білуге тырысқан. Сондықтан адамның танымы белгілі бір қоғамда практикалық қажеттілігіне сәйкес жүріп жатады. "Танымдық қызығушылық ол адамның дүниеге деген танымдық құштарлығы мен сезіну кезіндегі танымдық қатынасы" - деген пікірге көз салсақ, Д. Кішібеков [15], У. Сыдықов [57] "Философия" еңбегінде: "Заттар, құбылыстар мен процестер және олардың қасиеттерінің маңызды байланыстары танып білуші субъектіден тәуелсіз өмір сүреді. Түйсіктердің, қабылдаудың және ақыл-ойдың арқасында біз заттарды, олардың қажеттерін танып білеміз.

Таным дегеніміз - сыртқы заттар мен құбылыстар қасиеттерінің мәнді қатынастарының адам санасында идеалды образдар жүйесі ретінде бейнелеуінің қайшылыққа толы күрделі процесі.

Яғни, таным барысында адам өзін қоршаған ортаны игереді, ол туралы білімі кеңейіп, тереңдей түседі. Танымды *сезімдік және логикалық* деп бөлеміз.

Сезімдік таным дегеніміз - сезім мүшелері: көру, есту, сезіну, қабылдау және басқалар арқылы жүзеге асырылатын танып білу. Ал, *психологиялық тұрғыдан* алсақ, адамның түйсінуі, қабылдауы, есі, ойлауы, сөйлеуі, қиялы - мұның барлығы танымдық қуаттары, танымдық жан қуаттарының күрделі ағымын аңғару үшін алдымен олар белгілі топтарға жіктеледі. Бұл топтастыру бойынша *психикалық процестер*, екіншілері *психикалық қалып*, үшіншілері *психикалық қасиеттер* деп аталады.

Танымдық әрекеттердің кейбірі (түйсік, қабылдау, елестету) сыртқы дүние құбылыстары мен заттарын тікелей танып-білуде, енді біреулері (ойлау, қиял, т.б.) бұлардың арасындағы күрделі байланыстарды, өзгерістерді тереңдей бойлай білуде ерекше орын алады. Қ. Жарықбаевтың [116] "Психология" еңбегінде "Алдымыздағы тұрған мәселені шешу, заттардың себеп-салдар байланыстарын көрсету, болмысты

жалпылай және жанама түрде тану ойлау процесінің арқасында болып отырады. Ойлау - адам танымының ең жоғарғы түрі", - дейді.

Танымды қалыптастыруда жас балаға өлең, тақпақ, ертегі, әңгімелер жаттатып, жиі қайталатып есіне түсіріп отыру - есті дамыту шарттарының бірі. Бала мектепке келгеннен кейін танымдық тәрбиеде баланың логикалық есін дамытуда мұғалім түрлі шаралар қолданады. Таным процесіндегі есті тәрбиелеу, оны дамытып, байыту, есте қалдыру, қайта жаңғырту жаттығуларының әдістерін дұрыс жолға қоюмен тығыз байланысты.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы.–2007 ж.
2. Қазақстан Республикасы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.// 12 жылдық білім. – Б. 24.
3. Қазақстан дағдарыстан кейінгі дүниеде: Болашаққа интеллектуалдық секіріс. // Егемен Қазақстан. 14-қазан, 2009 жыл.
4. Жарықбаев Қ. Жантануға кіріспе. Хрестоматия. Ж.О.О.-ның студенттеріне арналған оқулық. – Алматы.: Дарын, 2005- Б.186.
5. Есхожин І. Шығармашылық дарындылықты дамыту бағдарламасы.- Алматы, 1997 ж., - 130 б.

ӘӨЖ 312

Садувахасова Дина Абайқызы
Тұран-Астана Университеті
“Мейрамхана және мейманхана бизнесі”
мамандығының 2 курс студенті
Ғылыми жетекшісі:
Магистр, аға оқытушы **Байзақова А.С.**

АҚМОЛА ОБЛЫСЫНДА ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ДАМУ МҮМКІНШІЛІКТЕРІ

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА В АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF HOSPITALITY INDUSTRY IN AKMOLA REGION

Аннотация. Мақалада елдің және оның өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық жүйесі үшін ішкі туризмнің маңыздылығы қаралады. Қазақстан Республикасында ішкі туризмнің даму үрдістері туралы түсінік беретін соңғы жылдардағы маркетингтік зерттеулердің статистикалық деректері мен нәтижелері зерттелді.

Кілтті сөздер. Туризм, индустрия, турист, инфрақұрылымы, іскерлік туризм

Аннотация. В статье рассматривается важность внутреннего туризма для социально-экономической системы страны и ее регионов. Изучены статистические данные и результаты маркетинговых исследований последних лет, дающих представление о тенденциях развития внутреннего туризма в Республике Казахстан.

Ключевые слова. Туризм, индустрия, туризм, инфраструктура, деловой туризм

Annotation. The article considers the importance of domestic tourism for the socio-economic system of the country and its regions. We studied the statistics and results of market research of recent years, which give an idea of the trends in the development of domestic tourism in the Republic of Kazakhstan.

Keywords. Tourism, industry, tourism, infrastructure, business tourism

Ақмола облысында туризм саласы ерекше орын алады. Өңірдің туристік кластеріне туризм саласындағы 500-ден астам кәсіпорын кіреді. Мұнда «Бурабай», «Бұйратау» және «Көкшетау» үш мемлекеттік ұлттық табиғи парк, Қорғалжын мемлекеттік табиғи қорығы (әлемдегі ең Солтүстік Қызғылт фламинго популяциясы), сондай-ақ, 900 тарих және мәдениет ескерткіштері бар.

Мемлекет назарына Қазақстанның інжу-маржаны «Бурабай» жыл сайын жаңа жарқын «фишкаларға» ие болуда. Бұл, ең алдымен, курорттың бірегей жерлеріне тек отандық ғана емес, сонымен қатар шетелдік туристерге де кең қол жетімділікті ашатын инфрақұрылым. Қазақстандағы алғашқы ашық аспан астындағы «Ботай – Бурабай» этнокешені ерекше қызығушылық тудырады, ол Қазақстан даласында жылқының қолға үйретілуінің ежелгі тарихын ашады. Әлемде баламасы жоқ «Бурабай» халықаралық трамплин кешені де демалушылар үшін қызықты. «Абылайхан» экспозициялық кешені бүгінгі күні туристерді тартатын жаңа орынға айналды, сондай-ақ айналасында аттракциондары бар шолу дөңгелегі, «Discovery» аумағында іске қосылған аквапарк бар. – Өңірлік деңгейдегі туристификациялау картасының топ-50 нысанына кіретін Зеренді курорттық аймағы өңірдің туристік әлеуетін дамытудағы маңызды объект болып табылады. Туристік өнімнің қолжетімділігін қамтамасыз етуге өңірдің курорттық аймақтарының туристік объектілерін аумақтық байланыстырған «Щучье – Зеренді» автомобиль жолын пайдалануға енгізу елеулі үлес қосты. Курорттық әлеуетті дамыту үшін Зеренді курорттық аймағын дамытудың 2025 жылға дейінгі жоспары өңірлік деңгейдегі бағдарламалық құжат қабылданды.

Сондай – ақ, Елорда маңындағы туризм аймағы (Ақкөл, Аршалы, Ерейментау, Қорғалжын, Целиноград, Шортанды аудандарындағы демалыс күнгі туризм) және Қорғалжын мемлекеттік табиғи қорығы (экологиялық және ғылыми туризм) ерекшеленеді. Елорда маңындағы аудандардың аумағында 642 миллион теңге инвестиция сомасына бес жобаны іске асыру басталды, оның ішінде 20 глэмпинг орнату, «Эко ферма» құрылысы (Ақкөл ауданы), «Таза бұлақ» демалыс аймағының өндірістік қуатын кеңейту және жол бойындағы сервис нысанның құрылысы (Целиноград ауданы) бар. Мұнда туризм қызметтерін ұсынатын абаттандырылған демалыс аймақтарының желісі жұмыс істейді, оның ішінде «Бейбарыс» демалыс базасы (Аршалы ауданы), «Family Garden» демалыс аймағы (Ақкөл ауданы), «Алтын қырғауыл», «Балқарағай», «Green Park» демалыс орталығы (Целиноград ауданы) және басқалары.

Туристік әлеуетті ілгерілету және цифрландыру үшін Ақмола облысының туристік әлеуеті туралы 3 тілдік интернет-ресурс жұмыс істейді - www.visitaqmola.kz. Интернет-ресурс кең форматты бейне, контентті стандартты емес беру және туристердің ресурсты пайдалануының барынша қолайлылығын пайдалана отырып, веб-дизайнның жаңа трендтерін ескереді.

Сайттың функционалы келушіге жергілікті жерді, ойын-сауық, орналастыру нысандарын таңдауға мүмкіндік беретін сүзгімен қамтамасыз етіледі. Қазіргі уақытта графикалық және мәтіндік контентті жүктеу, сондай-ақ әлеуетті туристерге Ақмола облысы бойынша көзбен шолып бағдарлануға көмектесетін интерактивті картаны енгізу жүргізілуде.

«Visit Aqmola» мобильді қосымшасы іске қосылды, онда анықтамалық-ақпараттық жол көрсеткіш, танымал орындарды сканерлеу QR-код, бағалары мен байланыстары бар танымал маршруттар бар.

Ақмола облысының жалпыұлттық маңызы бар 10 қасиетті орны бойынша 3D турлар әзірленді. 3 имидждік және 10 минуттық (музыкалық, тақырыптық сериялар) бейнеролик жасалды, олар әлеуметтік желілерде және Қазақстан мен Ресей қалалары мен ірі өңірлерде жарияланды.

Сервис және қызмет көрсету деңгейін арттыру шеңберінде Түркияның элиталық қонақ үйлерінде сервистік мамандықтар студенттерін ұйымдастыру бойынша жұмыс жүргізілді.

Сондай-ақ, «Орналастыру орындары, гидтер, экскурсоводтар үшін сандық маркетинг және сату құралдары» және «Гид-экскурсоводтардың біліктілігін арттыру» тақырыптары бойынша турбизнес өкілдері үшін 2 семинар-тренинг өткізілді. Оқиғалық туризмді дамыту аясында «Four Seasons» тұжырымдамасы іске асырылуда. Тұжырымдаманың негізгі мақсаты өңірде туризмді дамыту үшін мүмкіндіктерді кеңейту және маусымаралық кезеңдегі туристік ағымды барынша ұлғайту болып табылады. Әлеуметтік желілерде туристік әлеуетті ілгерілету жұмыстары тұрақты түрде жүргізілуде (facebook, instagram аккаунттары).

Бүгінде Ақмола облысында туризмнің келесі түрлері дамып келеді.

- Мәдени-танымдық туризм
- Экологиялық туризм
- Спорттық туризм
- Емдеу-сауықтыру туризмі
- Іскерлік туризм

Сандықтау ауданында туризмді дамыту аясында қонақ үйлер желісін кеңейту және Құмдықөл мен Якша көлдерінің жағажай аймақтарын салу жоспарлануда. Балкашино ауылында хоккей корты, фитнес орталығы пайдалануға берілді, сондай-ақ олжа-аңшылық туризмінің турлары әзірленді.

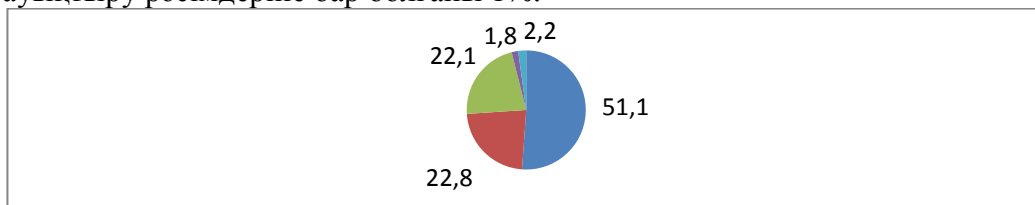
Іргелес аудандарды одан әрі дамыту үшін табиғи демалыс аймақтарында ұйымдасқан кәсіпкерлік қызмет үшін учаскелер бөлу бойынша жұмыстар жүргізілуде. Сондай-ақ, Астана қаласының тұрғындары арасында бос уақыт түрлері (балық аулау, пикник, жағажай, ат серуендері, велосипедтерді жалға алу, квадроциклдер және т.б.) бойынша қажеттіліктер ескеріледі.

Келесі кезекте статистикалық мәліметтерге көз жүгіртсек..

COVID-19 дүниежүзілік пандемиясына байланысты 2021 жылғы қаңтар-қыркүйекте келушілер саны өткен жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда Қазақстанда 53,2% -ға азайды (Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметінің деректеріне сәйкес). Осы себептен келушілерді іріктеп тексеру алдыңғы есепті кезеңдермен салыстырғанда сұхбаттасушылардың аз санымен жүргізілді.

Гендерлік бөліністе резидент еместердің жалпы санынан тексеруге әйелдердің 42% және ерлердің 58% қатысқан. 35-44 жас аралығындағы келушілердің негізгі тобы 34,7%, 45-54 жас аралығында - 22,1%, 25-34 жас аралығында - 20,3% құрады. Келушілер негізінен жеке мақсатпен - 79%, ал қалған 21% іскерлік және кәсіби мақсатта келді. Ресейден - 40,4%, Өзбекстаннан - 19,1%, Қырғызстаннан - 19,1%, Түркиядан - 8,0%, Украинадан келушілер көп болды. Түнейтін келушілердің орташа ұзақтығы 5 түнді құрады.

Сапар мақсаттары бойынша келушілердің жалпы шығыстары былайша бөлінді: жеке мақсаттарда - 71,8%, іскерлік және кәсіби мақсаттарда - 28,2%. Келушілер шығыстарының негізгі баптары халықаралық тасымалдарға арналған көлік шығыстары - 63,5% және тамақтану - 10,6%, тауарлар сатып алу - 10,5% болып табылады. Шығыстардың шамалы бөлігі орналастыру орындарында тұруға тиесілі - 10%, емделуге және сауықтыру рәсімдеріне бар болғаны 1%.

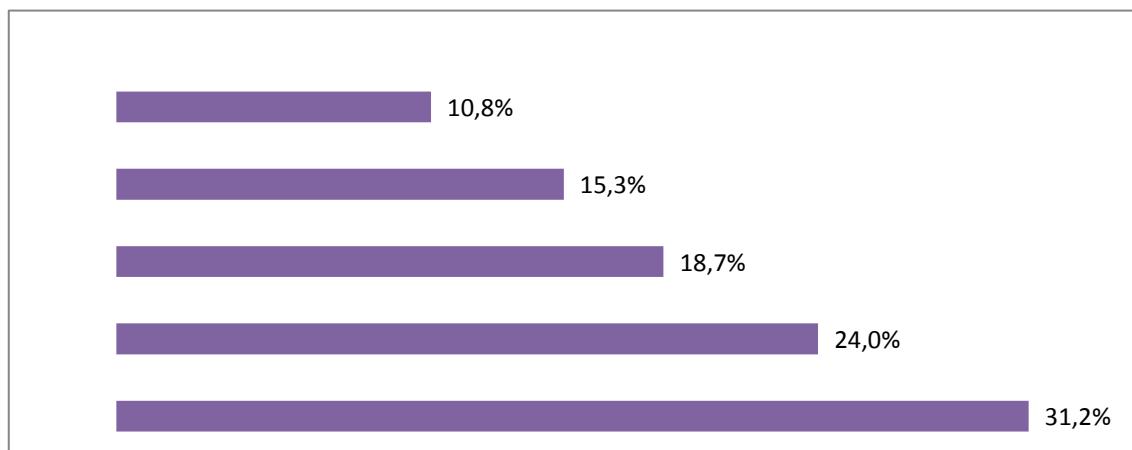

Сурет 1. Келушілерді орналастыру орындарының типтері бойынша бөлу

- қонақ үй
- басқа орналастыру орны
- демалыс үйі

- жалдамалы пәтер
- туыстары немесе таныстарды тегін ұсынатын орналастыру

Елге келген туристер мінез құлқына және материалды жағдайына қарай ажыратылады. Сол себепті елде орналасу типтері статистикасы әртүрлі болады. Жоғарыдағы статистика туристердің орналасуы бойыншы мәліметтер алуға мүмкіншілік береді.

Сурет 2. Келушілерді мақсат түрлері бойынша бөлу

1. мәдени және спорттық іс-шараларға қатысу
2. сатып алу
3. отбасылық іс-шараларға қатысу
4. басқалары
5. көрікті жерлерге бару

Туристің жат елді аралаудағы мақсаты әртүрлі. Яғни, адамның типтері әртүрлі болуына байланысты ел аралаудағы мақсаттары да бір біріне ұқсамайды. Осы статистика арқылы келушінің ел аралаудағы мақсатын біле аламыз.

Курорттық аймақты одан әрі дамытуға шетелдік капиталды тарту үшін инфрақұрылымды дамытуға көп көңіл бөлінеді. Жаңа жолдар салу, әуе қатынасын ашу, тұрақты сумен және энергиямен жабдықтауды қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар әзірленді. Бұл шаралар тұру, туристердің белсенді демалуы және қарым-қатынасы үшін ғимараттар мен құрылыстар құрылысына инвестициялар салу үшін жағдай жасауды қамтамасыз етеді. Туристік бет-бейнені қалыптастыру үшін туристік хабарлама орталықтарын ұйымдастыру, сондай-ақ шет елдердегі Қазақстан елшілігіндегі өкілетті тұлғаларды араластыру жұмыстарына көңіл бөлуі керек. Сондықтанда Қазақстанның туристік бейнесін көтеру үшін бірқатар кең көлемде шаралар қажет. Негізгі шаралардың бірі туристік фирмалар мен агенттіктердің халықаралық туристік жәрмеңке, көрме конференция т.б. әлемдік деңгейдегі шараларға қатысуы және Қазақстан жерінде де өткізу.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Ө.Ж. Үстенова, Г.К.Ильяшова Қонақ үй шаруашылығы, оқу құралы; Алматы: Экономика, 2016

2. Клейман А.А., Евреинов О.Б. Инфраструктура туризма: стратегия развития СПб.: Д.А.Р.К., 2014. 384 с.
3. Волков Ю. Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес; Феникс - М., 2015. - 352 с.
4. Официальный сайт Комитета по статистике министерства национальной экономики Республики Казахстан. // <http://stat.gov.kz>.

УДК 324

Салимов Диас Асхатович

Студент 1 курса кафедры
«Национальное и международного права»
Университета «Туран-Астана»
по специальности «Юриспруденция»
г.Астана, Республика Казахстан

Научный руководитель: м.ю.н. старший преподаватель
кафедры НиМП Яғмусова А.Ф.

ЗАЩИТА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ВИРТУАЛЬНОМ МИРЕ

ВИРТУАЛДЫ ӘЛЕМДЕ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІКТІ ҚОРҒАУ

INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION IN THE VIRTUAL WORLD

Аннотация. В данной научной статье поднимаются проблемные вопросы законодательного регулирования защиты интеллектуальной собственности в сети Интернет и в виртуальном пространстве. Проводится анализ существующих нормативно-правовых актов и исследуются перспективы их развития в Республике Казахстан.

Ключевые слова. Интеллектуальная собственность, защита прав, виртуальное пространство, Интернет.

Аннотация. Ғылыми мақалада Интернет желісінде және виртуалды кеңістікте зияткерлік меншікті қорғауды заңнамалық реттеудің проблемалық мәселелері көтеріледі. Қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге талдау жүргізіледі және олардың Қазақстан Республикасында даму перспективалары зерттеледі

Кілтті сөздер. Зияткерлік меншік, құқықтарды қорғау, виртуалды кеңістік, Интернет.

Annotation. In this scientific article raises problematic issues of legislative regulation of intellectual property protection in the Internet and virtual space. The analysis of existing normative legal acts is carried out and the prospects of their developments in the Republic of Kazakhstan are investigated.

Keywords. Intellectual property, protection of rights, virtual space, Internet.

Виртуальный мир активно развивается, становясь полноценной частью современного мира технологий. Все больше людей используют виртуальную реальность в повседневной жизни. Защита интеллектуальной собственности в виртуальном мире является актуальным вопросом, так как объекты интеллектуальной собственности активно распространяются в сети Интернет не только легальными способами, когда правообладатель самостоятельно публикует результаты своей интеллектуальной деятельности, но и когда иные лица дублируют и используют в своих интересах чужую собственность.

Права интеллектуальной собственности подобны любому другому праву собственности. Они позволяют авторам или владельцам патентов

В соответствии Гражданским кодексом Республики Казахстан признаются результаты интеллектуальной творческой деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации юридического лица, продукции физического или юридического лица, выполняемых ими работ или услуг (фирменное наименование, товарный знак, знак обслуживания).

Объекты интеллектуальной собственности представляют собой обширный перечень, установленный законодательно. Наличие объекта интеллектуальной собственности закрепляет за правообладателем спектр прав: исключительные права (имущественного характера), личные неимущественные права и иные права.

Под виртуальным миром или реальностью можно рассматривать «искусственно создаваемую информационную среду, которая фокусируется на замене привычного восприятия окружающей среды информации, создаваемой на основе различных технических средств». Формирование новейшей виртуальной среды, знаменитой как киберпространство, либо социальная виртуальность реальности, которой является сеть Интернет. Виртуальный мир включает огромное количество составляющих и объектов, на которые распространяются авторские права. Так, большое количество объектов существуют исключительно в виртуальной реальности – например, виртуальные изображения, права на виртуальных аватаров, а также предметы и иные объекты виртуального мира. Говоря о более проблемных вопросах, стоит также затронуть нарушение исключительных прав при использовании в сети Интернет произведений науки, литературы и искусства без разрешения правообладателя. Вопросу защиты интеллектуальной собственности в сети уделяется большое внимание в разрезе авторского права, поскольку оно не подлежит регистрации, и авторство возникает в силу факта создания такого объекта.

Любое произведение, созданное как в реальном, так и в виртуальном мире, должно соответствовать принципам оригинальности.

В рамках вопроса защиты интеллектуальной собственности стоит упомянуть привычные для всех способы и формы защиты. Существует гражданско-правовая, административно-правовая и уголовно-правовая форма защиты. Две последние предусматриваются отдельными статьями об административных правонарушениях и Уголовным кодексом РК. Гражданско-правовая защита осуществляется следующими способами:

Признание права; самозащита права; возмещение убытков; взыскание неустойки; восстановление положения, существовавшего до нарушения права; пресечение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения.

Ссылаясь на статью 125 Гражданского кодекса Республики Казахстан – использование результатов интеллектуальной творческой деятельности и средств индивидуализации, которые могут быть объектом исключительных прав, может осуществляться третьими лицами только с согласия правообладателя.

12 января 2012 года в Республике Казахстан был принят закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам интеллектуальной собственности». Принятый Закон внес поправки в Уголовный кодекс и Кодекс об административных правонарушениях в части конкретизации ответственности лиц, создающих интернет-ресурсы с целью дальнейшего доступа к незаконному (в отсутствие согласия втора или правообладателя) скачиванию, размещению распространению в сети Интернет.

Если произведение уже существует в реальном мире, его нельзя просто скопировать в интернет-пространство. Например, американская певица Селена Гомес обратилась с иском в 10 млн долларов к разработчику мобильного приложения «Clothes Forever – Styling Game» в связи с полным дублированием ее изображения в игре. Если рассматривать данный случай в соответствии с казахстанским законодательством, то изображение человека регулируется ст. 145 ГК РК (Право на собственное изображение).

Следовательно, никто не имеет права использовать изображение какого-либо лица без его согласия, а в случае его смерти - без согласия наследников.

Законодательство нем содержит практики по рассмотрению споров по поводу авторских прав на персонажей произведений. Однако, зарубежное законодательство рассматривает подобные дела. Так, например, парижский суд обязал турецкое издательство, копирующее идею и объекты виртуальной игры, удалить игру из маркетплейсов, выплатить компенсацию, а также опубликовать информацию о решении суда в трех газетах или журналах. Интересно что конфликт закончился между компаниями закончился мировым согласием.

Рассматривая споры, касающиеся авторского права, суды оценивают принципы, оригинальность и наличие элементов, обладающих чертами сходства и отличия в спорных объектах. Конечно, если копирование элементов было буквальным, суды встают на сторону первоначального автора произведений.

Интересны представляет и вопрос о распространении авторского права на произведения, созданные лицами, публикующими в Сети произведения под «никнеймом». Следовательно, произведение в виртуальном мире, выпущенное под псевдонимом, подлежит защите в соответствии со ст. 971 ГК РК - то есть как право авторства.

Говоря об NFT-произведениях, созданных на базе уникального токена, его можно определить как некую единицу цифровой информации, хранящуюся в связанном списке и которая по своей природе не является взаимозаменяемой другими цифровыми активами и правами. Иными словами NFT реализует сертификат подлинности.

Корректного и полного правового регулирования в отношении NFT не имеется, и, как правило регулируются на уровне правил соответствующих правил платформ и законом об авторском праве. В соответствии с нормами об авторских правах, право на произведение принадлежит лицу, создавшему его. Однако в случае с NFT-произведений возникает вопрос: принадлежит ли авторское или иное право на произведение лицу, опубликовавшему его? В сфере NFT, к сожалению, распространены мошенничество и публикация чужих работ от имени иных лиц. Решение проблемы видится в усилении контроля NFT-платформ при размещении произведений. В настоящее время большинство платформ выкладывают работы, не проверяя их авторство, принадлежность произведения лицу, которое его выкладывает, или наличие у размещающего лица договора с автором.

Полагается, что, усилить защиту произведений могут и их авторы – например, добавляя на работы «водяные знаки», а также публично информируя в своих официальных источниках о выпуске произведений с указанием, на какой платформе они выкладываются и какова их первоначальная стоимость. Данные действия помогут пользователям при покупке работ найти необходимую информацию и установить подлинность работ.

Также, очень интересным является порядок «passing off» (закон о выдаче чужого за свое), который запрещает искажение и последующее присвоение товаров и услуг, уже находящихся в обороте, но еще не зарегистрированных в виде объектов интеллектуальной собственности в сети Интернет. Судебная практика, связанная с защитой интеллектуальной собственности, основывается на общих способах защиты, предусмотренных гражданским законодательством с учетом специфики защищаемого объекта.

Поводя итоги исследования защиты интеллектуальной собственности в виртуальном мире, необходимо сказать о том, что законодательство Республики Казахстан со временем в данной сфере набирает все большие обороты, во множестве аспектов требуется дополнительное регулирование, проработка вопросов ответственности. Общее понятие для защиты предусмотрена, однако нет специфики регулирования по защите интеллектуальной собственности в сети Интернет, наиболее урегулированы только сферы авторского и смежных прав. Защита прав правообладателя компьютерной игры или фильма на вымышленные товарные знаки сводится к тому, что

необходимо проводить регистрацию товарного знака или патентование промышленного каждого элемента, который имеет значение и может быть использован в реальном мире.

Список использованной литературы:

1. Кодекс Республики Казахстан от 01.07.1999 N 409-І ЗРК «Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть)» «ГК РК», «Глава об авторском праве»
2. Поначугин А. В. «Виртуальная реальность общества посредством сети Интернет»/2016 - №8
3. <https://kazpatent.kz/ru/news/avtorskoe-pravo-i-internet> (электронный ресурс)
4. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33020675&pos=6;-108#pos=6;-108 (электронный ресурс)

ӘӨЖ 324

Сапарбек Ерасыл Ғайбарбекұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
Тұран-Астана университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
з.ғ.к., профессор, РЖҒА академигі **Қапсәлімов Қ.Ж.**

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢЫНЫҢ НОРМАЛАРЫН ТАРИХИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НОРМ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНА

HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE NORMS OF THE CRIMINAL PROCEDURE LAW

Аннотация. ҚПК-де жүйеішілік және жүйеаралық қайшылықтар, сондай-ақ әртүрлі тәсілдер, құралдар мен нысандар арқылы шешілетін олқылықтар бар, олардың ішінде қылмыстық іс жүргізу заңының мазмұнын түсіндіруге және ондағы заң шығарушының еркін белгілеуге бағытталған түсіндіруге бірінші кезектегі мән беріледі. Зерттеу барысында жалпы, жеке және ерекше қатынастардағы диалектиканың жалпы ғылыми ережелері, сондай - ақ таным әдістері-талдау және синтез, формальды-логикалық және тарихи-құқықтық қолданылды. Ғылыми жаңалық қылмыстық сот ісін жүргізу үшін маңызды проблеманы анықтаумен, оны шешудің жаңа тәсілдерін қолданумен анықталады.

Кілтті сөздер. Процестік құқығы нормаларының қайшылықтары, қылмыстық іс жүргізу нормалары, тарихи-құқықтық талдау, нормативтік-құқықтық актілер.

Аннотация. В УПК имеются как внутрисистемные, так и межсистемные противоречия, а также пробелы, которые разрешаются с помощью различных способов, средств и форм, среди которых первостепенное значение отводится толкованию уголовно-процессуального закона, направленному на уяснение его содержания и установление выраженной в нем воли законодателя. В ходе исследования использовались общенаучные положения диалектики в соотношении общего, частного и особенного, а также методы познания - анализ и синтез, формально-логический и историко-правовой. Научная новизна определяется выявлением проблемы, имеющей важное значение для уголовного судопроизводства, использованием новых подходов к ее решению.

Ключевые слова. Противоречия норм процессуального права, уголовно-процессуальные нормы, историко-правовой анализ, нормативно-правовые акты.

Annotation. There are both intra-system and intersystem contradictions in the CPC, as well as gaps that are resolved using various methods, means and forms, among which primary

importance is given to the interpretation of the criminal procedure law aimed at clarifying its content and establishing the will of the legislator expressed in it. In the course of the research, the general scientific provisions of dialectics were used in the ratio of the general, particular and special, as well as methods of cognition - analysis and synthesis, formal-logical and historical-legal. Scientific novelty is determined by the identification of a problem that is important for criminal proceedings, the use of new approaches to its solution.

Keywords. Contradictions of norms of procedural law, criminal procedural norms, historical and legal analysis, normative legal acts.

Нормативтік-құқықтық актілерді түсіндіру проблемасы Ежелгі Рим тарихынан бастау алады, оның шешімі бойынша билеуші тұлғалар өз еріктерін жүзеге асыруды қамтамасыз етіп, арнайы сыныптың қатаң анықталған қайраткерлерінің - интерпретаторлардың (interpretos) заңдарын түсіндіру құқығын берді. Жекелеген авторитарлық мемлекеттерде Заңдарды түсіндіру құқығы тек бір адамға - императорға берілді. Сонымен, император Юстиниан өзінен басқалардың бәріне заңдарды түсіндіруге тыйым салды. Сонымен бірге, нормативтік-құқықтық актілерді түсіндіру процесі өткен тарихи кезеңдерде де, қазіргі уақытта да өзекті болып табылатын құқық қолдану қызметін жандандыру қажеттілігіне байланысты.

Заңнаманың өзіндегі олқылықтар мен қайшылықтардан туындаған құқықтық нормаларды түсіндірудің қазіргі қажеттілігіне қарамастан, оған деген көзқарас әртүрлі тарихи кезеңдерде әртүрлі болды.

Сонымен, 18 ғасыр, ол ұсынған гуманитаризмнің өкілдері ретінде, сол кездегі үстемдік еткен үкіметтік және сот озбырлығына қарсы көтеріліп, азаматтарды тек заңға бағындырғысы келіп, сот түсіндіру құқығына теріс қарады [1, 161б]. Ч. Беккарионың пікірінше, судьялар қылмыстық заңдарды түсіндіруге құқылы емес, өйткені олар заң шығарушы емес... Заңдардың шынайы аудармашысы тек монарх, барлық азаматтардың нақты еркінің өкілі бола алады, бірақ судья емес, оның жалғыз міндеті адамның заңмен тыйым салынған әрекетін зерттеу болып табылады. Заңдар олардың жалпы рухына сәйкес қолданылуы керек деген жалпы пікірден қауіпті ештеңе жоқ. Оны қабылдау-озбырлық ағынына заңдар беру, өйткені әркімнің өз көзқарасы бар, тіпті әр уақытта бір адам судьяның жаман немесе жақсы логикалық қабілеттерінің, рухтың жағымды немесе езілген орналасуының әсерінен ерекшеленетін бір тақырыпқа әртүрлі көзқарастарға ие [2, 210-211б.б.].

Профессор И. Я. Фойницкий дұрыс атап өткендей, сот түсіндірмесі осындай мәселелерді шешуге дейін азаяды: нақты норма бар ма және бұл істі шешуге қатысты ма? Сот құқықтық нормаларды жасамайтындықтан, бірақ басқа орган жасаған дайын нормаларды қолданатындықтан, оның құқықтық норманы түсіндіруге және қолдануға байланысты қызметі шығармашылық сипатта болады; Заңды қолдану органы сот, өзі заңдарды білуі керек (jura novit curia) - түсіндірудің негізгі ережесі [1, 163 б.].

Сол тарихи кезеңдегі қылмыстық іс жүргізу заңнамасы барлық ресейлік соттар үшін олардың инстанциялары мен бағыныштылықтарын ажыратпай заң қолдану құқығы мен міндетін белгіледі, сондай-ақ түсіндіру құқығына қатысты соттардың теңдігін анықтады.

Қылмыстық іс жүргізу заңының нормаларын түсіндіру проблемаларын зерттей отырып, қазіргі уақытта қылмыстық іс жүргізу қатынастарын егжей-тегжейлі реттеуге қарамастан, ҚР ҚПК қылмыстық сот ісін жүргізу қызметінің барлық салаларын толық қамту үшін қисынды толықтығымен ерекшеленетін кешенді акт болып табылмайтынын атап өткен жөн.

ҚПК-де жүйеішілік және жүйеаралық Қайшылықтар, сондай-ақ әртүрлі тәсілдер, құралдар мен нысандар арқылы шешілетін олқылықтар бар, олардың ішінде қылмыстық іс жүргізу заңының мазмұнын түсіндіруге және ондағы заң шығарушының еркін белгілеуге бағытталған түсіндіруге бірінші кезектегі мән беріледі.

Сонымен қатар, " құқық қолдану қызметін талдау көрсеткендей, заңды түсіндіру көбінесе қылмыстық-құқықтық реттеудің қайшылықтарын шешудің арнайы әдісі ретінде әрекет етеді... соқтығысудың ерекше жағдайы ретінде нормалар бәсекелестігін жеңу үшін " [3, 303-304 б.б.].

Осылайша, қылмыстық іс жүргізу нормаларының бәсекелестігіне байланысты қайшылықтарды шешу ұзақ уақыт бойы осы актіні шығарған орган ғана жүзеге асыратын түпнұсқалық түсіндірудің (заң шығарушы биліктен туындайтын заңды түсіндіру) артықшылығы болды.

1995 жылы Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының қабылдануымен қылмыстық іс жүргізу заңын түсіндіру құқығы оған сот практикасы мәселелері бойынша қылмыстық іс жүргізу нормаларының объективті мағынасын түсіндіруге өкілеттік бере отырып, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының пленумына өтті (доктриналық түсіндіру). Бұл Жоғарғы Соттың Пленумы мен Қазақстан Республикасының Конституциялық кеңесін қоспағанда, Қазақстандағы мемлекеттік биліктің ешбір өзге органы ҚР ҚПК-не ресми түсініктеме бере алмайтынын білдіреді.

Сонымен қатар, профессор А. Д. Градовский әділ атап өткендей, сот интерпретациясы Заңның түсініксіздігін немесе дәлсіздігін нақтылауға емес, оны дұрыс қолдану қажеттілігіне бағытталған, өйткені сот интерпретациясы құқығынан айыру заңды қолдану мүмкіндігінен айыру болып табылады [4, 75б.].

Қылмыстық сот ісін жүргізудегі құқықтық нормаларды түсіндіру процесінің басымдығы мен қажеттілігін мойындай отырып, бұл құқық, ұйғарым және жариялау нормасында қамтылған нақты мағынаны анықтайтын күрделі процесс екенін атап өтеміз. Оның мазмұны екі негізгі бағытты құрайды. Біріншісі, құқықты тануға бағытталған ішкі ойлау процесі ретінде әрекет етушіні түсінуге қатысты. Оны түсіндіруші субъект ұсынады, ол алдымен өзі үшін құқықтық норманың мазмұнын түсінеді, өз қызметінің бағытын анықтайды, содан кейін норманы біркелкі түсіну және қолдану мақсатында мүдделі субъектілерге нұсқаманың мәні мен мазмұнын түсіндіреді. Сондықтан, құқықты түсіндірудің екінші бағыты түсіндіру нәтижелерін объективті ететін, ақыл-ой әрекетінің осы бөлігінің жалғасы болып табылатын түсіндіруді анықтай алады.

Сонымен қатар, түсіндіру қызметімен байланысты объективтендіру ресми акт, құжат, құқықтық акт түрінде не ауызша нысанда, кеңес немесе ұсыныс түрінде жазбаша нысанда өз көрінісін табады.

Қылмыстық іс жүргізу Заңы нормаларының мағынасын түсіндіру оны құзыретті органдар мен лауазымды тұлғалардың қылмыстық сот ісін жүргізу саласында біркелкі қолдануға бағытталғанын ескеріңіз. Сонымен бірге, Жоғары Сот инстанцияларын түсіндіру, оларда нақты қайшылықты ережелерді бекіту арқылы қылмыстық іс жүргізу нормаларының бәсекелестігін еңсеру қажет болған жағдайларда өте қажет.

Қақтығыс мәселелерін шешудегі бұл тәсілдің сөзсіз артықшылығы-Жоғарғы сот қараған істер бойынша қабылданған сот шешімдерін ескере отырып, сот практикасын жалпылау.

Заң әдебиеттерінде ҚР Жоғарғы Соты Пленумының басшылық түсіндірмелері қылмыстық заңның қайнар көзі ретінде танылуы тиіс нақты қылмыстық істер бойынша шешімдер нысанында киінген қылмыстық заңның сөзбе-сөз түсіндірілуіне негізделген сот прецеденттері ретінде әрекет етуі мүмкін деген пікір бар [5, 39б.].

Бұған келісу қиын (мұны әртүрлі сот органдарының сот тәжірибесінен алынған көптеген мысалдар да растайды), өйткені төменгі соттар ешқашан өз шешімдерінде ҚР Жоғарғы Сотының ұйғарымдары мен қаулыларына сілтеме жасамайды, сондықтан оларды прецедент ретінде қарастырмайды немесе қабылдамайды.

Осылайша, алқалы орган болып табылатын Жоғарғы Соттың Пленумын тағайындау оның заңға дәл сәйкестігін қамтамасыз ету үшін сот практикасын бағыттау болып табылады. Қылмыстық іс жүргізу кодексінде екіұшты түсініктеме беретін тұжырымдар болғандықтан, бұл, біздің ойымызша, Жоғарғы Сот Пленумының негізгі өкілеттігін -

соттарға қылмыстық істерді қарау кезінде заңнаманы қолдану мәселелері бойынша түсініктеме беру үшін негіздейді.

Бұл тұрғыда ҚР Жоғарғы Сотының "Соттардың келіп түскен қылмыстық іс бойынша қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы" нормативтік қаулыларын айрықша деп атауға болады [6]. Осы қаулыда қылмыстық іс жүргізу нормаларын қолдану бойынша сот практикасында туындаған қайшылықтарға байланысты Пленум оларды шешу тәртібі туралы түсініктеме берді. Түсіндірулер қылмыстық іс бойынша жол берілмейтін деп танылған дәлелдемелерді айқындауға, сондай-ақ қорғаушының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысуы туралы мәселелерге қатысты болды. Қамауға алу сияқты бұлтартпау шарасын сайлауға байланысты ережелер де түсіндірілді, бұл ретте мынадай нақтылаулар берілді: оны сайлау қажеттігін куәландыратын мән-жайларды белгілеу туралы; қамауда ұстау мерзімдері туралы; осы бұлтартпау шарасына шағымданудың жаңа тәртібі туралы; баптың қолданылуына байланысты "өзге мән-жайлар" сияқты сөз тіркесі түсіндірілді ҚПК 147 бабында, сонымен бірге "айыптауды растайтын дәлелдемелер тізімі"; "қорғау тарапы сілтеме жасайтын дәлелдемелер тізімі" сияқты ұғымдардың түсіндірмесі берілген; "қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарын бұзу".

Бұдан басқа, ҚР Жоғарғы сотына сот практикасындағы біркелкілікті қамтамасыз ету функциясы да жүктелген. Бұған Жоғарғы Соттың бюллетенінде жарияланатын Жоғарғы Сот тарапынан беделді түсіндіруді және төмен тұрған соттардың назарына жеткізуді талап ететін неғұрлым күрделі істер бойынша қағидатты шешімдер шығарған кезде ғана қол жеткізуге болады.

Айта кету керек, бұл қаулылар тек түсіндірмелі және ұсынымдық сипатқа ие, бұл сотты ұқсас немесе ұқсас істер шығарған кезде қатаң байланыстырмайды, өйткені олардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі бар.

Құқықтық нормаларды түсіндіру заң шығарушы ойлаған құқықтық норманың мағынасын нақтылауды көздейді, ал заң шығарушы өзінің заң туралы идеясын тілдің көмегімен білдіретіндіктен, оның заң туралы идеясын белгілі бір нормада ауызша білдіру (бұрын айтылғандай) оның нақты мазмұнымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Қылмыстық іс жүргізу заңын, сондай-ақ басқа да нормативтік актіні түсіндіру норманы түсінудің түпкілікті нәтижесімен байланысуға арналғандығына назар аударады. Бұл мағынада түсіндіруді сөзбе-сөз, кеңейту және шектеуші деп бөлуге болады.

Құқықтық норманың ең қолайлы түсіндірмесі-бұл норманың нақты мағынасы мен оның ауызша көрінісі сәйкес келетін сөзбе-сөз түсіндіру түрі (Заңның "рухы" мен "әрпі" сәйкес келеді).

Сонымен қатар, объективті және субъективті себептерге байланысты құқық нормасының мәні мен оны ауызша білдірудің айырмашылығы болуы мүмкін. Бұл жағдайда кеңейту немесе шектеу түсіндірмесі ерекше жағдай ретінде қолданылуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, процессуалдық заңгерлер жинаған және қылмыстық іс жүргізу заңнамасын дайындауда сәтті пайдаланылған тәжірибе қылмыстық іс жүргізу құқығын жетілдіру ісінде қызмет етуді жалғастыратынын атап өтеміз, оны түсіндіру оның мақсатына сәйкес болған жағдайда ғана сәтті болуы мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. - СПб., 1996.- Т. 1. - 552 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. - М., 1939. - 464 с.
3. Яценко Б.В. Противоречия уголовно-правового регулирования: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - М., 1997.- 41 с.
4. Градовский А.Д. Начала русского государственного права. - СПб., 1873. - Т. 1. - 390 с.

5. Капсалямов К.Ж. Уголовно-процессуальное принуждение: гарантии, принципы. реализация. – Астана: Фолиант, 2001. – 160 с.

6. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан № 10 от 8 декабря 2017 года «О некоторых вопросах применения судами норм уголовно-процессуального законодательства по поступившему уголовному делу». <https://adilet.zan.kz/>

ӘӨЖ 324

Сапарбек Ерасыл Ғайбарбекұлы

«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

з.ғ.к., профессор, РЖҒА академигі Қапсалямов Қ.Ж.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ НОРМАЛАРДЫ ТАЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ НОРМ

PROBLEMS OF ANALYSIS OF CRIMINAL PROCEDURAL NORMS

Аннотация. Зерттеу пәні қылмыстық іс жүргізу нормаларын түсіндірудің мәнін көрсететін, түсіндіру процедурасы мен нәтижесін нақтылайтын теориялық көздер, сондай-ақ қылмыстық іс жүргізу қатынастарын реттейтін, құқық қолдануда қиындықтар туғызатын, түсіндіру қажеттілігіне байланысты түсініксіздіктер мен қайшылықтарды тудыратын заңнамалық актілер болып табылады. Қазіргі уақытта қылмыстық-процестік қатынастарды егжей-тегжейлі регламенттеуге қарамастан, ҚР ҚПК қылмыстық сот ісін жүргізу қызметінің барлық салаларын толық қамту үшін қисынды толықтығымен ерекшеленетін кешенді актіні білдірмейді.

Кілтті сөздер. Түсіндіру мәселесі, қылмыстық іс жүргізу нормалары, нормативтік-құқықтық актілер, құқықтық қатынастарды реттеу, қылмыстық іс жүргізу заңнамасы.

Аннотация. Предметом исследования являются теоретические источники, отражающие сущность толкования уголовно-процессуальных норм, конкретизирующие процедуру и результат толкования, а также законодательные акты, регламентирующие уголовно-процессуальные отношения, вызывающие трудности в правоприменении, образующие неясности и противоречия, обусловленные необходимостью толкования. В настоящее время, несмотря на подробную регламентацию уголовно-процессуальных отношений, УПК РК не представляет собой всеобъемлющего акта, который отличался бы логической завершенностью, с тем, чтобы достаточно полно охватить все сферы деятельности уголовного судопроизводства.

Ключевые слова. Проблема толкования, уголовно-процессуальные нормы, нормативно-правовые акты, регламентация правоотношений, уголовно-процессуальное законодательство.

Annotation. The subject of the study is theoretical sources reflecting the essence of the interpretation of criminal procedural norms, specifying the procedure and the result of interpretation, as well as legislative acts regulating criminal procedural relations, causing difficulties in law enforcement, forming ambiguities and contradictions due to the need for interpretation. Currently, despite the detailed regulation of criminal procedural relations, the CPC of the Republic of Kazakhstan does not represent a comprehensive act that would differ in logical completeness in order to fully cover all areas of criminal proceedings.

Keywords. The problem of interpretation, criminal procedural norms, normative legal acts, regulation of legal relations, criminal procedural legislation.

«Қылмыстық іс жүргізу заңы» ұғымы қылмыстық іс жүргізу нормалары бекітілетін нормативтік құқықтық актілерді белгілеу үшін қолданылады. Заң Қазақстан Республикасының заңнамалық органы қабылдаған жоғары заң күшінің актісі ретінде қылмыстық іс жүргізу құқығының жалғыз көзі болып табылады.

ҚР ҚПК 1-бабының 1 бөлігінде Қазақстан Республикасының аумағында қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының Конституциясымен, Конституциялық заңдарымен, Қазақстан Республикасының Конституциясына және халықаралық құқықтың жалпы танылған қағидаттары мен нормаларына негізделген Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексімен айқындалады деп бекітілген [1]. Қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібін реттейтін өзге де заңдардың ережелері қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу кодексіне енгізілуге тиіс.

Қазақстан Республикасының халықаралық шарттық және өзге де міндеттемелері, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесі мен Жоғарғы Сотының қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібін реттейтін нормативтік қаулылары қылмыстық іс жүргізу құқығының құрамдас бөлігі болып табылады (ҚР ҚПК 1 б. 2 т.).

Қылмыстық іс жүргізу заңы мен қылмыстық іс жүргізу құқығы өзара тығыз байланысты. Профессор Қ.Ж. Қапсәлімовтың айтуынша: «Егер құқық – бұл мемлекет күшімен қорғалатын жалпыға міндетті әлеуметтік нормалар жүйесі болса, онда заң осы «мемлекет күшінің» маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Бұл ретте заң бір жағынан барлық нормативтік-құқықтық актілер ретінде, екінші жағынан – бұл мемлекеттік биліктің жоғары өкілді органы қабылдаған нормативтік акт деп түсініледі» [2, 216]. Осылайша, қылмыстық іс жүргізу заңы – бұл қылмыстық іс жүргізу құқығының құрамдас бөлігі.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасы сотқа дейінгі іс жүргізудің іс жүргізу тәртібін белгілеу, қылмыс жасауға қатысы бар адамның кінәлілігіне немесе кінәсіздігіне дәлелдемелер жинау, істі сотта қарау және шешу, соттың заңды және негізделген үкім шығаруы арқылы қылмыстық заңды іске асыру үшін қажетті жағдайлар мен кепілдіктер жасауға бағытталған. Қылмыстық іс жүргізу заңы қылмыстық жауаптылыққа негізсіз тарту және соттау, сондай-ақ қылмыстық қудалауға және соттауға негізсіз тартылған адамды оңалтуға жол беруге тиіс.

Қылмыстық іс жүргізу құқығының көздері деп көбінесе тиісті нормаларды қамтитын құқықтық актілер жүйесін түсінеді, әйтпесе олар тек заң болып табылады.

Біз Б.Қ. Төлеубекованың: «Құқықтың рөлі оның көздерін, түрлі құқықтық актілерді, құқық өзінің іске асуын табатын формаларды зерделемей ұғынуы мүмкін емес. Құқық көздерінің маңызы, әсіресе, олардың құқықтың қоғамдық болмысын ғана білдірмейді, бірақ қандай да бір дәрежеде құқықтық қалыптастыратын функцияны орындайды. Жалпы алғанда, құқық көздерінің дамуы сол заңдылықтарға бағынады және құқықтың дамуы сияқты факторлармен анықталады» [3, 896].

Қылмыстық іс жүргізу құқығының көздері:

- 1) әдеттегі құқық;
- 2) сот прецеденттері;
- 3) Қазақстан Республикасының Конституциясы;
- 4) қылмыстық іс жүргізу Заңы;
- 5) Конституциялық Заңдар;
- 6) ҚР ратификациялаған халықаралық-құқықтық шарттар;
- 7) қылмыстық сот ісін жүргізу мәселелері бойынша ҚР Конституциялық Кеңесінің қаулылары;
- 8) қылмыстық сот ісін жүргізу мәселелері бойынша ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары.

Басқа заңнамалық актілер, мысалы, «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» ҚР Заңы немесе «Ішкі істер органдары туралы» ҚР Заңы және т.б. қылмыстық іс жүргізу

құқығының көздері болып табылмайды, ал құқық қорғау органдары қызметінің құқықтық негізін регламенттейтін нормативтік-құқықтық актілер болып табылады.

Қылмыстық іс жүргізу құқығы – қылмыстық процестің міндеттеріне қол жеткізу үшін жағдай жасау мақсатында қылмыстық істерді тергеу, қарау және шешу жөніндегі қызметті реттейтін құқықтың дербес саласы.

Қылмыстық іс жүргізу құқығының нормасы – бұл заңда жазылған міндетті ереже, оның орындалу шарты, реттелетін қатынастар субъектілері, олардың құқықтары мен міндеттері, міндеттерін орындамағаны үшін немесе тыйым салуды бұзғаны үшін санкциялар қамтылған [4, 286].

Өз кезегінде қылмыстық іс жүргізу құқығы нормаларының құрылымы үш элементтен тұрады:

- гипотезалар;
- диспозициялар;
- санкциялар.

Қылмыстық іс жүргізу құқығындағы **гипотеза** белгілі бір түрде келіп түсетін жағдайларды көрсетеді, мысалы бұлтартпау шарасын қолдануға тергеу судьясының санкциясын міндетті түрде алу – күзетпен ұстау.

Диспозиция – бұл әрекет (рәсім), мысалы, бұлтартпау шарасын таңдаудың іс жүргізу тәртібі.

Санкция – құқықтық қалпына келтіру сипаты бар, яғни жіберілген заң бұзушылықтарды жоюға бағытталған, сондай-ақ осы процеске қатысушылар міндеттемелерді бұзған жағдайда неғұрлым қатаң мәжбүрлеу шараларын қолдануды ұйғаратын нормалар. Мысалы, жәбірленуші дәлелсіз себептермен келмеген немесе ешқандай кетпеу туралы қолхат талаптарын бұзған жағдайда күдіктіге, айыпталушыға қатысты неғұрлым қатаң бұлтартпау шарасын таңдап алған жағдайда жетуді жүзеге асыру.

Қылмыстық іс жүргізу нормаларының түрлері:

- тыйым салатын;
- рұқсат беретін;
- нұсқамалық;
- факультативтік;
- техникалық.

Тыйым салатын нормалар қылмыстық сот ісін жүргізудің міндеттері мен қағидаттарына қайшы келетін қандай да бір іс-әрекеттерге тікелей тыйым салуды көздейді.

Рұқсат беретін нормалар – бұл қандай да бір іс жүргізу әрекеттерін жасауға рұқсат берілген және заңмен рұқсат етілмеген іс-әрекеттер мен қатынастарға тыйым салатын нормалар.

Нұсқамалық нормалар олардың орындалуын міндеттейтін нормалар деп аталады. Мысалы, ҚР ҚПК 24-бабы қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын адамдарды қылмыстық істің мән-жайларын жан-жақты, толық және объективті зерттеу үшін заңда көзделген барлық шараларды қабылдауға міндеттейді.

Факультативтік – істің қандай да бір мән-жайларын анықтауға байланысты белгілі бір іс-әрекеттерді ұйғаратын нормалар. Мысалы, істегі негіздерге байланысты тергеуші айыпталушыға қатысты бұлтартпау шарасының қандай да бір түрін таңдай алады не келу туралы қолхат ала алады.

Техникалық – техникалық құралдарды қолдануды көздейтін нормаларды, әдістері мен тәсілдерін, оларды тіркеу, заттай дәлелдемелермен жұмыс істеу тәртібін, оларды қарау, орау, сақтау, беру, жою және т.б. тәртібін қамтиды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. "Қазақстан Республикасы халықаралық шарттарының нормаларын қолдану туралы" Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2008 жылғы 10 шілдедегі № 1 нормативтік қаулысы (30.12.2011 ж. жағдай бойынша өзгерістермен).

2. Қапсәлімов Қ.Ж., Қапсәлімова С.С., Аққұлов Р.Т. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы. Жалпы бөлімі: Оқулық. 1-том / профессор Қ.Ж. Қапсәлімовтың редакциясымен. – Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» университеті, 2022. – 171 б.

3. Төлеубекова Б.Қ. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы. Жалпы бөлімі: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2000. – 417 б.

4. Уголовный процесс / Под общей ред. профессора П.А. Лупинской. – М.: Норма, 2009. – 638 б.

УДК 378:39(574)

Сарбасова Лиана Есболовна
магистрант 2 курса Университета Туран-Астана
г. Астана, Казахстан
Баубекова Гульзамира Джураевна,
профессор Университета Туран-Астана,
доктор педагогических наук

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ С ДЕТЬМИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА – ПСИХОЛОГА (СКАЗКОТЕРАПИЯ)

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕ БАЛАЛАРМЕН АРТ-ТЕРАПИЯ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ (ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫ)

THE USE OF ART THERAPY METHODS WITH CHILDREN IN THE ACTIVITIES OF A TEACHER – PSYCHOLOGIST (FAIRY TALE THERAPY)

Аннотация. Практикалық психологияны балалармен тиімді жұмыс істеудің жаңа құралдары мен әдістерімен байыту, атап айтқанда, ертегі терапиясы сияқты бағыт-соңғы онжылдықтағы арт-терапия әдістерінің бірі.

Мақалада ертегі терапиясының мазмұны, формалары, принциптері мен әдістері қарастырылады. Авторлар ертегілердің даму және психотерапиялық әлеуетін оның барлық айқындығымен практикалық білім беру психологиясы жеткіліксіз пайдаланады деп санайды. Мақала авторларының пікірінше, психологтың түзету жұмысының әдісі ретінде ертегі терапиясының тартымдылығы-бұл құндылық деңгейінде психологиялық мәселелермен жұмыс істеудің әмбебап тәсілі.

Кілт сөздер. Ертегі терапиясы, арт-терапия, әдістер, принциптер, түзету жұмыстары, этнопедагогика.

Аннотация. Обогащение практической психологии новыми средствами и методами эффективной работы с детьми, в частности, таким направлением, как сказкотерапия, является одним из методов арт-терапии последнего десятилетия.

В статье рассматриваются содержание, формы, принципы и методы сказкотерапии. Авторы считают, что развивающий и психотерапевтический потенциал сказок при всей его очевидности используется практической психологией образования недостаточно. По мнению авторов статьи, привлекательность сказкотерапии как метода коррекционной работы психолога заключается в том, что это универсальный способ работы с психологическими проблемами на ценностном уровне.

Ключевые слова. Сказкотерапия, арт-терапия, методы, принципы, коррекционная работа, этнопедагогика.

Annotation. Enriching practical psychology with new means and methods of effective work with children, in particular, in such a direction as fairy tale therapy, is one of the methods

of art therapy of the last decade. The article discusses the content, forms, principles and methods of fairy tale therapy. The authors believe that the developing and psychotherapeutic potential of fairy tales, with all its evidence, is not used enough by the practical psychology of education. According to the authors of the article, the attractiveness of fairy tale therapy as a method of correctional work of a psychologist lies in the fact that it is a universal way of working with psychological problems at the value level.

Keywords. Fairy tale therapy, art-therapy, methods, principles, correctional work, ethnopedagogy.

В настоящее время, в век цифровизации, инновационных технологий, мы принимаем огромным потоком различную информацию. Наш мозг не способен обрабатывать её, фильтруя, подобно компьютеру. Биологическая эволюция пока отстает от технологической, и порой это не под силу и мозгу даже взрослого человека. Функциональную незрелость мозговых структур ребенка нет необходимости доказывать. Психологами исследовано и доказано, что познание ребенком мира происходит в непосредственном виде. Дети живут данным мгновением, погружены в него и воспринимают происходящее всем своим эмоциональным миром. Известно, что у детей преимущественно образное мышление, поэтому наиболее важная информация для оптимального развития человека и его социализации должна быть передана в детстве через яркие образы. Вот почему сказочные и мифологические истории являются лучшим способом передачи ребенку знаний о мире.

Великий русский педагог К. Д. Ушинский говорил, что «первый воспитатель - это народ, а сказки - первые и блестящие попытки создания народной педагогики» [1].

В преданиях, легендах, передававшихся из поколения в поколение, освещается история народа, его быт, нравственные обычаи, характер образного мышления. Именно фольклор является основным средством для воспитания молодого поколения в духе лучших народных традиций. Нельзя не согласиться со словами А. И. Шорова, который считает, что «сказки, сказания, поговорки, пословицы, предания и песни являются выдающимися памятниками народной культуры». Ребёнок получает жизненный опыт на примере сказочных персонажей. Сказки являются важным воспитательным средством, выработанным в течение столетий проверенным народом. По мнению Г. Н. Волкова «дети и сказка не разделимы, они созданы друг для друга и поэтому знакомство со сказками своего народа должно обязательно входить в курс образования и воспитания каждого народа» [2].

Важное место в воспитании подрастающего поколения занимает ранняя коррекция негативных личностных проявлений, влияющих как на дальнейшее психическое здоровье подрастающего человека, способствующих полноценному развитию ребенка как личности в дальнейшем и его общей адаптации в обществе.

На примере героев сказок у детей происходит осмысление собственной жизни. Воздействуя на сознание и подсознание, сказка может помочь определить верный путь решения своих проблем, а спроецировав поступок героя сказки на современную жизнь, изменив свое мышление и поведение, человек может встать на путь личностного развития, излечения невротических расстройств и соматических заболеваний.

Наиболее эффективной является каузальная коррекция в дошкольном периоде, когда можно воздействовать на истинные источники, вызывающие какие-либо нарушения.

В психологии нижней возрастной границей применения метода сказкотерапии считается два, два с половиной года, верхняя граница пока не установлена.

Активно применяются психотерапевтические сказки в работе психолога с детьми с ограниченными возможностями.

По типологии, предложенной Т. Д. Зинкевич – Евстигнеевой, бывают сказки следующих типов:

- 1) Художественные народные сказки

- 2) Художественные авторские сказки
- 3) Дидактические сказки
- 4) Психокоррекционные сказки
- 5) Психотерапевтические сказки
- 6) Медиативные сказки [3].

По мнению Н. Пезешкиана, сказки выполняют в психокоррекции следующие функции:

1. Функция зеркала. Содержание сказки становится тем зеркалом, которое отражает внутренний мир человека, облегчая тем самым идентификацию с ним.

2. Функция модели. Сказки отражают различные конфликтные ситуации и предлагают возможные способы их решения или указывают на последствия отдельных попыток решения конфликтов. Таким образом, они помогают учиться при помощи модели.

3. Функция опосредования. Сказка выступает в качестве посредника между клиентом и психологом, снижая, тем самым, сопротивление клиента.

4. Функция хранения опыта. После окончания психокоррекционной работы сказки продолжают действовать в повседневной жизни человека.

5. Функция возвращения на более ранние этапы индивидуального развития. Сказка помогает клиенту вернуться к прежней радостной непосредственности.

6. Функция альтернативной концепции. Сказка звучит для клиента не в общепринятом, заранее заданном смысле, а предлагает ему альтернативную концепцию, которую клиент может либо принять, либо отвергнуть.

7. Функция изменения позиции. Сказки неожиданно вызывают у ребенка или взрослого новое переживание, в его сознании происходит изменение позиции [4].

Формы работы со сказками:

1. Интерпретация сказок (под психологической интерпретацией сочиненных сказок понимается, безусловно, безоценочная интерпретация).

2. Рассказывание сказок (рассказывать может сам ребенок, либо рассказчик психолог).

а) Рассказывание известной всей группе сказки (в группе подростков или взрослых, ведущему полезнее не участвовать в процессе рассказывания, т. к. больше полезной информации он получит, наблюдая за ходом рассказа, на основе этого следует провести обсуждение).

б) Рассказывание известной сказки и придумывание к ней продолжения.

в) Групповое придумывание сказки.

3. Сочинение сказок (выбор тем сказочных историй для описания внутренних вопросов, встающих перед ребенком, можно предложить десять не связанных по смыслу слов, из которых необходимо сочинить сказку).

4. Переписывание или дописывание сказок (ребенок, подросток, взрослый сам находит тот вариант, который позволяет ему освободиться от внутреннего напряжения и выбирает наиболее соответствующий его внутреннему состоянию конец).

5. Сказочная куклотерапия (слушая или читая сказку, ребенок или взрослый проигрывает, просматривает ее в своем воображении, поэтому совершенно естественным является использование постановки сказок в психологических целях).

6. Постановка (разыгрывание) сказок. Прием драматизации – важный компонент в сказкотерапии.

Виды постановок сказок:

- ◆ спектакли, поставленные при помощи пальчиковых кукол,
- ◆ спектакли теневого театра,
- ◆ спектакли-экспромты, в которых участвуют куклы-марионетки,
- ◆ театрализованные игры,
- ◆ сказки на песке (с использованием метода «Sand-play»).

Во всех случаях предполагается разыгрывание психокоррекционных, психотерапевтических или обучающих сказок. Сказкотерапевтические постановки не допускают выучивания ролей и длительных репетиций - важна идея экспромта.

7. Сказочная имидж-терапия (основана на изменении внешнего вида, а соответственно и жизненных установок, и сценариев, т.к. вживаясь в новый образ, человек может компенсировать то, чего ему не хватает в жизни).

8. Сказочное рисование (с помощью тематических рисунков исследуют внутренний мир человека, систему его отношений к себе и другим, его индивидуальность).

а) Проективное диагностическое рисование.

б) Спонтанное рисование.

9. Медитации на сказку.

Именно контекст профессионального использования метода придает ему смысл и определяет окончательный результат.

Основными принципами сказкотерапии являются:

- Осознанность – осознание причинно-следственных связей в развитии сюжета; понимание роли каждого персонажа в развивающихся событиях.

- Множественность – понимание того, что одно и то же событие, ситуация могут иметь несколько значений и смыслов.

- Связь с реальностью – осознание того, что каждая сказочная ситуация разворачивается перед нами некий жизненный урок.

Технологию сказкотерапии можно представить в следующей схеме 1.

Вся технология сказкотерапии базируется на 4 основных принципах:	
1. Ценности	Главное-донести до сознания человека информацию о правильных жизненных ценностях, которыми он должен руководствоваться в любой ситуации при принятии решений. После прочтения сказки обязательно нужно обсудить такие из них, как взаимопомощь, любовь, дружба, сострадание, истина, вера, достоинство, гуманность, доброта.
2. Жизненная сила	После того, как человек усвоил жизненные ценности, проводится работа по осознанию того, что для любого поступка необходима внутренняя сила. Она есть у каждого, но у большинства словно дверь, заваленная камнями (проблемами, сомнениями, разочарованиями, психологическими травмами). Можно понимать, что любовь, вера, надежда – оплот существования но при этом ничего не предпринимать для того, чтобы они вошли в жизнь.
3. Многогранность	Каждую сказку психолог раскладывает по полочкам, освещая сюжет и героев с разных позиций. Это делается для того, чтобы человек понял, что нельзя видеть в мире только плохое. Любое событие можно рассмотреть с разных сторон и найти в нем положительные моменты.
4. Две реальности	Сказкотерапия создает в сознании человека две реальности: сказочную (психическую) и бытовую (социальную). Задача воспитателя – посредством ассоциаций вплести ресурсы первой в жизненную практику ребенка.

Схема 1.

Психологи применяют терапевтические сказки для работы в трех направлениях: Диагностика, то есть определение главных жизненных сценариев человека, особенностей поведения и восприятия мира, способностей, талантов. Собственно, терапия — решение психологических проблем, закрепление новых моделей поведения, реакций.

Прогностика — помощь в осознании влияния поведения в настоящем на будущие события жизни.

Метод сказкотерапии способен спровоцировать мощную и эффективную работу подсознания. Выбор жанровой направленности основывается на возрасте, интересах слушателя, характере его трудностей. Важно, чтобы в произведении была корректно подобрана метафора — именно от нее зависит эффективность терапевтических приемов. Сказку можно представить, как некую развлекательную деятельность, способ расширить кругозор, определить мораль. Но психология выделяет гораздо большее количество функций, которые выполняет вымышленная история, рассказанная определенным образом: решение задач, стоящих перед человеком. Рассказанная история показывает проблему, идентичную реальной, и способы ее преодоления. Слушатель подсознательно ассоциирует вымышленную ситуацию с собственной, анализирует возможность применения предложенных вариантов. Развитие мыслительных процессов. Для детей 3-12 лет — слушание, анализ, последующее обсуждение произведения, определение положительных и отрицательных персонажей — это инструменты совершенствования памяти, внимания, логического мышления. Кроме того, сказка знакомит ребенка с ранее неизвестными ему понятиями, явлениями, словами, выступая также приемом речевого развития. Передача истинных ценностей. Через сказку поколения людей передают своим потомкам понятия добра и зла, честности, ответственности, любви и справедливости. Придуманые герои учат порядочности, заботе о близких, достижению целей. Выявлением забытых, далеких детских травм занимается сказкотерапия для взрослых — через анализ любимого произведения человека либо истории, придуманной им самим. Эмоциональное насыщение. Искреннее сопереживание героям повествования позволяет снять имеющуюся блокировку на определенные эмоции («мальчики не плачут», «нельзя так злиться») и другие шаблонные установки, навязываемые обществом), полноценно прожить их, назвать и принять положительные и отрицательные чувства. Изменение поведения — терапевтические сказки коррекционного направления мягко поворачивают поведенческие реакции детей в сторону более эффективных, безопасных, допустимых.

Все методы применяются отдельно или комплексно, в соответствии с возрастными особенностями слушателей. Благодаря сказке ребенок познает мир не только умом, но и сердцем. И не только познает, но откликается на события и явления окружающего мира, выражает свое отношение к добру и злу — так происходит коррекция личности, расширение эмоционально-поведенческих реакций. Из сказочных образов черпаются первые представления о справедливости и несправедливости. Сказки позволяют малышу впервые испытать храбрость и стойкость. Процесс сказкотерапии даёт ребёнку альтернативную концепцию, которую он может либо принять, либо отвергнуть. Один ребенок более склонен сочинять и рассказывать, другой не может усидеть на месте, и с ним необходимо постоянно двигаться. Третий любит что-то мастерить своими руками, четвертый обожает рисовать... Комбинируя различные приемы сказкотерапии, можно помочь каждому ребенку прожить многие ситуации, с аналогами которых он столкнется во взрослой жизни. И значительно расширить его мировосприятие и способы взаимодействия с окружающей действительностью и другими людьми.

Главным средством психологического воздействия в сказкотерапии является метафора, как ядро любой сказки. Именно глубина и точность метафоры определяют эффективность сказкотерапевтических приемов в работе с детьми и взрослыми.

Таким образом, рассматривая сказку как универсальный инструмент психологической помощи, можно констатировать, что она имеет широкий спектр воздействия в работе с детьми и её использование оказывает позитивное влияние в построении системы воспитательной и терапевтической работы.

Список использованной литературы:

1. Ушинский, К. Д. Педагогика. Избранные работы / К. Д. Ушинский. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 258 с.
2. Волков Г.Н., Баубекова Г.Д. Этнопедагогика.- Ташкент, «Фан», 1999.- 169 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Тихонова Е.А. Проективная диагностика в сказкотерапии - СПб.: «Речь», 2005. - 210 с.
4. Пезешкиан Х., Воронов М. Введение в позитивную психологию и психотерапию. - Харьков, 2003-66 с.

УДК 322

Саренова Гульжанат Дастанбековна
 бизнес-әкімшілігі» кафедрасының студенті
 Тұран-Астана университеті
 Астана қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылым жетекшісі:
 профессор **Шаяхметова К.О.**

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА РАЗВИТИЕ МСБ В КАЗАХСТАНЕ

ҚАЗАҚСТАНДА ШОБ ДАМУЫНА ЖАҢА КӨЗҚАРАС

A NEW LOOK AT THE DEVELOPMENT OF SMEs IN KAZAKHSTAN

Аннотация. Шағын және орта бизнесті мемлекеттік қаржылық қолдау бизнес-кластерді қолдау және дамыту үшін ғана емес, тұтынушылар үшін қолайлы климат құру үшін қажет және маңызды. Мемлекеттің қаржылық қолдауы мен дамуы, шағын және орта бизнесті шоғырландыру арасындағы байланыс еліміздің экономикасы үшін маңызды аспект болып табылады.

Кілтi сөздер. Кәсіпкерлік, шағын бизнес, орта бизнес, кәсіпкерлік субъектілері, қаржыландыру

Аннотация. Государственная финансовая поддержка малого и среднего бизнеса необходима и важна для поддержки и становления не только бизнес кластера, но и для создания благоприятного климата для потребителей. Взаимосвязь между государственной финансовой поддержкой и развитие, укрупнение МСБ - это важный аспект для экономики нашей страны

Ключевые слова. Предпринимательство, малый бизнес, средний бизнес, субъекты бизнеса, финансирование

Annotation. State financial support for small and medium-sized businesses is necessary and important to support and develop not only the business cluster, but also to create a favorable climate for consumers. The relationship between state financial support and development, the consolidation of SMEs is an important aspect for the economy of our country

Keywords. Entrepreneurship, small business, medium business, business entities, financing.

Важным аспектом для развития экономики Казахстана, является развитие малых и средних предпринимателей, количество составляет более 50-60% от общего количества всех представителей бизнеса, активная деятельность малого и среднего предпринимательства оказывает влияние на ВВП страны, существенный триггер для экономических показателей. Жизнь еще раз подтверждает, что важным драйвером развития экономики любой страны является малый и средний бизнес (МСБ). Который в Казахстане регулируются Предпринимательского кодексом[1, стр.199]. Так, малый и средний бизнес имеет свои критерии при открытии, а также налоговые преференции, т.е. средний бизнес может иметь сотрудников до 250 человек с годовым оборотом до 3,3

млрд.тенге , а малый бизнес имеет до 100 сотрудников с годовым оборотом 87млн. 510 тенге. На пути развития малого и среднего предпринимательства, бизнесы сталкиваются с различными рисками, связанные с финансированием, наемом персонала, операционными расходами связанные с содержанием персонала, также вложение в маркетинг для продвижения продукта и ее узнаваемости населением для повторных покупок. Для любого бизнеса важно иметь постоянный **Retentionmarketing (RM)** — это набор инструментов, с помощью которого можно эффективно удерживать клиентов и повышать их лояльность к бренду. Первостепенно здесь ставят во главу постоянных клиентов, кто совершает ежедневные продажи у МСБ.

Лояльный подход к клиенту с применением разных маркетинговых подходов для удержания действующих клиентов, позволяет развиваться бизнесу, к примеру: овощные бутики вблизи многоквартирных домов, расположенные на расстоянии от крупных рынков (базаров), к примеру, владелец овощного бутика может постоянно привозить и реализовать товары первой необходимости(картофель, лук,морковь,яблоки лимон и др., товары),зная, что на них есть постоянный покупатель, таким образом бизнес может расширяться за счет постоянного спроса. Важно расположение и проходимость бутика. Есть свои нюансы в торговле экзотическими овощами – это сезонные товары, некоторые могут быть единичны в связи с высокой ценой поставки товара.Любой вид бизнеса имеют свои определенные риски: страновые (как Ковид -19). а в 2020 году пострадали более **1 млн субъектов бизнеса**, из них **430 тыс.** приостановили свою деятельность, а **15 тыс. МСБ**, имеющие займы в БВУ и обратились за отсрочкой платежа. **Свыше 1,6 млн человек** отправлены в отпуска без содержания. На примере, сферы HoReCa (гостиницы, рестораны и кафе) очевидно, что при этом и расходы бизнеса значительно выросли: **более 90%** участников рынка значительно увеличили расходы для соблюдения всех предписанных регламентов. У **43% субъектов** этого сегмента размеры выручки снизились **вдвое**, у **38% респондентов** соответствующий показатель упал **на 10-30%**, у **6%** - выручка сократилась на критические **60-90%**. Больше трети рестораторов по всей стране были вынуждены уволить **от 30% до 40% персонала**, **более 20%** владельцев ресторанов и кафе оптимизировали **10-20%** рабочих мест. Их **6%** случаев распущено больше половины работников, а **2%** предпринимателей сократили штат **на 70-80%**. Это только один пример из сектора услуги, есть еще производство, сельское хозяйство, логистика и многие др. В целом картина плачевная для обеих сторон: как для МСБ так и для экономики Казахстана в целом.

Все вышеперечисленные примеры, имеют сложные финансовые последствия ведущие к банкротству бизнеса и необходимости кредитоваться в банках второго уровня под высокие процентные ставки.

Риск кредитования в том, что предприниматель,возможно, не сможет оплатить согласно графика платежей в виду недополученных планируемых поступлений в кассу предприятия. Статистика по количеству МСБ действующих и приостановивших свою деятельность можно изучить на сайте Национальной статистики РК.

Если рассмотреть период становления МСБ с момента перехода из старого режима в новое (период 1990х годов), о котором замечательно описал автор книги: «Легенды Казахстанского предпринимательства» президент AlmaU АсылбекКожаметов. В этой книге описаны истории успеха представителей бизнеса разных регионов страны, кто столкнулся с различными трудностями и вопросами, которые нужно было решать путем метода проб и ошибок. Путь успеха у каждого был тернистым и сложным, но тем не менее ему удается вырваться в лидеры среди своих конкурентов [2].

Владимир Севостьянов, научное производство, г. Алматы. «...Когда иностранцы, да и соотечественники узнают, что в Казахстане действует высокотехнологичное и коммерчески успешное научное производство, основанное еще в начале 90-х, они, как правило, сильно удивляются. Ведь принято считать, что в сфере

high-tech Казахстан пока только пытается приблизиться к уровню развитых стран. А начинался этот не имеющий аналогов в республике бизнес как раз в 90-е, когда практически все было прагматично, мыслящее население страны возило из-за рубежа продукты и ширпотреб...»

Виктор Ямбаев, Алматы. «...В 1998 году я, как и многие в те времена, попал под жернова «черного апреля», взяв кредит в 25 тысяч долларов. Это был самый жестокий удар, какой только может быть. Только малый бизнес спас страну от катастрофы и социального бунта. Предприниматели рыдали, и сколько было слез и проклятий в тот год, когда мы уснули с курсом по 75 (тенге за доллар – авт.), а проснулись - по 160, знает и хранит только банковская тайна...»

Раимбек Баталов, Алматы. «...Я был одним из первых, кто от схемы обналичивания 90-х перешел на цивилизованную конвертацию денег через ВнешЭкономБанк. В то время председателем ВЭБ был Берлин Иришев, начальником управления - РаушанСарбиева, работал там и КайратСатылганов, и целая плеяда известных ныне банкиров, которые тогда были на уровне среднего менеджмента. ...И я помню шок иностранцев (сингапурцев и итальянцев, которые раньше из Союза ждали деньги месяцами), когда наши платежи пришли к ним за 3 дня».

Абен Тайжанов, фермерское хозяйство, Алматинская область. «Ответственность была высокая – причем отвечал я не только за своих рабочих. Для меня важно было сохранить колхоз, чтобы не растащили всё – технику, скот, землю. Да и жители на меня рассчитывали, верили, что я не подведу», - говорит АбенТайжанов. - По сути, в то непростое время наш кооператив выстоял, в первую очередь, благодаря женщинам, девочкам, многие из которых были моими родственницами, ну и благодаря моим братьям и местным пожилым людям, - рассказывает Тайжанов, - Тогда с деньгами было очень тяжело, не хватало оборотных средств, и однажды местные аксакалы пенсии дали мне в долг. Некоторым из них сейчас 75-80 лет, кого-то уже нет в живых... я этого никогда не забуду...»

Ерлан Раимов, Кызылординская область. «Учителя, директора, завучи, начальники – все вдруг стали равны, все оказались на базаре. Все что-то привозили и продавали, и рассказывали родственникам и знакомым, где и у кого можно взять деньги под проценты и т.д. Тогда еще были сильны представления о торговцах, как о спекулянтах, но я оставил свою гордость, ради родителей, жены, дочери, которая родилась в 1992 году. Помню, в 1991 году я думал, как же буду кормить своего еще неродившегося ребенка. Я видел, как маленькие дети продавали на улицах пирожки, газеты, и сам себе сказал: лучше я умру в этих шоптурах, но мои дети не будут ни в чем нуждаться. Так что я никогда не думал, что стану бизнесменом, это все произошло случайно, от нужды».

Вышеизложенные истории предпринимателей – это всего небольшая часть испытаний представителей МСБ, в связи с этим важным триггером для развития бизнеса появилась необходимость разработки программ государственной финансовой поддержки для представителей МСБ.

В современной экономике важное значение имеет тесное взаимодействие представителей малого и среднего бизнеса с государством.

Для создания действующего эффективного механизма, важно услышать представителей малого и среднего бизнеса и закрепить соответствующими актами и законопроектами. Безусловно, финансовая поддержка государства дает толчок для МСБ начать и развивать рынок во всех секторах экономики. Важно учесть особенности формы бизнеса, региона развития, спроса на продукт и платежеспособность населения для покупки товара или услуги. На сегодня действуют программы государственного финансового субсидирования малого и среднего бизнеса, работает Фонд развития предпринимательства «Даму, который был основан в 1997 году, согласно

постановления от 26.04.1997г. №665 «О создании фонда развития малого предпринимательства» [3].

Наиболее важные признаки Стратегии Фонда Даму в РК:

Поддержка и развитие начинающих и действующих предпринимателей;

Расширение кредитования микро-бизнеса, разработка и реализация инструментов поддержки МФО и кредитных товариществ;

Увеличение доли охвата действующих ММСП финансовыми программами Фонда;

Обеспечение повышения экономической эффективности поддерживаемых предприятий ММСП.

Устойчивое институциональное развитие Фонда:

Привлечение средств дополнительных источников финансирования;

Достижение запланированного уровня финансовых результатов деятельности;

Автоматизация бизнес – процессов;

Повышение уровня корпоративного управления

Благодаря государственной финансовой поддержке малые и средние предпринимательства могут открывать и развивать свои бизнесы.

Вернемся к 2020 году – это был сложный период для всех представителей бизнеса. Учитывая все сложности указом президента Токаева Касымжомарт Кемеловича, были приняты ряд мер в поддержку малого и среднего бизнеса [4].

Реализации продукта «Обусловленное размещение средств в микрофинансовых организациях для последующего финансирования субъектов микро- и малого частного предпринимательства и физических лиц, осуществляющих предпринимательскую деятельность» (Даму-Микро) по состоянию на 01.09.2020 г. показано в таблице 1.

Общая информация по реализации продукта по годам (в млн. тенге)

Таблица 1

	2018 год	2019 год	2020 год	Все го
Размещено Фондом в МФО	188,6	77,0	2,459	3417,6
Профинансировано заемщиков в календарном году (количество)	68	98	17,7	343
Профинансировано заемщиков в календарном году (сумма)	206,9	89,2,1	19,26,7	3025,7

Из размещенных МФО средств 2020 года в размере **2 459** млн. тенге по состоянию на 01.08.2020 г. доведено до конечных заемщиков **1 926,7** млн. тенге или **78%** от размещенных средств 2020 года.

Всего на сегодняшний день, с учетом переходящих средств 2019-2020 года профинансировано:

За 2019 года - 98 проектов на сумму **892,1** млн. тенге;

За 7 месяцев 2020 года - 177 проект на сумму **1926,7** млн. тенге [5].

Поддержка малого бизнеса с 27 марта до 1 июня 2020 года для субъектов микро, малого и среднего бизнеса предусмотрены следующие льготы:

предоставлена отсрочка по выплате налогов и других обязательных платежей в бюджет, а также социальным платежам; приостановлены способы обеспечения исполнения невыполненного в срок налогового обязательства и меры принудительного взыскания по налоговым, таможенным и социальным платежам (исключение составляют 2 %

налогоплательщиков, входящих в категорию высокой степени риска. Проверьте категорию своей компании);

продлены сроки исполнения уведомления по камеральному контролю, наступающие в период чрезвычайного положения:

приостановлено течение сроков проведения проверок, осуществляемых органами государственных доходов на период объявления чрезвычайного положения[4].

Снижение НДС до 8% до 1 октября 2020 года: ставка НДС снижена до 8 % на реализацию и импорт социально значимых продовольственных товаров, перечень которых утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 1 марта 2010 года №145.

Государственная финансовая поддержка малого и среднего бизнеса необходима и важна для поддержки и становления не только бизнес кластера, но и для создания благоприятного климата для потребителей. Взаимосвязь между государственной финансовой поддержкой и развитие, укрупнение МСБ - это важный аспект для экономики нашей страны. Программы улучшаются и дополняются, что увеличивает лояльность и доверие к созданным и действующим программам финансовой поддержки со стороны МСБ.

Список использованной литературы:

1. <https://kodeksy-kz.com/> 2022 — 199с;
2. Легенды Казахстанского бизнеса/Подобщ.ред. А.А.Кожаметов—2016-150с;
3. <https://damu.kz>
4. <https://primeminister.kz/ru/news/msb-osvobozhdaetsya-ot-nalogov-i-socialnyh-platezhey-do-1-oktyabrya-tg-mne-rk-23039>
5. Официальный сайт Фонда Даму РК : <https://damu.kz>

ӘӨЖ 387.01

Аятбеков Санат Дүйсенбекович

«Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және тілдік пәндер»

кафедрасының магистранты

Тұран-Астана университеті

Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

п.ғ.к., доцент **Жиентаева Б. Ж.**

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМЫТУДА ПСИХОТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПСИХОТЕХНОЛОГИЙ В ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

FEATURES OF THE USE OF PSYCHOTECHNOLOGIES IN THE PERSONAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Аннотация. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі балаларды тұлғалық дамытуда психо технологияларды қолдану ерекшеліктері қарастырылады

Кілтті сөздер. «Психологиялық технологиялар», «тұлғалық даму».

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности использования психотехнологий в личностном развитии детей дошкольного возраста

Ключевые слова. «Психотехнология», «личностное развитие».

Annotation. This article discusses the features of the use of psychotechnologies in the personal development of preschool children

Keywords. "Psychotechnology", "personal development".

«Психотехнология» термині әртүрлі мағынада түсіндіріледі – кейбір мамандар үшін психотехнология оқытудың оқыту формасын, басқалары үшін – транзакциялық талдауды, албасқалары үшін – психотрондық қарутүрін және т.б. Н.Д. Узлов жүйеге енгізу әрекетін жасады. өнімді іс- әрекет категориялары арқылы бұл терминді түсінудің әртүрлі тәсілдері, психологиялық есептерді шешу алгоритмі, интегративті модель, іс-әрекеттердің индикативті негізі. Психотехнология жіктеу тұрғысынан әлеуметтік технологиялар класына жатады және белгілі бір мақсатқа жетудің құралдарының, әдістерінің, тәсілдерінің жиынтығы ретінде анықталады. [2].

А.П. Ситников бұл ұғымның мүмкін болатын төрт мағынасын ұсынады: психотехнология – нақты өмірдегі әрекеттер мен операциялар жиынтығы; психотехнология іс- әрекеттің индикативті негізі болып табылады; психотехнология – бұл психотехнологиялық зерттеу; психотехнология операциялар мен әрекеттерді ұйымдастыру тәсілдерінсипаттаудың нәтижесі, т.б.

«Психотехнологияны енгізу».

Жеке бас дамуына қажетті когнитивті (ақыл-ой), эмоционалды және мінез-құлық өрістер бірге қарастырылып, субъектінің мәдени және жас ерекшелігі ескере отырып, ішкі ресурстарды белсенділеу болып табылады. Психокоррекциялық жұмыстарды жүргізу жағымды тәжірибе жинақтау мақсатында құрылуы және жүзеге асырылуы қажет. [1].

Мектепке дейінгі кезеңде психокоррекцияны қолдану ерекшелігі.

Психокоррекциялық жұмыста ойын жаттығулары мінез-құлықтың реттелмеуі, бала қобалжуында, қоқуы мен қарым-қатынас бұзылғанда қолданылады. Мектепке дейінгі кезеңде ойын еркін әдіс ретінде қолданылады. Ойын жаттығулары бағыттау, қайта құру және бекітуге арналады. Ойын үстінде баланы асықтыруға болмайды, бірақ белсенділігін байқатқанда мадақтап отыру шарт.

Бала-бақшада аффектілі: шектен тыс өкпелегіш, жағымсыз тұйық, эмоциясы тұрақсыз балалар кездеседі. Олармен ойынның төрт түрі: сюжетті ролді, ереже бойынша ойын, бейнелі-ролдік және режиссерлік ойындар қарастырылады. Олар мектепке дайындық төңірегінде шоғырланған. Осы тақырып бойынша зор ғылыми – тәжірибелік жұмыстың жүргізілген (Л.А. Венгер, Л.М. Безруких, А.С. Смирнова, Т.В. Торунтаева, В.В. Холмовская, т.б.). психологтардың назарын таза психологиялық мәселелерге аударған жөн. Психикалық процестерді дамытуды жетілдіре отырып мінез-құлықты басқару, алдын алу, анықтау және бала дамуының жеткіліксіз жақтарын түзетуде де көмек көрсетеді, сондай- ақ психолог баланың жеке бас дамуына маңызды үлес қосып, мектептегі табысты оқуға дайындығына көмек көрсетеді.

Бала жүйкесінің дамуына балалар ортасы көп қырлы әсер етеді. Мектепке дейінгі баланың жекелігінің қалыптасуы топтағы эмоционалды психологиялық ахуалдың жағымды болу шартында ғана толыққанды болады.

Шынайы өмірде мектепке дейінгі балалар ішінде құрдастарының орнында танымал еместері кездеседі. Олардың қарым- қатынас шеңбері тар, олар ойын ұйымдарының тұрақты мүшелері бола алмайды, ал олардың жеке қасиеттерін балалар төмен бағалайды. Бұл жағдайда коррекция пәні баланың топтағы құрдастары мен танымал болмауы, ал психокоррекциялық жұмыстың негізгі бағыты – балалардың оған деген дұрыс емес кері қатынасын бағдарлау және жағымды бағалау жүйесін зерттеу [3].

Бала жекелігінің қалыптасуында ауытқуының көрінуінің алғы шарты шет қалуға ұмтылысы, өзге балалармен байланыстың ұзақ болмауы, ойын топтарына қатыспаудан көрінуі мүмкін.

Бұл жағдайда психокоррекциялық жұмыстың мақсаты қарым-қатынасқа аз түсу симптомы болады. Мұнда психолог баланың ішкі ұйымына көңіл аударады. Жұмыстың тиімді тәсілі ретінде ересектердің болып жатқан оқиғаға эмоционалды түсіндірмесін пайдалануға болады, бұл балаға болған жайтты эмоционалды қабылдауға көмектеседі. Мұнан кейін балаға құрдастарының ойынына, таласына,

қақтығысына өзінің түсіндіруші болуын ұсынуға болады.

Коррекциялық жұмыс пәні мектепке дейінгі кезеңде ойын әрекетінің операциялды жағының ақауы болуы мүмкін, ойындағдысының дамымауы, әріптестіктің жағымды тәсілдерін игермеуі, ойын әрекеті тәсілдерінің тепе-теңдігі (тым жайбарақаттылық, қозғалыстағы мазасыздану, моторлы импульсивтілік). Балаларды құрдастарының ойын түсінуге, өз пікірін айта білуге, ортақ ойынды жоспарлауға, әрекет бірізділігін анықтауға үйрету қажет. Қимыл әрекеті баяу дамыған балаларда шапшаң мазмұныойындарға қызығушылығын оятқан маңызды, олардың ойын операцияларын ең жоғарғы деңгейде жетілдіріп, сәйкесінше мұндай баланың әрекетін мадақтап отырған дұрыс.

Қимыл белсенділігі жоғары балаларға өздерінің қозғалысын мазасыздығын басқара алуға мүмкіндік беретін жағдай туғызған жөн. Мұндай балалардың қозғалысын жасанды шектеу олардың тек ашу мен қозуын күшейтеді. [4].

Мотивациялық аумақты түзетуде баланың мінез-құлқындағы бұйрық өзімшілдік көзқарастың басым болуынан қарастырылады. Мұндай балалардың белсенді, бастамашыл, қарым-қатынасқа бейім болуы мүмкін. Бірақ оларда ойынға деген ұмтылыс ойнау үшін емес, алғашқы ұту деген секілді жекелік мақсаттар болады. Өзімшілдік мотивтері балалар мінез-құлқында ашық көрінуімен бірге жасырын болуы да мүмкін. Мұндай жағдайда негізгі түзету жұмысы жекелік маңыздылық пен іс-әрекеттің қоғамдық құнды мотивтері арасында үйлесімділікті орнатуға бағыттайды. Бұл үшін балаларды мақсатқа сай тәсіл әртүрлі әлеуметтік пайдалы іс-әрекетке жұмылдыру. Онда мотивацияға негізделген тәсілдер қолданылуы мүмкін, досқа көмек, өз тобына көмек көрсету, қақтығыста төрелік ету. Ең бастысы бала әлеуметтік маңызды сапасын шынайы көрсете алса және өзінің «басты» болуға қажеттілігін қанағаттандыра алса болғаны. Психокоррекция пәні «ғажайып кешен» ол топтағы шеттетілген балалардың күйін сипаттайды, өзін жағымсыз қабылдау, өзіне деген парықсыз қатынас, дауысының сенімсіз болуы, шешімсіз болуы мүмкін. Психокоррекция бағыты ең қосындысының қалыптасуымен, ортақ іс-әрекетпен жұмылдыру қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гарбузов В.И. Практическая психотерапия. СПб., 1994.
2. Гуревич Павел Семенович Психологический словарь ОлмаМедиаГрупп/Просвещение, 2007 г.
3. Кошелева АД., АлексееваЛ.С. диагностика и коррекция гиперактивного ребенка. М.,1997.
4. Айсмондас Б.Б. Общая психология. Схемы. Москва Владос. 2003.

ӘӨЖ 324

Сарсенбекова Аида

«Ұлттық және халықаралық құқық кафедрасының 3-курс студенті

Тұран-Астана университеті

Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

З.Ғ.М. Яғмусова А.Ф.

ТЕРГЕУШІ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚОҒАМДАҒЫ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

ЗНАЧЕНИЕ СЛЕДОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОБЩЕСТВЕ

THE IMPORTANCE OF INVESTIGATIVE ACTIVITY AND SOCIETY

Аннотация. Тергеу органдарының кәсіби іс – әрекеті- мемлекеттік іс – әрекет. Мемлекет бұл органдар алдына азаматтардың қылмыстық зиянкесті әрекеттерінен қорғауға бағытталған белгілі бір мақсатпен міндеттеуді қояды. Тергеуші болу үшін , арнайы табиғи нышандардың болуы қажет емес. Біздің тәуелсіз жас мемлекетіміз жаңа , түбірлі өзгерісті , яғни сапалы күйге көшуді жүзеге асыруда және демократия , әрі нарықтық қатынастар бәсекелестік жағдайына икемделгіш , әрі белсенді, жан- жақты дамыған жеке тұлғаларды қажетсінеді. Тергеуші жеке тұлғасының қалыптасуы барысында сезіну мен өзіндік сана - сезімнің рөлі артуы тиіс. Егер де қызығу, қажеттіліктер, мотивтер мен мақсат жұмыс мазмұнына сәйкес келіп жетсе, бұл жағымды оң нәтижелерге жеткізетін болады.

Кілтгі сөздер. Тергеуші, қылмыстық істер, прокуратура, кодекс.

Аннотация. Профессиональная деятельность следственных органов- государственная деятельность. Государство ставит перед этими органами задачу с определенной целью, направленной на защиту граждан от преступных посягательств. Чтобы стать следователем, не обязательно иметь специальные природные символы. Наше независимое молодое государство осуществляет новые, коренные преобразования, то есть переход к качественному состоянию, и нуждается в демократических и рыночных отношениях , активных, всесторонне развитых личностях, приспособленных к условиям конкуренции. В процессе становления личности следователя должна возрасти роль чувства и самосознания. Если увлечения, потребности, мотивы и цели соответствуют содержанию работы, это приведет к положительным результатам.

Ключевые слова. Следователь, уголовные дела, прокуратура, кодекс.

Annotation. The professional activity of investigative bodies is state activity. The State sets a task for these bodies with a specific purpose aimed at protecting citizens from criminal encroachments. To become an investigator, it is not necessary to have special natural symbols. Our independent young state is carrying out new, radical transformations, that is, the transition to a qualitative state, and needs democratic and market relations, active, comprehensively developed personalities adapted to the conditions of competition. In the process of becoming an investigator's personality, the role of feeling and self-awareness should increase. If hobbies, needs, motives and goals correspond to the content of the work, this will lead to positive results.

Keywords. Investigator, criminal cases, prosecutor's office, code.

Қазақстан Республикасы өзінің құқықтық тәуелсіз және өркендеуші мемлекет ретінде даму жолында құқықтық реформаларды жүзеге асыруға қоғамдық қатынастарды жалпы жан-жақты кеңістікте дамытуға күш жұмсауда. Осы дамудың негізгі бағыттарының бірі болып заң шығарушы базаны күшейту табылады. Осы негіздердің ерекше бір бағыты, қылмысқа қарсы күресті күшейту мен болған қылмысты тез арада және толық ашу үшін қылмыстық қудалауды жүзеге асырушы органдардың жұмысын ұтымды ұйымдастыру қажет. Ендеше, қылмысты ашу, қылмыскерді әшкерелеу және оның кінәлі екендігін дәлелдеу үшін, қылмыстық процессуалдық заң нормалары мен жүргізілетін тергеулік әрекеттерді тергеуші жетік меңгеруі тиіс. Тергеушінің қызметі мен алдын ала тергеу жұмыстарын жүргізудегі рөлі, оның күнделікті атқаратын қызметінің мазмұны мен түрлері осы қызметтің ішкі құрылымы болып табылады да және әрбір қызмет түрі тергеуші қызметінің құрамдас бөлігін құрай отырып, біртұтас тергеуші қызметінің мазмұнын құрайды және сапалық дәрежесін көрсетеді және оның еңбегінің нәтижесі талданады.

Тергеушінің негізгі қағидаты – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау, заң шеңберінен аспауы керек. Тергеуші өз жұмысында жағымсыз фактілермен жиі кездеседі, сондықтан да эмоционалды тұрғыдан тұрақты, ұстамды, төзімді болуы тиіс. Тергеуші заңды жақсы меңгеріп, қылмыстық-процестік заңнаманы жақсы білуі және олардың талаптарын сақтауы міндетті. Әрбір егеменді елдің, құқықтық мемлекеттің

міндеті - өз елінің, өз қоғамының мүшелерінің мүддесін қорғау, құқығына қол сұғушылықты болдырмау, алдын алу және қол сұғушылық орын алған жағдайда әлеуметтік әділеттіліктің орнауына ықпал ету. Тергеуші қандай қылмыстық іс бойынша қай бағыттағы мәселені шешсе де, осы тезис ұдайы оның басшылығында болады, оның функцияларын жүзеге асыруына бағыт-бағдар сілтейді. Осы бағыттардың бірі мемлекет пен оның мүшелеріне аса зор қауіп төндіретін қылмыстар мен құқық бұзушылықтарды дер кезінде анықтап, қылмыс пен құқық бұзушылықты болдырмау жолын қарастырып, оны болдырмау шараларын жүзеге асыратын мемлекеттің өкілетті органдары мен лауазым иелерінің, сондай-ақ құқық қорғау органдары қызметкерлерінің атқаратын қызметтерінің орны ерекше. Мемлекетке аса қауіп келтіретін қылмыстарды және құқық бұзушылықты зерттеу және ашумен айналысатын мемлекеттің өкілетті органдарының және лауазым иелерінің мемлекеттің адамдар мен азаматтардың құқықтарының қорғалуын жүзеге асыратын құқық қорғау органдарының орны ерекше.

Қылмыспен күрес жүргізуді жүзеге асыратын мемлекеттің арнайы органдары - сот, прокуратура, ішкі істер министрлігі, қаржы полициясы, ұлттық қауіпсіздік комитеті. Соңғы үш ведомствоның құрамында тергеу аппараты да іс-әрекет жасайды.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесстік кодексінің 8- бабында қылмыстық іс жүргізудің міндеттері айқындалады, яғни қылмыстарды тез және толық ашу, оларды жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауапқа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды дұрыс қолдану [1]. Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі азаматтарды негізсіз айыптау мен соттаудан, олардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз ету, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға жәрдемдеседі. Егер ішкі істер органдарының тергеушілері басым көпшілік қылмыстар бойынша алдын ала тергеуді жүргізетін орган болса, экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарымен күрес агенттігінің қылмыстық ізге түсу функциясын орындау жұмысы 1998 жылдың басынан басталды. Қаржы полициясы 50-ден астам салыққа байланысты қылмыс құрамдарын тергеуде.

Алдын ала тергеу өндірісі бойынша тергеушінің іс жүргізу құзіреті заңмен көрсетілген міндеттерді қамтамасыз ету үшін оның өкілеттігін және алдын ала тергеу әрекеттерін жүргізуде өз бетімен дербестігін арттырады. ҚР ҚПК-нің 60-бабына сәйкес, тергеуші өз құзыреті шеңберінде қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу жүргізуге уәкілеттік берілген лауазымды адамы. Қылмыстық процесте тергеуші бір-ақ функция атқарады. Ол функция - қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеу жүргізу және осы алдын ала тергеу жұмыстарын жүргізуге қажетті өз өкілеттілігі шегінде тергеу әрекеттерін жүргізу, бұл өз шеңберінде тергеушінің функциялық өкілеттілігін жүзеге асыру болып табылады. Осыған сәйкес тергеушінің негізгі міндеті - қылмысты тез арада және толық ашу, қылмыс жасаған адамды әшкерелеу оны тиісті жауапкершілікке тартып, оны айыптау бойынша қозғалған қылмыстық істің сотқа берілуін қамтамасыз ету болып табылды. Қылмысты ашу, қылмысты жасаған айыптыларды әшкерелеу, істердің көпшілігінде арнайы құралдар мен әдістерді қолданатын ұзақ күрделі жұмыстарды қажет етеді. Қылмыс жасаған айыптыларды әшкерелеу, қылмысты тез арада және толық ашу мақсатында алдын ала тергеу органдары құрылып, өз әрекеттерін жүзеге асырады. Бұл органдар қылмыстың барлық жасау жолдарын және қылмыстың оқиғасын анықтауға, қылмысты жасауда айыпты адамдарды анықтауға және оларды жазалауға, сонымен қатар айыптының жауапкершілігін ауырлататын және жеңілдететін жағдайларды бекітеді; қылмыс нәтижесінде келтірілген материалдық зиян мөлшерін және материалдық зиянды өндіру үшін қолданатын шараларды бекітеді; қылмысты жасауға итермелеген себептерді анықтайды. Барлық дәлелдерді тауып, оларды процессуалды түрде бекітеді. Тергеушілердің барлығының (ішкі істер органдарының, ұлттық қауіпсіздік органдарының және қаржы полициясы органдарының) өкілеттіктері бірдей болып табылады. Ол

өкілеттіктерінің ішінде тергеушінің процессуальдық дербестігі бар екендігін және оның маңызын атап айту қажет. Прокурор немесе тергеу бөлімінің бастығы тергеу жүргізудің барысында қандай шешімдер қабылдау және қандай процессуалдық шаралар қолдану қажеттігі жөнінде тергеушіге шектеу қоя алмайды. Сондықтан да ҚР ҚПК-нің 59-бабының 3-бөлімінде былай деп көрсетілген: тергеу бөлімі бастығының қылмыстық іс бойынша нұсқауы тергеушінің дербестігін және оның құқықтарын шектей алмайды. ҚР ҚПК 60-бабының 5-бөліміне сәйкес, тергеушінің қызметіне заңсыз араласуға жол берілмейді, оның қызметіне заңсыз араласу қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтырады. Тергеушінің процессуалдық дербестігін қорғауға бағытталған тағы бір мынадай ереже бар: тергеуші прокурордың қылмыстық іс бойынша нұсқауларымен келіспеген жағдайда ол жөнінде жоғарғы тұрған прокурорға шағымдануға құқылы.

Іс бойынша негізгі қызметкері бола отырып, тергеуші тергеу барысында өзінің қызмет аясына сай жұмысының көбісін өзі жалғыз орындайды. Қоғамдық еңбекті ұйымдастыруға қарағанда, өзінің жеке жұмысын ұйымдастыру неғұрлым қарапайым жұмыс болып табылады. Тергеуші жұмысының жекелігі тергеушінің процессуалдық өздік жұмысымен бекітіледі. Бұл бүкіл психологиялық қызметке өзгеше белгі қоятын аса маңызды қасиет болып табылады. Тергеу жүргізудің өзгеше қасиеті тергеу қасиетін сақтау қажеттілігі болып табылады. Тергеу міндетті түрде адамдардың жеке өмірлеріне, жанұя қарым-қатынастарына араласумен байланысты болады. Мұндай мәліметтерді жариялау үлкен зиян келтіріп, адамдардың жеке апатына әкеп соқтыра алады. Қылмыс жасау мен жасырудың кейбір қу әдістерін жариялау үлкен зиян әкеп соқтыруы мүмкін. Жеке тұлғаның психологиялық мүмкіндігі шектеулі, сондықтан да ол, әдетте, белгілі бір бағыттағы және көлемдегі ақыл-ой жұмысын жақсы атқарады [7, 38-42бб.][2]. Қылмыскерлердің қылмыс жасау мен жасырудың жаңа тәсілдерін ойлап, өз білімдерімен тәжірибесін жетілдірудің көптеген жағдайлары белгілі болады. Бірақ мәселе тек құпияны сақтау білуде ғана емес. Қызметтің құпияларды беріп қоймай асыратын талаптарын сақтау қажет. Әсіресе тергеуші кез келген істің материалдарын қағаз бетіне түсірген кезде ерекше сақтықты сақтау қажет. Газеттердегі қылмыстарды зерттеу. Мынаны көрсетеді: көптеген қылмыстық істер жөніндегі басылымдар, соттық хроника, сенсациялық хабарламалар мен оқиғалар мінез құлқына ие. Осыған орай тергеушінің өзінің жеке принциптері болуы міндет. Принциптер жүйесі қарастырылатын қызметтің негізгі қасиеттерін жан- жақты және толық ашуға, әр принциптің әлеуметтік қалыптасуы мен құндылығын өзара байланысы мен жалпы бағыттылығын анықтауға мүмкіндік береді.

Бұл жүйеге келесі басты принциптер кіреді:

1. Заңдылық;
2. Жариялылық;
3. Шыққан жеріне әлеуметтік немесе мүліктік қамтамасыз етілгеніне, ұлты мен нәсілене қарамастан бүкіл азаматтардың заң алдындағы теңдігі;
4. Тергеудің ұлттық тілі;
5. Жеке тұлғаның, тұрғын жайдың, жеке өмірдің, хат алмасу, телефондық сөйлесулер мен телеграфтық хабарламалар құпиясының қол сұғылмаушылығы;
6. Істің мән- жайларын жан- жақты, толық және объективті зерттеу;
7. Алдын-ала тергеу қатыстыларының құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету;
8. Кінәлі емес адамның призумциясы.

Келесі маңызды мәселе - тергеушінің анықтау органдарымен қарым-қатынастарының процессуалдық тәртібінің заңмен реттелуі болып табылады. Тергеуші өзінің тергеуіндегі қылмыстық іс бойынша: анықтау органдарына орындауға міндетті іздестіру және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар мен нұсқауларын беруге және олардан тергеу әрекеттерін жүргізуге жәрдемдесуді талап етуге; сондай-ақ жедел-іздестіру шараларының материалдарын сұратып алуға, олармен танысуға және қажет болған жағдайларда ол материалдарды заңда белгіленген тәртіп бойынша іске қосуға

құқылы. Тергеушінің құқықтық жағдайына байланысты оның қызметіне биліктік бастама тән екендігін де айту қажет, яғни, тергеушінің өзінің жүргізуіндегі қылмыстық іс бойынша заңға сәйкес шығарылған қаулыларын орындау басқа мекемелер, ұйымдар, лауазымды адамдар мен азаматтар үшін міндетті болып табылады. Олай болмаса, тергеуші өзінің алдына қойылған міндеттерін, соның ішінде қылмыстарды тез арада және толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды тиісті жауапкершілікке тарту қызметін жүзеге асыра алмас еді. Алдын ала тергеу жүргізген кезде тергеудің бағыты туралы және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы барлық шешімдерді тергеуші өз бетімен, дербес қабылдайды, ешкімнің бұйрығы, нұсқауы оның дербес әрекетіне бөгет бола алмайды, өйткені қарауына алған қылмыстық іс бойынша шешімді тергеуші өз өкілеттілігінің шеңберінде ғана қабылдай алады. Қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу кезінде жиналған, қылмыстық іске тігілген сөйтіп арнайы тізім арқылы сотқа жіберілген материалдар басты сот талқылауының негізін құрайды және басты сот талқылауы барысында басшылыққа алынады, сол материалдардың заңға сәйкес алынғандығы шындыққа сәйкес екендігі дәлелденеді. Жан-жақты, объективті, толық түрде жүргізілген алдын ала тергеу әрекеттерінің қорытындылары, шығарған қаулы, толтырған хаттамалары сотта іс қарау барысында заңды, негізделген, әділ үкім шығаруға жағдайлар туғызады. Егер тергеуші заңмен белгіленген алдын ала тергеу органдарының дәлелдемелерді жинау, бекіту, зерттеу тәсілдері мен құралдарын толығымен қолданбаса, істің мән-жайын бір жақты, үстірт зерттесе, өзінің заң шеңберінде берілген міндеттерін дұрыс атқармаса, яғни негізсіз айыптауға жол берсе немесе заңға қайшы әрекеттерді жүзеге асырса, мұндай әрекет сотта іс жүргізуді қиындатып жіберуі мүмкін, кейде тіпті заңсыз үкімнің шығуына немесе қылмыстық істі қайта тергеуге жіберуге әкеліп соқтырады. Тергеушіге тек жасалған қылмыстың бетін ашып, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеп, оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту ғана тапсырылып қоймай, сонымен қатар қылмыстың алдын алу, қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын анықтау, қоғамға қауіпті әрекеттерді болғызбау, құқық бұзушылықтың алдын алу шараларын ұйымдастыруға ат салысу, заңдылықты нығайту және азаматтардың құқықтық сана сезімін тәрбиелеу тапсырылады.

Қылмыстық істер бойынша анықтау мен алдын ала тергеу жүргізуді арнаулы органдар жүзеге асырады және бұлардың қызметі сот пен прокуратурадан бөлінген. Алдын ала тергеу органдарының негізгі міндеті - қылмысқа қарсы күрес, қылмыстарды ашу мен алдын ала тергеу жүргізу. Мұндағы негізгі тұлға - тергеуші, осындай толып жатқан міндеттер жүктелген тергеуші мәртебесін көтеру кезек күттірмейтін мәселе болып табылады. Осыған орай заң ғылымдарында кездесетін тергеушілердің процессуалдық функцияларына байланысты кейбір ой-пікірлердің, заңда туындайтын қайшылықтарына тұжырым жасау қарастырылады. Қылмыстық істі тергеу кезіндегі тергеуші жүзеге асыратын функциялар жайлы ресей авторы А.М.Ларин тергеушіге қылмыстық-процессуалдық қызметтегі мақсаттарға лайық мынадай функциялар тән дегенді айтады: істің жайын зерттеу, қылмыстық қудалау, қорғау, зиянды жою және өтеу, азаматтық талап қоюға қарсы қарсылық білдіру, іске қатысушы тұлғалардың құқығы мен заңды талаптарын қамтамасыз ету, қылмыстың алдын алу, процессуалдық басқару және істі шешу [79-80б б.][3].

Осылайша, айтылғандарды қорытындылай келе, процесстің белгілі бір сатысында субъект нақтылы бір шешімге келуі керек, ал заңдылық, өз кезегінде, оған істің нақтылы жағдайын ескере отырып, ішкі наным бойынша ол жүзеге асыратын функцияны таңдауға еркіндік береді және де процесстің қандай да бір қатысушысымен (прокурор, сот) таңдау жасалынбағанға дейін, психологиялық тұрғыдан ол өз қызметінде толығымен айыптауға да, қорғауға да тең дәрежеде ықпал ете отырып, шынайы қалпында қала алады деп есептейді. Тергеуші қызметін жеке құрамдас бөліктерге (функцияларға) мүшелеу тек қана механикалық тәсіл емес, оның негізінде қарастырылып отырған қызметтің сол және басқа да бағыттағы өзгешелігі бар, ол өзгешелік туралы әр түрлі авторлар түрліше пікірлер білдіреді, біздің ойымызша осы пікірлердің барлығын бір- бірімен салыстырып

оның қайсысысы тергеушінің өкілеттілігіне нұсқан келтірмейтін болса, сонысын қабылдау, яғни қалдыру керек.

Қолданылған әдебиеттер:

1. ҚР Қылмыстық процестік кодексі 04.07.14ж. қабылданған.
2. Кусаинов Ш. Личность обвиняемого как субъект уголовно-процессуальных отношений. Караганда. 2013.38-42 с.
3. Ларин А.М. Процессуальные гарантии и функция уголовного преследования. М. 2011.79-80 с.
4. <https://adilet.zan.kz/kaz/>

ӘӨЖ 343.2

Сатлабаев Дінмұхамет Даниярұлы
«Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасының магистранты
«Тұран-Астана» университеті
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі:
З.Ғ.К., доцент Каженова А.С.

ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ ҰҒЫМЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

PROBLEMS OF THE CONCEPT OF CRIME PREVENTION

Аннотация. Қылмыстың алдын алу-әлеуетті қылмыскерлерді қайта әлеуметтендіруді, жаңа қылмыстардың жасалуын болғызбауды көздейтін, қылмысты анықтау процестеріне қарсы тұруға бағытталған мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, билік өкілдері және басқа да адамдар қабылдайтын шаралар жүйесі.

Кілтті сөздер. Қылмыстың алдын алу, қылмыскерлер, қылмыс, қылмысты анықтау, мемлекеттік органдар, қоғамдық ұйымдар, билік өкілдері.

Аннотация. Предупреждение преступности — система мер, предпринимаемых государственными органами, общественными организациями, представителями власти и другими лицами, направленных на противодействие процессам детерминации преступности, имеющие целью ресоциализацию потенциальных преступников, предотвращение совершения новых преступлений.

Ключевые слова. Профилактика преступности, преступники, преступность, выявление преступлений, представители государственных органов, общественных организаций, власти.

Annotation. Crime prevention is a system of measures taken by state bodies, public organizations, government officials and other persons aimed at countering the processes of crime determination, with the aim of re—socializing potential criminals, preventing the commission of new crimes.

Keywords. Crime prevention, criminals, crime, crime detection, government agencies, public organizations, authorities.

Адамзат өзінің өмірінің алғашқы кезеңдерінде қылмысты тек жазалау арқылы ұстау қиын және мүмкін емес екенін түсінді. Қылмыстың алдын алу ұтымды деген түсінік қалыптасты.

Ежелгі грек философы Платон және ежелгі дәуірдің көрнекті ойшылы Аристотель қоғамда адамдарды қылмыстан жиіркенішті заңдар болуы керек деп есептеді. XVIII

ғасырдың ағартушысы Монтескье " жақсы заң шығарушы қылмыс үшін жаза туралы емес, қылмыстың алдын алу туралы ойлайды. Ол жазалауға емес, моральды жақсартуға тырысады". Бұл идея ч.Беккаридің "қылмыстар мен жазалар туралы" еңбегінде жан-жақты құқықтық дәлел алды. Оған түсініктеме бере отырып, Вольтер бұл туралы түбегейлі маңызды ережені тұжырымдады қылмыстың алдын алу өркениетті қоғамда шынайы Құқықтану болып табылады[1, 89-бет].

Қазір алдын алу қызметі қылмыстың себептерін жою мақсатында қоғамдық қатынастарды әлеуметтік реттеудің құралдарының бірі ретінде қарастырылады; экономикалық-әлеуметтік, тәрбиелік-педагогикалық, ұйымдастырушылық және құқықтық сипаттағы шаралардың өзара әрекеті ретінде; қылмыстың алдын алудың әртүрлі деңгейлерінің үйлесімі ретінде.

Сондықтан өз дамуындағы ең прогрессивті тенденцияларды жан-жақты ынталандыруға ұмтылатын біздің мемлекетіміздің алдында тұрған маңызды міндеттер қатарында қылмыстың алдын алу мәселесі тұр. Нарыққа, көп салалы экономикаға, кірістерді саралауға бара отырып, бұл қиын жолда құқық бұзушылықтың себептері жоғалады және біздің құқық қорғау жүйесі қылмыстың объективті түрде сөзсіз өсуін тоқтата алады деген елеске жол берілмейді. Дегенмен, біздің қоғамның құқықтық мемлекет құру жөніндегі күш-жігері қылмыстарды анықтауға, кінәлілерді әшкерелеуге, оларды түзетуге және қылмыстың алдын алу бағыттарының бірі ретінде қайта тәрбиелеуге ғана емес, жасалған қылмыс үшін жазаның бұлтартпаушылық принципін қамтамасыз етуге үнемі бағытталуы керек.

Кең мағынада қылмыстық жауапкершілік алдын - алудың бір түрі болып табылады, өйткені қылмыскерді жазалау арқылы қоғам олардың жаңа қылмыстар жасауының алдын алуға тырысады және оның мысалында басқа моральдық тұрақсыз адамдарды мұндай әрекеттерден аулақ ұстауға тырысады. алайда қылмысқа қарсы күресте оның алдын-алу, алдын-алу, яғни қылмыстың себептері мен жағдайларын жою немесе бейтараптандыру басты рөл атқарады. олар әлеуметтік қауіпті әрекетке әкелді. Әдебиеттер мен ережелерде қылмыстың немесе нақты қылмыстардың алдын алу, алдын алу, алдын алу терминдерін кездестіруге болады. Олар семантикалық мағынасына жақын және жиі бір-бірін алмастырады, бірақ белгілі бір нюанстарға ие және тиісті семантикалық жүктемені көтереді.

Қылмыстың алдын алу-бұл қылмыстың себептері мен жағдайларын жоюға немесе оларды бейтараптандыруға (әлсіретуге, шектеуге) бағытталған және сол арқылы қылмысты азайтуға ықпал ететін мемлекеттік және қоғамдық сипаттағы шаралардың үйлесімді көп деңгейлі жүйесі. Қылмыстардың алдын алу: терең ойластырылған және өзара байланысты іс-шараларды жүзеге асыруды; мемлекеттік және қоғамдық шаралардың өзара іс-қимылын; қажет болған жағдайларда көмекші рөл атқаратын мәжбүрлеу шараларымен ұштастыра отырып, экономикалық, тәрбиелік және мәдени сипаттағы шараларды жүргізуді көздейді; құқық бұзушылықтар немесе қылмыстар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою; заң мен құқықтық тәртіпті бұзуға әкеп соқтыратын қоғаммен неғұрлым терең жанжалдардың алдын алу мақсатында адамдардың қандай да бір теріс қылықтарына, олардың әдепсіз мінез-құлқына жұртшылықтың уақтылы ден қоюы.

Қылмыстың алдын алу мәселелері қоғам мен мемлекеттің назарында болуы керек. Қылмыстың алдын алу жоспарлануы мүмкін және жоспарлануы керек. Алайда, жоспарлар декларативті емес, құқық қорғау жүйесін материалдық-техникалық және кадрлық қамтамасыз етуді ескере отырып, нақты болуы керек.

Қылмысқа қарсы күрес, оны жоспарлау, аймақтар арасында, олардың ішінде және осы күресті жүргізетін органдар арасында үйлестіру қажет, өйткені қылмыс шекараны мойындамайды. Сондықтан қылмыстың алдын алу, ең алдымен, құқық қорғау органдары мен басқа да мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқарудың үйлестірілген

жұмысын, бүкіл елдегі қоғамдық құрылымдардың мақсатты қызметімен үйлесуді талап етеді.

Криминологиялық әдебиеттерде қылмыстың алдын-алу тұжырымдамасы туралы көптеген пікірлер бар, бірақ бұл тұжырымдаманың жалпыға бірдей қабылданған анықтамасы жоқ. Алдын алу бойынша ең ірі еңбектің авторы Г. А. Аванесов өзінің "Криминология және әлеуметтік алдын алу" кітабының алғашқы шығарылымын атады [2]. Мәселе шынымен де бос емес, өйткені бастапқы Тұжырымдаманың дәл .стігі құқық қорғау органдарының және мемлекеттің қалыпты практикалық қызметі үшін ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Терминдерге әдістемелік тұрғыдан біркелкі көзқарастың болмауына байланысты қойылған сұраққа тек қарама-қайшы ғана емес, тіпті диаметрлі қарама-қарсы жауаптар да беріледі.

Ғылыми пайымдаулардың эволюциясы қандай?

Қылмыстың алдын алу мәселелері бойынша жарияланған алғашқы ғылыми еңбектердің бірі - Гельфанд и.А. мен п. п. Михайленконың "қылмыстың алдын алу-қылмысты жою үшін күрестің негізі" атты 1964 жылғы "Заң әдебиеті" баспасы шығарған ұжымдық монографиясы. Онда авторлар қылмыстың алдын алу саласында қолданылатын терминологияны талқылай отырып, "ескерту", "алдын алу", "алдын алу", "жолын кесу" терминдерінің мазмұнында айырмашылықтарды іздемеу керек деп тұжырымдады және бұл терминдердің мазмұны біртұтас - бұл мағынада олар осындай шараларды қабылдау қажеттілігі туралы ойды білдіретін синонимдер болып табылады, бұл ескертеді, содан кейін жеке адамдарда қоғамға зиян келтіретін кез-келген теріс қылықтардың пайда болуын мүлдем жоққа шығарады.

Басқа авторлар, керісінше, аталған терминдердің мағынасындағы айырмашылықты атап көрсетеді. Атап айтқанда, А.Г. Лекарь және А.Ф. Зелинский "алдын алу" және "алдын алу" терминдерін ажырата отырып, "алдын алу" дегеніміз белгілі бір қылмыстың жасалуына кедергі жасауды, "алдын алу" деп қылмыстың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды жоюды білдіреді.

Олардың пікірінше, "алдын - алу" қылмыстың себептері мен жағдайларын анықтау, жою процесін, ал "алдын - алу" - жоспарланған және дайындалған қылмыстарға жол бермеуді қамтуы керек.

Г.А. Аванесов атап өткендей, барлық аталған терминдер бір - бірін жоққа шығармайды және олардың арасындағы айырмашылықтардан гөрі ұқсастықтар көп, бұл негізінен іргелес ұғымдар, сонымен бірге қылмыстың алдын-алу анықтамасы екі мағынада беріледі. Сөздің кең мағынасында алдын-алу дегеніміз-нақты қылмыстарға жол бермеу, қоғамның жекелеген мүшелерін олардың құқық бұзушылықтар жасауынан, қылмыс болып табылатын кінәлі заңсыз әрекеттерден қорғау. Басқаша айтқанда, бұл-құқық нормаларының, атап айтқанда қылмыстық құқықтың (қылмыстық заңнаманың) бұзылуына жол бермеу жөніндегі қызмет. Бұл тұрғыда профилактиканың мазмұнына құқық қорғау қызметі де кіреді. Сөздің тар мағынасында профилактика деп біріншіден, қылмыстардың себептерін, олардың жасалуына ықпал ететін жағдайлар мен жағдайларды анықтау; екіншіден, қылмыс жасай алатын адамдарды анықтау (олардың қоғамға жат бағыттылығына байланысты) және олармен қажетті алдын алу шараларын жүргізу жөніндегі қызметті түсіну керек. Г.А. Аванесовтың пікірінше, бұл екі ұғым "құқық бұзушылықтың алдын алу" деген біртұтас ұғымды құрайды.

Алайда, бұл ұғымдарды қылмыстың жеке алдын-алу деңгейінде қарастырудың, Г.А. Аванесовтың пікірінше, өзіндік ерекшеліктері бар. Атап айтқанда, қылмыстың жеке алдын-алу, оның пікірінше, алдын-алуды, алдын-алуды және жолын кесуді қамтиды. Сонымен қатар, алдын - алу-бұл адамның қылмыс жасау мүмкіндігін жою, алдын-алу, дайындалып жатқан қылмысқа реакция, ал бұлтартпау-қастандықтың түпкілікті қылмысқа айналуына жол бермеу. Басқа авторлар да осындай көзқарасты ұстанады. Біздің ойымызша, "ескерту", "алдын алу" және "алдын алу" терминдеріне әртүрлі мағынаны енгізуге болмайды, өйткені олар жалпы саяси, құқықтық және филологиялық

әдебиеттерде бірдей мағынаға ие. Заңнамада біз аталған терминдер арасындағы айырмашылықты таба алмаймыз.

Сонымен, "ескерту", "алдын алу", "алдын алу" терминдерінің филологиялық мағынасы біртұтас. Мысалы, "қазіргі орыс әдеби тілінің сөздігі "" ескерту "терминіне осындай түсінік береді: "уақтылы шаралар арқылы біреудің іс-әрекетінен озып кету, бір нәрсенің алдын алу" [3, 268-бет]. Энциклопедиялық сөздікте "ескерту" термині "алдын алу" синонимі болып табылады (грек тілінен аударғанда - қауіпсіздік), медицинадағы аурулардың алдын алу шарасы ретінде, техникадағы механизмдер мен түйіндердің бұзылуы және зақымдануы [4, б.445]. Осылайша, "ескерту", "алдын алу", "алдын алу" терминдері ғана емес, сонымен қатар "қауіпсіздік" де анық.

Бірақ осы үш терминнің ішінде "ескерту" ең көп таралған болып қала береді. Сонымен бірге, біздің ойымызша, "алдын алу" терминін "ескерту", "алдын алу" және "алдын алу" терминдерінен ажыратқан жөн. Мұндай айырмашылықтың қажеттілігі қолданыстағы заңнаманың ережелерінен туындайды. Материалдық қылмыстық құқықтың талабына сәйкес және қылмыстық іс жүргізу заңнамасында "бұлтартпау" термині қазірдің өзінде басталған қылмыстық әрекетті тоқтата тұру немесе тоқтату туралы сөз болғанда қолданылады. Сондықтан, мысалы, қылмысқа дайындалу немесе әрекет ету сатысында да үзілген қылмыстық іс бойынша қылмыстық іс қозғау заңдылық талаптарын бұзу болып табылады.

"Бұлтартпау" сөзінің филологиялық мағынасы бізді сендіреді: "бұлтартпау - тоқтату, бір жерде үзіліс жасау, бір нәрсенің барысын, дамуын, ағымын тоқтату".

Есберген Алауханов жалпы құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерін қарастыра отырып, әділ түрде: "жақын, бірақ анық емес-құқық бұзушылықтардың "алдын алу", "жолын кесу" ұғымдары, өйткені құқық бұзушылықтың алдын алу - оның пайда болуына жол бермеу, ал құқық бұзушылықтың жолын кесу-оны үзу, дайындалып жатқан немесе басталған құқық бұзушылықтың болмауы үшін шаралар қабылдау оны толығымен жүзеге асыра алмау үшін соңына дейін жеткізілді".

Ішкі істер органдарының "қылмыстың алдын алу" және "алдын алу қызметі" ұғымдарының арақатынасына қатысты Г.Н. Горшенков дұрыс атап өтті: "қызметтің бірінші түрі қоғамға қарсы мінез-құлық генезисінің сатысында, адамның қылмыстық жолға түсуі мүмкін деп санауға объективті негіз болған кезде жүзеге асырылады. Қызметтің бұл түрі "қылмыстың алдын алу" терминіне сәйкес келетін тұжырымдаманың мазмұнын құрайды. Қылмысқа оқталу және аяқталған қылмыс кезеңдеріндегі қызмет әдетте " қылмыстың жолын кесу "терминімен белгіленеді [5].

Терминдердің мағынасы мен мазмұнына деген көзқарасыңызды алдын-ала анықтағаннан кейін, енді "ескерту" ұғымын немесе сол сияқты қылмыстың "алдын-алу" ұғымын анықтауға көшуге болады.

Арнайы зерттеулерде алдын-алу немесе алдын-алу ұғымы туралы көптеген пікірлер айтылады. Бірақ ең көп тарағаны-оны қылмыстың себептері мен жағдайларын жоюға немесе бейтараптандыруға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық органдар мен ұйымдардың "шаралары немесе шаралар жиынтығы" ретінде анықтау.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 В.В. Лунеев. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ.- М, 1999г. - С 472.
- 2 Аванесов Г.А. «Криминология и социальная профилактика» М.,1980
- 3 Словарь современного литературного русского языка. М., 1959, т.2
- 4 Есберген Алауханов. Криминология. Учебник. - Алматы. 2008. - 429 с.
- 5 Горшенков Г.Н. Криминологический словарь. М: ДУМА, 2005.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША
ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫҢ СИПАТТАМАСЫ**

**ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ ПО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**CHARACTERISTICS OF ORGANIZED CRIME UNDER THE LEGISLATION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Аннотация. Ұйымдасқан қылмыс-бұл сыбайлас жемқорлық механизмдеріне негізделген иерархиялық құрылымы, материалдық және қаржылық базасы және мемлекеттік құрылымдармен байланысы бар қылмыстық Ұйымдар (ұйымдасқан топтар, бандалар, қылмыстық қауымдастықтар және басқа да осындай заңсыз құрылымдар) жүзеге асыратын тұрақты қылмыстық әрекеттермен сипатталатын қылмыстың бір түрі.

Кілтті сөздер. Ұйымдасқан қылмыс, сыбайлас жемқорлық, ұйымдасқан топтар, бандалар, қылмыстық қауымдастықтар, қылмыстық әрекеттер.

Аннотация. Организованная преступность — это форма преступности, для которой характерна устойчивая преступная деятельность, осуществляемая преступными организациями (организованными группами, бандами, преступными сообществами и другими подобными незаконными формированиями), имеющими иерархическую структуру, материальную и финансовую базу и связи с государственными структурами, основанные на коррупционных механизмах.

Ключевые слова. Организованная преступность, коррупция, организованные группы, банды, преступные сообщества, преступная деятельность.

Annotation. Organized crime is a form of crime characterized by sustained criminal activity carried out by criminal organizations (organized groups, gangs, criminal communities and other similar illegal formations) that have a hierarchical structure, material and financial base and connections with government structures based on corruption mechanisms.

Keywords. Organized crime, corruption, organized groups, gangs, criminal communities, criminal activities.

Белгілі бір нәтижеге қол жеткізуді көздейтін адам қызметінің кез-келген түрі осы қызмет бағытталған Объектінің нақты анықтамасына ие болуы керек.

Бұл "ұйымдасқан қылмыс" ұғымына толығымен қатысты, ол сонымен бірге арнайы заң әдебиеттерінде әр түрлі түсіндіріледі.

Егер онымен байланысты барлық проблемалар терең және жан-жақты ғылыми зерттеу объектісіне айналмаса, Қазақстан Республикасында ұйымдасқан қылмыстың алдын алу және оған қарсы іс-қимыл сәтті бола алмайды. Қазір ұйымдасқан қылмысты зерттеу Батыста (ең алдымен Италияда, АҚШ-та), соның ішінде Ресейде де кең таралған. Соңғы жылдары қатты зерттеу базасы мен арнайы әдебиеттер қалыптасты. 1996 жылы Қазақстанда Мемлекеттік тергеу комитеті ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері бойынша кең ауқымды халықаралық ғылыми конференция ұйымдастырды.

Ұйымдасқан қылмыс мәселесі заңгер ғалымдар мен құқық қорғау органдарының практикалық қызметкерлері арасында қызу пікірталас тудырды [1].

Ұйымдасқан қылмысты сипаттай отырып, біз мынаны атап өтеміз:

* ұйымдасқан қылмыс елде " аралас", жалпы қылмыстық, экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарының" түйіскен жерінде " пайда болды және бар;

* ұйымдасқан топтар ірі, орта және шағын бизнестің бір бөлігін қылмыстық бақылау және коммерциялық қызметті пайдакүнемдік-зорлық-зомбылық бағытындағы қылмыстық қылмыстар жасаумен ұштастыру арқылы заңсыз кірістер алады;

* ойын-сауық, сауда және ойын-сауық бизнесінің белгілі бір бөлігі, жезөкшелік, адам саудасы, есірткі және қару-жарақ саудасы бүгінде жосықсыз кәсіпкерлермен және мемлекеттік аппараттың жемқор шенеуніктерімен одақтас қылмыспен бақыланады.

Бүгінгі таңда ұйымдасқан қылмыстың ең белсенді құрамдас бөлігі, ең алдымен, қоғам мен мемлекет үшін өте маңызды экономикалық салаларда заңдастырылған, бұл өте үлкен, анықтау қиын қылмыстық кірістерді (банктер, биржалар, сыртқы сауда, валюта айналымы, шикізат, жылжымайтын мүлік және т.б.) алуға мүмкіндік береді.Криминалдың экономикаға енуінің ықтимал қаупі жекешелендіру мен мемлекет иелігінен алудың өңделмеген тетіктері кезінде ұйымдасқан қылмыс өкілдері ұлттық байлықтың едәуір бөлігінің иелеріне айналады.

Конституциялық жүйеге қауіп ұйымдасқан топ мүшелерінің не олардың өкілдерінің мемлекеттік құрылымдарға енуінен тұрады. Нәтижесінде ұйымдасқан қылмысты саясаттандыру жүреді, лоббизм кеңінен қолданылады, бұл биліктің көлеңкелі құрылымдарын құруға мүмкіндік береді.

Рухани құндылықтар дағдарысы жағдайында халықтың кең топтары арасында сыбайлас жемқорлық қатынастарды белсенді "өсіру" жүріп жатыр, қатыгездік, зорлық-зомбылық, есірткіні насихаттау кең таралған, бұл ұйымдасқан қылмыстың әлеуметтік базасын кеңейтуге ықпал етеді, қылмыскердің бейнесін қоғамның әдеттегі атрибутына айналдырады.

Қылмыстық құқық қорғау органдарының атынан мемлекетке ашық түрде қарсылық білдіруде.

Соңғы жылдары халықаралық терроризм, есірткінің заңсыз айналымы, адам мен қару саудасы элементтерін қамтитын трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың жандануы ерекше алаңдаушылық туғызуда.

Қазіргі уақытта Ресейде, ТМД-ның кейбір мемлекеттерінде ғылыми-зерттеу институттары, Осы профильдегі кафедралар жұмыс істейтін ұйымдасқан қылмыс туралы кең әдебиеттер бар екеніне қарамастан, оның тұжырымдамасы әлі нақты анықталған жоқ. Криминологтар оны "ұйымдасқан қылмыс" ұғымын анықтауға келесі негізгі тәсілдерді ұсынады [2].

1. Ұйымдасқан қылмыстың маңызды көрінісі ретінде қылмыстық құрылымдардың пайда болуы мен жұмыс істеуі ерекшеленеді. Мәселен, мысалы, БҰҰ сарапшылары ұйымдасқан қылмыс деп өзімшілдік мүддесі үшін қылмыстық қызметпен айналысатын және зорлық-зомбылық, қорқыту, сыбайлас жемқорлық және ірі көлемде ұрлау сияқты заңсыз құралдарды пайдалана отырып, әлеуметтік бақылаудан қорғау жүйесін құратын тұрақты және басқарылатын қылмыстық құрылымдардың салыстырмалы түрде үлкен тобын түсінуді ұсынды (БҰҰ ұсынымдары " ұйымдасқан қылмысқа қарсы іс-қимылдың практикалық шаралары 1991 жылы 2125 қазанда Суздальда ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жөніндегі халықаралық семинар әзірлеген).

2. Анықтама, ең алдымен, тұрақты қылмыстық құрылымдардың қызметіне (бұл ретте қылмыстық қызметтің тұрақтылығына, ұзақтығына, оның азды-көпті тұрақты табыс алуға, осындай қызметпен кәсіби немесе жартылай кәсіби негізде айналысуға бағытталуына назар аударылады) көрсету жолымен беріледі.

3. Біздің ойымызша, жемісті-бұл алдыңғы екеуін де ескеретін үшінші тәсіл: ұйымдасқан қылмыстық топ та, олардың өзара байланысында ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекет те. Бұл тәсілден ұйымдасқан қылмыстың анықтамасы туындайды, ол оны салыстырмалы түрде тәуелсіз теріс әлеуметтік құбылыс ретінде түсінеді, бұл аймақ,

тұтастай алғанда ел шеңберіндегі қылмыстық ортаның шоғырлануымен сипатталады; ұйымдастырушылық, басқарушылық, идеологиялық функцияларды жүзеге асыратын, нақты қылмыстар жасауға қатысы жоқ көшбасшыларды бөліп көрсете отырып, қылмыстық қоғамдастықты иерархиялық деңгейлерге бөлу; лауазымды адамдарды қылмыстық қызметке тарту (сыбайлас жемқорлық); құқыққа қарсы қызмет салаларын монополиялау және кеңейту; әлеуметтік бақылаудың барлық нысандарын бейтараптандыруға бағытталған қарсы іс-қимыл жүйесін құру; жалпы қылмыстық бақылауды сапалы жаңа негізде біріктіретін; қылмыстық және өзіншіл экономикалық қылмыс.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ұйымдасқан қылмыстық әрекетті келесідей анықтауға болады. Ұйымдасқан қылмыс-бұл ұжымдық ұғым.

Құбылыс ретінде ол әртүрлі көптеген белгілермен сипатталады және оның әртүрлі көріністерінің жиынтық нәтижесі болып табылады. Бұл әртүрлі қылмыстар мен қылмыскерлер, қылмыстық топтардың салалары мен әрекеттері, олардың салдары және т.б. Мұның бәрін бір анықтамамен сипаттауға тырысу мүмкін емес [3].

Негізінен ұйымдасқан қылмыс құбылысын зерттеушілердің көпшілігі оның анықтамасын жасау кезінде ұйымдасқан қылмыстың негізгі белгілерін тізімдеу арқылы жүреді, мысалы:

1. Қылмыстық топтағы рөлдердің нақты бөлінуі және осыған сәйкес ұйымдық-басқару құрылымдарының болуы. Оның қатысушылары үшін бірыңғай мінез-құлық нормаларын, олардан бас тартқаны үшін Санкциялар әзірлеу.

2. Жоспарлы негізде жасалатын тұрақты, уақыт бойынша ұзаққа созылатын қылмыстық іс-әрекет.

3. Байытуға деген дәйекті ұмтылыс, қызметтің максималды кіріс алуға жалпы пайдакүнемдік бағыты, Қылмыстық жолмен алынған кірістерді "жылыстату" қызметі.

4. Өзгермелі жағдайларға бейімделудің икемді жүйесі, қызмет салаларының кеңею үрдісі, нарық конъюнктурасын жақсы білу.

5. Дәстүрлі жалпы қылмыстық және экономикалық қылмысты біріктіру.

6. Қылмыстық топтар арасындағы байланысты кеңейту.

7. Ұйымдасқан қылмысты ресми құрылымдарға енгізу, оларды сыбайлас жемқорлық.

8. Белгілі бір ортақ мүліктің, ақшаның, материалдық құндылықтардың және әртүрлі мақсаттағы техникалық құралдардың болуы.

9. Әлеуметтік бақылаудың әртүрлі формаларына жүйелі түрде қарсы тұру.

10. Жер асты әлемінің идеологиясы мен моральының белсенді таралуы.

Криминологиялық тұрғыдан ұйымдасқан қылмыстық топтар жасаған барлық қылмыстарды оның талаптарының салалары нақты байқалатын бірнеше бағытқа бөлуге болады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қазіргі жағдайда ұйымдасқан қылмыстың көріністері дәстүрлі бағыттармен шектелмейді (мысалы, есірткі бизнесі, рәкет, жезөкшелік, ойын бизнесі), бірақ түбегейлі жаңа түрлерде кездеседі, мысалы: адам ағзаларының заңсыз саудасы, ядролық қалдықтарды тасымалдау және жою жөніндегі заңсыз қызмет және т. б.

Ұйымдасқан қылмыстың құрылымдық деңгейлері мен элементтері бар. Өзінің сипаттамасында ол қылмыстық құқық теориясы мен құқық қолдану практикасында қалыптасқан "ұйымдасқан топ" ұғымынан асып түседі. Соңғысы ұйымдасқан қылмыстың бастапқы буыны ретінде әрекет етеді.

Арнайы әдебиеттерде қылмыстық кооперацияның келесі түрлері ерекшеленеді:

* Ұйымдасқан қылмыстық топ (ҰҚТ);

* ұйымдасқан қылмыстық топ (ҰҚТ);

* ұйымдасқан қылмыстық қауымдастық (ҰҚҚ)

Ұйымдасқан қылмыстық топ (ҰҚТ) - тұрақты табыс алу мақсатында қылмыстық жазаланатын әрекеттерді жасау үшін біріккен екі және одан да көп адамдардың бірлестігі.

Олар өте жоғары ұйымшылдықпен, иерархиялық құрылымның болуымен (ұйымдастырушылар, тікелей орындаушылар, зеңбірекшілер, барлаушылар, сатып алушылар, ұрланған адамды паналаушылар және т. б.), қатаң тәртіптілікпен, ҰҚТ мүшелерін Мұқият таңдаумен, туыстық, достық, этникалық, жерлестік байланыстарды, қылмыстарды бірлесіп жасау және АТУ-да жазаны өтеу жөніндегі бұрынғы қатынастарды қолданумен, (жиі) билік және басқару органдарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы өкілдерімен байланыс.

Ұйымдасқан қылмыстық топ (ҰҚТ) - бұл бір немесе әртүрлі қылмыстық бағыттағы екі немесе одан да көп қылмыстық топтардың ұйымдастырушылық байланысы бар бірігуі.

Ұйымдасқан қылмыстық қауымдастық (ҰҚҚ) тұрақты, күрделі, иерархиялық қылмыстық білім. Бұл ұйымшылдықтың ең жоғары формасы.

Қазақстанда мұндай процесс жоқ, бірақ саны аз ұйымдасқан қылмыстық топтардың болуымен сипатталатын ұйымдасқан қылмыстың стихиялық өзін-өзі дамыту белгілері қазірдің өзінде айқын көрінеді. Егер бұл процесс күшті қарсылыққа тап болмаса, оның аяқталу кезеңінде ол (ресейлік тәжірибе көрсеткендей) күрделі иерархиялық құрылымы мен басқаруы бар ұйымдасқан қылмыстық топтар мен қауымдастықтардың қарқынды қалыптасуына әкелуі мүмкін, олардың саны салыстырмалы түрде үлкен, икемді әмбебап мамандануы және негізінен аймақаралық ауқымы бар [4].

Әрине, ресейлік немесе батыстық тәжірибе негізінде жасалған теориялық жалпылауды Қазақстан Республикасындағы криминогендік жағдайды дамытуға автоматты түрде көшіру дұрыс болмас еді. Посткеңестік мемлекеттерде ұйымдасқан қылмыстың дамуының жалпы заңдылықтарына қарамастан, олардың әрқайсысында оның көріністерінің өзіндік, аймақтық ерекшеліктері бар. Бұл Қазақстандағы ұйымдасқан қылмысты оның ерекшелігін ескере отырып, жан-жақты талдаудың өзектілігін анықтайды. Әлеуметтанулық зерттеулер, әрине, ұйымдасқан қылмыс құбылысын зерттеудің мүмкін жолдарының бірі ғана. Оны зерттеу кезінде әртүрлі ғылыми тәсілдерді біріктіру қажеттілігі айқын көрінеді. Бір жағынан, бұл қылмыстың ең жоғары дамыған түрі ретінде ұйымдасқан қылмыстың криминологиялық сипаттамасын жасау. Мұндай сипаттама ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекеттің әртүрлі ұйымдық құрылымдарын, деңгейлерін, формалары мен әдістерін бөліп көрсетуді, осы негізде ұйымдасқан қылмыстың негізгі жүйелік белгілерін анықтауды, соңғысының субъектілерін зерттеуді және ұйымдасқан қылмыскерлердің жеке басының типологиясын құруды қамтуы керек.

Екінші жағынан, экономикалық қызметтің бір түрі (заңсыз сипаттағы) және көлеңкелі экономиканың негізгі құрылымдарының бірі ретінде ұйымдасқан қылмыстың әлеуметтік-экономикалық проблемалары, оның ішінде әлеуметтік-экономикалық детерминация мен ұйымдасқан қылмыстық әрекеттің салдарын зерттеу арнайы тәсілді қажет етеді.

Ұйымдасқан қылмысты талдауға әлеуметтік-психологиялық көзқарастың оның қатысушыларының тұлғааралық қатынастарының ерекше формасы ретінде, қоғамға қарсы бағыттың нақты, субмәдени нормаларына бағынатындығына, демек, "тұлға мен ұйымның" өзара байланысының дәстүрлі емес формаларына, жалпы социологиялық ұғымдар ретінде өзектілігіне күмән келтірмейді.

Мұндай тәсілді қолдану қылмыстық бірлестіктердің ұйымдастырылуы мен қызметінің негізінде жатқан әлеуметтік психологиялық тетіктерді, әртүрлі әлеуметтік топтар мен халықтың топтарының, оның ішінде дәстүрлі түрде "криминологиялық тұрғыдан қолайлы" санатына жатқызылғандардың өкілдерін ұйымдасқан қылмыстық қызмет саласына тартуды жеңілдететін факторларды зерделеуге мүмкіндік береді.

Егеменді Қазақстан Республикасы үшін бірінші кезектегі шара ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің ұйымдастырушылық-құқықтық негіздерін құру болды. Қазіргі уақытта осы мәселелерді шешуде тек іргетас қаланды деп айтуға болады, оған одан әрі іргелі жүйені құру қажет. Ол үшін қолда бар ғылыми әзірлемелер мен арнайы әдебиеттер, сондай-ақ практикалық тәжірибе негізінде ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің тұтас

ғылыми тұжырымдамасын әзірлеу қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Организованная преступность на Дальнем Востоке: тенденции и особенности развития за 20 лет: Монография / Под ред. В.А. Номоконова. – Владивосток: Изд-во Дальневост. унта, 2013. – Гл. – С.15.
2. Мауленов Г.С. Криминологическая характеристика организованной преступности. – Алматы, 1997. – 153 с.
3. Нургалиев Б.М. Организованная преступность: от признаков к определению // Проблемы борьбы с преступностью и коррупцией: Сб. науч. тр. – Караганда, 2000. – С.1922.
4. Основы борьбы с организованной преступностью: Монография / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. – М.: ИНФРАМ, – 400с.

УДК ӘӨЖ 318.016

Сейтжанова Сауле Барамисовна

«Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар және тілдік пәндер» кафедрасының
магистранты

«Тұран-Астана» Университеті,
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі:

к.п.н., доцент Жиентаева Б. Ж.

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУ

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL CREATIVITY IN INNOVATIVE TEACHING

Аннотация. Мақалада студенттердің коммуникативтік маңызды қасиеттері көрсетілген.

Кілтті сөздер. «Коммуникация», «дағды» «коммуникативтік төзімділік»

Аннотаци. В статье представлены важные коммуникативные качества студентов.

Ключевык слова. «Общение», «навыки», «коммуникабельность»

Annotation. The article presents the important communicative qualities of students.

Keywords. "Communication", "skills", "sociability"

Коммуникативтік білгерлік - кәсіби маңызды қасиет. Мамандығына байланысты студенттер үнемі және тығыз, қарқынды қарым-қатынас жасауға мәжбүр болады: науқастармен және олардың туыстарымен, жақындарымен, басқадай медициналық қызметкерлерімен (дәрігер, әріптестері, мейірбикелер, кіші мейірбикелер, мекеме әкімшілігімен т.б). Тиісті мамандық дәрежеге және табысқа жету үшін басқа адамдармен қарым-қатынас тәсілдерін, үнемі дамытып, жетілдіріп отыруы қажет.

Коммуникативті білгерлік (компетенттілік) дегеніміз - медицина қызметкерлерінің басқа адамдармен (науқас және оның жақындары мен туыстары, дәрігер, әріптестері, кіші мейірбикелер т.б) коммуникация тәсілдерін нәтижелі қолдана білу арқылы қарым-қатынас жасау қабілеті..

Медицина университет студенттердің коммуникативтік маңызды қасиеттеріне келесілер жатады: адамгершілігі, адамға назар аударуы, мамандығын сүйю, қайырымдылығы, кішіпейілдігі, әдептілігі [1].

Өз эмоцияларын, яғни көңіл –күйін тұрақты ұстай білуі, құпияны сақтауға қабілеттілігі, өз реакцияларын бақылап қадағалауы, әдеп сақтай білуі де мағыналы.

Медицина университет студенттердің тиімді ара қатынасы дегеніміз - ол ауру адамды дұрыс түсінуі және науқастың ойы мен көңіл-күйіне, сөзіне сәйкес әрекеттесуі. Осыған байланысты студенттердің ең маңызды кәсіби қасиетіне жататыны-оның коммуникативтік төзімділігі (толеранттығы).

Коммуникативтік потенциал - бұл студенттердің мүмкіндігі туралы сипаттама, ол оның қатынасының сапасын білдіреді. Қарым – қатынаста медицина университет студенттердің компетенттілігі екі құрама бөліктен тұрады: тұлғаның коммуникативтік қасиеті - қарым-қатынасқа қажеттілігін сипаттайды, сұхбаттасуға және коммуникация жасауға қабілеттілігі – науқаспен сұхбаттасу, жанасу кезінде жағдайды өз қолында ұстай білу қасиеті, белсенділікті көрсете білу қабілеттілігі, науқас жағдайына эмоционалды көмектесе алуы, өзінің алдындағы жекеше іс-әрекетінің бағдарламасын орындай білуі.

Медицина университет студенттерінің негізгі коммуникативтік шеберлігі келесі түрде болады:

- тұлға аралық коммуникацияға шеберлік
- бір-бірін қабылдауға және түсінуге шеберлік
- тұлға аралық әсер ету шеберлігі
- науқастың психологиялық қорғанысын және жасырын себептерін анықтай алу шеберлігі

- науқастың эмоционалды жағдайын түсіне алу шеберлігі

Тұлға аралық коммуникативтік шеберлігін келесілер қарастырады:

- мәліметті бере алу шеберлігі
- мәліметті беру кезінде вербальды және вербальды емес тәсілдерді қолдана білу шеберлігі

- науқасты белсенді тыңдай алу шеберлігі

Осыған байланысты коммуникативтік қабілеті келесілерді қамтиды:

- таныс емес адамдармен қатынасқа түсе алу шеберлігі
- пайда болған түсініспеушіліктерді уақытында шешу және алдын-алу шеберлігі
- өзін басқа адамға түсінікті болатындай етіп, ұстай алу шеберлігі
- басқа адамның өз қылықтары және сезімдерін көрсете алуына мүмкіндік беру шеберлігі.

Тұлғалық қасиеттерінің жүйесі ретінде коммуникативтік мәдениетіне жататындар :

- шығармашылықты түрде ойлай білу
- сөз сөйлеуінің әсер ету мәдениеті
- қимыл және пластикалық қозғалыс мәдениеті
- науқастың коммуникативті іс әрекетін қабылдау мәдениеті
- эмоционалды мәдениеті[2].

Коммуникативті білгерлікті қалыптастыратын психологиялық сипаттамалар- қатынасу икемділігі, науқаспен араласуы, қарым-қатынасты дамытуы, науқастардың туыстарымен, басқа да адамдармен әрекеттесуі, түрлі әлеуметтік жағдайларда араласуы, тәжірибе жинауы, түрлі әрекет жасауы негізінде құралады. Бұл арқылы студенттер тұлғасының қалыптасқан психологиялық ерекшеліктері негізінде әрекеттесу, оның коммуникативтік білгерлігін дамытады.

Аффилиация. Науқаспен жанасуға ықпалдануы, олармен әрекетке түсуге ынталануы. Адамға басқа адамдардың қажеттілігін аффилиация дейді. Психологиялық ішкі жағынан аффилиация-сенім және жақындасу сезімі, ал сырттан –көпшіл болу, басқалармен әрекетке түсуге ынта білдіру, үнемі адамдар арасында болуға тырысу.

Эмоционалды тұрақтылық. Коммуникативті білгерлігін қамтамасыз ететін келесі психологиялық сипаттама - бұл көңіл-күйдің тұрақтылығы (эмоционалды тұрақтылық) - медицина қызметкерінің салмақтылығы, біркелкі күйде болуы, эмоцияларын және тәртібін сақтап, бақылау. Эмоционалды тұрақтылық, науқастармен қарым-қатынас құруға жәрдемдесіп, түсініспеушіліктен сақтайды. Көңіл-күйлерінің тұрақты болуы, оның қайырымдылығы, эмоциялық ұстамдылығы пациенттің үмітін асырып, сенімділік бағытта қарым-қатынас құруға ықпал етеді.

Идентификация- ұғыну үшін өзін басқа адамның орнына қою арқылы өзін-өзі сезініп, түсіну, өз мінездемесіне басқа адамды сәйкестендіру арқылы, оның ой-пиғылын түсініп тануы, яғни басқа адамды өзімен салыстыру. Сонымен, идентификация дегеніміз - қатынасушы адамды, яғни науқасты өзімен салыстыра келе, оны түсініп, тану [3,5].

Эмпатия-науқастың уайымын эмоционалды түрде өз басынан өткергендей сезінуі, науқастың қайғы-қасіретіне ортақтасуы, науқастың қайғысына психологиялық тұрғыдан қосылуы, қоса қайғыруы, оның ішкі ойын сезінуі («мен сенімен біргемін»). Бұл-тиісті дәрежеде науқас коммуникациясын қамтамасыз ететін психологиялық құбылыс. Эмпатия ұғымында медициналық қызметкер өзін науқастың орнына қоюы арқылы, өз ішкі сезімдері арқылы науқастың жан дүниесін түсінуге тырысуын білдіреді.

Эмпатия-идентификация механизмдеріне негізделеді, ол-науқаспен психологиялық жанасу құруға ықпал жасайды.

Коммуникативтік білгерліктің келесі психологиялық сипаттамасы-сенситивтілік. Сенситивтілік (сезімталдық)-қоршаған адамдардың теріс көзқарасын қабылдау қабілеті.

Студенттердің коммуникативті білгерлігі - бұл өнер, аурулармен араласып, қарым-қатынас жасау икемділігі. Бұл өнер-болашақ медициналық қызметкердің оқу орнында оқып жүрген кезден қалыптаса бастап, кейін өз бетімен маман ретінде қарым-қатынас жасағанда әрі қарай дамиды.

Коммуникативтік төзімділік (толеранттық) деген, бұл коммуникативтік білгерліктің бір жағы. Оның құрама бөліктері- шыдамдылық, мейірімділік қасиеттер[4,7].

Қолданылған әдебиеттер:

1. Рогов Е.И «Психология общения» Издательство М, ВЛАДОС,2004
2. М.А.Асимов, С.А.Нұрмағамбетова, Ю.В. Игнатъев «Коммуникативті дағдылар»оқулық Алматы 2009
3. Оразбекова Г.А.,Сексенали А.Н. «Дәрігердің коммуникативті дағдылары» Алматы 2009
4. Петрова Н.Н .Психология для медициннских специалистов- М, АКАДЕМА, 2006
5. Кулимова Л.Т. «Коммуникация негіздері» 2011.
6. Асимов М.К, С.А. Нұрмағамбетова, Ю.В. Игнатъев «Комуникативтік дағдылар» Алматы 2009.
7. Дербисалина, Г. А. Коммуникативные навыки в работе врача общей практики: учеб.- методическое пособие "Ақнұр", 2014. - 122 с.50экз.

ДАУЛАРДЫ ШЕШУДЕГІ ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІ

ПРИМИРИТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ ПРИ РАЗРЕШЕНИИ СПОРОВ

CONCILIATION PROCEDURES IN DISPUTE RESOLUTION

Аннотация. Мақала татуластыру рәсімдері арқылы дауларды реттеу мәселелеріне арналған. Медиативтік, парситипативтік және бітімгершілік келісім, сондай-ақ төрелік талқылау тәртібімен дауларды реттеудің баламалы тәсілдеріне талдау жасалды.

Кілтгі сөздер. Медиация, партисипатив, сот бітімгер, арбитраж.

Аннотация. Статья посвящена вопросам урегулирования споров посредством примирительных процедур. Проведен анализ альтернативных способов урегулирования споров в порядке медиативного, партисипативного и мирового соглашения, а также арбитражного разбирательства.

Ключевые слова. Медиация, партисипатив, судебный примиритель, арбитраж.

Annotation. The article is devoted to the issues of dispute settlement through conciliation procedures. The analysis of alternative approaches to the settlement of disputes by mediation, parsitipative and conciliation agreements, as well as by arbitration proceedings was carried out.

Keywords. Mediation, participatory, judicial peacemaker, arbitration.

Дауларды реттеудің баламалы тәсілдері дегенде, ол біріншіден, екі тараптың арасында араздық туындаса, оны шешу үшін бірнеше татуластыру рәсімдерінің бірін таңдау, ал екіншіден, татуласудың бірнеше тәсілдерін таңдау ол екі тарапқа да ыңғайлы боларлықтай жағдай туғызу болып саналады. Біздің қоғамымызда әртүрлі даулар туындап жатады, әрқайсысы өздігінше ерекшеленеді. Осы жағдайда сотқа дейін де, сот іс жүргізу кезінде дауларды реттеу біздің Қазақстан Республикамызда кеңінен таралады. Ол тіпті, азаматтардың арасындағы отбасы-неке қатынастары, алимент өндіріп алу кезінде, тіпті, корпоративтік дауларға дейін барып жатады. Бұл мәселелерді анықтай келе, тараптар арасындағы келіспеушіліктердің әсерінен бір келісімге келу қиындыққа соғып жатады. Әрдайым өмірімізде келіспеушіліктер орын алады, ол тіпті, екі жас жұбайлардың арасында көп ұзамай араларында келіспеушіліктер туындайды. Соның әсерінен мүліктерін бөле бастайды. Бұл жайттың барлығы өмір кезеңдерінен алынған, ақшаға қатысты мәселеде келісімге келмей жататыны байқалады.

Осы жағдайда Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылғы халыққа Жолдауында – «Дауларды шешудің баламалы тәсілдерін де дамыту керек, бұл мемлекеттің қатысуынсыз ымыраға келуге мүмкіндік береді», - деп айтты [1]. Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы 2011 жылғы 28 қаңтарда енгізілген болатын, соған сәйкес өзгерістерді енгізу маңызды болды.

2015 жылдың 31 қазанында қабылданған ҚР-ның Азаматтық процестік кодексінің жаңашылдықтарының бірі ретінде – ол дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесу міндеті. Осыған орай, алғаш рет біздің елімізде дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісім пайда болды. Партисипативтік рәсім жаңадан енген балама тәсіл болғандықтан, осы сөздің өзін қарапайым жұртшылықтың түсіне бермейтіні заңдылық.

Себебі, бұл сөз біздің қолданысымызда болған жоқ. Ол «Participative» термині француз тілінен аударғанда «қатысушы, қатыса алатын» деген мағынаны білдіреді [2].

Келесі мәселе, ол екі тәсілді түсіндіріп өтсекте, оның ішіндегі дауларды баламалы шешу жүйесі - құқықтық қатынастар субъектілері арасында туындайтын дауларды шешу және соттан тыс реттеу рәсімдерін құрайтын құралдар мен тетіктер жиынтығы. Бұл жағдайда түпкі мақсат дауларды шешудегі баламалы жолдарды қолдану - жанжалды оның барлық қатысушылары үшін ең аз шығындармен шешу деп айтып жатады. Алайда осыған байланысты жағдайда конфликтологиядағы жанжалды шешудің үш негізгі ұстанымының – күш, құқық және мүдделердің арақатынасынан туындайды.

Күш позициясының нәтижесінде, екі тараптың арасында өзара физикалық күш жұмсалудың сандық және техникалық артықшылықтары ол қаржы жағынан немесе намысына тиетін сөздерді айтып, адамға қысым жасауы туындауы мүмкін. Мұны біз күш позициясының әсерінен белгілі бір даулы мәселе шешілуі мүмкін деген қате ой [3, 33 б.].

Заңның ұстанымы сот процесінде сот төрелігінің қатысуымен немесе аралық сотта қандай да бір нұсқаулықтар, нормативтер, ережелер қолданылатын жерде жұмыс істеуі байқалады. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне жүгіну арқылы біздің заңнамамыздың Қазақстан Республикасының Конституциясымен өзара байланыста болатыны сенімді арттырады. Өйткені, сол арқылы әрбір адамның құқықтары мен міндеттерінің дұрыс орындалуы үшін біз адам және азаматтың қоғамда заңға сәйкес, құқықтық сауаттылықты арттыру маңызды. Осы арқылы, әрбір азамат құқықтары бұзылған сәтте, әділетті түрде шешім қабылдауда әсер тигізетін соттың шешіміне бағынар еді [4].

Дауларды шешудің баламалы тәсілдерін қолданудың негізгі алғышарттары:

- жанжал тараптарының қолда барын сақтауға деген ұмтылысының болуы олардың арасындағы қарым-қатынас, дауды келіссөздер арқылы шешу,
- жанжалды шешудің құқықтық шеңбері жанжалды барлық тараптар үшін шешім түпкілікті және қанағаттанарлық болатындай етіп шешуге мүмкіндік бермейді,
- ұзақ мерзімді қатынастарды сақтау немесе тоқтату қажеттілігіне байланысты (мысалы, отбасылық қақтығыстар, көршілермен қақтығыстар, серіктестік қатынастар және т. б.) жанжалды ең аз ауыртпалықпен шешу қажеттілігі бар,
- жанжал тараптары арасында бірнеше рәсімдер бар немесе жанжал күрделі сипатта болған сәтте,
- жағдай құпиялылықтың жоғары деңгейін немесе Тараптар арасындағы бөлек талқылауды талап етеді,
- жанжал сот процесінде жанжалдың тікелей тараптарынан гөрі көбірек қатысушылардың мүдделерін қозғайды,
- дауды шешуге кететін шығындарды азайту қажеттілігі,
- тараптар жанжалды формальды түрде шешкісі келеді,
- тараптар жанжалды тезірек шешкісі келеді [5, 218-221 бб.].

Бұл жайттардың барлығы дауды шешудегі алғышарттардың барлық тараптардың ішкі ойларын мазалайтын сөздері десекте болады, бұған себеп ретінде, көбінесе барлық даулы мәселе ауырлығы мен жеңілдігіне қарай әртүрлі деңгейде болып жатады.

Кейінгі мәселе ол, дауларды шешудің баламалы жолдарының артықшылықтарының ішінде мыналар да ерекшеленеді:

- 1) уақыт пен шығындарды үнемдеу мүмкіндігі,
- 2) жанжалды жағдайды бақылау тараптарына қайтару,
- 3) тараптар арасындағы қарым-қатынасты бұзатын сот ісін болдырмау,
- 4) бейресми,
- 5) икемділік,
- 6) тараптар үшін сот төрелігі шеңберінде жанжалды шешуге қосымша мүмкіндік, оның ішінде жанжалды шешу туралы шешімді мәжбүрлеп орындаудың қажеті жоқ [6, 182-185 б.].

Яғни, түсінігімізше, барлығы тараптардың өзара еріктері бойынша мәселе шешіліп жатады, оған қатысатын даулардың реттеудің баламалы тәсілдері де өзара әсерін тигізеді.

Келесі мәселе, ол медиация жайында толығырақ қозғауды қарастырдық. Медиаторлар елімізде екі қоғамдық және кәсіби негіздегі деп бөлініп жатады. Ал ендігі кезекте, медиатордың өзара медиатор болып тағайындалуы да өзгешілікті тудырады. Ол дегеніміз, қоғамдық негіздегі медиатор қырық жасқа толған, әрі кәсіби емес медиаторлардың тізілімінде болуы керек делінген, ал егерде кәсіби медиаторды алатын болсақ, ол жиырма бес жасқа толған, әрі жоғары білімі бар, ҚР Үкіметі атынан анықталған тәртіпте бекітілетін медиаторларды дайындау бағдарламасы бойынша оқытуды растайтын құжаты, яғни сертификатының болуы, мұнымен қоса кәсіби медиаторлар тізілімінде болуы қажет. Демек, елімізде, медиаторлар осы деңгейде сайланып жатса да, өзге елдерде де өзара ерекшеліктерімен көзге түсіп жатады [7].

Қазақстан Республикасы біз үшін мақтан тұтарлық еліміз деп санаймыз, алайда, көп жағдайда нағыз, өз маманына сай адал жұмыс жасайтын медиаторларды табу қиынға соғып жатады. Ал біздің билер дәуіріміздің өзінде әдеби мұрасынан халқымыздың салт-санасы, болмыс мәдениеті, философиясы, парасат-пайымы танылып, ел үшін біршама қиыншылықтардың шешімін таба білді. Сөзге шеберліктің күштілігі сонша, қазақ билері біріге отырып, терең ой, сөз құдіреттілігімен көзге түсіп жатады. Қазақ халқым деп ой-санасын саралауда билердің өнері мен айтысқа қатысқан жастардың сөзге шеберлік танытып, әрбірін ұқсастыра айта білді. Осы негіздерде егеменді елді құру үшін әртүрлі кемеңгер сөздермен жеткізілгені кездеседі, мұндағы «Алдыңа келсе атаңның құнын кеш» деудің өзі, біршама ой салады. Би құзіретіне берілетін істің қаралуы екі сатыға бөлінген. Әуелі екі жақ істі билер қарағанға дейін, яғни өзара келісім жасап дауды шешуге қимыл-әрекет жасайды. Әдеттік құқықта оны «Бітім», «Береке», «Салауат» деп атаған. «Бітім» - екі жақтың өзара келісімге келіп, сөз жүзінде даудың аяқталуы. Бітім арқылы екі жақ келісімге келіп, өзара ар-намысты таразылайтын әрекет ретінде түсініледі. Би алдындағы бітімге ешкім қиянат жасай алмаған. «Береке» - айырбас немесе сатып алу туралы сөз жүзінде шарт жасау. «Салауат» кешірім ретінде, сондай-ақ дауласқан екі жақтың бір-біріне талап қоюдан бас тартуы, яғни кешірім беруі арқылы орындалады. Сол кезеңнің өзінде медиация тәртібінің болғандығын дәлелдейді. Сондай-ақ қазақ даласында ел ішінен таралған ойлы, мәнді мақал пайда болды, ол «Елу жылда - ел жаңа, жүз жылда - қазан» деген негізде еліміз әрқашанда жаңа бағытқа сай дами береді және бірге болып, бірауыздан келісімге келудің мәнін ұғындырады. Шешендік өнер өмірімізде бір қыздың аман қалып, оның шетелдегі қиыншылықты жеңуде сөйлеудің құдіреттілігіен анықталды. Сөз қылыштан да өткір болғандықтан, әрбір жас адам өзгеден ұрыс естіген сәттен кейін ғана кемшіліктерді жоюмен айналысса, кейде білімнің жоғарлығымен сөздің мәнді айтуымен жаттықтырады. Қазақ ауыз әдебиетімен байланыстыру арқылы негізгі шешендік өнердің мәнділігін осы ата-бабаларымыздан алу арқылы әрбір жауапқа түсінікпен айтуы дұрыс жағынан анықталады [8].

Біз үшін өзіміздің тарихымызды бағалау маңызды, сол арқылы елімізде орналған әрбір мәселені шешуде билердің біріге қол ұштарын созып, әрқашанда оңтайлы болатындай мәселені шешуде біріге бас қосуы таңқалдырады. Ендігі кезекте, партисипативтік келісім жайында айтсақ, ол екі тараптың да адвокаттарының дауды реттеуге жәрдемдесуімен тараптар арасында келіссөздер жүргізу жолымен судьяның қатысуынсыз өткізіледі деп бізге түсіндірсе де, тараптар сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін партисипативтік рәсім тәртібімен дауды реттеу туралы өтінішхат мәлімдеуге құқылы болуы тиіс екенін ескертеді. Тараптар бұл жайында, сотқа келмей ойлануы тиіс деген ой туындайды, қалайша сотқа жүгінген талапкеріміз бір сәтте екі жақтың татуластыру рәсімдері ретінде партисипативтік келісімді таңдауы бір жағынан, екі тараптың өзара сенімсіз түрде таңдап әсері мен әрі, олардың тек татуласу сәтінде белгілі тәртіптілікті сақтамай сотқа жүгінудің тиімділігін ескермей жатады. Бұл жайттардың

барлығында, өзара келісімге келу арқылы жағдай қарастырылса да, қаражатты қайтару жағынан мүмкіндіктің жоғарылығында деп танысақ болады [9].

Арбитраждың маңыздылығына келетін болсақ, ол жеке тұлға немесе заңды тұлға ретінде дау туындаған уақытта екі тараптың арасындағы азаматтық-құқықтық дауларды шешуде көмектеседі. Бұл істерді қараудағы ерекшелік, ол әкімшілік және қылмыстық істерді қаралмайтыны. Арбитраж кәсілет жасқа толмағандардың істерін, банкроттық, әрекетке қабілетсіздік, мүліктік емес мәселелерді шешу жағдайында, сондай-ақ мемлекеттік қызметкерлердің қатысуы туындаған кезде жүргізілмейді. Тағы бір ерекшелігі, ол арбитраждың шешімі қайта шағымдалуға жатпайды [10].

Бұдан басқа, сотқа жүгінудің ерекше мүмкіндігі жоғары болуы тиіс деп санаймын, сол арқылы тараптарымыз өзара келісімге келу үшін соттың алдында нақты кімнің кінәсінен туындағанын анықтауға мүмкіндік береді. Ол жай ғана, сот шешімін шығарып қана қоймайды, екі тараптың келісімдері тұрақты түрде болуы үшін, бірнеше ұсыныстарды қарастыру нәтижесінде, талапкеріміз сотқа жүгіну сәтінде мемлекеттік бажды аз мөлшерде төлесе, ал жауапкеріміз шеккен шығыстарын өтеу үшін сот шешімімен нақтылап, төлем жүргізу кезінде мемлекеттік баждан бөлек, қарыз сомасын, тіпті моральдық зиян келген сәтінде шығындарды өтеу көзделеді. Бұл жерде соттың бітімгер ретінде, егер тараптардың талаптарын қанағаттандыратындай мәселені қарастыра біледі. Соттың азаматтық істер бойынша қарастыруда барлығы тараптардың құқықтары мен міндеттерін қорғауға бағытталғанын ұмытпаған жөн. Осылайша, олардың заң алдында тең, әрі, құқыққа сай әрекет етуге ұмтылады. Заң жүйесінде екі тараптың мәселесін қарастыру ол жай ғана шешімін тауып қана қоймай, екі жақтың өзара келісімге келіп, белгілі бір мерзім аралықта татуласуға мүмкіндікті ашу болып саналады. Әрбір ортада құқық бұзушылықтар орналып жатады, оның барлығы әрине, тараптардың құқықтық сауаттылықтың төмендігінен деп санаймын, соған сәйкес халықтың құқықтық сауаттылығын арттыруға ұмтылу маңызды. Осы жағдайда бұл біздің елімізде орналған соттың бітімгер ретінде қатысып, әрбір тараптың мәселесін шешуге ұмытылуы ерекше, ал Франция еліне қатысты сот ісінде екі әдіспен мәселенің шешімі табылады. Ол татуластыру, ал екіншіден, медиация. Осы екі жолмен мәселенің шешімі анықталады [11, 106-108 бб.].

Келесі жағдай, бұл дауларды реттеудегі баламалы жолдарымен таныстырсақта, ең бастысы бұл жерде қандай да бір дау туындаса да, оны шешудің бірнеше жолдары бар екенін ұмытпау керек. Бұл жерде, біз дау жайлы айтқан сәтімізде, ол өзара тараптардың арасындағы пікірталастың болуынан, келіспеушіліктер мен тараптардың ымырасыз жағдайға түсу әсерінен қиындық туғызады. Екі тарапта бір-бірінің сөздерін тыңдатқысы келеді, екеуі де өздеріне ұнайтын келісімдерін айтуға ұмтылып жатады. Мұнымен қоса, даудың әсерінен, ымыраға келу үшін шығынға ұшырап, екі жақтың тез арада шешімнің мәнін табуға әсер етпейтіні көрінеді.

Қорытындылай келе, даулар біздің өмірімізде өте жоғары түрде алып жатады. Мұндай жағдайда, даудың күштілігін жою сәтінде, оған әсер ете білетін татуластыру рәсімдерінің болуы көмек береді. Ол дегеніміз, әрқашанда адамдар өздеріне ыңғайлы, сөзге шебер, өз ісін білетін адамдарды таңдау маңызды. Кейбір сәттері, бұл таңдау әсері, дұрыс келісімге келмеуіне әкеліп жатады. Ол тараптардың арасындағы, уақыттың өзгерісіне, әрі, шығындардың көптігіне назар аударылып жатса, ендігі бірде ол мерзімнің толыққанды сақталмауына әкеледі. Барлығы қоғамыздағы келіспеушіліктерді шешуде кейбір адамдарға ыңғайлы болып жатса, ал ендігі бірде, ол мәселелерді тараптар сотқа жүгіну арқылы шеше білсе, еш қиындық орналмас еді деп ойлаймыз. Сот бітімгер ретінде қатысуы арқылы, тараптардың өзара шынайылыққа жетуге әсер етеді. Ал басқа татуластыру рәсімдері, тек тараптардың қаражаттың қомақтылықтарына қарай келісімге келудегі мерзімдерді немесе шығын сомасының арттыруынан көрінеді. Алайда, шешендік өнерлі сөзбен әрбір ойды жеткізу сөз құдіреттілігімен байланыста жүреді деп айтсақ артық болмас.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі [Электронный ресурс]: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. Қолжетімділік Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайтымен қамтамасыз етілген. Қол жеткізу режимі: еркін. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek (жүгінген күн: 25.11.2022)
- 2 Салий В.В. Партиципативная процедура еще один альтернативный метод урегулирования споров: статья судьи города Астаны // Сетевое издание «Отырар.kz» – URL: <http://otyrar.kz/2015/10/participativnaya-procedura-eshhe-odin-alternativnyj-metod-uregulirovaniya-sporov/>
- 3 Третьяк И.А. Предупреждение и разрешение конституционно-правовых конфликтов: понятие и способы // Правоприменение, 2019. Т. 3, № 4. - С. 30-41.
- 4 Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі [Электрондық ресурс]: Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ. Қолжетімділік Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қол жеткізу режимі: еркін. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377> (жүгінген күн: 25.11.2022)
- 5 Рябус О. А., Старицын А. В. Особенности альтернативных способов разрешения споров // Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки. 2022. – С. 218-223.
- 6 Шабарин И. А. Понятие, преимущества и недостатки альтернативного разрешения споров // Проблемы современной науки и образования, 2015. - С. 182-185.
- 7 Медиация туралы [Электрондық ресурс]: Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы. Қолжетімділік Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қол жеткізу режимі: еркін. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401> (жүгінген күн: 25.11.2022)
- 8 Бек Әметов. Келісім басы – кешірім: Батыс Қазақстан облыстық соты төрағасының мақаласы // «Egemen Qazaqstan» газетінің ресми сайты. – URL: <https://egemen.kz/article/104280-kelisim-basy-%E2%80%93-keshirim>
- 9 Казбек С.С. Партиципативная процедура - что это такое: Статья главного специалиста – секретара судебного заседания Кокшетауского городского суда // www.716.kz – Новостной портал. – URL: <https://716.kz/news/8311-participativnaja-procedura-chto-eto-takoe.html>
- 10 Ади Туркаев. Как работают арбитражные суды в Казахстане: статья журналиста // Informburo.kz – Новостной портал. – URL: <https://informburo.kz/cards/kak-rabotayut-arbitrazhnye-sudy-v-kazahstane.html>
- 11 Долова М. О., Багрянская Полина Денисовна Судебное примирение по гражданским делам // Журнал российского права, 2020. – С. 104-119.

FORMATION OF COGNITIVE NEEDS FOR LANGUAGE SCHOOL LEARNERS

ТІЛДІК МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

ФОРМИРОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ У УЧАЩИХСЯ ЯЗЫКОВОЙ ШКОЛЫ

Annotation. The article observes the problem of forming and developing language school learners' cognitive needs and interest in connection with development of foreign language communicative skills. The aim of the article is to present organization of learner's work that is classified as an intelligent and creative one in a special way. The author came to the conclusion that one of the most effective ways is to involve the learners in self-education, provide them with necessary algorithm of conscious self-work with proper instruction of self-controlled process of each stage.

Keywords. Formation of cognitive needs, development of foreign language communicative skills, conscious self-work, cognitive needs and interest, cognition.

Аннотация. Мақалада шет тілдік коммуникативті дағдыларды дамытуға байланысты тілдік мектеп оқушыларының танымдық қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қалыптастыру және дамыту мәселесі қарастырылады. Мақаланың мақсаты-зияткерлік және шығармашылық деп жіктелген оқушының жұмысын ұйымдастыруды ерекше түрде ұсыну. Автор ең тиімді әдістердің бірі-оқушыларды өзін-өзі тәрбиелеуге тарту, оларға әр кезеңде процесті өзін-өзі басқаруға тиісті дайындықпен саналы түрде өзіндік жұмыс жасаудың қажетті алгоритмін беру деген қорытындыға келді.

Кілтті сөздер. Когнитивтік қажеттіліктерді қалыптастыру, шет тілдік коммуникативтік дағдыларды дамыту, саналы өзіндік жұмыс, когнитивтік қажеттіліктер мен қызығушылық, таным.

Аннотация. В статье рассматривается проблема формирования и развития познавательных потребностей и интереса учащихся языковой школы в связи с развитием иноязычных коммуникативных навыков. Цель статьи - особым образом представить организацию работы учащегося, которая классифицируется как интеллектуальная и творческая. Автор пришел к выводу, что одним из наиболее эффективных способов является вовлечение учащихся в самообразование, предоставление им необходимого алгоритма сознательной самостоятельной работы с надлежащим обучением самоконтролю процесса на каждом этапе.

Ключевые слова. Формирование когнитивных потребностей, развитие иноязычных коммуникативных навыков, сознательная самостоятельная работа, когнитивные потребности и интерес, познание.

Introduction

Due to the non-stop technological progress, time for developing new technologies has been greatly reduced and the amount of new skills and knowledge to be absorbed has increased.

Developing learners' cognitive needs and communicative skills, including their self-ability to follow up all stages of processing information, self-assessment, self-control, can significantly contribute to the learning process.

Creative and intellectual activity in comparison with a common learning activity aimed at absorbing knowledge and skills supposes their independent and constructive transformation [1]. Such an activity orients learner towards the semantic sphere, reflection, self-knowledge, stimulates them to open their actors' talents and abilities [2, 3, 4].

To provide cognition of the learning process is the main task of a teacher who works on the basis of a cognitive approach. The basic concept of such a

pedagogical activity is cognition. Any training is characterized by cognition, no matter if it is specially organized or accidental. But in this case, cognition presupposes organization of the learning process in such a way that cognitive activity is performed with greater efficiency and under given conditions with all the stages of achieving the learning goals [5,6,7].

Cognitive activity in modern education cannot be performed and organized without attention paid to the traits of information processing in the human psyche. Processes of information transformation can be settled down simultaneously and sequentially. Information is changed at every stage of these processes: it is coded, some features are identified, then it is filtered, recognized, comprehended, then a decision is made and a response is formed. Application of such an approach allows building a model of a mental process under investigation which consists of hypothetic blocks which are connected sequentially or simultaneously and perform certain functions. Sequential stages of processing information into personal knowledge realized by learners can be called stages of cognitive activity [8, 9, 10].

Cognitive skills are considered as modes of actions with learning information used by students at any stage of its transformation into knowledge.

Building a system of tasks for developing cognitive skills expects:

- selecting basic topics (text structure; denotative and predicative lexical categories; external and internal lexical relations) to systematically present the content and objectives of teaching;

- considering relationships between language/speech and mental categories (representations) in the process of text perception and construction to provide working the mechanisms of information interiorization and exteriorization;

- formation of communicative competence as a theoretical base for successful work with text information;

- formation and improvement of skills to work with text information by recursive presentation of the material, regular generalizations, demonstration of stages of transforming information into knowledge;

Cognitive skills and abilities of learners to work with information independently (such as search, selection, classification, formalization of information structures) are directly connected and clearly correlated with the skills listed above. If learners' cognitive activity is organized in the following way, it facilitates comprehension and extraction of information to be applied and creatively processed:

- learners are offered a model for comprehension and extraction of specific information, with this model based on communication goals and used as a support for learning them to include the information into their monologues;

- specific features of semantic perception and comprehension of the information performed for a definite communication goal are considered in the learning process;

- this mental work is reinforced with speech actions;

- results of verbal-cognitive activity are used to make up a plan of a potential utterance which serves as an information basis of the activity;

- student texts are selected and didactically organized with due regard to the communicative significant information and appropriate vocabulary (general scientific, special, terminological);

- speech skills and exercises and cognitive communication tasks, and also simulations are grouped and substantiated.

Monitoring of the learning process of the experimental group (100 students aged 16-18 y.o, of one private language school in Nur-Sultan, Kazakhstan) demonstrates that the level of students' cognitive skills development does not correspond to the level of the requirements for the learner's language level demand.

To diagnose the degree of cognitive skills development, the participants were given a text to work with. Their answers were analyzed and revealed the following weak points:

- wrong word selection (70%),
- word repetition in a short piece of text (58%),
- wrong collocations (50%),
- wrong interpretation of the unit (63%),
- errors of style and definition structures,
- insufficiency of information in the text (59%),
- lack of speech variation (85%);
- difficulties with constructing definitions (80%),
- with changing the text logic (40%),
- constructing a text without drawing a clear plan (58%), etc.

The reasons of the problems listed above: poor vocabulary, and ignoring syntagmatic connectivity. Above 70% of the learners did not have appropriate knowledge and were not able to complete the tasks.

A system of learning tasks developed for these experimental groups included: analyzing notions in the text and identifying their logical relations with their presentation in a scheme; estimating the amount of text information, discovering and eliminating information redundancy; drawing logical conclusions concerning the completeness of information and addition of its missing elements if necessary; identifying text presuppositions and making decisions on their embedding into the text.

When students identify presuppositions, the following cognitive skills are being formed: to compare language expression and mental invariant; understand the difference between the variants; identify and change the logic of counter-text presentation; think divergently while finding and making decisions, see multiple choice for possible solutions, think imaginatively; convert information on the basis of semantic links; avoid stereotyped models of their perception, discover new ways of its practical application, self-control the logic of mental activity.

All these kinds of work are connected with defining the semantics of lexemes, their combinations, relationships in the language and text, semantic links between information and reality (presuppositions), drawing conclusions and summarizing, text reconstruction on the basis of semantic transformations.

Middle assessment of the students demonstrated a tendency to increasing the use of linguistic means in students' papers. The students aspired to acquire a skill of constructing and studying texts and their variative representation. Motivation to acquiring means and ways of studying, enrichment and construction of a text is increased, in comparison with the first stage of work. Being actively involved in work on texts according to the algorithms, students discover various and even unexpected presuppositions.

The final stage of the experiment was devoted to:

- 1) assessment of students' work on the text;
- 2) diagnostics of development of students' verbal-cognitive activity.

The following tasks were offered to the students:

- to transform information into knowledge, show practical importance of the knowledge obtained;
- to construct supporting schemes for a text with compressing the information, its logical arrangement, revealing and adding missing elements, identifying presuppositions;
- to describe all the stages of the work done and the mental operations performed;
- to present the information in various ways.

The students of the experimental groups actively used supporting schemes, efficient means of information compression, searched for presuppositions, correlated information with the existing knowledge.

The information obtained by the students underwent serious cognitive processing: schematization, summarization, generalization, finding logic bridges between problems, looking at the problem from different points of view, comparing them; drawing the proper conclusions and check them; identifying logic relations between presuppositions; defining the main and secondary; finding logical relation between notions; identifying and eliminating redundancy of information; finding associations, equivalents, establishing intergroup relations, categorization, systematization, generalization and classification, information compressing.

Students demonstrated reflexive skills: analyzing the activity and its results while forming propositions; controlling the logic of their mental activity.

Conclusion

The work on formation and development of students' cognitive skills has the following results:

- it constantly increases students' motivation, develops their emotional environment, corresponds to the age-specific value and orientation activity, creates conditions for their autonomy;
- it helps to train self-control;
- it makes possible to apply the combination of the communicative and mental activities.

References:

1. V. Jackson, *Current Issues in Education*, 19, issue 2, 1-30, (2016)
2. S.M. Wechsler et al. *Thinking Skills and Creativity*, 27, 117-122 (2018)
3. N.A. Kovalenko, A.Yu. Smirnova, *Procedia SocBehav Scis*, 395 – 398 (2015)
4. G.J. Harfitt, M. L. Ch. Jessie, *Teaching and Teacher Education*, 73, 120-127 (2018)
5. E.V. Tsoupikova, *Development of skills of recognizing and neutralizing manipulative impact: logic and psychosemantic aspects of text information perception* (Omsk, 2012)
6. V. P. Glăveanu, L. Tanggaard, *New Ideas in Psychology*, 34, 12-20 (2014)
7. C. Richardson, P. Mishra *Thinking Skills and Creativity*, 27, 45-52 (2018)
8. E. Ziegler, M. Kapur *Thinking Skills and Creativity*, 30, 64-74, (2018)
9. G. J. Harfitt, J.M.L. Chow, *Teaching and Teacher Education*, 73, 120-127 (2018)
10. Chih-Yung Tsai, Ya-Han Chang, Chia-Lun Lo, *Thinking Skills and Creativity*, 55-60 (2018)

СОДЕРЖАНИЕ

Маратова Багдат Кайратовна	Профессиональная самоидентификация и роль я-концепции в самореализации студентов	3
Мауленова Армангул Сериковна Нагымжанова Каракат Мкуашевна	Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда тренинг ұйымдастырудың педагогикалық-психологиялық негіздері	7
Махмет Қызғалдақ Қанатқызы Иргебаева Назиля Мукатаевна	Воспитание гражданственности у студентов в условиях национально – культурного центра	12
Мубарақов Қайрат Мубарақұлы Карымсаков Рахмет Шамилович	Жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыру кезінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау: теория және практика мәселелері	18
	Жедел-іздістіру қызметін жүзеге асырудағы заңдылықтың негізгі элементі ретінде адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау кепілдіктері институтының ұғымы мен маңызы	24
Nedim Mutlu Kızilbuga Dr. Alimcan İnayet	Muhtar Avezov'un бүркүтçü adlı hikayesinde yer verdiği dokuz at motifi üzerine bir inceleme	29
Муканова Камила Жантiekеев Серик Крыкбаевич	Выраженность синдрома эмоционального выгорания среди врачей-стоматологов	32
	Эмоциональный интеллект как психолого-педагогическая проблема	36
Мурат Санжар Қанатұлы Каженова Асель Серикпаевна	Лауазымды тұлғалардың кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысуын тергеуді әдістемелік қамтамасыз етуді оңтайландыру жолдары	40
	Кәсіпкерлік қызмет саласындағы құқық бұзушылықтарды саралау	46
Мурзабеков Алибек Тoleуович Каженова Асель Серикпаевна	Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасы бойынша мұрагерліктің құқықтық негіздері	50
	Заң бойынша мұрагерлік тәртібі	55
Мухамеджанов А. Шаяхметова Кульшария Оракпаевна	Современные вопросы сбалансированности бюджета	60
Мырзақұлов	Жастардың қоғамды дамытудағы орны мен рөлі	66

Оралбай Мергенбайұлы Искаков Бауржан Муратбекович		
Алексаниян Лусине Унановна Барсукова Ритта Анатольевна	Жағдайда жасалған кісі өлімін, біліктілеу мәселелері	71
Нургалиев Берик Курмангазыевич Жиентаева Бегаим Жиентаевна	ЖОО-дағы оқу үрдісінде болашақ маманды кәсіби-шығармашылыққа даярлауды жетілдіру	74
Нурмангалиева Айдана Нагызхановна Каженова Асель Серикпаевна	Конфиденциальный характер взаимоотношений граждан с органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность	78
	Розыск и раскрытие в оперативно-розыском процессе	84
Нұрхамитова Анелия Алтайбекқызы Какимжанова Нургуль Тукеновна	Қазақстан Республикасындағы сайлау құқығы	88
Нұрханұлы Ардақ Амантаева Айгерим Кайратовна	Адаптация студентов-первокурсников в вуз-е	91
Өмірбек Ердаулет Өмірбекұлы Карипова Асель Исенкельдыевна	Прецеденттің құқықтың басқа нысандарымен арақатынасы	94
	Сот тәжірибесі – сот прецедентінің негізі ретінде	99
Өмірзақов Ербол Ғабдоллаұлы Карипова Асель Исенкельдыевна	Формы предпринимательства в Республике Казахстан	103
	Проблемы защиты прав индивидуального предпринимателя в условиях государственного контроля	106
Оразгелді Ернұр Амангелдіұлы Каженова Асель Серикпаевна	Адамның жасы қылмыстың арнайы субъектісінің белгісі ретінде	111
	Адамның есі дұрыс болуы қылмыс субъектісінің міндетті белгісі ретінде	116
Амешова Эльнура Булатовна Бекбусинова Гульнафиз Кенжебековна	Основы корпоративной стратегии: факторы влияющие на ее формирование	120
Қазыкен Толқын Хайруллақызы Дусанбекова Молдир	Отбасындағы зорлық- зомбылық	125

Аширбековна		
Баймухамбетов Еркебулан Кайнарканович	Потенциал стартапов в РК и их реализация	129
Ким Михаил Владимирович Жоламан Ұлжан Шорақызы	Правильный подбор кадров, как залог корпоративной и личной безопасности	138
Иманбаев Серик Марденович Иманбаев Ерболат Серинович	Қазақстан Республикасындағы және халықаралық заңнамадағы пробациялық бақылау	141
Айтеев Альнур Тулендыұлы Сапарова Гульнар Каримовна	Қазіргі экономикалық жағдайдағы Қазақстанның тұрақты даму мәселелері	147
Көшкінбай Гүлбаршын Бақытқызы Нағымжанова Каракат Мукашевна	Проекттивті әдістердің ерекшеліктері мен кең тараған түрлері	150
Рахметуллаева Илан Ерланқызы Дадырова А.А.	Festival management as an effective tool for systematization of management threads	154
Сағындықова Мадина Аманжановна Жиентаева Бегаим Жиентаевна	Креативтілік - болашақ психологтың кәсібилігін қалыптастырудың психологиялық- педагогикалық шарты ретінде	157
Садувахасова Дина Абайқызы Байзакова Айғаным Сериковна	Ақмола облысында қонақжайлылық индустриясының даму мүмкіншіліктері	162
Салимов Диас Асхатович Яғмусова Ақерке Файзуллақызы	Защита интеллектуальной собственности в виртуальном мире	166
Сапарбек Ерасыл Ғайбарбекұлы Капсалямов Кайрат Жаксылыкович	Қылмыстық іс жүргізу заңының нормаларын тарихи-құқықтық талдау	169
	Қылмыстық іс жүргізу нормаларды талдау мәселелері	173
Сарбасова Лиана Есболовна Баубекова Гульзамира Джураевна	Использование методов арт-терапии с детьми в деятельности педагога – психолога (сказкотерапия)	176

Саренова Гульжанат Дастанбековна Шаяхметова Кульшария Орақпаевна	Новый взгляд на развитие мсб в казахстане	181
Аятбеков Санат Дуйсенбекович Жиентаева Бегаим Жиентаевна	Мектеп жасына дейінгі балаларды тұлғалық дамытуда психотехнологияларды қолдану ерекшеліктері	185
Сарсенбекова Аида Яғмусова Ақерке Файзуллақызы	Тергеуші қызметінің қоғамдағы маңыздылығы	187
Сатлабаев Дінмұхамет Даниярұлы Каженова Асель Серікпаевна	Қылмыстың алдын алу ұғымы мәселелері	192
	Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша ұйымдасқан қылмыстың сипаттамасы	196
Сейтжанова Сауле Барамисовна Жиентаева Бегаим Жиентаевна	Инновациялық оқыту жағдайындағы педагог креативтілігін дамыту	200
Серікқызы Бақытгүл Иманбердиева Э.Б.	Дауларды шешудегі татуластыру рәсімдері	203
Viktoriya Sobol Zhantikejev Serik Krikbayevich	Formation of cognitive needs for language school learners	208

**"Тұран-Астана" университетінің 25 жылдығына арналған
«ҒЫЛЫМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ КӨЗҚАРАСЫ»
атты докторанттар, магистранттар және студенттердің XIV Халықаралық ғылыми-
практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ
ТОМ III
МАТЕРИАЛЫ
XIV Международной научно-практической конференции докторантов, магистрантов и
студентов
«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАУКИ: ВЗГЛЯД МОЛОДЫХ
ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ»,
посвященной 25-летию Университета «Туран-Астана»
ТОМ III
THE MATERIALS
XIV International Scientific and Practical Conference of doctoral students, undergraduates and
students
«ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE: THE VIEW OF YOUNG RESEARCHERS»
dedicated to the 25th anniversary of the «Turan-Astana» University
VOLUME III
АСТАНА-2022**

Редакционно-издательский отдел
университета «Туран-Астана»
Наш адрес: Казахстан, Акмолинская обл., г. Астана,
ул. Ы. Дуkenулы, 29, РИО университета «Туран-Астана»
www.turan-astana.kz
Подписано в печать 18.04.22г. Объем 2,25 п.л. Тираж 50 экз.
Заказ № 23
«Тұран-Астана» университетінің баспаханасында басылған
Отпечатано в типографии университета «Туран-Астана»